

Autorul capodoperei *Stoner*

POLIROM

John Williams

Augustus

BIBLIOTECA POLIROM

National Book Award for Fiction

Autorul capodoperei *Stoner*

POLIROM

John Williams

Augustus

BIBLIOTECA POLIROM

National Book Award for Fiction

John Williams

Augustus

Traducere din limba engleză
de Ariadna Ponta

POLIROM
2017

John Williams, *Augustus*

Copyright © 1972 by John Williams

All rights reserved

© 2017 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506

București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-6790-1

ISBN PDF: 978-973-46-6791-8

ISBN print: 978-973-46-6518-1

Coperta: Carmen Parii

Foto copertă: © Lanmas/Alamy Stock Photo

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright și este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Scriitor, editor și profesor universitar, JOHN WILLIAMS s-a născut în 1922 în Clarksville, Texas. S-a înrolat în aviația Statelor Unite în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, petrecând doi ani și jumătate în China, Birmania și India. La sfârșitul războiului, se înscrie la Universitatea din Denver. Debutază în 1948 cu romanul *Nothing But the Night*, urmat de volumul de poeme *The Broken Landscape* (1949). În 1960 îi apare al doilea roman, *Butcher's Crossing*, o frescă a vieții din Kansasul anilor 1870. În 1963, grație unei burse Rockefeller, face o călătorie de documentare în Italia, călătorie care va sta la baza romanului său din 1972, *Augustus*. În 1965 îi apare romanul *Stoner*, povestea vieții unui profesor imaginar de la Universitatea din Missouri. Intrat în atenția publicului după aproape jumătate de secol, romanul devine fenomen editorial internațional, traducerea în limba franceză fiind semnată de celebra scriitoare Anna Gavalda. Romanul *Augustus*, care înfățișează Roma din timpul împăratului Octavian Augustus, a primit prestigiosul National Book Award for Fiction, *ex aequo* cu *Chimera* de John Barth. John Williams a murit în 1994, înainte de a termina manuscrisul romanului *The Sleep of Reason*.

Nota autorului

Ne-a rămas consemnată declarația unui faimos istoric latin, care spunea că l-ar fi făcut pe Pompeius învingător în bătălia de la Pharsalia dacă întorsătura frazei i-ar fi cerut asta. Deși eu nu mi-am îngăduit o asemenea libertate, unele dintre erorile factuale din această carte sunt intenționate. Am modificat ordinea cronologică a câtorva evenimente, am inventat acolo unde mărturiile istorice sunt incomplete sau neclare și am înzestrat cu identitate câteva personaje pe care istoria n-a apucat să le menționeze. Câteodată am modernizat numele unor locuri și anumiți termeni romani, însă nu am făcut-o în toate cazurile, preferând anumite sonorități în locul unei consecvențe mecanice. Cu puține excepții, documentele din care este constituit romanul de față sunt inventate de mine. Am parafrazat câteva propoziții din scrisorile lui Cicero, am furat câteva scurte fragmente din *Faptele divinului Augustus* și am scos în evidență un pasaj dintr-o carte pierdută a *Istoriei* lui Livius, păstrat de Seneca cel Bătrân.

Însă dacă în această scriere există unele adevăruri, ele sunt mai degrabă adevăruri ale ficțiunii decât ale istoriei. Le voi fi recunoscător acelor cititori care le vor accepta așa cum au fost gândite – ca o creație a imaginației.

Aș vrea să mulțumesc Fundației Rockefeller pentru bursa acordată, care mi-a dat șansa să călătoresc și să încep munca la acest roman, celor de la Smith College din Northampton, Massachusetts, fiindcă mi-au oferit o perioadă de tihnă în care am putut continua să-l scriu, și celor de la Universitatea din Denver pentru îngăduința lor uneori nedumerită, dar blajină, care mi-a permis să îl finalizez.

pentru Nancy

Prolog

Scrisoare de la Iulius Cezar către Atia (45 î.Hr.)

Trimite-l pe băiat la Apollonia.

Încep fără menajamente, draga mea nepoată, ca să te dezarmez dintru început și orice împotrivire pe care ai putea-o opune să fie prea pripită și prea firavă în fața argumentelor mele.

Fiul tău a părăsit tabăra din Cartagina sănătos. Îl vei vedea la Roma în mai puțin de o săptămână. Le-am dat ordin oamenilor mei să călătorească fără grabă, ca să primești scrisoarea mea înainte de sosirea lui.

Fără îndoială, ai început deja să formulezi obiecții care ție îți par a avea ceva greutate – ești mamă și faci parte din ginta Iulia, așa că încăpățânarea ta e de două ori întemeiată. Cred că știi care îți vor fi obiecțiile, doar ne-am mai oprit asupra lucrurilor acestora și altă dată. Vei invoca argumentul sănătății lui șubrede – deși vei afla în curând că se întoarce din campania din Spania, la care a luat parte alături de mine, mai sănătos decât la plecare. Vei pune la îndoială îngrijirile de care ar putea beneficia departe de casă – deși, dacă te gândești puțin, îți vei da seama că doctorii din Apollonia sunt mai capabili să-i îngrijească beteșugurile decât șarlatanii parfumați din Roma. Am șase legiuni de soldați în Macedonia și în împrejurimi, iar soldații trebuie să fie întregi la trup, pe când senatorii pot să și moară și n-ar fi mare pierdere. Iar

vremea de pe coasta Macedoniei e cel puțin la fel de blândă ca la Roma.

Ești o mamă bună, Atia, dar suferi de acea moralitate încrâncenată și acea strictețe care afectează uneori stirpea noastră. Trebuie să slăbești puțin frâiele și să-i îngădui fiului tău să devină și în realitate bărbatul care este de drept. Are aproape optsprezece ani și îți amintești prevestirile de la nașterea lui – prevestiri pe care, cum bine știi, am făcut tot posibilul să le întăresc.

Trebuie să înțelegi importanța acestei cerințe cu care îmi încep scrisoarea. Greaca lui e cumplită, iar la retorică e slab. Cu filosofia se descurcă onorabil, dar cunoștințele lui de literatură sunt puțin spus fistichii. Oare la Roma toți dascălii sunt la fel de trândavi și de neglijenți ca cetățenii? La Apollonia va studia filosofia și își va îmbunătăți greaca cu Athenodorus, își va extinde cunoștințele de literatură și își va desăvârși retorica cu Apollodorus. Am aranjat deja toate cele necesare.

Mai mult chiar, la vârsta lui trebuie să stea departe de Roma. E un tânăr cu avere, de condiție bună și de o mare frumusețe. Chiar dacă nu-l vor corupe admirația băieților și a fetelor, o să-l corupă ambițiile lingușitorilor. (Nu-ți va scăpa cu cât tact fac apel la moralitatea ta provincială.) Își va petrece diminețile într-o atmosferă spartană și disciplinată, împreună cu cei mai erudiți învățați ai zilelor noastre, desăvârșindu-și valorile umaniste ale intelectului, iar după-amiezile, alături de ofițerii legiunilor mele, perfecționându-și cealaltă artă, fără de care nici un bărbat nu e împlinit.

Știi câte ceva despre simțămintele mele pentru băiat și despre planurile pe care le-am făcut pentru el. Ar fi acum fiul

meu și în fața legii, așa cum e în inima mea, dacă adopția nu ar fi fost împiedicată de acel Marcus Antonius care visează să-mi urmeze și care uneltește cu dușmanii mei cu agilitatea unui elefant în Templul Virginelor Vestale. Caius al tău stă de-a dreapta mea, dar dacă vrea să poată rămâne așa și să-mi preia puterile, trebuie să fie în stare să învețe în ce constă puterea mea. Nu poate face asta la Roma, căci o mare parte din această putere am lăsat-o în Macedonia: legiunile mele, pe care vara viitoare le voi conduce alături de Caius împotriva parților sau a germanilor și de care s-ar putea să avem nevoie și ca să ne apărăm de trădările ce se nasc la Roma... Apropo, ce mai face Marcius Philippus, cel pe care cu atâta plăcere îl numești soțul tău? E atât de neghiob, încât aproape că mi-e drag. Sigur e că îi sunt recunoscător, căci dacă n-ar fi atât de ocupat să facă pe marțafoiul în Roma și să uneltească cu atâta nepricepere împotriva mea împreună cu prietenul lui, Cicero, s-ar putea juca de-a tatăl vitreg pentru fiul tău. Cel puțin răposatul tău soț, chiar dacă se trăgea dintr-o familie fără sânge nobil, a avut destulă minte să facă un băiat și să se folosească de numele ginții noastre. Acum actualul tău soț completează împotriva mea și e în stare să distrugă numele acesta, care e singurul lui avantaj pe lumea asta. Totuși ce n-aș da să fie toți dușmanii mei la fel de nepricepuți. Nu i-aș admira la fel de mult, dar măcar aș fi mai în siguranță.

L-am rugat pe Caius să-i ia cu el în Apollonia pe doi dintre prietenii care au luptat cu noi în Spania și care acum se întorc cu el la Roma, pe Marcus Vipsanius Agrippa și Quintus Salvidienus Rufus, pe care îi cunoști – și pe un altul pe care nu-l cunoști, un anume Caius Cilnius Mecena. Soțul tău își va da seama de îndată că acesta din urmă se trage dintr-o veche

spiță etruscă cu ceva sânge regesc. Măcar asta ar trebui să-l încânte din toată povestea dacă altceva nu o face.

Vei remarca, draga mea Atia, că la începutul acestei scrisori unchiul tău a lăsat să pară că ai un cuvânt de spus în legătură cu viitorul fiului tău. Acum Cezar trebuie să-ți arate fără urmă de îndoială că nu ai. Mă voi întoarce la Roma în mai puțin de o lună și, cum poate ai auzit zvonindu-se, mă voi întoarce ca dictator pe viață, printr-un decret al Senatului care încă nu a fost emis. Am, așadar, puterea să numesc un comandant al cavaleriei care nu va da socoteală nimănui în afară de mine. Am făcut-o deja și, cum probabil că ți-ai dat seama, cel pe care l-am numit e fiul tău. E un fapt împlinit și așa va rămâne. Astfel, dacă vă amestecați fie tu, fie soțul tău, asupra familiei voastre se va abate o vrajbă atât de cumplită, încât scandalurile mele vor păli pe lângă ea.

Sper că ai petrecut o vară plăcută la Puteoli și că te-ai întors să-ți petreci iarna în oraș. Agitat cum mă știi, acum îmi lipsește Italia. Poate când mă întorc, după ce îmi termin treburile la Roma, reușim să petrecem câteva zile tihnite la Tivoli. Poți să vii și cu soțul tău și chiar cu Cicero, dacă acceptă. În ciuda celor ce le-am spus, chiar îmi sunt dragi amândoi. Așa cum îmi ești, desigur, și tu.

CARTEA ÎNTÂI

I. Memoriile lui Marcus Agrippa. Fragmente (13 î.Hr.)

...am fost cu el la Actium, unde spadele făceau să țâșnească foc din metal, iar sângele soldaților spăla punțile corăbiilor și colora albastrul Mării Ionice, unde sulitele şuierau prin aer și vasele în flăcări fâsâiau pe apă, unde aerul se umplea de strigătele soldaților ce se prăjeau de vii în armurile pe care nu și le puteau scoate, și mai înainte am fost cu el la Mutina, unde același Marcus Antonius ne-a asaltat tabăra și o spadă a fost împlântată în patul gol în care dormise Cezar Augustus și unde am perseverat și am câștigat prima dintre puterile care aveau să ne pună lumea la picioare, și la Philippi, unde am mers, deși era atât de bolnav, încât cu greu se ținea pe picioare, dar a pus să fie dus în fața trupelor într-o litieră și a văzut moartea cu ochii încă o dată dinaintea ucigașului tatălui său și a luptat până când ucigașii muritorului Iulius, care a devenit zeu, s-au nimicit cu mâna lor.

Eu sunt Marcus Agrippa, numit uneori și Vipsanius, tribun al poporului și consul în Senat, soldat și general al Imperiului Roman și prieten al lui Caius Octavius Cezar, acum Augustus. Scriu aceste memorii în cel de-al cincizecilea an al vieții mele,

astfel ca posteritatea să păstreze în amintire momentul când Octavius a găsit Roma sângerând de lupte intestinale, când Octavius Cezar a ucis fiara învrăjbită și i-a aruncat cât colo trupul aproape lipsit de viață și când Augustus a oblojit rănila Romei și a pus-o din nou pe picioare, ca să calce iarăși cu tărie până la marginile lumii. La acest triumf am luat și eu parte atât cât m-am priceput, iar rolul pe care l-am jucat se va consemna în aceste memorii, astfel încât, peste veacuri, istoricii să înțeleagă mai bine de ce se minunează când citesc de Augustus și de Roma.

Sub comanda lui Cezar Augustus am îndeplinit mai multe însărcinări întru refacerea Romei, pentru care Roma m-a răsplătit din plin. Am fost de trei ori consul, o dată edil și tribun și de două ori guvernator al Siriei – și tot de două ori am primit sigiliul Sfinxului de la Augustus însuși atunci când a fost grav bolnav. Am condus spre victorie legiunile romane împotriva lui Lucius Antonius la Perusia și apoi împotriva aquitanilor, în Galia și împotriva triburilor germane pe Rin, izbânzi pentru care am refuzat o intrare triumfală în Roma, apoi și în Spania și Panonia, unde am înfrânt triburile și facțiunile rebele. De la Augustus am primit titlul de comandant suprem al marinei noastre și ne-am salvat corăbiile de piratul Sextus Pompeius construind un port la vest de Golful Napoli, aceleași corăbii care mai târziu l-au înfrânt și l-au nimicit pe Pompeius la Mylae și la Naulochus, pe coasta Siciliei, iar pentru această campanie Senatul mi-a oferit coroana navală. La Actium l-am învins pe trădătorul Marcus Antonius și astfel am readus la viață trupul Romei.

Pentru a sărbători salvarea Romei de trădarea Egiptului, am pus să se ridice templul cunoscut acum sub numele de

Panteon și alte clădiri publice. Ca prim edil al urbei, sub comanda lui Augustus și a Senatului, am reparat vechile apeducte ale orașului și am construit unele noi, astfel ca cetățenii și poporul Romei să aibă apă și să fie feriți de boli. Iar când s-a așternut pacea peste Roma, am ajutat la măsurarea și cartografierea lumii, pe care le începuse dictatorul Iulius Cezar și pe care le-a făcut în sfârșit posibile fiul lui adoptiv.

Despre lucrurile acestea voi scrie mai pe larg pe măsură ce avansez cu memoriile. Acum însă trebuie să vorbesc despre momentul în care s-au pus în mișcare toate aceste evenimente, în anul de după întoarcerea triumfală a lui Iulius Cezar din Spania, campanie la care am participat și eu, alături de Caius Octavius și Salvidienus Rufus.

Căci eram cu el la Apollonia când a venit vestea morții lui Cezar...

II. Scrisoare de la Caius Cilnius Mecena către Titus Livius (13 î.Hr.)

Va trebui să mă ierți, dragul meu Liviu, că am întârziat atât de mult cu răspunsul. Mă plâng de aceleași beteșuguri ca de obicei: faptul că m-am retras pare să nu-mi fi îmbunătățit cu nimic starea de sănătate. Doctorii clatină din cap cu un aer înțelept, mormăie cuvinte misterioase și își încasează onorariile. Nimic nu pare să ajute – nici doctoriile dezgustătoare pe care mi le dau, nici măcar abstenența de la acele plăceri cu care (cum bine știi) mă delectam cândva. Din pricina gutei, în ultimele zile nu am putut nici să țin pana în

mână, cu toate că știu cu câtă sârguință îți vezi de treabă și câtă nevoie ai de sprijinul meu în problema despre care mi-ai scris. Și, peste toate celelalte suferințe, în ultimele săptămâni m-au chinuit și insomniile, astfel că zilele mi le petrec obosit și sfârșit. Dar prietenii mi-au rămas alături și nici viața nu m-a părăsit. Pentru aceste două lucruri trebuie să fiu recunoscător.

Mă întrebi despre începuturile legăturilor mele cu Împăratul. Trebuie să știi că nu au trecut trei zile de când a avut bunăvoința să mă viziteze acasă, să se intereseze de starea sănătății mele, și mi s-a părut o idee bună din punct de vedere politic să-l informez despre cererea ta. A zâmbit și m-a întrebat dacă mi se pare că se cuvine să sprijin un republican inveterat ca tine, apoi am ajuns să vorbim despre vremurile de altădată, așa cum fac cei care simt că vârsta își cere drepturile. El își amintește unele lucruri – lucruri mărunte – chiar mai limpede decât mine, care, prin natura profesiei, nu aveam voie să uit nimic. În final l-am întrebat dacă ar prefera să ți se trimită propria lui relatare despre perioada cu pricina. A rămas o vreme cu privirea pierdută în depărtare, apoi a zâmbit din nou și a spus: „Nu – e posibil ca împărații să-și lase amintirile să mintă chiar mai mult decât poeții și istoricii“. M-a rugat să-ți transmit salutările lui călduroase și mi-a dat îngăduința să-ți scriu cu oricâtă libertate mă simt în stare.

Dar cu câtă libertate m-aș putea simți în stare să-ți vorbesc despre vremurile acelea? Eram tineri și chiar dacă el, Caius Octavius, cum îi era numele atunci, știa că destinul îi e favorabil și că Iulius Cezar are intenția să-l adopte, nici eu, nici Marcus Agrippa și nici Salvidienus Rufus, care îi eram prieteni, nu ne puteam imagina cu adevărat spre ce îl vor conduce toate acestea. Eu nu mă bucur de libertatea

istoricului, prietene. Voi puteți relata mișcările oamenilor și ale armatelor, puteți urmări ițele încâlcite ale intrigilor politice, puteți pune în balanță victoriile și înfrângerile, puteți relata despre nașteri și morți – și cu toate astea să rămâneți liberi, grație înțelepteii simplități a misiunii voastre, de groaznica povară a unor lucruri pe care le știu, dar despre care nu pot vorbi și de care sunt tot mai conștient odată cu trecerea anilor. Știu ce dorești și, neîndoielnic, nerăbdarea ta crește pentru că nu îți spun odată faptele care îți fac trebuință. Dar nu trebuie să uiți că, în ciuda lucrurilor pe care le-am făcut în slujba statului, sunt poet și, astfel, incapabil să abordez vreun subiect într-un chip foarte direct.

S-ar putea să te surprindă să afli că nu îl cunoșteam pe Octavius înainte să-l întâlnesc la Brindisi, unde am fost trimis să mă alătur lui și grupului lui de prieteni porniți spre Apollonia. Motivele prezenței mele acolo îmi sunt și azi necunoscute. A fost mâna lui Iulius Cezar, de asta sunt sigur. Tatăl meu, Lucius, îi făcuse cândva un serviciu lui Iulius, care, cu câțiva ani înainte, ne vizitase la vila noastră din Arezzo. L-am contrazis pe un subiect (susțineam, dacă nu mă înșel, superioritatea poeziei lui Callimachus în fața celei a lui Catullus) și am devenit arogant, obraznic și (credeam eu) plin de duh. Eram foarte tânăr. În orice caz, el a părut amuzat și am stat de vorbă o vreme. După doi ani i-a poruncit tatălui meu să mă trimită la Apollonia în compania nepotului său.

Prietene, trebuie să-ți mărturisesc (deși nu îți dau îngăduința să relatezi asta) că Octavius nu m-a impresionat în mod deosebit la acea primă întâlnire. Tocmai ajunsesem de la Arezzo la Brindisi și, după o călătorie de zece zile, eram obosit până în măduva oaselor, plin de tot praful de pe drum și cât se

poate de necăjit. I-am găsit la cheiul unde trebuia să ne imbarcăm. Agrippa și Salvidienus vorbeau între ei, iar Octavius stătea cumva deoparte, cu ochii la mica navă ancorată alături. Nu au dat nici un semn că m-ar fi observat. Am spus, îmi închipui că puțin cam prea tare:

— Eu sunt Mecena, cel care urma să vă întâlnească aici. Care sunteți care?

Agrippa și Salvidienus m-au privit amuzați și mi-au spus cum îi cheamă. Octavius nu s-a întors. Cum mi s-a părut că deslușesc aroganță și dispreț în gestul lui, am spus:

— Iar tu trebuie să fii celălalt, căruia i se zice Octavius.

Atunci s-a întors și mi-am dat seama că fusese o neghiobie din partea mea, căci pe figura lui se citea o timiditate disperată. A spus:

— Da, eu sunt Caius Octavius. Unchiul meu mi-a vorbit despre tine.

Apoi a zâmbit, mi-a întins mâna, a ridicat privirea și s-a uitat la mine pentru prima oară.

Știi bine că s-au spus destule despre ochii aceia, mai mult în rime proaste și versuri neinspirate. Cred că el s-a săturat deja de toate metaforele și nimicurile care îi descriu, deși poate că la un moment dat s-a fălțit cu ei. Dar erau, chiar și atunci, extraordinar de limpezi, de pătrunzători și de ageri – poate mai degrabă albaștri decât cenușii, deși îți atrăgea atenția lumina, nu atât culoarea lor... Uite, vezi? Am început și eu: am citit prea multe din poeziile prietenilor mei.

Poate că am făcut un pas în spate, nu mai știu. În orice caz, am tresărit și mi-am ferit privirea, așa că ochii mi-au căzut pe nava pe care o contempla Octavius.

— Țsta e șalandul cu care o să traversăm? am întrebat.

Mă simțeam ceva mai voios. Era o mică navă comercială, nu mai lungă de douăzeci și patru de pași, cu scânduri putrede la prora și pânzele peticite. Se simțea și o duhoare ce venea dinspre ea.

Agrippa mi s-a adresat:

— Ni s-a spus că e singura disponibilă.

Îmi zâmbea ușor. Îmi închipui că i-am părut fandos, pentru că aveam pe mine toga și purtam și câteva inele, în timp ce ei erau îmbrăcați în tunică și fără nici un fel de podoabe.

— Putoarea va fi de nesuportat, am spus.

Octavius a zis pe un ton grav:

— Cred că merge la Apollonia după o încărcătură de pește marinat.

Am tăcut o clipă, apoi am izbucnit în râs și am râs cu toții. Eram deja prieteni.

Poate că suntem mai înțelepți la tinerețe, deși filosofii m-ar contrazice. Dar îți jur că din clipa aceea am devenit prieteni și momentul în care am râs prostește ne-a unit mai profund decât tot ce s-a petrecut între noi mai târziu – izbânzi sau înfrângeri, loialități sau trădări, dureri sau bucurii. Numai că zilele tinereții se duc, iar o parte din noi dispare odată cu ele și nu se mai întoarce niciodată.

Așa am traversat marea până la Apollonia, într-un vas pescăresc împuțit, care gemea din toate încheieturile la cel mai mic val și se apleca atât de amenințător într-o parte, încât trebuia să ne ținem bine ca să nu ne rostogolim de-a latul punții, și care ne-a dus spre un destin ce nici nu ni-l puteam măcar imagina...

Reiau această scrisoare după o întrerupere de două zile. Nu o să te sâcâi cu detalii despre suferințele fizice care au dus la această întrerupere, e o poveste prea deprimantă.

În orice caz, văd că nu îți ofer genul de informații care să-ți fie de mare folos, așa că l-am pus pe secretarul meu să caute prin documentele mele lucruri care te-ar ajuta mai mult în demersul tău. Îți amintești, poate, că în urmă cu vreo zece ani am luat cuvântul la inaugurarea templului lui Venus și Marte al prietenului nostru Marcus Agrippa, templu cunoscut acum drept Panteon. La început am avut ideea – pe care mai apoi am abandonat-o – de a ține un discurs destul de pompos, aproape un poem, dacă îi pot spune așa, în care făceam niște legături oarecare între statul roman așa cum l-am găsit noi în tinerețe și statul roman așa cum îl reprezintă acest templu. Oricum, în sprijinul propriei soluții la problema pe care o ridica forma acestui discurs pe care mi-l propuneam, mi-am notat câteva lucruri despre zilele acelea de început și la aceste însemnări apelez acum în încercarea de a te ajuta să închei istoria lumii noastre.

Imaginează-ți, dacă poți, patru tineri (acum niște străini pentru mine) care nu știau nimic despre viitor și nici despre ei înșiși – de fapt nu știau nimic nici despre lumea în care își începeau viața. Unul (adică Marcus Agrippa) este înalt și musculos, cu o figură aproape de țăran – nas puternic, oase mari, pielea parcă tăbăcită, păr castaniu, uscat, și niște tuleie de barbă roșcate și aspre. Are nouăsprezece ani. Calcă greoi, ca un juncan, totuși cu o grație stranie. Vorbește fără înflorituri, rar și calm, și nu-și arată simțămintele. Dacă n-ar avea barba aceea, nu ți-ai da seama cât e de tânăr.

Altul (adică Salvidienus Rufus) e tot atât de subțire și de agil pe cât e Agrippa de greoi și de vlăjgan, tot atât de iute și de impetuos pe cât e Agrippa de lent și de reținut. Fața îi e uscățivă, pielea albă, ochii negri. Râde ușor și mai risipește din seriozitatea pe care o afișăm noi, ceilalți. E cel mai vârstnic dintre noi, dar îl iubim de parcă ar fi fratele nostru mai mic.

Mai e un al treilea (să fiu eu oare?), pe care îl văd chiar și mai încețoșat decât pe ceilalți. Nimeni nu se poate cunoaște pe sine, nici nu poate ști cum apare în ochii celorlalți, nici măcar ai prietenilor, dar îmi închipui că trebuie să mă fi crezut cam netot în ziua cu pricina și chiar o bucată de vreme după aceea. Pe atunci eram într-adevăr cam afectat și îmi închipuiam că un poet trebuie să se comporte ca atare. Mă îmbrăcam în haine scumpe, eram plin de prețiozitate și adusesem cu mine de la Arezzo un servitor a cărui singură îndatorire era să-mi îngrijească părul – până când prietenii mei m-au luat peste picior cu atâta cruzime, încât l-am expediat înapoi în Italia.

Și, în cele din urmă, cel care se numea pe atunci Caius Octavius. Cum să ți-l descriu? Adevărul nu-l știu, nu am decât amintirile mele. Pot să spun încă o dată că mi s-a părut un copil, deși abia dacă eram cu doi ani mai vârstnic decât el. Știi și tu cum e acum la înfățișare: nu s-a schimbat mult. Dar acum e Împăratul lumii și trebuie să privesc dincolo de asta ca să-l văd cum era atunci. Și îți jur că eu, care l-am slujit prin știința mea de a vedea ce e în inima prietenilor și dușmanilor lui deopotrivă, nu aș fi putut prevedea ce urma să devină. Mi se părea un flăcăiandru agreabil și nimic mai mult, cu o figură prea delicată ca să poată primi loviturile sortii, prea neîncrezător în sine ca să obțină ceva în viață, cu o voce prea blândă ca să poată rosti cuvintele dure ce trebuie să se audă

din gura unui conducător. Mă gândeam că ar putea ajunge scriitor sau cărturar. Nu credeam că are energie să ajungă nici măcar senator, rang la care îl îndreptăteau numele și averea lui.

Aceștia sunt cei care au debarcat în ziua aceea de început de toamnă, în anul celui de-al cincilea mandat de consul al lui Iulius Cezar, la Apollonia, pe coasta adriatică a Macedoniei. Bărcile de pescuit se legănu în port și oamenii făceau cu mâna. Pe stânci erau năvoade întinse la uscat. Colibe de lemn se înșirau de-a lungul drumului spre oraș, care era construit pe un teren înalt, la marginea unei câmpii ce se întindea și apoi urca abrupt până la munți.

Diminețile ni le petreceam studiind. Ne sculam înainte de ivirea zorilor și prima lecție o ascultam la lumina lămpilor, ne luam micul dejun frugal când soarele se ridica deasupra munților dinspre est, conversam în greacă despre toate cele (o practică acum pe cale de dispariție, mă tem), citeam cu voce tare pasajele din Homer învățate în seara dinainte, le explicam și în cele din urmă rosteam scurte declamații pregătite conform instrucțiunilor lui Apollodorus (care de pe atunci era deja bătrân cât lumea, dar domol la fire și de o mare înțelepciune).

După-amiezile eram duși ceva mai departe de oraș, în tabăra unde se instruiău legiunile lui Iulius Cezar, iar acolo ne pregăteam alături de ei o bună parte din restul zilei. Trebuie să spun că atunci am început să bănuiesc prima dată că poate mă înșelasem în privința abilităților lui Octavius. Așa cum știi, sănătatea i-a fost mereu șubredă, și întotdeauna a părut mai plăpând decât mine, care las impresia – căci asta mi-e soarta, dragul meu Liviu – unei sănătăți de fier chiar și în cea mai

cumplită suferință. Astfel că eu, unul, am luat parte prea puțin la manevrele și exercițiile propriu-zise, însă Octavius s-a implicat de fiecare dată, preferând, asemeni unchiului său, să-și petreacă timpul mai degrabă alături de centurioni decât de ofițerii mai mărunți ai legiunii. Îmi amintesc cum o dată, în timpul unei lupte simulate, calul lui s-a împiedicat și l-a trântit zdravăn la pământ. Agrippa și Salvidienus erau în apropiere, iar Salvidienus s-a repezit să-i sară în ajutor, însă Agrippa l-a apucat de braț și nu l-a lăsat să se miște din loc. După câteva clipe Octavius s-a ridicat, s-a înțepenit pe picioare și a cerut să i se aducă alt cal. L-a primit, a încălecat și a rămas în șa tot restul după-amiezii, până s-a încheiat exercițiul. În seara aceea, în cortul nostru, l-am auzit respirând greu, așa că l-am chemat pe medicul legiunii ca să-l consulte. Avea două coaste rupte. L-a pus pe medic să-i bandajeze strâns pieptul, iar a doua zi, de dimineață, a venit la lecții împreună cu noi și a participat la fel de activ la marșul forțat din după-amiaza aceea.

Așa am ajuns să-l cunosc, în acele prime zile și săptămâni, pe Augustus, cel care acum conduce întreaga lume romană. Poate vei reuși să scoți din amintirile mele câteva fraze pentru minunata istorie pe care am avut privilegiul să o admir. Dar sunt și multe lucruri care nu pot ajunge în cărți, iar această pierdere a început să mă preocupe tot mai tare.

III. Scrisoare de la Iulius Cezar către Caius Octavius la Apollonia, din Roma (44 î.Hr.)

Chiar azi-dimineață îmi aminteam, dragul meu Octavius, de ziua aceea din iarna trecută, în Spania, când m-ai găsit la Munda, în toiul asediului fortăreței unde se refugiase Cneus Pompeius cu legiunile lui. Eram descurajați și osteniți de lupte, proviziile de mâncare ni se isprăviseră și asediam un inamic care putea să stea tihnit și să mănânce pe săturate, în timp ce noi ne prefăceam că-l înfrângem prin înfometare. În mânia mea, fiindcă păream să ne îndreptăm spre o înfrângere sigură, ți-am ordonat să te întorci la Roma, de unde mi se părea că veniseși atât de relaxat și de confortabil, și am spus că nu pot să-mi bat capul cu un băiat care vrea să se joace de-a războiul și de-a moartea. De fapt eram mânios doar pe mine însumi, cum sunt sigur că ți-ai dat seama încă de atunci, căci nu ai spus nimic, doar te-ai uitat la mine cu foarte mult calm. Apoi m-am mai domolit, ți-am vorbit din inimă (cum am făcut mereu de atunci încoace) și ți-am spus că această campanie din Spania împotriva lui Pompeius avea să încheie în sfârșit și pentru totdeauna luptele interne și discordia care ne oropsiseră Republica, într-un fel sau altul, încă din tinerețea mea și că ceea ce eu crezusem a fi o victorie era de-acum o înfrângere aproape sigură.

— În cazul ăsta, ai spus, nu luptăm pentru victorie. Luptăm ca să rămânem în viață.

Și atunci mi s-a părut că mi s-a ridicat de pe umeri o mare povară și aproape că m-am simțit din nou tânăr, fiindcă mi-am amintit că eu însumi îmi spuseseam același lucru cu mai bine de treizeci de ani în urmă, când șase dintre oamenii lui Sulla m-au surprins singur în munți și m-am luptat cu ei ca să ajung la comandantul lor, pe care l-am mituit ca să mă ducă

viu la Roma. Atunci mi-am dat seama că aş putea fi ceea ce am şi ajuns.

Amintindu-mi întâmplarea aceea de demult şi văzându-te în faţa mea, m-am văzut pe mine când eram tânăr, am luat ceva din tinereţea ta şi ţi-am dat ceva din vârsta mea şi împreună am simţit acel extaz al puterii în faţa a orice s-ar putea întâmpla. Şi am făcut morman trupurile camarazilor noştri căzuţi şi am avansat la adăpostul lor, astfel ca scuturile noastre să nu simtă greutatea sulitelor aruncate de inamici, şi aşa am ajuns până la ziduri şi am cucerit fortăreaţa din Cordova acolo, pe câmpiile de la Munda.

Şi mi-am mai amintit în dimineaţa asta cum l-am fugărit pe Cneus Pompeius de-a latul Spaniei, cu burţile pline şi obosiţi până în măduva oaselor, mi-am amintit şi de focurile de tabără pe care le aprindeam noaptea, şi de discuţiile care se nasc între soldaţi când victoria e sigură. Cum toată durerea şi neliniştea şi bucuria devin una şi până şi morţii cei hidoşi devin frumoşi, până şi frica de moarte şi cea de înfrângere nu par altceva decât etapele unui joc! Aici, la Roma, abia aştept venirea verii, când vom porni campania împotriva parţilor şi a germanilor, ca să punem la adăpost şi ultimele frontiere importante... O să-mi înţelegi mai bine nostalgia după campaniile trecute şi nerăbdarea cu care aştept campaniile ce au să vină când o să-ţi spun mai multe despre dimineaţa care mi-a trezit aceste amintiri.

În dimineaţa asta, la ora şapte, Prostănacul (adică Marcus Emilius Lepidus, pe care – te va amuza să afli – a trebuit să-l fac egalul tău formal în rang, sub comanda mea) aştepta la uşa mea cu o plângere legată de Marcus Antonius. Se pare că unul dintre vistiernicii lui Antonius percepea dări de la unii care,

conform unei legi străvechi pe care Lepidus mi-a recitat-o pe larg până m-am plictisit, nu ar trebui să plătească dărilor decât vistiernicului personal al lui Lepidus. Apoi, timp de încă o oră, convins, se pare, că locvacitatea plină de apropouri e totuna cu subtilitatea, mi-a sugerat că Antonius e ambițios – o observație care m-a surprins la fel de mult cum m-ar surprinde să aflu că Virginele Vestale sunt caste. I-am mulțumit și am mai schimbat câteva platitudini despre esența loialității, după care a plecat (sunt convins) să-i raporteze lui Antonius că a remarcat la mine o suspiciune exagerată chiar față de prietenii mei cei mai apropiați. La ora opt au venit trei senatori unul după altul și fiecare i-a acuzat pe ceilalți că ar fi acceptat mită, suma fiind aceeași. Am înțeles pe loc că toți sunt vinovați, că nu fuseseră în stare să facă serviciile pentru care fuseseră mituiți și că cel care dăduse mita era gata să dezvăluie public situația, ceea ce ar presupune un proces în fața unei adunări – un proces pe care cei trei ar dori să-l evite, fiindcă probabil că s-ar solda cu exilul dacă nu reușesc să mituiască suficienți jurați cât să se pună la adăpost. Am socotit că au șanse de izbândă în încercarea lor de a cumpăra justiția, așa că i-am amendat pe fiecare cu triplul mitei încasate și am hotărât că la fel voi proceda și cu cel care le-a oferit mita. Au fost mulțumiți și nu am de ce mă teme în privința lor. Știu că sunt destul de corupți și că ei cred că și eu sunt... Și așa mi-am petrecut dimineața.

De câtă vreme trăim această minciună romană? De când mă știu, asta cu siguranță – poate chiar cu mult înainte. Și de unde își trage seva această minciună, de a ajuns să fie mai puternică decât adevărul? Am văzut omoruri, hoții și jafuri în numele Republicii – și am declarat că e prețul pe care trebuie

să-l plătim pentru libertate. Cicero deplânge depravarea romanilor care venerază bogăția – și el însuși, multimilionar, călătorește de la o vilă la alta însoțit de o sută de sclavi. Un consul vorbește despre liniște și calm, dar adună armate ca să-și ucidă colegul a cărui putere îi amenință propriile interese. Senatul vorbește despre libertate și îmi pune în cârcă puteri pe care nu le vreau, dar trebuie să le accept și să le folosesc dacă vreau ca Roma să reziste. Oare nu există nici o soluție la această minciună?

Am cucerit lumea și nici o parte din ea nu e sigură. Le-am arătat oamenilor libertatea și ei fug de ea ca de o boală. Îi disprețuiesc pe cei în care pot avea încredere și îi iubesc pe oamenii de valoare care m-ar trăda primii. Și nu știu încotro ne îndreptăm, deși conduc o nație spre împlinirea propriului destin.

Acestea, dragul meu nepot, pe care l-aș numi fiul meu, sunt îndoielile ce îl chinuiesc pe omul pe care poporul l-ar face rege. Te invidiez că-ți petreci iarna la Apollonia. Sunt mulțumit de cele aflate despre studiile tale și sunt fericit că te înțelegi atât de bine cu ofițerii din legiunile mele de acolo. Dar mi-e dor de discuțiile noastre de seară. Mă consolez cu gândul că le vom relua la vară, în campania din est. O să traversăm țara în marș, o să mâncăm din roadele pământului și o să ucidem pe cine trebuie să ucidem. E unica viață demnă de un bărbat. Și fie ce-o fi.

*IV. Quintus Salvidienus Rufus, însemnări de jurnal, la
Apollonia (martie 44 î.Hr.)*

După-amiază. Soarele strălucește fierbinte. Zece sau doisprezece ofițeri, plus noi, sus pe un deal, privim la manevrele cavaleriei de pe câmpie. Copitele cailor care galopează și se întorc ridică vălătuci de praf. Din depărtare, printre tropotele copitelor, ajung până la noi strigăte, râsete și înjurături. Noi toți, cu excepția lui Mecena, am venit de jos, de pe câmpie, și acum ne odihnim. Eu mi-am scos armura și stau întins, cu capul culcat pe ea. Mecena, cu tunica imaculată și părul fără nici un fir nelalocul lui, stă jos, cu spatele sprijinit de un copăcel. Agrippa e în picioare, lângă mine, learcă de sudoare, cu picioarele ca doi stâlpi de piatră, iar Octavius stă lângă el și trupul lui suplu tremură încă de efort – nu-ți dai seama cât e de subțirel până nu-l vezi lângă cineva ca Agrippa –, palid la față, cu părul lins și înnegrit de sudoare, lipit de frunte. Octavius zâmbeste și arată spre ceva din vale. Agrippa încuviințează din cap. Avem cu toții o senzație de bine: nu a mai plouat de o săptămână, s-a mai încălzit, suntem mulțumiți de abilitățile noastre și de ale soldaților.

Notez repede toate acestea, fiindcă nu știu ce voi mai apuca să folosesc când voi avea timp. Trebuie să scriu totul acum.

La poalele dealului călăreții se odihnesc, iar caii se plimbă de colo colo. Octavius s-a așezat lângă mine și, în joacă, îmi împinge capul de pe armură. Simțămintele noastre din acest moment ne împiedică să râdem. Agrippa ne zâmbeste și își întinde brațele enorme. În liniștea din jur se aude cum îi pâraie pielea tunicii.

Din spatele nostru se aude vocea lui Mecena – ascutită, subțire, ușor afectată, aproape efeminată.

— Băieți care se joacă de-a soldații, spune el. N-am cuvinte să spun cât e de plictisitor.

Agrippa – cu vocea lui joasă, tărăgănată, cumpănită, cu acea gravitate care ascunde atât de multe:

— Dacă ți-ar sta în putere să-ți muți posteriorul ăla amplu de prin locurile comode de odihnă pe care le găsești, ai descoperi că există și alte plăceri în afara luxului pe care îl afișezi.

Octavius:

— Poate îi convingem pe parți să-l accepte ca general. Ne-am ușura sarcina la vară.

Mecena oftează din rărunchi, se ridică și se apropie de locul unde stăm întinși. Pentru un ins atât de masiv, e foarte sprinten. Spune:

— În timp ce voi vă dedați la spectacolul ăsta vulgar, eu am schițat un poem care pune față în față viața contemplativă cu cea activă. De înțelepciunea celei dintâi m-am convins, sminteala celeilalte o observ acum.

Octavius, cu gravitate:

— Unchiul meu mi-a spus cândva să-i citesc pe poeți, să-i iubesc și să mă folosesc de ei, dar să nu mă încred niciodată în ei.

— Unchiul tău e un om înțelept, zice Mecena.

Alte tachinări. Apoi nu mai spunem nimic. La poalele dealului câmpia aproape că s-a golit. Caii au fost duși la grajduri. De dincolo de câmp, dinspre oraș, se apropie în galop un călăreț. Îl urmărim cu priviri plictisite. Ajunge pe câmpie, dar nu se oprește, ci o traversează nebunește, aplecat în șa. Eu dau să spun ceva, dar Octavius se încordează brusc. Pe chipul lui se citește ceva nou. Vedem cum zboară spuma de la botul calului. Octavius spune:

— Îl știu pe omul ăsta. Ține de casa mamei mele.

Aproape a ajuns lângă noi. Calul își domolește pasul. Omul alunecă din șa, se împiedică și se apropie de noi împleticindu-se, cu ceva în mână. Câțiva soldați din jurul nostru l-au observat. Aleargă spre noi, cu săbiile pe jumătate trase, dar văd că omul abia se mai ține pe picioare de epuizare și numai puterea voinței îl mai ajută să se miște. Îi întinde ceva lui Octavius și spune cu un glas hârâit:

— Asta... asta...

E o scrisoare. Octavius o ia, o ține în mână și rămâne câteva clipe neclintit. Mesagerul se prăbușește la pământ, apoi se ridică în capul oaselor și își reazemă capul între genunchi. Nu-i auzim decât respirația șuierată. Mă uit la cal și mă gândesc că are plămânii distruși de efort, n-o să mai trăiască nici până dimineață. Octavius tot nu s-a mișcat. Toată lumea a înțepenit. Desface încet misiva. Citește. Figura lui nu exprimă nimic. Tot nu vorbește. După multă vreme ridică capul și se întoarce spre noi. Figura lui parcă e tăiată în marmură albă. Îmi pune scrisoarea în mână. Eu nu mă uit la ea. Spune cu voce egală, lipsită de expresie:

— Unchiul meu a murit.

Nu reușim să-i pricepem spusele. Îl privim tâmp. Expresia de pe chipul lui nu se schimbă, dar vorbește din nou și vocea pe care o auzim e aspră și stridentă, plină de o durere buimăcită, ca răgetul unui taur sacrificat:

— Iulius Cezar e mort.

— Nu, spune Agrippa. Nu.

Figura lui Mecena e încordată. Îl studiază pe Octavius ca un uliu.

Mie îmi tremură mâna atât de zdravăn, încât nu pot să citesc. Mă controlez. Nu-mi recunosc propria voce. Citesc tare:

— De Idele lui Marte Iulius Cezar a fost ucis de dușmanii săi în clădirea Senatului. Nu se știu amănunte. Oamenii aleargă nebunește pe străzi. Nimeni nu poate ști ce o să urmeze. S-ar putea să fii în mare primejdie. Nu pot scrie mai mult. Mama ta te imploră să ai grijă de tine.

Misiva a fost scrisă în mare grabă: are pete de cerneală și literele sunt diforme.

Mă uit în jur și nu-mi dau seama ce simt. Un gol? Ofițerii stau în cerc în jurul nostru. Mă uit în ochii unuia dintre ei. Fața i se schimonosește, aud un hohot și îmi amintesc că aceasta e una dintre legiunile de frunte ale lui Cezar și că veteranii ei îl privesc ca pe un părinte.

După multă vreme Octavius se clintește. Se apropie de mesager, care e în continuare așezat pe jos, cu chipul stors de epuizare. Octavius îngenunchează lângă el. Îi vorbește cu blândețe:

— Știi ceva ce nu e scris aici?

Mesagerul răspunde:

— Nu, domnule.

Dă să se ridice, dar Octavius îi așază mâna pe umăr și spune:

— Odihnește-te.

Se ridică și se adresează unuia dintre ofițeri:

— Ai grijă să primească îngrijiri și să i se dea un pat comod.

Apoi se întoarce spre noi trei, care ne strânseserăm unul într-altul:

— Vorbim mai târziu. Acum trebuie să mă gândesc ce înseamnă asta.

Întinde mâna spre mine și înțeleg că vrea scrisoarea. I-o dau și el se îndepărtează. Ofițerii rup cercul ca să-l lase să treacă și Octavius coboară dealul. Îl urmărim multă vreme cu privirea: o siluetă subțire de băiețandru care traversează câmpia pustie, avansând încet și luând-o când într-o parte, când în alta, de parcă ar încerca să-și aleagă un drum.

Mai târziu. Consternare mare în tabără, pe măsură ce zvonurile despre moartea lui Cezar se împrăștie. Zvonuri atât de absurde, încât nu poți să crezi vreunul. Se iscă certuri, apoi se domolesc, izbucnesc câteva încăierări, degrabă curmate. Unii dintre soldații de meserie, cei mai în vârstă, care și-au trăit toată viața luptând într-o legiune sau în alta, uneori chiar împotriva celor care le sunt acum comandanți, privesc cu dispreț agitația și își văd de treburile lor. Octavius tot nu s-a întors din veghea lui solitară de pe câmpie. Începe să se întunece.

Noapte. Lugdunius însuși, comandantul legiunii, a poruncit să se facă de gardă în dreptul corturilor noastre, pentru că nimeni nu știe ce dușmani am putea avea sau ce-ar putea urma. Suntem toți patru în cortul lui Octavius. Stăm jos sau culcați pe saltele, în jurul lămpilor care pâlpâie în mijlocul podelei. Din când în când Octavius se ridică și se așază pe un scaun de pânză, cu spatele la lumină, astfel că are fața umbrită. Au venit mulți de la Apollonia să întrebe dacă au apărut vești noi, să dea sfaturi, să ofere ajutor. Lugdunius ne-a pus legiunea la dispoziție, în caz că o vrem. Acum Octavius a cerut să nu fim deranjați și vorbește despre cei care au venit la el.

— Știu și mai puține decât noi și nu se gândesc decât la propria lor soartă. Ieri – se oprește și își îndreaptă privirea către ceva din întuneric –, ieri păreau să-mi fie prieteni. Acum n-aș mai îndrăzni să mă încred în ei.

Se oprește din nou și îmi pune mâna pe umăr.

— O să vorbesc despre lucrurile astea numai cu voi trei, care îmi sunteți cu adevărat prieteni.

Vorbește Mecena. Vocea îi sună mai grav, nu mai are stridențele efeminate pe care le afișează uneori.

— Să nu te încrezi nici măcar în noi, care ținem la tine. Din clipa asta acordă-ne numai încrederea absolut necesară.

Octavius ne întoarce brusc spatele, stă cu spinarea la lumină și spune cu o voce gătuită:

— Știu. Știu până și asta.

Așa că discutăm ce avem de făcut.

Agrippa spune că nu trebuie să facem nimic, de vreme ce nu știm nici un lucru sigur pe care să ne bazăm acțiunile. În lumina pâlpâitoare a felinarelor l-ai putea lua drept un bătrân, la ce voce are și cât de serios e.

— Aici suntem la adăpost, cel puțin pentru moment. Legiunea asta ne va rămâne credincioasă – Lugdunius și-a dat cuvântul. Din câte știm, ar putea fi vorba de o rebeliune generală și e posibil să fi fost deja trimisă o armată pe urmele noastre, așa cum a trimis Sulla trupele după urmașii lui Marius – printre care se număra însuși Iulius Cezar. S-ar putea ca nouă să nu ne surâdă norocul pe care l-a avut el atunci. În spatele nostru sunt munții Macedoniei, unde nu se vor aventura împotriva legiunii noastre. Oricum ar fi, vom avea timp să mai primim vești și între timp nu vom face nici o

mișcare care să ne compromită poziția, indiferent în ce sens. Trebuie să așteptăm, să profităm că suntem la adăpost.

Octavius, cu blândețe:

— Unchiul meu mi-a spus odată că prea multă precauție poate duce la moarte la fel de sigur ca prea multă pripeală.

Mă trezesc dintr-odată că mă ridic în picioare. Mă simt copleșit de o mare putere și vorbesc cu un glas care parcă nu-i al meu:

— Te numesc Cezar, căci știu că pe tine te-ar fi vrut drept fiu.

Octavius mă privește. Cred că nici nu-i trecuse prin minte un asemenea gând.

— E prea devreme să vorbim despre așa ceva, spune el încet, dar nu voi uita că Salvidienus a fost cel dintâi care m-a numit astfel.

Spun:

— Și dacă el te-ar fi vrut drept fiu, ar vrea și să acționezi așa cum ar fi făcut-o el. Agrippa a spus că ne putem baza pe loialitatea unei legiuni. Celelalte cinci din Macedonia vor răspunde la fel ca Lugdunius dacă nu așteptăm prea mult până să le cerem să fie de partea noastră. Căci dacă noi nu știm nimic despre ce va urma, ei nu știu nici atât. Eu zic să pornim spre Roma cu legiunile pe care le avem și să preluăm puterea care așteaptă acolo.

Octavius:

— Și pe urmă? Nu știm în ce constă această putere. Nu știm nici cine ne va sta împotriva. Nu știm nici măcar cine l-a ucis.

Eu:

— Puterea va fi ceea ce facem noi din ea. Cât despre cine ne va sta împotriva, asta nu avem de unde știm. Dar dacă

legiunile lui Antonius se alătură legiunilor noastre, atunci...

Octavius, încet:

— Nu știm nici măcar cine l-a ucis. Nu știm cine îi sunt inamicii, așa că nu-i putem ști nici pe ai noștri.

Mecena oftează, se ridică și clatină din cap:

— S-a vorbit aici despre acțiune, despre ce avem de făcut, dar nu s-a vorbit despre scopul acestor acțiuni.

Îl privește pe Octavius.

— Prietene, ce anume îți dorești să obții prin acțiunile pe care le vom întreprinde?

Preț de o clipă Octavius nu spune nimic. Apoi ne privește pe rând scrutător – pe fiecare dintre noi.

— Jur în fața voastră și a zeilor că, dacă mi-e sortit să rămân în viață, mă voi răzbuna pe ucigașii unchiului meu, indiferent cine ar fi ei.

Mecena încuviințează din cap:

— Atunci întâia noastră misiune este să ne asigurăm că se va împlini acest destin, ca să-ți poți ține jurământul. Trebuie să rămânem în viață. Pentru asta trebuie să ne mișcăm cu băgare de seamă – dar trebuie să ne mișcăm.

Se plimbă prin cort și ni se adresează ca unor școlari:

— Prietenul Agrippa recomandă să rămânem aici și să așteptăm la adăpost până vom ști încotro trebuie s-o luăm. Dar să rămânem aici înseamnă să rămânem în beznă. Vor veni vești de la Roma – dar vor fi zvonuri amestecate cu fapte, fapte amestecate cu interese personale, până când interesele personale și discordia vor deveni sursa tuturor veștilor pe care le primim.

Se întoarce spre mine:

— Aprigul nostru prieten Salvidienus ne sfătuiește să atacăm imediat, profitând de zăpăceala care s-ar putea să domnească acum. Poți să învingi năpustindu-te orbește împotriva unui oponent timid, dar la fel de bine poți să te prăvălești peste o stâncă pe care n-o vezi sau să ajungi la o țintă pe care nu ți-o doreai. Nu... Toată Roma știe deja că Octavius a primit vestea morții unchiului său. Se va întoarce în liniște, cu prietenii și durerea lui – dar fără armatele de care s-ar putea să se bucure atât prietenii, cât și dușmanii. Nici o armată nu va ataca patru flăcăiandri și o mână de servitori care se întorc să-și plângă o rubedenie și nici o forță nu se va strânge în jurul lor ca să avertizeze dușmanul și să-i întărească voința. Și dacă e să se lase cu omor, atunci patru oameni fug mai repede decât o legiune.

Am spus fiecare ce am avut de spus. Octavius tăcea și mi-am dat seama dintr-odată cât de straniu este că, brusc, ne vom supune deciziei lui, ca niciodată până acum. Oare simțim în el o putere de care nu am avut știință? Să fie oare semnificația momentului? Sau ceva ce ne lipsește nouă? Voi cumpăni la asta mai târziu.

Într-un final Octavius vorbește:

— Vom face cum spune Mecena. Ne vom lăsa cea mai mare parte a lucrurilor aici, ca și cum am intenționa să ne întoarcem, și mâine ne vom grăbi pe cât se poate să traversăm marea spre Italia. Dar nu la Brindisi – acolo e o legiune și nu știm ce gânduri are.

— Otranto, spune Agrippa. De altfel, e și mai aproape.

Octavius încuviințează tăcut.

— Iar acum voi trebuie să alegeți. Cine se întoarce cu mine își leagă soarta de a mea. Nu se poate altfel și nu există cale de

retragere. Și nu vă pot făgădui nimic, doar ce noroc îmi va fi dat și mie.

Mecena cascade. E din nou cel pe care îl știm.

— Am traversat marea pe vasul ăla pescăresc împutit împreună cu tine. Dacă am suportat asta, suportăm orice.

Octavius zâmbeste, ușor trist. Spune:

— A trecut atâta timp de atunci.

Apoi nu mai spunem nimic, doar ne urăm noapte bună.

Sunt singur în cortul meu. Lampa sfârâie pe masa la care scriu aceste rânduri și prin deschizătura cortului văd spre est, deasupra culmilor munților, lumina palidă a răsăritului. Nu am reușit să adorm.

În liniștea zorilor, evenimentele de peste zi par îndepărtate și ireale. Știu că tot cursul vieții mele – al vieților noastre, ale tuturor – s-a schimbat. Oare cum se simt ceilalți? Oare știu și ei?

Știu ei oare că înaintea noastră se întinde un drum la capătul căruia ne așteaptă fie moartea, fie măreția? Cele două cuvinte mi se învârt în minte, se învârt și se tot învârt, până ce par să se contopească.

*I. Scrisoare de la Atia și Marcius Philippus către
Octavius (aprilie 44 î.Hr.)*

Când vei primi scrisoarea aceasta, fiule, vei fi ajuns deja la Brindisi și vei fi aflat veștile. E așa cum m-am temut: testamentul a fost făcut public și în el ești numit fiul și urmașul lui Cezar. Știu că primul tău impuls va fi să accepți atât numele, cât și averea, dar mama ta te imploră să mai aștepți, să cumpănești și să te gândești în ce lume te invită acest testament al unchiului tău. Nu e vorba de lumea simplă, rurală, de la Velletri, unde ți-ai petrecut copilăria, nici de lumea casnică, populată de dascăli și guvernante, în care ai crescut. Nu e nici lumea plină de cărți și filosofie, în care ți-ai petrecut tinerețea, și nici măcar lumea simplă a câmpului de băătălie, cu care ți-a făcut cunoștință (împotriva voinței mele) Cezar. E vorba de lumea Romei, unde nimeni nu-și poate deosebi dușmanul de prieten, unde destrăbălarea e mai admirată decât virtutea, iar principiile au devenit sclavii sinelui.

Mama ta te imploră să refuzi prevederile testamentului. O poți face fără să defăimezi numele unchiului tău și nimeni nu

va gândi rău despre tine. Căci dacă accepți numele și averea, accepți odată cu ele dușmănia celor care l-au ucis pe Cezar, precum și a celor care acum îi apără memoria. Te vei bucura numai de iubirea prostimii, la fel ca Cezar, iar asta nu l-a putut apăra de soarta care i-a fost scrisă.

Mă rog să primești scrisoarea aceasta înainte să iei vreo decizie pripită. Noi ne-am îndepărtat de pericolele ce pândesc la Roma și o să rămânem aici, în casa din Puteoli a tatălui tău vitreg, până se mai liniștește haosul și se instaurează un fel de ordine. Dacă nu accepți testamentul, vei putea să străbați țara în siguranță și să vii aici, la noi. Încă mai poți să duci o viață decentă în intimitatea propriei tale minți și inimi. Tatăl tău vitreg dorește să adauge ceva la rândurile mele.

Cuvintele mamei tale izvorăsc din iubirea pe care ți-o poartă. Ale mele vin și din afecțiune, dar și din cunoștințele mele practice despre lume și despre întâmplările din ultimele zile.

Tu îmi știi opțiunile politice și știi și că au fost momente când nu am putut fi de acord cu acțiunile răposatului tău unchi. Uneori chiar mi s-a părut necesar, ca și prietenului nostru Cicero, să-mi exprim dezaprobarea de la tribuna Senatului. Pomenesc acestea ca să te asigur că nu din rațiuni politice te îndemn să urmezi povețele mamei tale, ci din unele practice.

Nu aprob faptul că a fost asasinat și, dacă mi s-ar fi cerut părerea, cu siguranță m-aș fi ținut deoparte, la fel de oripilat ca și când aș fi fost eu însumi în pericol. Dar trebuie să înțelegi că printre tiranici (cum își spun ei) se numără unii dintre cei mai responsabili și mai respectabili cetățeni ai Romei. Se

bucură de sprijinul majorității celor din Senat și dacă îi paște vreun pericol, acela vine exclusiv dinspre popor. Unii dintre ei îmi sunt prieteni și, indiferent cât de nechibzuite au fost faptele lor, sunt oameni de nădejde și patrioți. Nici măcar Marcus Antonius, care a întărit gloatele, nu face nici o mișcare împotriva lor și nici nu va face vreuna, pentru că și el e un om practic.

Oricâte merite a avut, unchiul tău a lăsat Roma într-o stare din care e puțin probabil să-și revină curând. Nimic nu e sigur: dușmanii lui sunt puternici, dar zăpăciți, în ciuda hotărârii lor, pe când prietenii lui sunt corupți și nimeni nu se poate încrede în ei. Dacă accepți numele și moștenirea sa, vei fi părăsit de cei care contează, vei avea un nume care nu va fi decât un titlu fără valoare și o avere de care nu ai nevoie – și vei fi singur.

Vino la noi, la Puteoli. Nu te amesteca în chestiuni care nu se pot rezolva în folosul tău. Păstrează-te deasupra tuturor acestor lucruri. Afecțiunea noastră va rămâne neștirbită.

II. Memoriile lui Marcus Agrippa. Fragmente (13 î.Hr.)

...și am acționat sub impulsul acestor vești și al durerii noastre. Ne-am grăbit să ne imbarcăm și am avut parte de o traversare agitată până la Otranto, unde am ajuns în toiul nopții și am avut grijă să nu ne facem cunoscută identitatea. Am dormit la un han oarecare, le-am dat liber servitorilor, pentru ca nimeni să nu bănuiască nimic, și înainte de ivirea zorilor am pornit pe jos spre Brindisi, ca niște oameni de la țară. La Lecce ne-au oprit doi soldați care păzeau drumul spre

Brindisi și, cu toate că nu ne-am spus numele, am fost recunoscuți de unul dintre ei, care participase la campania din Spania. De la el am aflat că în garnizoana din Brindisi vom fi bine primiți și că putem ajunge acolo în siguranță. Unul ne-a însoțit, iar celălalt a luat-o înainte, ca să ne vestească venirea, așa că am intrat în Brindisi cu toate onorurile gărzii, iar soldații s-au aliniat de-a dreapta și de-a stânga drumului când am pătruns în oraș.

Acolo ni s-a arătat o copie a testamentului lui Cezar, care îl numea pe Octavius fiul și moștenitorul său, grădinile le dona poporului pentru recreere, iar fiecărui cetățean al Romei îi lăsa trei sute de monede de argint din averea sa.

Am aflat veștile sosite recent de la Roma, care se zvârcolea în haos, am descoperit numele ucigașilor lui Cezar și nelegiuirea Senatului, care a aprobat crima și i-a lăsat liberi pe ucigași, și am mai aflat de durerea și furia poporului ajuns sub această stăpânire nelegiuită.

Acolo ne aștepta un sol venit de la casa lui Octavius. Acesta i-a înmănat scrisori de la mama sa și de la soțul ei, care, din afecțiune și din respect pentru el, îl îndemneau să renunțe la moștenire, ceea ce el nu putea face. Nesiguranța din lume și dificultatea misiunii sale i-au întărit hotărârea, iar noi l-am numit Cezar și i-am jurat credință.

Ca să-și arate venerația față de tatăl ucis și dragostea față de fiul acestuia, soldații din legiunea din Brindisi și veterani veniți de la mare depărtare s-au strâns în jurul lui, îndemnându-l să le devină conducător și să se răzbune pe ucigași. Dar el i-a liniștit cu vorbe pline de recunoștință, așa că ne-am purtat în liniște doliul de la Brindisi, pe Via Appia, până

la Puteoli, de unde ne-am propus să intrăm în Roma la timpul potrivit.

III. Quintus Salvidienus Rufus, însemnări de jurnal, la Brindisi (44 î.Hr.)

Multe am aflat, puține înțelegem. Se spune că au uneltit mai mult de șaizeci de oameni. Printre căpetenii s-au numărat Marcus Iunius Brutus, Caius Cassius Longinus, Decimus Brutus Albinus, Caius Trebonius – toți așa-ziși prieteni de-ai lui Iulius Cezar. Unora le cunoșteam numele încă din copilărie. Și mai sunt și alții, de care încă nu știm. Marcus Antonius se pronunță împotriva ucigașilor, apoi se întreține cu ei la cină. Dolabella, care a încuviințat asasinatul, este numit consul pentru anul acesta de același Antonius care i-a condamnat pe dușmanii lui Iulius Cezar.

Ce joc face Antonius? Încotro s-o luăm?

IV. Scrisoare de la Marcus Tullius Cicero către Marcius Philippus (44 î.Hr.)

Tocmai am aflat că fiul tău vitreg, însoțit de trei dintre tinerii săi prieteni, a părăsit Brindisi, unde debarcase doar cu câteva zile în urmă. Îți expediez această scrisoare în mare grabă, ca să o primești înainte de sosirea lui.

Se zvonește că, în ciuda îndemnurilor din scrisoarea ta (pe care ai fost atât de binevoitor să mi-o trimiți și mie și pe care

cu mare recunoștință am primit-o), are de gând să accepte dispozițiile din testamentul lui Cezar. Sper să nu fie adevărat, dar mă tem de nesăbuința tinereții. Te conjur să-ți folosești toată influența ca să-l descurajezi să acționeze în sensul acesta sau, dacă a făcut deja pasul, să-l convingi să renunțe. Te voi sprijini bucuros oricât pot. Voi face pregătirile necesare ca să pot pleca de la vila mea de aici, din Astura, în următoarele câteva zile, pentru a fi alături de tine în Puteoli la venirea lui. Am fost binevoitor cu el în trecut și cred că mă admiră.

Știu că nutrești o oarecare afecțiune față de băiat, dar trebuie să înțelegi că este, chiar dacă de departe, un Cezar și că dușmanii cauzei noastre s-ar putea folosi de el dacă i se permite să facă lucrurile așa cum vrea. În momente ca acesta loialitatea față de tabăra noastră trebuie să primeze în fața înclinațiilor noastre firești – și nici unul dintre noi nu-i dorește răul băiatului. Trebuie să vorbești despre asta cu soția ta (din câte îmi amintesc, are multă influență asupra fiului ei) și să fii cât se poate de convingător.

Am primit vești de la Roma. Situația nu arată bine, dar nici nu e disperată. Prietenii noștri încă nu îndrăznesc să se arate acolo și până și dragul de Brutus trebuie să facă ce poate la țară în loc să stea în Roma și să restaureze Republica. Am sperat că asasinatul ne va reda imediat libertatea, că va reînvia trecutul glorios și ne va scăpa de parveniții care au acum îndrăzneala să tulbure ordinea atât de dragă nouă. Dar Republica nu e restaurată. Cei care ar trebui să acționeze curajos par incapabili să ia vreo hotărâre, iar Antonius pândește ca o fiară pradă după pradă, jefuiește vistieria și strânge putere de unde poate. Dacă ar trebui să-l suportăm pe Antonius, aproape că aș regreta moartea lui Cezar. Dar nu va

trebui să-l suportăm multă vreme – asta e convingerea mea. Acționează cu atâta nesăbuință, încât cu siguranță se va distruge singur.

Sunt mult prea idealist, știu – nici prietenii cei mai apropiați nu neagă asta. Totuși am toate motivele raționale să cred că într-un final dreptatea cauzei noastre va ieși la iveală. Rănilor se vor vindeca, răfuiele vor înceta, Senatul își va regăsi vechiul rost și demnitatea pe care Cezar aproape că i le-a nimicit – iar tu și cu mine, dragul meu Marcius, vom apuca să vedem virtutea de odinioară, despre care am vorbit adesea, așezată iarăși ca o coroană pe tâmpile Romei.

Întâmplările din ultimele săptămâni mă apasă. Chestiunile acestea mi-au răpit atâta timp, încât propriile mele afaceri au de suferit. Unul dintre administratorii moșiilor mele, Chrysippus, a venit ieri la mine și m-a muștră aspru: două ateliere s-au năruit, iar altele sunt atât de dărăpănate, încât nu numai chiriașii, ci și șoarecii au amenințat că se mută! Ce noroc că l-am urmat pe Socrate – alții ar spune că e o calamitate, dar eu n-o consider nici măcar o neplăcere. Cât de lipsite de importanță sunt asemenea lucruri! În orice caz, în urma unei lungi discuții cu Chrysippus, am urzit un plan: să vând câteva clădiri și să repar altele, transformând astfel pierderea în câștig.

V. Scrisoare de la Marcus Tullius Cicero către Marcus Iunius Brutus (44 î.Hr.)

L-am văzut pe Octavius. E la vila din Puteoli a tatălui său vitreg, care se învecinează cu a mea, iar cum Marcius

Philippus mi-e prieten, am libertatea să-l văd oricând doresc. Și trebuie să-ți spun de la bun început că, într-adevăr, a acceptat moștenirea și numele dușmanului nostru, acum mort.

Dar înainte să-ți pierzi speranța, mă grăbesc să-ți dau asigurări că această acceptare are mai puțină însemnătate decât ne-am fi închipuit vreunul dintre noi. Nu e nimic de capul băiatului. Nu avem de ce ne teme.

Îl însoțesc trei tineri, prieteni de-ai lui: un oarecare Marcus Agrippa, un țopârlan cât toate zilele, căruia i-ar sta mai bine la plug, fie să-l tragă, fie să-l împingă, decât într-un salon, un anume Caius Cilnius Mecena, un tânăr cu trăsături dure, dar de o efeminare stranie, care zici că dansează, nu pășește, și flutură din gene în chip cât se poate de dezgustător, și al treilea, Salvidienus Rufus, un băiat subțire și concentrat, care râde un pic cam mult, dar pare cel mai acceptabil dintre toți. Din câte am putut să-mi dau seama, sunt niște nimeni, nu se trag nici din familii importante și nu au nici averi notabile. (Dacă e vorba pe-așa, nici pedigriul lui Octavius nu e tocmai imaculat, bunicul lui din partea tatălui era un simplu cămătar de la țară, iar mai în urmă numai zeii știu din cine se trage.)

În orice caz, bântuie toți patru prin casă de parcă n-ar avea altceva de făcut, stau de vorbă cu musafirii și, în general, sunt o pacoste. Nu par să știe nimic, fiindcă greu scoți un răspuns inteligent de la vreunul dintre ei. Pun întrebări prostești și nu s-ar zice că înțeleg ce li se răspunde, fiindcă dau din cap absenți și își feresc privirea.

Dar nu las să mi se vadă nici disprețul, nici încântarea. De față cu băiatul îmi pun o mască gravă. Când a apărut prima dată, am trăncănit plin de compasiune și am debitat

platitudini despre pierderea unei rude apropiate. Răspunsul lui m-a convins că durerea pe care o simte e mai degrabă personală decât politică. Am fost puțin ambiguu și am sugerat că, oricât de nefericită ar fi povestea cu asasinatul (o să mă ierți pentru această ipocrizie, dragul meu Brutus), nu puțini cred că la baza lui au stat considerente dezinteresate și patriotice. Nu a dat nici un semn cum că l-ar mâhni această idee. Cred că e într-o câțva impresionat de mine și că ar putea fi convins să treacă de partea noastră dacă tratez problema cu destulă atenție.

E un băiețandru, și încă unul destul de nechibzuit. Nu are habar ce înseamnă politica și nici n-ar avea de unde. Nu e mânat nici de onoare, nici de ambiție, ci mai degrabă de o afecțiune blândă față de cineva pe care și l-ar fi dorit ca tată. Iar prietenii lui sunt interesați doar de avantajele pe care le pot obține rămânând în grațiile lui. Așadar, nu reprezintă, cred eu, nici un pericol pentru noi.

Pe de altă parte, am putea întoarce situația în avantajul nostru. Pentru că e îndreptățit la numele lui Cezar și (dacă o poate strânge) la averea lui. Cu siguranță vor fi unii care îl vor urma doar pentru numele pe care și l-a luat. Alții, veteranii și servitorii, îl vor urma pentru că și-l amintesc pe cel ce i-a dat numele și mai sunt unii care îl vor urma dintr-un moft sau din cauza confuziei generale. Dar e important să reținem că noi nu vom fi pierdut pe nimeni dintre ai noștri, căci cei care îl vor urma pe el sunt aceiași care altminteri l-ar fi urmat pe Antonius! Dacă îl convingem de justetea cauzei noastre, ne vom dubla victoria. În cel mai rău caz vom slăbi tabăra lui Antonius și asta ar fi deja o victorie în sine. Ne vom folosi de

băiat și apoi îl vom da la o parte, iar atunci stirpea tiranului se va fi stins.

E ușor să înțelegi de ce nu pot vorbi pe față despre lucrurile astea cu Marcius Philippus. Cu toate că ne e prieten, situația lui e una delicată. În definitiv, e însurat cu mama băiatului și nici un bărbat nu e pe de-a-ntregul străin de slăbiciunile care se nasc uneori din obligațiile conjugale. În plus, nu e îndeajuns de important ca să ne încredem în el în toate privințele.

Poți păstra scrisoarea aceasta pentru vremuri mai puțin periculoase, dar, te rog, nu-i trimite o copie prietenului nostru Atticus. Date fiind admirația pe care mi-o poartă și mândria de a-mi fi prieten, arată tuturor scrisorile mele, chiar dacă nu le face publice de-a dreptul. Iar informațiile cuprinse aici nu ar trebui cunoscute de toată lumea până când viitorul nu îmi va dovedi justetea observațiilor.

Un post-scriptum: târfa egipteană a lui Cezar, Cleopatra, a fugit din Roma, nu știu dacă de teamă pentru viața ei sau de disperare, când a văzut ce s-a ales de ambițiile ei. Bine că am scăpat de ea. Octavius se duce la Roma ca să-și ceară moștenirea și merge în deplină siguranță. Cu greu mi-am stăpânit furia și durerea când am auzit asta din gura lui, căci flăcăiandrul ăsta și mitocanii lui de prieteni pot merge la Roma fără nici un risc, pe când tu, eroul meu de la Idele lui Marte, și Cassius al nostru sunteți nevoiți să vă ascundeți ca animalele urmărite de vânători dincolo de zidurile orașului pe care chiar voi l-ați eliberat.

VI. Scrisoare de la Marcus Tullius Cicero către Marcus Iunius Brutus (44 î.Hr.)

Doar câteva rânduri. Al nostru e – nu am nici o îndoială. S-a dus la Roma și a vorbit cu poporul, dar numai ca să-și ceară moștenirea. Înțeleg că nu vă vorbește de rău nici pe tine, nici pe Cassius, nici pe vreunul dintre ceilalți. Îl elogiază pe Cezar cu maximă moderație și vrea să se știe că acceptă moștenirea sa din datorie și numele din respect, dar că are de gând să se retragă din viața publică odată rezolvate chestiunile curente. Putem oare să-l credem? Trebuie, trebuie! O să-i fac curte când mă întorc la Roma, pentru că numele lui ar putea încă să ne fie de folos.

VII. Scrisoare de la Marcus Antonius către Caius Sentius Tavius, comandant militar al Macedoniei (44 î.Hr.)

Sentius, bufon ticălos ce ești, Antonius îți trimite salutările lui și un raport cu privire la ultimele nimicuri – ca să vezi cu ce fel de lucruri am de-a face zilnic acum, când povara administrației e pe umerii mei. Nu știi cum a suportat-o Cezar zi după zi. A fost un om bizar.

Ieri a trecut pe la mine ticălosul ăla spălăcit de Octavius. E în Roma de vreo săptămână. Se poartă ca o văduvă îndoliată, își spune Cezar și tot felul de alte bazaconii. Se pare că Cneus și Lucius, frații mei idioți, i-au permis, fără să mă consulte, să se adreseze mulțimii în forum, cu condiția să-i asigure că nu va ține un discurs politic. Ai auzit tu vreodată un discurs care

să nu fie politic? Mă rog, cel puțin nu a încercat să-i stârnească, așa că nu e pe de-a-ntregul netot. S-a ales cu ceva compasiune din partea poporului, de asta sunt convins, dar cam atâta tot.

Însă chiar dacă nu e pe de-a-ntregul netot, în parte tot e, pentru că își dă niște aere care arată de-a dreptul neobrăzare din partea unui băiat ca el, mai ales când bunicul lui a fost un hoț și singurul nume mai acătării pe care-l poartă e luat cu împrumut. A venit la mine acasă pe la mijlocul dimineții, fără să se fi anunțat, când vreo alte șase persoane așteptau deja, însoțit de trei inși din alaiul lui, de-ai fi zis că e cine știe ce demnitar venit împreună cu lictorii. Presupun că și-a imaginat că o să las totul baltă și o să dau fuga să-l văd, ceea ce, evident, nu am făcut. I-am spus secretarului meu să-l informeze că trebuie să-și aștepte rândul. În parte mă așteptam și în parte îmi doream să plece. Dar nu a plecat, așa că l-am lăsat să aștepte până aproape de prânz și în cele din urmă l-am primit.

Trebuie să recunosc că, în ciuda jocului pe care l-am jucat cu el, eram puțin curios. Nu-l mai văzusem decât de două ori până atunci: o dată în urmă cu șase sau șapte ani, când avea doisprezece ani și Cezar l-a lăsat să citească panegiricul la funeraliile bunicii Iulia, și încă o dată, acum doi ani, la marșul triumfal al lui Cezar după întoarcerea din Africa, când eu am mers în car împreună cu Cezar și băiatul venea în urma noastră. La un moment dat Cezar mi-a vorbit foarte mult despre el și m-am întrebat dacă mi-a scăpat mie ceva.

Ei bine, nu mi-a scăpat nimic. Nu o să înțeleg niciodată cum a putut „marele” Cezar să-l numească pe băiatul ăsta moștenitorul numelui, puterii și averii lui. Jur pe toți zeii că, dacă testamentul n-ar fi fost primit și înregistrat mai întâi la

Templul Virginelor Vestale, aş fi riscat să-l modific cu mâna mea.

Nu cred că m-ar fi enervat atât de tare dacă şi-ar fi lăsat aerele în anticameră şi ar fi intrat în biroul meu ca oricine altcineva. Dar nu. El a intrat flancat de cei trei prieteni ai lui, pe care mi i-a şi prezentat, de parcă aş fi dat doi bani pe vreunul dintre ei. Mi s-a adresat cu politeţea cuvenită, după care a aşteptat să spun ceva. L-am privit multă vreme fără să vorbesc. Un lucru trebuie spus despre el: nu se pierde cu firea. Nu a cedat, nu a spus nimic şi nici măcar nu mi-am putut da seama dacă e furios că l-am lăsat să aştepte. Aşa că în final am spus:

— Aşadar, ce doreşti?

Nici măcar atunci nu a clipit. A spus:

— Am venit să-ţi prezint omagiile, căci ai fost prietenul tatălui meu, şi să te întreb care ar fi paşii ce trebuie urmaţi ca să i se respecte testamentul,

— *Unchiul* tău, am spus eu, şi-a lăsat treburile în neorânduială. Te-aş sfătui să nu aştepţi la Roma până ce vor fi puse în ordine.

Nu mi-a răspuns nimic. Ascultă la mine, Sentius, băiatul ăsta are ceva care mă scoate din sărite. Nu reuşesc să-mi păstrez calmul în preajma lui. Am spus:

— Te-aş mai sfătui ceva: să nu-i foloseşti numele chiar aşa de slobod, de parcă ar fi al tău. Nu e al tău, cum bine ştii, şi nici nu va fi până când adopţia nu va fi confirmată de Senat.

A încuviinţat în tăcere.

— Îţi sunt recunoscător pentru sfat. Îi folosesc numele în semn de respect, nu din ambiţie. Dar, lăsând la o parte problema numelui meu şi chiar şi partea mea de moştenire,

mai rămâne problemă donației pe care Cezar le-a făcut-o cetățenilor. Consider că, dată fiind starea lor de spirit...

I-am râs în față.

— Băiete, am spus, asta e *ultimul* sfat pe care ți-l mai dau în dimineața asta. De ce nu te duci tu înapoi la Apollonia și la cărțile tale? Ești mult mai în siguranță acolo. O să mă ocup eu de afacerile unchiului tău așa cum știu și așa cum mi-o permite timpul.

E imposibil să-l insulti. Mi-a aruncat un zâmbet din acela meschin și rece și a spus:

— Sunt încântat să aflu că afacerile tatălui meu se află pe astfel de mâini.

M-am ridicat de la masă și l-am bătut ușor pe umăr.

— Bun băiat, am spus. Și-acum, flăcăi, ar fi bine s-o luați din loc. Mă așteaptă o după-amiază plină.

Și cu asta am terminat. Cred că știe cum stă și nu îmi închipui că o să-și facă planuri prea ambițioase. E un tip pompos și insignifiant și chiar n-ar conta deloc dacă n-ar avea un oarecare drept să folosească *numele* acela. Asta în sine n-o să-l ajute prea mult, dar s-a dovedit sâcâitor.

Ajunge cu asta. Vino la Roma, Sentius, și îți promit că n-o să spun o vorbă despre politică. O să vedem un mim acasă la Amelia (unde, grație permisiunii speciale a unui consul pe care nu-l voi numi aici, actrițele au voie să joace fără să fie stingherite de veșminte), o să bem vin până nu mai putem și o să ne întrecem în fața fetelor, ca să vedem care din noi e mai bărbat.

Dar crede-mă că mi-aș dori ca micul bastard să plece din Roma cu tot cu prietenii lui.

VIII. Quintus Salvidienus Rufus, însemnări de jurnal (44 î.Hr.)

L-am văzut pe Antonius. Temători: enormă, sarcina pe care ne-am asumat-o. E împotriva noastră, clar: n-o să se dea în lături de la nimic ca să ne oprească. Inteligent. Ne-a făcut conștienți de vârsta noastră fragedă.

Totuși ce om impresionant. Vanitos, dar fără s-o ascundă. Toga albă ca spuma (brațele bronzate și musculoase îi luceau în contrast cu ea), cu banda purpurie bordată delicat cu fir de aur. La fel de masiv ca Agrippa, dar cu mișcări de pisică, nu de taur. Oasele mari, fața smeadă și arătoasă, minuscule cicatrici albe ici și colo, nasul subțire, ca al celor din sud, cu semnele unei fracturi vechi, buzele pline, cu colțurile ridicate, ochii mari, căprui și blânzi, dar care aruncă fulgere la mânie, vocea tunătoare, cât să te copleșească cu afecțiune sau cu forță.

Mecena și Agrippa – furioși, fiecare în felul lui. Mecena, implacabil, rece (când e serios, renunță la orice afectare și până și trupul pare că i se împietrește), nu vede nici o posibilitate de conciliere și nici nu vrea așa ceva. Agrippa, de obicei atât de impasibil, tremură de furie, e roșu la față, stă cu pumnii lui uriași încleștați. Dar Octavius (acum trebuie să-i spunem Cezar în public) pare dubios de binedispus, nu s-a enervat deloc. Zâmbește, vorbește cu însuflețire, chiar râde. (E prima dată când râde de la moartea lui Cezar.) În cel mai dificil moment al vieții lui, pare complet lipsit de griji. Oare așa era și unchiul lui în fața primejdiei? Am auzit niște istorisiri.

Octavius nu vrea să vorbească despre cele petrecute azi-dimineață. De obicei ne facem baie într-unul din locurile

publice, dar astăzi mergem la casa lui Octavius de pe deal. Nu vrea să vorbim cu alții despre felul cum au mers lucrurile până nu discutăm între noi, spune el. Ne jucăm o vreme cu mingea. (Notă: Agrippa și Mecena sunt așa de furioși, că joacă prost, scapă mingea, aruncă neatent etc. Octavius joacă netulburat, râzând, cu îndemânare și grație. Mă molipsesc și eu de la el și dansăm în jurul celorlalți doi până când nu mai știu dacă sunt furioși pe Antonius sau pe noi.) Mecena azvârle mingea cât colo și strigă la Octavius:

— Neghiobule! Nu pricepi cu ce ne confruntăm?

Octavius se oprește din topăială, încearcă să arate că regretă, râde din nou, se apropie de el și de Agrippa, îi ia de după umeri. Spune:

— Îmi pare rău, dar nu pot să nu mă gândesc ce teatru am jucat de dimineață cu Antonius.

Agrippa spune:

— N-a fost nici un teatru. Omul era cât se poate de serios.

Octavius, zâmbind în continuare:

— Sigur că era serios, dar nu înțelegeți? Se teme de noi. Se teme de noi mai mult decât ne temem noi de el și nici nu o știe. Nici măcar nu are habar. Asta e poanta.

Dau să clatin din cap, dar Agrippa și Mecena se uită la Octavius cu niște priviri stranii. Tăcere lungă. Mecena încuviințează din cap, fața i se relaxează. Ridică din umeri cu vechea lui afectare și spune într-o doară, prefăcându-se enervat:

— Bine, bine, dacă vrei să faci pe *preotul* și să ghicești ce e în inimile oamenilor...

Ridică iar din umeri.

Mergem la baie. O să cinăm și o să discutăm mai târziu.

Suntem de aceeași părere: fără acțiuni pripite. Vorbim despre Antonius, conștienți că el este obstacolul din calea noastră. Agrippa îl consideră sursa puterii. Dar cum să ajungem la ea? Singuri nu avem tăria să o smulgem din mâinile lui, chiar dacă am îndrăzni așa ceva. Trebuie să-l facem să ne ia cumva în seamă: acesta va fi primul nostru avantaj mărunț. E prea periculos să strângem acum o armată. Poziția lui Antonius în toată povestea e prea ambiguă. Vrea la fel de mult ca noi să răzbune crima comisă? Își dorește numai puterea? E posibil chiar să fi fost și el unul dintre conspiratori. În Senat a sprijinit o decizie prin care ucigașii au fost iertați și i-a dat o provincie lui Brutus.

Mecena îl consideră un om foarte puternic și foarte hotărât să acționeze, dar incapabil să înțeleagă scopul acțiunii.

— Uneltește, nu face planuri, spune Mecena.

În afară de cazul în care își poate identifica dușmanii, Antonius nu o să facă nici o mișcare. Dar trebuie provocat să facă o mișcare, altfel suntem blocați. Problemă: cum îl provocăm să facă o mișcare fără să devină conștient că se teme de noi.

Vorbesc cu oarecare ezitare. Oare mă vor considera prea timid? Spun că eu îl cred pe Antonius dedicat aceluiași cauze ca și noi. Puternic, are sprijinul legiunilor etc. Prieten cu Cezar. Lipsa lui de politețe față de noi nu e scuizabilă, dar e de înțeles. Să așteptăm. Să-l convingem de loialitatea noastră. Să ne oferim serviciile. Să colaborăm cu el, să-l convingem să-și folosească puterea în scopurile pe care le-am discutat.

Octavius spune încet:

— Nu am încredere în el pentru că, în parte, nici el nu are încredere în sine. Dacă am merge noi la el, ar însemna să ne atașăm prea tare de traseul lui și nici Antonius, nici noi nu știm prea sigur unde îl va duce acesta. Dacă vrem să ne păstrăm libertatea de a face ce trebuie să facem, va trebui să-l determinăm să vină el la noi.

Discuțiile continuă. Se prefigurează un plan. Octavius urmează să se adreseze poporului – ici și colo, unor grupuri mici, nimic oficial. Octavius spune:

— Antonius s-a convins că suntem inofensivi și e în avantajul nostru să continue să se amăgească astfel.

Așa că nu vom spune nimic care să inflameze spiritele – dar ne vom întreba în gura mare cum de ucigașii nu au fost pedepsiți, cum de donația lui Cezar către popor nu a fost pusă în fapt, de ce Roma a uitat atât de repede.

Și apoi un discurs oficial către cetățeni, în care Octavius anunță că Antonius nu poate (nu vrea?) să le dea banii cuveniți și că Octavius însuși le va plăti din propriul buzunar ceea ce le-a promis Cezar.

Alte discuții. Agrippa spune că Octavius își va risipi averea dacă Antonius nu dă drumul banilor și că, dacă ne va trebui o armată, vom fi neputincioși. Octavius îi răspunde că, fără bunăvoința poporului, orice armată va fi oricum inutilă, că ne vom cumpăra puterea fără să dăm impresia că ne dorim puterea și că Antonius va fi silit să facă o mișcare, într-un fel sau altul.

S-a decis. Mecena va schița discursul, Octavius îl va definitiva, mâine începem. Octavius îi spune lui Mecena:

— Și nu uita, prietene: trebuie să fie un discurs simplu, nu un poem. Oricum, sunt sigur că va trebui să descâlcesc proza

ta inimitabil de labirintică.

Se înșală. Marcus Antonius nu se teme nici de noi, nici de nimeni altcineva.

IX. Scrisoare de la Caius Cilnius Mecena către Titus Livius (13 î.Hr.)

Cu câțiva ani în urmă prietenul meu Horațiu mi-a descris modul în care își elabora poemele. Băuserăm niște vin și stăteam de vorbă serios și cred că descrierea pe care a făcut-o atunci e mai corectă decât cea inclusă recent în așa-numita *Scrisoare către pisoni*, un poem despre arta poetică de care, trebuie să recunosc, nu sunt tocmai încântat. Mi-a spus:

— Mă hotărâsc să scriu un poem atunci când mă împinge un sentiment foarte puternic – dar aștept până când sentimentul capătă forță și devine hotărâre. Atunci concep un final cât se poate de simplu spre care ar putea conduce acel sentiment, deși adesea nu-mi dau seama cum ar putea-o face. Iar apoi îmi compun poemul, folosind orice mijloace am la dispoziție. Împrumut de la alții dacă trebuie – nu contează. Inventez dacă trebuie – nu contează. Folosesc limbajul pe care îl cunosc și mă păstrez între limitele lui. Dar ideea e următoarea: finalul pe care îl descopăr la sfârșit nu e finalul pe care l-am gândit la început. Pentru că fiecare soluție presupune noi alegeri și fiecare alegere făcută naște noi probleme, pentru care trebuie găsite soluții și așa mai departe. În sufletul lui, poetul e mereu surprins să vadă în ce direcție o ia poemul său.

La conversația aceasta m-am gândit azi-dimineață, când m-am așezat să-ți scriu încă o dată despre zilele acelea de la început, și mi-am dat seama că descrierea lui Horațiu despre conceperea unui poem are niște asemănări izbitoare cu felul în care încercam noi să ne deslușim destinele în lume (cu toate că dacă Horațiu ar auzi așa ceva, cu siguranță s-ar încrunta cu asprime și ar spune că e o aiureală, că atunci când elaborezi un poem, descoperi un subiect, rânduiești subiectul cum se cuvine, te joci cu figurile de stil, alegi măsura cea mai potrivită cu înțelesul cuvintelor și așa mai departe).

Căci sentimentul nostru – sau mai degrabă al lui Octavius, care ne-a captivat și pe noi, cum îl captivează un poem pe cititor – a fost provocat de incredibila ucidere a lui Iulius Cezar, un eveniment care părea din ce în ce mai mult să fi distrus pur și simplu lumea, iar finalul pe care îl concepeam era răzbunarea împotriva ucigașilor, de dragul onoarei noastre și a statului. Totul era extrem de simplu – sau cel puțin așa părea. Dar zeii lumii și zeii poeziei sunt într-adevăr înțelepți, căci nu de puține ori ne-au salvat de finalurile la care credeam că ne străduim să ajungem!

Dragul meu Liviu, nu vreau să mă port de parcă aș fi tatăl tău, dar tu nici măcar nu ai venit la Roma decât după ce Împăratul nostru și-a împlinit destinul și a devenit stăpânul lumii. Lasă-mă să-ți povestesc câte ceva din zilele acelea, ca să poți reconstitui, după atâția ani, haosul ce ne-a întâmpinat la Roma.

Cezar era mort – prin „voința poporului“, spuneau ucigașii săi, și totuși ucigașii au fost nevoiți să se baricadeze în Capitoliu ca să se apere tocmai de poporul care „comandase“ asasinatul. Două zile mai târziu, Senatul le-a mulțumit

asasinilor și tot atunci a aprobat și a transformat în legi tocmai edictele pe care le propusese Cezar și din pricina cărora fusese ucis. Oricât de cumplită fusese fapta, conspiratorii acționaseră cu forță și curaj, dar apoi s-au împrăștiat ca niște femei speriate după ce făcuseră primul pas. Antonius, prieten al lui Cezar, a stârnit poporul împotriva asasinilor – și totuși în seara dinaintea Idelor lui Marte îi avusese invitați la cină pe ucigași, a fost văzut stând de vorbă prietenește cu unul dintre ei (Trebonius) chiar în momentul crimei și a cinat din nou cu aceiași bărbați două zile mai târziu! A stârnit din nou cetățenii Romei să prade și să incendieze, în semn de protest față de crimă, iar apoi a aprobat arestarea și executarea lor pentru fărădelegea comisă. A decis ca testamentul lui Cezar să fie citit în public și apoi s-a opus din toate puterile punerii lui în practică.

Înainte de orice, știam că nu ne putem încrede în Antonius și știam că e un adversar redutabil – nu pentru că era abil și viclean, ci pentru că avea putere, dar era necugetat și pripit. Căci, în ciuda respectului sentimental pe care i-l poartă acum o parte din tineret, nu era un om foarte inteligent. Nu urmărea nici un scop dincolo de voia lui de moment și nici nu era extraordinar de viteaz. Nici măcar propria sinucidere nu a înfăptuit-o cum trebuie și a făcut-o mult după ce situația devenise disperată, astfel încât era deja prea târziu ca s-o mai poată face cu demnitate.

Cum te opui unui adversar irațional și imprevizibil – și care totuși, printr-o energie animalică și un joc al circumstanțelor, a ajuns să dețină o putere înfricoșătoare? (Privind în urmă, mi se pare straniu cum dintr-odată l-am perceput drept inamicul nostru pe Antonius și nu Senatul, cu

toate că cei mai evidenți dușmani ai noștri erau acolo. Cred că am simțit instinctiv că dacă un cârpaci ca Antonius îi poate controla, n-ar trebui să avem nici noi mari probleme cu el când va veni vremea.) Eu nu știu cum i te opui tu, știu doar ce am făcut noi. Stai să-ți povestesc.

Îl întâlniserăm pe Antonius și ne expediase cu brutalitate. Era cel mai puternic personaj din Roma, iar noi nu aveam nimic, doar un nume. Am stabilit că prima noastră necesitate era să obținem recunoașterea lui. Nu reușiserăm asta prin oferte de prietenie, așadar trebuia să încercăm varianta ostilă.

Mai întâi am discutat – cu dușmani de-ai lui Antonius, dar și cu prieteni de-ai lui. Sau mai degrabă am pus întrebări nevinovate, ca și cum încercam să pricepem evenimentele curente. Când credeau ei că Antonius își va îndrepta atenția asupra testamentului lui Cezar? Unde erau tiranicizii – Brutus, Cassius și ceilalți? Trecuse Antonius de partea republicanilor, sau era încă loial taberei poporului, cea a lui Cezar? Lucruri de genul acesta. Și am avut grijă să ne asigurăm că aceste conversații ajung la urechile lui Antonius.

La început nu a existat nici o reacție din partea lui. Am persistat. Și apoi, într-un final, am auzit relatări despre enervarea lui. Au început să circule variante repovestite ale insultelor pe care i le-a aruncat lui Octavius. Zvonuri și acuzații la adresa lui Octavius se răspândeau din om în om. Iar atunci am făcut mișcarea care trebuia să-l scoată din bârlog.

Octavius redactase, cu ceva ajutor din partea mea, un discurs (s-ar putea să mai am o copie printre documentele mele; dacă secretarul meu reușește să-i dea de urmă, ți-o trimit) în care anunța îndurerat poporul că, în ciuda

testamentului, Antonius refuza să-i pună la dispoziție averea lui Cezar, dar că el (Octavius), întrucât luase numele lui Cezar, avea de gând să îndeplinească obligațiile asumate de Cezar și că donația avea să fie plătită din propriul lui buzunar. Discursul a fost ținut. Nu conținea de fapt nimic de natură să inflameze, tonul general era unul de durere, regret și uimire nevinovată.

Dar Antonius a acționat pripit, așa cum speram că o să se întâmple. A introdus imediat în Senat o lege care să împiedice adopția legală a lui Octavius, s-a aliat cu Dolabella, care în acel moment împărțea cu el funcția de consul și fusese un apropiat al conspiratorilor, s-a asigurat de sprijinul lui Marcus Emilius Lepidus, care fugise din Roma imediat după asasinat și se alăturase legiunii sale din Galia, și a lansat amenințări directe împotriva lui Octavius.

Acum tu trebuie să înțelegi că poziția multora dintre soldați și cetățeni era extrem de delicată – sau cel puțin așa li se părea lor. Cei bogați și puternici erau, aproape fără excepție, împotriva lui Iulius Cezar și, astfel, împotriva lui Octavius. Soldații și cetățenii din clasa de mijloc, aproape fără excepție, îl iubeau pe Iulius Cezar și, în consecință, erau de partea lui Octavius, doar că totuși știau că Marcus Antonius fusese prietenul lui Cezar. Iar acum erau martorii unei confruntări ce părea a fi o luptă nimicitoare între singurele două persoane care puteau să le ia apărarea în fața bogătașilor și a aristocraților.

Astfel s-a întâmplat că Agrippa, care cunoștea mai bine decât oricare dintre noi viața, limbajul și gândirea soldaților, a mers la acei ofițeri mărunți, centurioni și soldați de rând despre care știa că sunt veterani din felurite campanii și

prieteni de-ai lui Cezar și i-a implorat să-și folosească autoritatea și loialitatea ca să potolească disputa care se întetise inutil între Marcus Antonius și Octavius (căruia în fața lor îi spunea Cezar). Încredințați de iubirea lui Octavius și convinși că Antonius nu va vedea în eforturile lor o rebeliune sau o lipsă de loialitate, aceștia au acționat.

Au fost convinși (câteva sute dintre ei, cred) să mărșăluiască mai întâi spre casa lui Octavius de pe deal. Era important să meargă prima dată acolo, o să vezi de ce. Octavius s-a prefăcut surprins, le-a ascultat rugămințile de a rămâne prieten cu Antonius și le-a ținut un scurt discurs, în care îl ierta pe Antonius pentru insultele aduse și accepta să repare ruptura dintre ei doi. Să fii convins că ne-am asigurat că Antonius a fost informat despre această solie. Dacă ar fi pornit spre casa lui fără avertisment, ar fi putut foarte ușor să le înțeleagă greșit intențiile și să creadă că sunt stârniți împotriva lui, drept răzbunare pentru amenințările cu moartea la adresa lui Octavius.

Însă știa că vin și am încercat adesea să-mi imaginez cu ce furie îi va fi așteptat în vila uriașă în care cândva locuise Pompeius și pe care Antonius și-o însușise după moartea lui Cezar. Căci Antonius știa că nu are altă opțiune decât să aștepte și s-ar putea ca atunci să-i fi licărit în minte ce curs urma să ia viața lui.

La îndemnul lui Agrippa, veteranii au insistat ca Octavius să vină cu ei – ceea ce el a și făcut, dar a refuzat un loc de frunte și a mers, cu escortă, în urma mulțimii. Trebuie să spun că Antonius s-a purtat destul de bine când am intrat în curtea lui. Unul dintre veterani l-a salutat, el a ieșit și i-a salutat, la rândul lui, militărește, apoi a ascultat discursul care fusese

rostit și în fața lui Octavius – cu toate că a fost un pic cam tăios și încruntat când a consimțit la reconciliere. Apoi a fost adus în față Octavius. Acesta l-a salutat pe Antonius, care i-a răspuns la salut, iar veteranii au ovaționat. Nu am zăbovit, dar eu eram foarte aproape de ei doi când s-au apropiat unul de altul și nimic nu-mi va șterge convingerea că pe fața lui Antonius a apărut un mic zâmbet, ranchiunos, dar admirativ, atunci când și-au dat mâna.

Așadar, acesta a fost primul dram de putere pe care l-am căpătat. Și de la el am pornit.

Mă cuprinde oboseala, dragul meu Liviu. Ți voi mai scrie în curând, când sănătatea mi-o va permite. Căci mai sunt multe de spus.

Post-scriptum: sunt convins că vei folosi cu discreție ceea ce ți-am spus.

X. Scrisoare de la Marcus Tullius Cicero către Marcus Iunius Brutus (septembrie 44 î.Hr.)

Evenimentele din ultimele luni m-au adus la disperare. Octavius se ceartă cu Antonius – nutresc speranțe. Se reconciliază, sunt văzuți împreună – mă tem. Se ceartă din nou, circulă zvonuri despre comploturi – sunt nedumerit. Își rezolvă iarăși disputele – și mă părăsește orice bucurie. Ce înseamnă toate acestea? Știe vreunul dintre ei ce urmărește? Între timp certurile și împăcărilor lor țin toată Roma într-o stare de agitație și păstrează asasinarea tiranului vie în mințile tuturor. Și toate astea fac ca puterea și popularitatea

lui Octavius să crească întruna. Uneori aproape că îmi vine să cred că, poate, l-am judecat greșit pe băiat – după care sunt încredințat că numai circumstanțele îl fac să pară mai capabil decât este. Nu știu. E prea tulbure totul.

Mi s-a părut necesar să iau cuvântul în Senat împotriva lui Antonius, cu toate că asta s-ar putea să mă fi pus într-o câțva în pericol. Octavius mă asigură de sprijinul lui ori de câte ori discutăm în particular, dar în public nu spune nimic. În orice caz, acum Antonius știe că sunt dușmanul lui de moarte. M-a amenințat că o să-mi facă atâta rău, încât nu am mai îndrăznit să mă adresez a doua oară Senatului, dar poziția mea va fi făcută publică și va fi cunoscută de toți.

XI. Scrisoare de la Marcus Tullius Cicero către Marcus Iunius Brutus (octombrie 44 î.Hr.)

Nesăbuiță! Nesăbuiță! Antonius a mobilizat legiunile din Macedonia și merge să li se alăture la Brindisi. Octavius îi înrolează în Campania pe veteranii lăsați la vatră din legiunile lui Cezar. Antonius intenționează să pornească spre Galia împotriva prietenului nostru Decimus, chipurile ca să răzbune asasinatul, dar în realitate ca să-și întărească puterea dobândind legiunile din Galia. Se zvonește că o să treacă în marș prin Roma, ca să-și etaleze puterea în fața lui Octavius. Oare o să avem iar război în Italia? Ne putem pune cauza în mâinile unui băiat atât de tânăr și cu numele de Cezar (cum își zice)? O, Brutus! Unde ești când Roma are nevoie de tine?

*XII. Ordin consular către Caius Sentius Tavius,
comandant militar al Macedoniei, la Apollonia, însoțit de
scrisoare (august 44 î.Hr.)*

Prin autoritatea lui Marcus Antonius, consul al Senatului Romei, guvernator al Macedoniei, pontif al Colegiului Lupercaliilor și comandant-șef al legiunilor din Macedonia, Caius Sentius Tavius este desemnat să le ordone ofițerilor superiori ai legiunilor din Macedonia să-și mobilizeze forțele pentru pregătirea unei traversări spre Brindisi, să efectueze această traversare imediat ce se poate face acest lucru și să țină legiunile la Brindisi până la sosirea comandantului lor suprem.

Sentius, asta e foarte important. A petrecut o parte din anul trecut la Apollonia. S-ar putea să se fi împrietenit cu unii dintre ofițeri. *Cercetează problema cu maximă atenție.* Dacă există unii care par să încline în favoarea lui, transferă-i imediat din legiune sau scapă de ei în alt fel. Dar scapă de ei.

*XIII. Informații calomnioase distribuite în rândul
legiunilor din Macedonia, la Brindisi (44 î.Hr.)*

Către simpatizanții ucisului Cezar:

Porniți la luptă împotriva lui Decimus Brutus Albinus în Galia sau împotriva fiului lui Cezar la Roma?

Întrebați-l pe Marcus Antonius.

Ați fost mobilizați ca să-i distrugeți pe inamicii liderului vostru mort sau ca să-i apărați pe asasinii lui?

Întrebați-l pe Marcus Antonius.

Unde este testamentul răposatului Cezar, prin care a lăsat fiecărui cetățean al Romei câte trei sute de monede de argint?

Întrebați-l pe Marcus Antonius.

Ucigașii lui Cezar și cei care au uneltit împotriva lui sunt liberi grație unui act al Senatului, la care Marcus Antonius a consimțit.

Criminalul Caius Cassius Longinus a primit funcția de guvernator al Siriei de la Marcus Antonius.

Criminalul Marcus Iunius Brutus a primit funcția de guvernator al Cretei de la Marcus Antonius.

Printre atâtea dușmani, unde sunt prietenii ucisului Cezar?
Fiul lui Cezar face apel la voi.

XIV. Ordin de execuție, la Brindisi (44 î.Hr.)

Către Caius Sentius Taurus, comandant militar al Macedoniei

De la Marcus Antonius, comandant-șef al legiunilor.

Subiect: Acțiuni cu caracter de trădare în Legiunea a IV-a și Legiunea Marțiană

Următorii ofițeri vor fi aduși la cartierul general al comandantului-șef al legiunilor în zori, în cea de-a douăsprezecea zi din noiembrie.

P. Lucius Cn. Servius
Sex. Portius M. Flavius
C. Titius A. Marius

La ora și în ziua indicate aceste persoane vor fi executate prin decapitare. În plus, vor fi aleși prin tragere la sorți cincisprezece soldați din fiecare dintre cele douăzeci de cohorte ale Legiunilor a IV-a și Marțiană, care vor fi executați împreună cu ofițerii în aceeași manieră.

Tuturor ofițerilor și soldaților din toate legiunile din Macedonia li se ordonă să fie prezenți și să asiste la execuție.

XV. Faptele lui Cezar Augustus (14 d.Hr.)

La vârsta de nouăsprezece ani, din proprie inițiativă și pe propria mea cheltuială, am adunat o armată cu sprijinul căreia am redat libertatea Republicii, care fusese oprimată de tirania discordiei.

*I. Scrisoare de la Caius Cilnius Mecena către Titus Livius
(13 î.Hr.)*

Dragul și vechiul meu prieten, aceste scrisori pe care mi le ceri – nici n-aș fi bănuیت cum mă vor purta în trecut, spre zile demult apuse, și prin ce vârtej de emoții va trebui să trec în această călătorie! Acum, în acești ani lipsiți de evenimente, după ce m-am retras din viața publică, pe măsură ce timpul ce-l mai am de petrecut pe această lume se apropie de sfârșit, zilele par să se scurgă necuviincios de repede și numai trecutul este real, astfel că mă întorc la el ca și cum aș renaște, cum spune Pitagora, în alt timp și în alt trup.

Atâtea lucruri mi se învălmășesc în minte – neorânduiala acelor zile! Pot oare să deslușesc ceva din ele, chiar și pentru tine, care știi mai multe despre istoria lumii noastre decât orice alt muritor? Mă consolez cu convingerea că tu vei înțelege ceva din tot ce-ți povestesc, chiar dacă eu nu o pot face.

Marcus Antonius s-a dus la Brindisi ca să se întâlnească cu legiunile din Macedonia pe care le convocase și am știut că trebuie să ne mișcăm și noi. Bani nu aveam. Octavius își

risipise averea și își vânduse multe dintre proprietăți ca să achite donația lui Iulius către popor. Autoritate nu aveam: potrivit legii, timp de zece ani Octavius nu putea deveni nici măcar membru al Senatului și desigur că Antonius blocase orice privilegiu special pe care i l-ar fi putut acorda Senatul. Nici putere nu aveam: doar câteva sute dintre veteranii din Roma ai armatei lui Cezar se declaraseră fără echivoc de partea noastră. Aveam un nume și forța hotărârii noastre.

Așa că Octavius și Agrippa au pornit imediat spre sud, către fermele de pe coasta Campaniei, unde Cezar îi împroprietărisese pe mulți dintre veterani. Știam că Antonius le oferea recruților recompense. Noi am oferit de cinci ori mai mult. Am promis bani pe care nu-i aveam. A fost un pariu disperat, dar necesar. Eu am rămas în Roma și am compus scrisori care aveau să fie distribuite în rândul legiunilor din Macedonia, aflate oficial sub comanda lui Antonius. Aveam deja unele promisiuni de la cei de acolo și aveam motive să credem că unii vor dezerta și vor trece de partea noastră dacă împrejurările se vor dovedi favorabile. Așa cum știi, scrisorile nu au rămas fără efect – deși nu a fost tocmai cel pe care l-am anticipat.

Căci atunci Antonius a făcut prima dintre numeroasele lui greșeli grave ce au urmat. Din pricina anumitor șovăieli din partea a două legiuni – a IV-a Macedoneană și Marțiana, cred –, a pus să fie omorâți vreo trei sute de ofițeri și soldați. Sunt sigur că această decizie a acționat în folosul nostru mai mult decât scrisorile. În timpul marșului spre Roma aceste două legiuni și-au schimbat pur și simplu traseul spre Alba Longa și i-au trimis vorbă lui Octavius că sunt dispuse să împărtășească soarta noastră. Nu cruzimea faptelor lui

Antonius i-a revoltat, cred eu: soldații sunt obișnuiți cu cruzimea și cu moartea. Dar nu se puteau lăsa pe mâna unui om care lua asemenea decizii pripite și inutile.

Între timp Octavius și Agrippa avuseseră un oarecare succes și strânseseră ceva ce se putea numi o armată, pentru a înfrunta pericolul venit dinspre Antonius. Vreo trei mii de oameni înarmați (deși am lăsat să se înțeleagă că numărul lor ar fi dublu) s-au pus la dispoziția lui și încă pe-atâția, dar neînarmați, și-au legat soarta de a noastră. Octavius a pornit spre Roma cu o bună parte din aceste trei mii, lăsându-l pe Agrippa în fruntea celor rămași, cu misiunea de a pleca spre Arezzo (locul meu de baștină, cum sunt sigur că îți amintești) și de a aduna pe drum orice alte trupe. Era o forță jalnică în comparație cu cea a inamicilor noștri, dar era mai mult decât ce avuseserăm la început.

Octavius și-a instalat tabăra la câteva mile depărtare de Roma și a intrat în oraș însoțit numai de un grup mic de soldați, pentru propria lui protecție. Și-a oferit serviciile Senatului și poporului împotriva lui Antonius: se știa că Antonius se apropie în marș de Roma și nimeni nu putea fi sigur de intențiile lui. Dar, dezbinați și lipsiți de putere cum erau, senatorii au refuzat și, derutat și speriat, poporul nu a vorbit pe un singur glas. În consecință, o mare parte din armata pe care o adunaserăm cu atâtea eforturi personale s-a împrăștiat și am rămas în Roma cu mai puțin de o mie de soldați și încă vreo câteva sute care mărșăluiau (degeaba, credeam noi) cu Agrippa spre Arezzo.

Octavius își jurase și jurase în fața prietenilor săi și a poporului că se va răzbuna pe ucigașii tatălui său. Iar acum Antonius mărșăluia prin Roma, îndreptându-se spre Galia, ca

să-l pedepsească (spunea el) pe Decimus Albinus, unul dintre conspiratori. Dar noi știam (și Roma se temea) că adevăratul lui scop era altul, acela de a atrage de partea lui legiunile din Galia aflate sub comanda lui Decimus. Cu acele legiuni ar fi devenit invincibil și lumea întreagă ar fi fost ca o vistierie cu ușile larg deschise în fața ambițiilor lui prădătoare. Pur și simplu ne îndreptam spre moartea Romei, pentru care Cezar își dăduse viața.

Înțelegi în ce situație ne găseam? Trebuia să împiedicăm pedepsirea unuia dintre ucigașii pe care noi înșine juraserăm să-i pedepsim. Și a devenit limpede pentru noi că ni se impunea un alt țel – unul mai măreț decât răzbunarea și decât propriile noastre ambiții. Lumea și sarcina pe care ne-o asumaserăm creșteau sub ochii noștri și ne temeam că privim într-un hău fără fund.

Fără bani, fără sprijinul poporului, fără autoritatea Senatului, nu puteam decât să așteptăm și să vedem ce urmează. Octavius și-a retras rămășițele armatei de la periferia Romei și a pornit încet, pe urmele micii trupe a lui Agrippa, spre Arezzo – deși nu părea că mai avem șanse să deturnăm sau măcar să încetinim înaintarea lui Antonius spre Galia.

Și atunci Antonius a făcut a doua greșală uriașă.

Orgolios și nesăbuit, a intrat în Roma cu legiunile lui înarmate până în dinți.

De patruzeci de ani – de la masacrul din războiul dintre Marius și Sulla – nu mai văzuseră cetățenii Romei soldați înarmați în interiorul zidurilor orașului. Și mai trăiau încă oameni care își aminteau străzile înnegrite de sânge, mai erau senatori în curie care în tinerețe văzuseră tribunele pline cu

capetele tăiate ale senatorilor de atunci și își aminteau de trupurile lăsate în forum, ca să le sfâșie câinii.

Așadar, Antonius a străbătut trufaș orașul, bețivându-se și curvășărind, în timp ce soldații jefuiau casele dușmanilor lui. Iar Senatul s-a făcut mic de frică și nu a îndrăznit să i se opună.

Apoi Antonius a primit de la Alba vestea că Legiunea Marțiană îl părăsise și se declarase de partea noastră. Se spune că era beat când a aflat. Oricum, a reacționat ca și cum ar fi fost așa. Căci s-a repezit să convoace Senatul (încă era consul, nu uita) și a ținut o cuvântare lungă și dezlânată în care a cerut ca Octavius să fie declarat inamic public. Dar înainte să-și termine discursul, în oraș s-a aflat o nouă veste, care s-a răspândit pe șoptite printre senatori chiar în timp ce Antonius vorbea. Legiunea a IV-a Macedoneană urmasese exemplul Legiunii Marțiene și își declarase loialitatea față de Octavius și tabăra Cezarilor.

În furia lui, Antonius și-a pierdut și urma de rațiune pe care o mai avea. Sfidase deja constituția intrând în oraș cu trupele înarmate. Acum sfida legea și cutumele convocând Senatul noaptea și amenințându-și dușmanii că vor avea de suferit dacă participă la întrunire. Prin această adunare ilegală a reușit următoarele: a făcut ca Macedonia să-i fie dată fratelui său, Caius, iar provinciile Africa, Creta, Libia și Asia, susținătorilor săi. După care s-a grăbit să se alăture restului armatei sale la Tivoli, de unde și-a început marșul spre Rimini, căci de acolo urma să-și pregătească asediul împotriva lui Decimus în Galia.

Astfel, ceea ce Octavius nu a putut obține prin precauție ne-a oferit Antonius prin nesăbuință. În locul disperării acum

răsărise speranța.

Iar acum, vechiul meu prieten, îți voi spune ceva ce nu știe nimeni și poți să folosești asta în istoria ta, dacă dorești. Se știe că în toiul acestor evenimente Octavius era în drum spre Arezzo cu rămășițele trupelor sale. Ce nu se știe însă este că, în momentul în care Antonius își etala fățiș disprețul față de Senat și de lege, iar eu am evaluat corect starea de spirit a Senatului și a poporului, i-am trimis lui Octavius un mesaj urgent, spunându-i să se întoarcă în cel mai mare secret la Roma, ca să ne putem face propriile planuri. Pe când Antonius părăsea orașul cu mare zarvă și multă trufie, Octavius intra pe neștiute în el.

Și am conceput planul care avea să ne aducă lumea la picioare.

II. Scrisoare de la Marcus Tullius Cicero către Marcus Iunius Brutus, la Dyrrachium (ianuarie 43 î.Hr.)

Dragul meu Brutus, veștile pe care le-am primit la Roma de la Atena ne umplu de bucurie și de speranță pe toți cei care cinstim Republica. Dacă și ceilalți eroi ai noștri ar fi acționat cu atâta curaj și cu atâta hotărâre ca tine, națiunea noastră nu s-ar găsi acum într-o asemenea stare de dezordine. Gândește-te numai că, la atât de puțin timp după ce Marcus Antonius i-a oferit ilegal Macedonia netotului său frate, Caius, același Caius, tremură acum de frică la Apollonia, în timp ce armatele tale cresc în număr și își sporesc puterea care într-o bună zi va fi salvarea noastră! Ce bine ar fi fost ca și vărul tău

Decimus să fi arătat aceeași hotărâre și pricepere acum nouă luni, după festinul nostru de la Idele lui Marte!

Sunt sigur că ți-au ajuns la urechi, chiar și la Dyrrachium, veștile despre noua trăsnaie a lui Antonius. Nesocotind orice lege și orice cutumă, a terorizat orașul, iar acum a pornit în marș spre Galia, împotriva lui Decimus. Și până în urmă cu câteva săptămâni nici unul dintre noi nu se îndoia că va reuși în încercarea asta a lui.

Dar tânărul Cezar (de-acum o să-l numesc așa, în ciuda aversiunii pe care mi-o trezește numele) și tânărul său prieten Mecena au venit în taină la mine cu un plan. Nu e prima dată când băiatul îmi cere sfatul și îmi face curte, dar abia de curând m-am convins că ar putea juca un rol important și ne-ar putea fi de folos. În ciuda faptului că e incredibil de tânăr și exagerat de timid, în lunile care au trecut a reușit niște lucruri extraordinare.

Mi-a arătat – foarte corect – că el deține singura forță capabilă să-l împiedice pe Antonius: o armată sub conducerea lui Marcus Agrippa mășăluiește acum spre Arezzo, în drumul pe unde Antonius intenționează să intre în Galia, iar o alta, campată discret la câteva mile de Roma, o urmează. Și numai zeii știu câți veterani și recruți va mai strânge pe traseu. Doar că (și asta mă face să încep să am încredere în tânărul conducător) el nu va acționa în nici un caz ilegal: vrea să aibă încuviințarea Senatului și a poporului. Și îmi propune să-mi folosesc influența (care bănuiesc că nu e de neglijat nici în prezent) ca să obțin această încuviințare.

M-am învoit să fac asta, în condiții reciproc avantajoase. În ce-l privește, tânărul Octavius Cezar a cerut ca Senatul să încuviințeze acțiunile sale de mobilizare a unei armate, ca

veteranii care i s-au alăturat, laolaltă cu legiunile a IV-a Macedoneană și Marțiană, să primească onoruri oficiale și mulțumirile poporului, ca lui să i se încredințeze legal comanda trupelor pe care le-a adunat și să nu i se acorde nimănui autoritate militară peste capul lui, ca statul să acopere cheltuielile armatei sale și să le acorde oamenilor recompensele pe care el le-a promis în schimbul înrolării, ca soldaților să li se dea pământ după încheierea serviciului militar, ca Senatul să anuleze legea privitoare la vârstă (cum a mai făcut și altădată) și, dacă reușește să oprească asediul împotriva lui Decimus la Mutina, el să se întoarcă la Roma ca senator și să i se permită să candideze la funcția de consul.

În alte vremuri și în alte circumstanțe asemenea cereri ar fi părut, poate, exagerate, dar dacă Decimus e înfrânt, suntem terminați. Îți mărturisesc, dragul meu Brutus, că aș fi promis aproape orice. Dar am luat o figură serioasă și am pus și eu niște condiții.

Am stabilit că nici el, nici oamenii lui nu se vor răzbuna în nici un fel pe Decimus, pe care el îl amenințase anterior, că nu se va opune, ca senator, decretelor pe care le-aș putea propune pentru a susține legitimitatea funcției lui Decimus în Galia și că nu va folosi armatele recunoscute de Senat în vreo aventură împotriva ta în Macedonia sau împotriva prietenului nostru Cassius în Siria.

Toate acestea le-a acceptat și a spus că, atâta vreme cât Senatul își respectă partea sa de învoială, nu va iniția nici o acțiune de capul lui și nici nu le va permite celor aflați sub comanda sa s-o facă.

Așadar, cauza noastră prinde contur. Am ținut discursul în care am făcut aceste propuneri în fața Senatului, dar, cum

bine știi, adevărata muncă s-a făcut înainte să îndrăznesc să vorbesc, iar truda mea încă nu s-a încheiat.

III. Quintus Salvidienus Rufus, însemnări de jurnal, la Roma (decembrie 44 î.Hr.)

Neliniștit, aștept să mi se decidă soarta. Caius Octavius e în Roma în secret, Agrippa a pornit în marș spre nord, Mecena uneltește cu toată lumea, prieteni și dușmani deopotrivă. Ieri s-a întors după ce a petrecut o după-amiază cu Fulvia însăși, cotoroanța rumenă la față, soția aceluiași Antonius împotriva căruia urmează să pornim. Senatul i-a acordat lui Octavius Cezar puteri la care acum o lună nici nu visam: legiunile următorilor consuli, Hirtius și Pansa, sunt ale noastre. Octavius are puteri militare ca nimeni altcineva, i se va permite să intre în rândul senatorilor când ne întoarcem din campania în Galia – iar mie mi s-a încredințat conducerea unei legiuni de către Octavius însuși, cu încuviințarea Senatului. Este o onoare la care nu aș fi avut temei să mă aștept încă mulți ani.

Cu toate astea, sunt neliniștit și am un presentiment rău. Pentru prima dată am ajuns să fiu nesigur de justetea căii noastre. Fiecare izbândă scoate la lumină greutatea pe care nu le-am prevăzut și fiecare victorie amplifică dimensiunile posibilei înfrângeri.

Octavius s-a schimbat. Nu mai e prietenul pe care îl aveam la Apollonia. Râde rareori, aproape că nu mai bea vin și pare să disprețuiască până și plăcerile nevinovate la care obișnuiam să ne dedăm cu fetele, care ne mai abăteau mintea

de la probleme. Din câte știu, nu a mai fost cu nici o femeie de când ne-am întors la Roma.

„Din câte știu“ – îmi dau seama că așa am scris. Cândva știam totul unul despre celălalt. Acum a devenit închis în el, retras, aproape secretos. Eu, cel cu care altădată vorbea deschis, cu prietenie, față de care nu ascundea nimic din sufletul lui, cu care împărtășea cele mai intime visuri... nu-l mai cunosc. Să fie de vină durerea pierderii unchiului său, care nu-l mai părăsește? Această durere împietrită, transformată în ambiție? Sau e altceva, ceva ce nici nu pot numi? L-a copleșit o tristețe înghețată, care îl îndepărtează de noi.

În răgazul pe care îl am la Roma, cât aștept să se strângă armatele consulilor, am timp să mă gândesc la lucrurile acestea și să mă întreb. Poate, când voi fi mai bătrân și mai înțelept, le voi înțelege.

Caius Octavius despre Cicero: „Cicero nu e bun de nimic la conspirații. Ce nu le scrie prietenilor le spune sclavilor“.

Când a apărut această lipsă de încredere? Dacă asta este.

În dimineața în care Octavius și Mecena mi-au dezvăluit planul?

Am spus:

— L-am ajutat pe Decimus, unul dintre ucigașii lui Iulius Cezar?

Octavius a răspuns:

— Ne-am ajutat pe noi înșine, ca să reușim să supraviețuim.

Am tăcut. Mecena nu spusese nimic.

Octavius a spus:

— Ții minte jurământul pe care l-am făcut – tu cu mine, cu Agrippa și Mecena – în noaptea aceea, în Apollonia?

— Nu am uitat, am zis eu.

Octavius a zâmbit.

— Nici eu... Îl vom salva pe Decimus, cu toate că îl urâm. Îl vom salva pe Decimus din cauza acelui jurământ și îl vom salva ca să-l dăm pe mâna legii.

Pentru o clipă privirea pe care mi-a aruncat-o a fost ca de gheață, deși cred că nici nu mă vedea. Apoi a zâmbit din nou, ca și cum și-ar fi adus și el aminte.

Atunci să fi început?

Fapte: Decimus a fost unul dintre ucigași. Octavius îi sare în ajutor. Casca a fost unul dintre ucigași. Octavius a decis să nu se opună alegerii lui ca tribun al poporului. Marcus Antonius a fost prietenul lui Cezar. Acum Octavius îl înfruntă. Cicero își exprimă public bucuria față de crimă. Octavius a făcut alianță cu el.

Marcus Brutus și Caius Cassius adună armate în est, jefuiesc vistieriile provinciilor și își măresc puterea pe zi ce trece. Marcus Emilius Lepidus e în siguranță în vest și așteaptă sosirea legiunilor lui – în ce scop, nimeni nu știe –, iar în sud Sextus Pompeius cutreieră mările în voie, adunând armate de barbari care ne-ar putea distruge pe toți. Legiunea pe care o comand eu, toate legiunile din Italia... să fie o misiune prea grea?

Dar Caius Octavius e prietenul meu.

IV. Scrisoare de la Marcus Tullius Cicero către Marcus Emilius Lepidus la Narbonne, din Roma (43 î.Hr.)

Dragul meu Lepidus, Cicero îți transmite salutări și te roagă să nu uiți că ai o datorie față de Senat și față de Republică. Nu aș aminti acum de câte ori am avut privilegiul să te omagiez dacă nu aș fi plin de recunoștință pentru toate ocaziile în care ai fost atât de bun cu mine. Așa cum ne-am încredințat reciproc în trecut, neînțelegerile noastre au fost întotdeauna onorabile și au avut ca temei iubirea noastră față de Republică.

Deși pun prea puțin preț pe astfel de lucruri, la Roma se zvonește că o să-ți unești forțele cu Marcus Antonius împotriva lui Decimus. Nu tratez cu seriozitate o astfel de posibilitate și consider zvonurile doar un simptom al instabilității care afectează ca o boală biata noastră Republică. Dar cred că ar trebui să știi că zvonurile persistă, așa că, pentru propria ta siguranță și ca să-ți aperi onoarea, ar fi bine să iei cât mai degrabă măsuri ca să demonstrezi că sunt nefondate.

Tânărul Cezar, cu binecuvântarea Senatului și a Republicii, mășăluiește spre Mutina împotriva proscrisului Antonius, care îl asediază pe Decimus. S-ar putea să aibă nevoie de ajutorul tău. Știu că și acum, ca și în trecut, vei respecta litera legii și vei refuza haosul anarhiei, de dragul funcției tale și pentru siguranța Romei.

V. Scrisoare de la Marcus Antonius către Marcus Emilius Lepidus la Narbonne, din Mutina (43 î.Hr.)

Lepidus, sunt la Mutina, față în față cu armatele tocmite de ucigașii lui Cezar. Decimus e înconjurat, nu are pe unde scăpa.

Am primit de știre că Cicero și alții de teapa lui ți-au scris, îndemnându-te să trădezi memoria lui Iulius al nostru cel ucis. Relatările despre intențiile tale sunt ambigue.

Nu sunt un om subtil, nici lingușitor nu sunt, iar tu nu ești prost.

Ai în față trei căi de urmat: poți să pornești din locul unde ai campat și să mi te alături, ca să-i distrugem pe Decimus și pe dușmanii lui Cezar și să câștigi astfel prietenia mea veșnică și puterea pe care ne-o va asigura iubirea poporului, poți să rămâi neimplicat și neutru în tihna taberei tale și astfel să nu-ți atragi nici reproșul meu, nici ura ori iubirea poporului, sau poți să te duci să-l sprijini pe Decimus și pe „salvatorul“ lui, falsul fiu al conducătorului nostru, și să te alegi astfel cu dușmănia mea și disprețul etern al poporului.

Sper că vei avea înțelepciunea să alegi prima cale, mă tem că vei avea precauția să o alegi pe a doua și te implor, pentru propria ta siguranță, să nu o alegi pe a treia.

VI. Memoriile lui Marcus Agrippa. Fragmente (13 î.Hr.)

Am găsit Roma sfâșiată de conflicte și ambiții. Marcus Antonius, așa-zisul prieten al ucisului Iulius Cezar, s-a întovărășit cu ucigașii și refuză să-i permită celui pe care îl numim acum Octavius Cezar să primească onorurile și puterile lăsate prin testament de tatăl său. Văzând ce ambiții are uzurpatorul Antonius, Octavius Cezar s-a dus la țară, unde veteranii tatălui său munceau pământul, și acolo am strâns

trupele loiale memoriei conducătorului lor mort, dornice să se opună, alături de noi, celor ce pradă visul națiunii noastre.

Împotriva legii, Marcus Antonius a adunat trupele din Macedonia și a intrat cu ele în Roma, de unde a pornit spre Mutina și l-a asediat pe Decimus Brutus Albinus. Și, cu toate că Decimus a fost unul dintre ucigașii lui Cezar, de dragul ordinii și al statului, Octavius Cezar a acceptat să-i apere funcția de guvernator legitim al Galiei împotriva armatelor nelegiuitului Antonius. Cu mulțumirile și încuviințarea Senatului, ne-am strâns forțele și am pornit spre Mutina, unde Antonius își așezase tabăra în jurul legiunilor lui Decimus.

Acum trebuie să relatez despre campania din Mutina, care a fost prima sarcină de război primită de la Octavius Cezar și de la Roma.

Legiunile senatoriale erau sub conducerea celor doi consuli din anul acela, Caius Vibius Pansa și Aulus Hirtius, cel din urmă un fost general credincios răposatului nostru Iulius Cezar. Octavius Cezar comanda legiunile Marțiana și a IV-a Macedoneană, deși la cea din urmă eu dețineam conducerea militară. Quintus Salvidienus Rufus primise comanda militară a noii legiuni de recruți, pe care o strânseserăm în satele din Campania.

Antonius îl înconjurase complet pe Decimus și intenționa să aștepte până când legiunile acestuia, slăbite de foame, vor fi nevoite să încerce să străpungă împresurarea. Am conchis că Decimus avea suficiente alimente în interiorul zidurilor Mutinei, așa că ne-am așezat tabăra de iarnă la Imola, la doar două ore de marș de Mutina, ca să putem sări repede în ajutorul lui Decimus dacă pornea vreun asalt împotriva armatelor lui Antonius. Dar el s-a ascuns cu lașitate în spatele

zidurilor oraşului, căci nu avea de gând să lupte, așa că la venirea primăverii luam în calcul posibilitatea de a străpunge noi înșine liniile lui Antonius, ca să-l salvăm pe Decimus, care nu voia să se salveze singur. La începutul lui aprilie am decis să acționăm.

În jurul Mutinei pământul e mlăștinos și denivelat, străbătut de albi și pâraie. Dincolo de această mlaștină se afla tabăra lui Antonius. Am cercetat în secret zona, căutând un loc de trecere, și am găsit un defileu nepăzit. În toiul nopții, împreună cu Pansa și cinci cohorte din legiunea lui, Octavius Cezar, Salvidienus și cu mine am condus Legiunea Marțiană și alți soldați prin acest defileu după ce ne-am înfășurat spadele și lăncile în cârpe, pentru ca dușmanul să nu prindă de veste că ne apropiem. Era lună plină, dar peste pământ plutea o ceață deasă, de nu vedeam la doi pași înaintea noastră. Am înaintat orbește, în șir indian, cu pași mărunți, prin negura strălucitoare, fiecare cu mâna pe umărul celui din față, fără să fim nici o clipă siguri încotro ne îndreptăm sau peste cine am putea da.

Ne-am furișat așa întreaga noapte, iar dimineața am ajuns la un drum din mijlocul mlaștinilor. Am așteptat să se ridice ceața și n-am văzut în față nici urmă de inamic. Dar din desigur s-a văzut o scânteiere, s-a auzit o voce înfundată și atunci am știut că suntem înconjurați. Cornul a sunat semnalul de luptă și soldații s-au așezat în formație pe o înălțime. Tinerilor recruți li s-a ordonat să stea deoparte, ca să nu-i încurce în luptă pe veterani, dar să fie pregătiți dacă va fi nevoie de ei.

Căci aceștia erau veteranii Legiunii Marțiene și nu uitaseră cum le-au fost măcelăriți camarazii la Brindisi de către același Antonius pe care îl aveau acum în față.

Locul unde luptam era atât de îngust, încât flancurile nu se puteau acoperi unul pe celălalt. Prin urmare, ne luptam om la om, ca gladiatorii în arenă, și praful se ridica la fel de gros precum ceața din noaptea trecută, spadele răsunau în aer și nimeni nu striga. Auzeam numai strigătele răniților și gemetele groase ale muribunzilor.

Am luptat toată dimineața și toată după-amiaza, iar șirurile de soldați își luau locul unul altuia pe măsură ce îi cuprindea oboseala. La un moment dat însuși Octavius Cezar a fost la un pas de moarte, când a preluat stindardul pe care purtătorul lui, rănit, l-a scăpat din mână, iar consulul Pansa a fost rănit mortal. Antonius a trimis în luptă forțe noi și, pas cu pas, am început să cedăm teren, dar recruții, sub comanda lui Salvidienus, au luptat la fel de vitejește ca veteranii, așa că am reușit să ne retragem în tabăra noastră, din care porniserăm cu o seară înainte. Antonius nu a continuat atacul după lăsarea nopții, astfel că am intrat în mlaștina smălțată cu trupurile camarazilor noștri și i-am cărat în tabără pe răniți. În noaptea aceea am văzut focurile din tabăra lui Antonius și am auzit cântecele soldaților, care își sărbătoreau victoria.

Ne temeam de măcelul ce l-ar putea aduce ziua următoare, căci eram osteniți, efectivele ne fuseseră reduse la jumătate și știam că Antonius mai are trupe pe care încă nu le folosiseră. Însă pe timpul nopții ne-au venit în ajutor legiunile consulului Hirtius și, alăturându-ni-se, au lansat un atac asupra taberei lui Antonius, care se găsea în dezordine, complăcându-se în falsa siguranță a izbândeii. Și luptele s-au purtat cu înverșunare mai multe zile, timp în care legiunile antoniene au fost reduse la jumătate, iar pierderile noastre au fost neînsemnate. Lui Salvidienus i s-a dat comanda legiunilor lui

Pansa, care era pe moarte, și el le-a condus cu vitejie și pricepere. Într-un final forțele noastre au pătruns chiar în tabăra lui Antonius, iar viteazul Hirtius a fost ucis de una din gărzile acestuia chiar în fața cortului unde Antonius se odihnise ceva mai înainte și de unde fugise.

După înfrângere Antonius și-a pierdut curajul și încrederea. Adunându-și resturile armatei, a pornit în marș către nord, spre Alpi, a căror traversare i-a slăbit și mai mult forțele oricum împuținate, și s-a alăturat trupelor lui Marcus Emilius Lepidus, care rămăsese în siguranță la Narbonne.

După fuga lui Antonius, Decimus, scăpat de asediu, s-a aventurat dincolo de zidurile orașului. A trimis solii la Octavius Cezar, mulțumindu-i pentru ajutor, declarând că rolul pe care îl jucase în uciderea lui Iulius Cezar se datorase înșelăciunilor celorlalți conspiratori și rugându-l să stea de vorbă cu el în prezența martorilor, ca să se poată convinge de sinceritatea recunoștinței sale. Dar Octavius Cezar a refuzat să-i accepte mulțumirile, spunând: „Nu am venit aici să-l salvez pe Decimus, prin urmare nu îi accept recunoștința. Am venit să salvez statul și statului îi voi accepta mulțumirile. Nu voi sta de vorbă cu ucigașul tatălui meu și nici nu îl voi privi în față. Poate pleca în siguranță, care îi e garantată de autoritatea Senatului, nu a mea“.

Șase luni mai târziu, Decimus a fost prins într-o ambuscadă și ucis de o căpetenie a unuia dintre triburile galice. Acea căpetenie i-a retezat capul lui Decimus și l-a trimis lui Marcus Antonius, care i-a oferit o mică recompensă.

VII. Minută a Senatului (aprilie 43 î.Hr.)

Cea de-a treia zi a acestei luni: lectura în fața Senatului a depeșelor din campania din Galia împotriva insurgentului Marcus Antonius, făcută de Marcus Tullius Cicero.

Asediul împotriva lui Decimus Brutus Albinus s-a încheiat, trupele lui Marcus Antonius s-au redus atât de tare, încât nu prezintă un pericol imediat pentru Republică, rămășițele armatei lui Antonius fug spre nord în dezordine, cei doi consuli, Aulus Hirtius și Caius Vibius Pansa, sunt morți, iar legiunile lor se află temporar sub comanda lui C. Octavius, care așteaptă lângă Mutina.

Cea de-a șasea zi a acestei luni: rezoluțiile lui Marcus Tullius Cicero.

Să se declare cincizeci de zile de recunoștință, în care cetățenii Romei își vor exprima gratitudinea față de zei și față de armatele senatoriale pentru înfrângerea lui Marcus Antonius și salvarea lui Decimus Brutus Albinus.

Să li se facă funeralii publice consulilor uciși, Hirtius și Pansa, cu toate onorurile.

Să se ridice un monument în amintirea faptelor glorioase ale legiunilor lui Hirtius și Pansa.

Să i se organizeze o ceremonie triumfală lui Decimus Brutus Albinus pentru înfrângerea eroică a nelegiuitului Marcus Antonius.

Să se trimită următoarea directivă către Caius Octavius, la Mutina (copie anexată):

„Pretorii, Tribunii Plebei, Senatul, Poporul și cetățenii de rând ai Romei îi transmit salutări lui Caius Octavius, comandant temporar al legiunilor consulare.

Ți se transmit mulțumirile Senatului pentru ajutorul pe care i l-ai acordat lui Decimus Brutus Albinus în înfrângerea eroică a armatelor insurgente ale lui Marcus Antonius și ți se aduce la cunoștință că, printr-un edict al Senatului, Decimus Brutus a fost numit unic comandant al legiunilor, pentru a putea porni astfel pe urma trupelor antoniene. Prin urmare, ți se ordonă să predai fără întârziere legiunile consulare ale lui Hirtius și Pansa către Decimus Brutus. Ți se mai ordonă și să dizolvi legiunile pe care le-ai strâns sub propria ta conducere, oferindu-le mulțumirile Senatului, care a format o comisie pentru a cerceta dacă este indicat să li se acorde o recompensă pentru serviciile lor. Un delegat al Senatului a fost trimis la Mutina să se ocupe de aceste chestiuni. Vei lăsa transferul puterii în grija lui“.

Toate rezoluțiile lui Marcus Tullius Cicero, aprobate de Senat.

VIII. Scrisoare de la Caius Cilnius Mecena către Titus Livius (13 î.Hr.)

Auziserăm gluma lui Cicero: „O să-i facem băiatului pe plac, o să-i facem cinste și apoi o să-i facem de petrecanie“. Dar cred că nici măcar Octavius nu se aștepta ca Senatul și Cicero să-l expedieze cu atâta obrăznicie și atât dispreț. Bietul Cicero... În ciuda necazurilor pe care ni le-a provocat și a răului pe care voia să ni-l facă, ne-a fost mereu drag. Totuși ce om nechibzuit! A acționat mânat de entuziasm, vanitate și convingere. Noi am învățat repede că nu ne putem permite un

asemenea lux. Noi ne-am mișcat, atunci când a trebuit s-o facem, ghidați de calcule, politică și necesitate.

Eu, desigur, eram la Roma în timpul întregii povești de la Mutina. După cum știi, am condus și eu armate la vremea mea (și nu tocmai prost, dacă îmi îngădui s-o zic), dar o astfel de însărcinare mi s-a părut mereu destul de anostă – ca să nu mai vorbesc de disconfort. Așa că dacă ai nevoie de detalii despre lupta în sine, va trebui să le cauți în altă parte. În caz că prietenul nostru Marcus Agrippa ar termina autobiografia aceea cu care ne tot amenință, s-ar putea să găsești acolo unele informații folositoare. Dar bietul de el are acum atâtea necazuri (sunt sigur că știi despre ce vorbesc), încât e puțin probabil să o facă.

Octavius avea nevoie de un om la Roma mult mai mult decât de un general indiferent, de cineva despre care putea ști sigur că îl va ține la curent cu ultimele schimbări în capriciile senatorilor, cele mai recente intrigi, căsătorii și așa mai departe. Și pentru această însărcinare eu zic că eram cum nu se poate mai potrivit. La vremea aceea (asta fiind, nu uita, cu treizeci de ani în urmă) mă credeam un cinic absolut, consideram că ambiția de orice fel e cumplit de vulgară, eram un bârfitor înrăit și nimeni nu mă lua câtuși de puțin în serios. Îi trimiteam zilnic lui Octavius câte o dare de seamă, iar el mă ținea la curent cu situația din Galia.

Așa că acțiunea lui Cicero și a Senatului nu l-a luat pe nepregătite.

Dragul meu Liviu, te admonestez adesea pentru simpatiile tale față de Pompeius și față de Republică și, cu toate că te tachinez din afecțiune, sunt sigur că ai înțeles că dojana mea are un grăunte de seriozitate. Tu ai ajuns la vârsta adultă în

liniștitul nord, în Padova, care de generații nu a mai cunoscut conflicte, și nici măcar nu ai pus piciorul în Roma decât după Actium și după reforma Senatului. Dacă ți s-ar fi oferit ocazia, e foarte probabil că ți-ai fi unit forțele cu Marcus Brutus ca să lupți împotriva noastră, așa cum prietenul nostru Horațiu a și făcut-o la Philippi, cu atâția ani în urmă.

Iată ce mi se pare mie că refuzi să accepți chiar și acum: că idealurile pe care se sprijinea vechea Republică nu aveau nici o legătură cu realitatea din vechea Republică, că vorbele glorioase ascundeau fapte abominabile, că aparența tradiției și a ordinii masca realitatea corupției și a haosului, că îndemnul la libertate și emancipare îi făcea până și pe cei care îl rosteau să închidă ochii la privațiuni, înăbușirea libertății și crima autorizată. Noi înțeleseserăm că trebuia să facem ceea ce am făcut și nu aveam de gând să ne lăsăm împiedicați de aparențele ce amăgeau lumea.

Pe scurt, Octavius a sfidat Senatul. Nu a dizolvat legiunile pe care le strânsese, nu i-a cedat lui Decimus legiunile lui Hirtius și Pansa, nu le-a permis trimișilor Romei să ajungă la Decimus. A așteptat până la venirea verii și Senatul a început să tremure.

Decimus ezita să facă orice, iar soldații lui, scârbiți de atâta slăbiciune, au dezertat cu miile și au trecut de partea noastră.

Cicero, temându-se de sfidarea noastră, a convins Senatul să-i ordone lui Marcus Brutus să se întoarcă din Macedonia în Italia cu armatele lui.

Noi am așteptat și am aflat că Antonius intrase în Galia și se alăturase cu resturile armatei lui trupelor lui Lepidus.

Noi aveam opt legiuni, destulă cavalerie ca să le susțină și câteva mii de auxiliari cu arme ușoare. Octavius a lăsat trei

dintre aceste legiuni și trupele de auxiliari la Mutina, sub comanda lui Salvidienus. A pus să se trimită mesaje către Atia și Octavia, mama și sora lui, prin care le ordona să se adăpostească în Templul Virginelor Vestale, unde aveau să fie ferite de represalii. Și am pornit în marș spre Roma.

A fost o mișcare necesară, trebuie să înțelegi asta. Chiar dacă Octavius ar fi fost dispus să renunțe la puterea pe care o câștigaserăm și să se retragă din viața publică, gestul l-ar fi costat aproape sigur viața. Căci era clar că Senatul își asumase consecința inevitabilă, deși amânată, a asasinatului: toți urmașii lui Cezar trebuiau exterminați. Antonius urma să fie strivit de armatele consulare, ale căror efective crescuseră prin adăugarea celor încă și mai mari ale lui Brutus și Cassius, aflate acum (la invitația Senatului) în est, dincolo de Marea Adriatică, așteptând să invadeze Italia, iar Octavius urma să fie nimicit într-un fel sau altul, printr-un edict al Senatului sau, mai probabil, printr-o crimă comisă discret. Și așa se face că dintr-odată cauza lui Antonius a devenit și a noastră. Cauza era supraviețuirea. Supraviețuirea depindea de alianțe, iar alianțele depindeau de tăria noastră.

Am pornit spre Roma cu legiunile înarmate ca pentru luptă, iar veștile despre apropierea noastră au gonit înainte ca vântul. Octavius și-a instalat tabăra în afara orașului, pe colina Esquilin, astfel că poporul și senatorii nu trebuiau decât să ridice privirea spre est ca să înțeleagă ce forțe aveam.

Totul s-a terminat în două zile, fără să se fi vărsat nici un strop de sânge roman.

Soldații noștri și-au primit recompensa promisă înaintea campaniei de la Mutina, adopția lui Octavius de către Iulius Cezar a fost ratificată printr-o lege, lui Octavius i s-a oferit

postul de consul al lui Hirtius, de-acum vacant, și aveam unsprezece legiuni sub comanda noastră.

În a patra zi după Idele lui August (deși, după cum știi, luna se numea pe atunci Sextilis) Octavius a intrat în Roma ca să facă sacrificiul ritual pe care îl impunea numirea în funcția de consul.

O lună mai târziu și-a sărbătorit împlinirea vârstei de douăzeci de ani.

IX. Scrisoare de la Marcus Tullius Cicero către Octavius Cezar (august 43 î.Hr.)

Ai mare dreptate, dragul meu Cezar. Străduințele mele în slujba statului merită drept recompensă liniște și odihnă. Așadar, voi părăsi Roma și mă voi retrage în iubitul meu Tusculum, unde îmi voi dedica restul zilelor studiilor mele. Numai iubirea pentru țară a întrecut-o vreodată pe cea pentru studiu. Dacă te-am judecat vreodată greșit în trecut, a fost numai din iubirea care adesea ne impune amândurora necesitatea crudă de a acționa împotriva celor mai omenești și firești porniri.

Oricum, mă bucur de două ori că ne îngădui să ne retragem, mie și lui Philippus, căci asta semnifică iertare pentru trecut și îngăduință pentru viitor.

X. Scrisoare de la Marcus Antonius către Octavius Cezar, din tabăra lui Marcus Emilius Lepidus de lângă Avignon

(septembrie 43 î.Hr.)

Octavius, prietenul și locotenentul meu Decius, pe care l-ai eliberat la Mutina ca să se întoarcă la mine, îmi spune că mi-ai tratat soldații pe care i-ai capturat cu omenie și respect. Pentru asta ai toată recunoștința mea. Îmi mai spune și că i-ai arătat limpede că nu-mi porți nici un fel de ranchiună, că ai refuzat să-ți predai trupele în mâinile lui Decimus și așa mai departe.

Nu văd nici un motiv pentru care nu ar trebui să stăm de vorbă dacă tu crezi că asta ne-ar putea fi de folos. Cu siguranță ai mai multe în comun cu cauza mea decât funcționarii aceia din Senat. Apropo, e adevărat (cum mă tem) că l-au declarat inamic public pe Lepidus, căruia acum câteva luni i s-a făcut onoarea de a i se ridica o statuie în Forum? Nu mă mai surprinde nimic.

Ai auzit, poate, că Decimus a murit. O întâmplare prostească: a fost surprins într-o ambuscadă de o mică ceată de barbari gali. Aș fi preferat să mă ocup eu de el mai târziu.

Ne-am putea întâlni luna viitoare la Bononia. Am niște treburi de rezolvat acolo, în mare parte legate de rămășițele trupelor lui Decimus, care au hotărât să treacă de partea mea. Aș sugera să nu ne întâlnim cu armatele în spate – poate doar cu câteva cohorte, pentru propria noastră siguranță. Dacă întâlnirea s-ar petrece cu toate trupele după noi, riscăm să nu-i mai putem controla pe soldați. Lepidus va trebui să joace un rol, așa că așteaptă-te să apară și el. Dar detaliile astea le pot pune la punct oamenii noștri.

XI. Minute ale Senatului: numirea în funcția de consuli a lui Quintus Pedius și Octavius Cezar (septembrie 43 î.Hr.)

Verdictul de nelegiuire împotriva lui Marcus Emilius Lepidus și Marcus Antonius va fi revocat și li se vor trimite scrisori de reconciliere și scuze, lor și ofițerilor armatelor lor.

Aprobat de Senat.

Proces senatorial: împotriva ucigașilor și conspiratorilor în cazul uciderii lui Iulius Cezar. Procurori: Lucius Cornificius și Marcus Agrippa.

Ucigașului Marcus Iunius Brutus să i se interzică, în lipsă, toate drepturile și beneficiile acordate de Roma și să fie condamnat la exil.

Ucigașului Caius Cassius Longinus să i se interzică, în lipsă, toate drepturile și beneficiile acordate de Roma și să fie condamnat la exil.

Tribunului poporului P. Servilius Casca, ce a absentat din Senat din teamă și vinovăție, să i se interzică toate drepturile și beneficiile acordate de Roma și să fie condamnat.

Lui Sextus Pompeius, conspirator și pirat, să i se interzică, în lipsă, toate drepturile și beneficiile acordate de Roma și să fie condamnat la exil.

Toți conspiratorii și ucigașii au fost găsiți vinovați de către tribunalul senatorial și condamnați să-și accepte soarta.

XII. Scrisoare de la Caius Cilnius Mecena către Titus Livius (12 î.Hr.)

Dintre toate amintirile pe care le-ai scos la lumină din sufletul meu cu întrebările tale, dragul meu Liviu, ai găsit-o acum pe cea mai tristă. Am amânat zile bune să-ți scriu, știind că trebuie să fac față încă o dată vechii dureri.

Trebuia să ne întâlnim cu Antonius la Bologna și am plecat de la Roma apărați de cinci legiuni, fiindcă se convenise ca Antonius și Lepidus să nu aducă mai multe trupe decât noi. Întrevederea urma să aibă loc pe insulița aceea de pe Lavinius, unde râul se lățește când se apropie de mare. Niște poduri înguste legau insula de ambele maluri și terenul era complet neted, astfel încât armatele să se oprească la o distanță bună de râu și totuși să se poată supraveghea permanent una pe alta. Ambele părți au plasat câte o santinelă sau, poate, vreo sută de oameni la fiecare cap de pod și noi trei – eu, Agrippa și Octavius – am înaintat încet, în timp ce dinaintea noastră Lepidus și Antonius, fiecare însoțit de doi oameni, se apropiau dinspre celălalt mal, tot la pas.

Îmi amintesc că ploua – o zi cenușie. La câteva zeci de pași de pod era o colibă din bolovani și ne-am îndreptat spre ea. Ne-am întâlnit cu Antonius și Lepidus la ușă. Înainte să intrăm, Lepidus s-a uitat la noi, ca să vadă dacă avem arme, iar Octavius a zâmbit și i-a spus:

— Nu ne vom face rău unii altora. Am venit aici ca să-i nimicim pe asasini, nu ca să ne purtăm ca ei.

Ne-am aplecat ca să intrăm pe ușa scundă și Octavius s-a așezat la masa rudimentară din mijlocul încăperii, cu Antonius și Lepidus de o parte și de alta. Înțelegi, desigur, că se ajunsese la un acord general încă dinainte să ne întâlnim: Octavius, Antonius și Lepidus urmau să formeze un triumvirat, după modelul celui creat, cu aproape douăzeci de

ani în urmă, de Iulius Cezar, Cneus Pompeius și Crassus. O asemenea alianță le-ar fi permis să conducă Roma, cu dreptul de a numi magistrații urbelor și de a comanda armatele din provincii. Provinciile din vest (Cassius și Brutus le controlau pe cele din est) urmau să fie împărțite între triumviri. Noi acceptaserăm deja partea care era de departe cea mai modestă – cele două Africi și insulele Sicilia, Sardinia și Corsica –, însă chiar și posesia acestora era sub semnul întrebării, de vreme ce Sextus Pompeius stăpânea ilegal Sicilia și controla aproape întreaga Mediterană. Dar nu pământurile ne interesau pe noi în această înțelegere. Lepidus păstra teritoriile pe care le comandase și înainte, Narbonensis și cele două Spanii, iar Antonius prelua cele două Galii, de departe cele mai bogate și mai importante dintre teritoriile împărțite aici. În spatele tuturor acestor lucruri stătea, desigur, nevoia de a ne uni forțele ca să-i putem înfrânge pe Brutus și Cassius în est și astfel să-i pedepsim pe ucigașii lui Iulius Cezar și să redăm liniștea Italiei.

S-a văzut repede că Lepidus era subordonatul lui Antonius. Era un bărbat pompos și plin de sine, cu toate că, dacă nu deschidea gura, era o prezență destul de impunătoare. Știi genul – arăta ca un senator. Antonius l-a lăsat să mai turuie câteva minute, după care a schițat un gest de nerăbdare.

— Ajungem și la detalii mai încolo, a spus el. Acum avem chestiuni mai importante de discutat.

S-a uitat la Octavius.

— Știi că avem dușmani.

— Da, a spus Octavius.

— Chiar dacă tot Senatul se ploconează pe lângă tine când ai plecat, poți să fii sigur că acum complotează împotriva ta.

— Știu, a spus Octavius.

L-a așteptat pe Antonius să continue.

— Și nu numai Senatul, a spus Antonius.

S-a ridicat și s-a plimbat agitat prin încăpere.

— Toată Roma. Îmi tot amintesc de unchiul tău, Iulius.

A clătinat din cap.

— Nu poți avea încredere în nimeni.

— Nu, a spus Octavius și a zâmbit ușor.

— Mă tot gândesc la ei – fleșcăiți, grași, bogați și îmbogățindu-se pe zi ce trece.

A izbit cu pumnul în masă și câteva documente de pe ea au zburat pe podeaua de lut.

— Iar soldații noștri sunt flămânzi și vor flămânzi și mai tare până se termină anul. Soldații nu luptă cu burta goală și fără ceva la care să spere când se termină.

Octavius îl urmărea cu privirea.

Antonius a spus:

— Îmi tot amintesc de Iulius. Ce păcat că n-a acționat cu mai multă hotărâre împotriva dușmanilor.

A clătinat iarăși din cap.

A urmat o tăcere lungă.

— Câți? a întrebat încet Octavius.

Antonius a zâmbit larg și s-a așezat înapoi la masă.

— Am vreo treizeci sau patruzeci de nume, a spus el cu degajare. Îmi închipui că mai are și Lepidus câțiva de-ai lui.

— Ai discutat despre asta cu Lepidus.

— Lepidus e de acord, a spus Antonius.

Lepidus și-a dres glasul, și-a întins brațele până a ajuns cu palmele pe masă și s-a lăsat pe spate.

— Cu mare regret, am ajuns la concluzia că e singura cale ce ne stă la dispoziție, oricât de neplăcută ar fi ea. Te asigur, dragul meu băiat, că...

— Nu-mi spune dragul meu băiat.

Octavius nu a ridicat vocea, care, ca și figura lui, era total lipsită de expresie.

— Sunt fiul lui Iulius Cezar și consul al Romei. Să nu-mi mai spui niciodată băiat.

— Te asigur... a reluat Lepidus și s-a uitat către Antonius.

Antonius a râs. Lepidus a dat din mâini.

— Te asigur că nu am avut nici o intenție... nu...

Octavius i-a întors spatele și i s-a adresat lui Antonius:

— Deci vor fi proscriși, cum s-a întâmplat cu Sulla.

Antonius a ridicat din umeri:

— Spune-i cum vrei. Dar e necesar. Știi că e necesar.

— Știu, a răspuns încet Octavius. Dar nu-mi place.

— O să te obișnuiești, a spus Antonius vesel. Cu timpul.

Octavius a încuviințat din cap cu un aer absent. S-a înfășurat mai strâns în mantie, s-a ridicat de la masă și s-a apropiat de fereastră. Ploua. Îi vedeam fața. Picăturile de ploaie loveau marginea ferestrei și îl stropeau pe față. Nu s-a mișcat. Figura lui era ca de piatră. Nu s-a mișcat multă vreme. Apoi s-a întors către Antonius și a zis:

— Spune-mi numele pe care le știi tu.

— O să sprijini acțiunea asta, a spus Antonius rar. Chiar dacă nu-ți place, o s-o sprijini.

— O s-o sprijin, i-a răspuns Octavius. Spune-mi numele.

Antonius a pocnit din degete și unul din aghiotanții lui i-a întins un document. A aruncat o privire la el, apoi s-a uitat la Octavius, zâmbind cu toți dinții la vedere.

— Cicero, a spus.

Octavius a încuviințat din cap. A spus încet:

— Știu că ne-a făcut unele necazuri, iar pe tine te-a jignit. Dar mi-a dat cuvântul lui că se va retrage.

— Cuvântul lui Cicero, a spus Antonius și a scuipat pe jos.

— E bătrân, a spus Octavius. Nu poate s-o mai ducă mulți ani.

— Și un an... și șase luni... și o lună e prea mult. Are prea multă putere chiar și așa, învins.

— Mi-a făcut rău, a spus Octavius ca pentru sine. Totuși mi-e drag.

— Pierdem timpul, a zis Antonius. Orice alt nume – a bătut cu degetul în rola de pergament – sunt dispus să-l discut cu tine. Dar Cicero nu e negociabil.

Octavius aproape că a zâmbit, cred.

— Nu, a spus. Cicero nu e negociabil.

Apoi a părut să-și piardă interesul față de tot ce se vorbea. Antonius și Lepidus s-au ciondănit pe numele de pe listă și din când în când îi cereau încuviințarea. El dădea din cap absent. O dată Antonius l-a întrebat dacă nu vrea să adauge și el propriile nume pe listă și Octavius i-a răspuns:

— Sunt tânăr. Nu am trăit încă îndeajuns ca să-mi fac atâția dușmani.

Și astfel, târziu în noapte, la lumina lămpii care pâlpâia la fiecare mișcare a aerului, s-a făcut lista. Șaptesprezece dintre cei mai bogați și mai puternici senatori urmau să fie condamnați la moarte pe loc, iar averile lor aveau să fie confiscate. Alți o sută treizeci urmau să fie declarați proscriși imediat după aceea, iar numele lor aveau să fie făcute publice,

astfel încât Roma să știe că nu avea de ce se teme dincolo de aceste limite.

Octavius a spus:

— Dacă e s-o facem, atunci trebuie s-o facem fără întârziere.

Și apoi am dormit ca niște soldați de rând, înfășurați în pături, pe podeaua de lut a colibei, întrucât se stabilise că nici unul dintre noi nu se va adresa propriei armate până nu se puneau la punct toate detaliile înțelegerii.

Așa cum știi, dragul meu Liviu, multe s-au spus și s-au scris despre această întâmplare cu proscrierile, și de bine, și de rău, și e drept că lucrurile au scăpat destul de tare de sub control. Antonius și Lepidus tot adăugau nume pe listă și câțiva dintre soldați au profitat de zăpăceală ca să-și rezolve propriile dușmăanii și să se îmbogățească, dar asemenea lucruri sunt de așteptat. Când e vorba de pasiuni, fie în dragoste, fie în război, excesele sunt inevitabile.

Cu toate astea, am fost întotdeauna uluit când, pe timp de pace, oamenii se grăbesc să laude sau să acuze. Acum mi se pare că amândouă judecățile sunt nepotrivite – și încă în egală măsură. Căci cei care judecă astfel nu o fac fiindcă le pasă de ce e bine sau rău, ci în semn de protest împotriva exigențelor nemiloase ale necesității – sau în semn de acord cu ele. Iar necesitatea e pur și simplu ceea ce s-a întâmplat, e în trecut.

Am dormit noaptea și ne-am sculat înainte de ivirea zorilor – iar acum, dragul meu prieten, ajung la tristețea aceea de care am pomenit la începutul scrisorii. Poate că groaza apropierei de subiect m-a dus la această filosofare facilă, pentru care sper că mă vei ierta.

Lista de proscriși odată definitivată, mai rămânea ca triumvirii să stabilească politicile Romei pentru următorii cinci ani. Se convenise deja că Octavius va renunța la poziția de consul, pe care abia o primise din partea Senatului. Grație poziției lor, fiecare dintre triumviri se bucura deja de puteri consulare și părerea generală era că ar fi mai înțelept să se folosească de locotenenți pentru a-și îndeplini aceste îndatoriri senatoriale, sporindu-și astfel aria puterii în Senat, pentru ca triumvirii să se ocupe nestingheriți de problemele militare. Acum urma să se negocieze numele celor zece consuli care aveau să dețină puterea în Roma în următorii cinci ani și împărțirea legiunilor disponibile între triumviri.

Am luat un mic dejun cu pâine țărănească și curmale. Antonius s-a plâns de modestia mâncării. Afară continua să plouă. Până la prânz armatele fuseseră împărțite și Octavius a dobândit trei legiuni pe care nu le aveam înaintea, pe lângă cele unsprezece pe care le comandam deja. După-amiaza urma să o dedicăm alegerii consulilor.

Era o negociere importantă, îți dai seama de asta. Era limpede, deși nimeni nu o spunea, că, dincolo de toate învoielile făcute, rămâneau diferențe importante între scopurile lui Marcus Antonius și cele ale lui Octavius Cezar. Consulii erau oamenii care, în parte și împreună, aveau să reprezinte interesele triumvirilor la Roma. Era esențial să-i alegem pe cei în care ne puteam încrede și care să fie totuși acceptabili și pentru ceilalți. Chestiunea era destul de delicată, cum bine îți poți închipui, și abia spre seară am ajuns la cel de-al patrulea an.

Iar Octavius a propus numele lui Salvidienus Rufus.

Sunt sigur că ai avut și tu, ca noi toți, experiența aceea misterioasă a previziunii, un moment în care, dincolo de orice rațiune și justificare, pornind de la un cuvânt, de la o sclipire din ochi sau pur și simplu de la nimic, ai dintr-odată un presentiment – dar a ce anume, nu știe nimeni. Nu sunt un om credincios, dar uneori mai că sunt tentat să cred că zeii ne vorbesc cu adevărat și că numai în momentele de vulnerabilitate suntem dispuși să-i ascultăm.

— Salvidienus Rufus, a spus Octavius și deodată am simțit golul acela în stomac, ca și cum mă prăvăleam de la mare înălțime.

O clipă Antonius nici nu s-a mișcat. Apoi a căscat și a spus somnoros:

— Salvidienus Rufus... Ești sigur că el e alegerea ta?

— El e alegerea mea, a spus Octavius. Nu ar trebui să ai vreo obiecție în privința lui. Ar fi acum cu mine, cum sunt Agrippa și Mecena, dacă nu ar fi rămas în fruntea legiunilor pe care le-am lăsat în urmă ca să vin aici.

Octavius a adăugat sec:

— Îți amintești, cred, cât de bine a luptat împotriva ta la Mutina.

Antonius a rânjit.

— Îmi amintesc. Patru ani... Nu crezi că și-ar putea pierde răbdarea până atunci?

— Vom avea nevoie de el împotriva lui Cassius și Brutus, a răspuns răbdător Octavius. Vom avea nevoie de el împotriva lui Sextus Pompeius. Dacă supraviețuim acelor bătălii, își va fi câștigat funcția.

Antonius l-a privit îndelung, cumva încurcat, apoi a dat din cap, ca și cum tocmai luase o decizie.

— Fie, a spus. Al tău e – fie că-l faci consul, fie că-l adaugi la proscriși. E alegerea ta.

Octavius a spus:

— Nu-ți înțeleg gluma.

— Nu e nici o glumă.

Antonius a pocnit din degete. Unul din aghiotanți i-a întins o foaie de pergament. Antonius a lăsat-o să cadă neglijent în fața lui Octavius.

— Îl las în seama ta.

Octavius a luat documentul, l-a desfășurat și l-a citit. Expresia de pe chip nu i s-a schimbat deloc. A citit multă vreme. Mi l-a întins apoi și mie.

— E scrisul lui Salvidienus? a întrebat încet.

Am citit. M-am auzit spunând:

— E scrisul lui Salvidienus.

Mi-a luat scrisoarea din mână. A stat multă vreme cu privirea ațintită în față. Îi priveam figura și auzeam fâșâitul surd al ploii care cădea pe acoperișul de paie.

— Nu e cine știe ce dar, a spus Antonius. Mie nu-mi mai servește la nimic acum, că am ajuns la o înțelegere. Doar că, de vreme ce noi doi suntem aliați, eu n-aș putea avea încredere în el. Un asemenea secret nu ne-ar face bine nici mie, nici ție.

A arătat către scrisoare:

— Mi-a trimis-o imediat după ce m-am alăturat lui Lepidus la Avignon. Trebuie să spun că am fost ispitit, dar am hotărât să aștept până văd ce rezultat are întâlnirea asta.

Octavius a dat din cap.

— Îi punem numele pe listă? a întrebat Antonius.

Octavius a clătinat din cap.

— Nu, a spus cu o voce joasă.

— Va trebui să te obișnuiești cu lucrurile astea, a zis nerăbdător Antonius. Deja e un risc pentru noi – sau va fi. Intră pe listă.

— Nu, a replicat Octavius.

Nu a ridicat tonul, dar cuvântul a umplut încăperea. Și-a îndreptat ochii ca două flăcări albastre către Antonius.

— Nu va fi proscris.

Apoi i-a întors spatele lui Antonius și văpaia din ochi i s-a potolit. A adăugat în șoaptă:

— Chestiunea nu e negociabilă.

Și a tăcut. După aceea mi s-a adresat mie:

— Să-i scrii lui Salvidienus că nu mai e generalul armatelor mele, că nu mai e în serviciul meu și – a făcut o pauză – că nu mai e prietenul meu.

Nu m-am mai uitat la scrisoare. Nici nu aveam nevoie. Cuvintele mi se întipăriseră în minte, unde sunt și acum, după mai bine de douăzeci și cinci de ani, ca o cicatrice veche. Ți le relatez așa cum au fost scrise:

„Quintus Salvidienus Rufus îi transmite salutări lui Marcus Antonius. Sunt comandantul a trei legiuni de soldați romani și sunt silit să rămân inactiv, în timp ce Decimus Brutus Albinus își organizează forțele pentru a porni, probabil, în urmărirea armatelor tale și a ta. Octavius Cezar a fost trădat de Senat și se întoarce la Roma într-o misiune fără speranță. Decizia lui mă umple de deznădejde, ca și viitorul nostru. Numai la tine remarc o hotărâre și o voință care ar putea duce la pedepsirea ucigașilor lui Iulius Cezar și la eliberarea Romei de tirania unei aristocrații. Îmi pun, așadar, legiunile la dispoziția ta dacă vei consimți să mă onorezi cu o putere egală cu a ta și vei

accepta să duci la îndeplinire sarcina la care m-am angajat alături de Octavius Cezar și care a fost trădată de ambiție și compromisuri. Sunt gata să mă alătur ție la Avignon.“

Și astfel, cu durere în suflet, i-am trimis scrisoarea celui ce ne fusese ca un frate, folosindu-l ca sol pe Decimus Carfulenus, care comandase armatele la Mutina alături de Salvidienus. Carfulenus însuși mi-a relatat ce a urmat.

Salvidienus auzise niște zvonuri despre misiunea lui Carfulenus și îl aștepta singur în cortul său. Era palid, a spus Carfulenus, dar calm. Fusese bărbierit de curând și, potrivit cerințelor ritualului, barba îi fusese așezată într-o cutiuță de argint care stătea deschisă pe masă.

— Mi-am lăsat în urmă tinerețea, a spus Salvidienus, arătând spre cutie. Iar acum pot primi mesajul pe care mi-l aduci.

Carfulenus, care abia mai putea vorbi de emoție, i-a înmănat scrisoarea. Salvidienus a citit-o stând în picioare, a dat din cap și s-a așezat la masă, întors spre Carfulenus.

— Dorești să trimiți un răspuns? a întrebat într-un final Carfulenus.

— Nu, i-a răspuns Salvidienus, după care a spus: Da, voi răspunde.

Încet, dar fără șovăială, a scos dintre faldurile togii un pumnal și, sub privirea lui Carfulenus, și l-a împlântat cu toată puterea în piept. Carfulenus s-a repezit la el, dar Salvidienus a ridicat mâna stângă, oprindu-i avântul. Apoi, cu o voce stinsă, cu răsuflarea puțin tăiată, a zis:

— Spune-i lui Octavius că dacă nu pot rămâne prietenul lui în viață, poate rămân în moarte.

A rămas așezat la masă până când privirea i s-a împăienjenit și s-a prăbușit în praf.

XIII. Scrisoare anonimă către Marcus Tullius Cicero, la Roma (noiembrie 43 î.Hr.)

Cineva care îți prețuiește din inimă liniștea și odihna de care ai putea avea parte acum, că te-ai retras, te conjură să părăsești țara pe care o iubești. Atâta vreme cât rămâi în Italia, ești într-un pericol de moarte iminent. Cineva a fost forțat de o crudă necesitate să-și nesocotească pornirile firești și omenești. Trebuie să acționezi neîntârziat.

XIV. Istoria Romei de Titus Livius. Fragment (13 d.Hr.)

Cu puțin timp înainte de sosirea triumvirilor, Marcus Cicero a părăsit Roma, convins – pe drept cuvânt – că nu poate scăpa de Antonius, așa cum nici Brutus și Cassius nu pot scăpa de Octavius Cezar. La început se refugiase la vila lui din Tusculum, apoi a pornit, pe drumuri de țară, spre vila de la Formia, intenționând să se imbarce pe un vas la Gaeta. A pornit pe mare de mai multe ori, dar a fost silit să se întoarcă de vânturile neprielnice și, cum marea era agitată, iar el nu mai suporta zgâlțâielile corabiei, în cele din urmă, plictisit de fugă și de viață, s-a întors la vila lui de pe promontoriu, care era la mai puțin de o milă de mare.

— Lăsați-mă să mor în țara mea, pe care de atâtea ori am salvat-o, a zis el.

Se știe că sclavii lui erau gata să lupte pentru el cu vitejie și credință, dar el le-a ordonat să lase jos litiera și să accepte în liniște dura necesitate a sorții. Imediat ce s-a aplecat în afara litierei și și-a ținut gâtul drept pentru ce avea să urmeze, capul i-a fost retezat. Dar asta nu a satisfăcut brutalitatea soldaților: i-au tăiat și mâinile, batjocorindu-le pentru că scriseseră împotriva lui Antonius. Astfel, capul i-a fost dus lui Antonius și, la ordinele acestuia, a fost așezat între cele două mâini la tribuna de la care fusese ascultat în calitate de consul și senator, unde chiar în anul acela grăitoarele sale invective împotriva lui Antonius fuseseră primite cu o nemaipomenită admirație. Oamenii abia dacă-și puteau ridica ochii înlăcrimați ca să privească rămășițele retezate ale concetățeanului lor.

I. Scrisoare de la Strabon din Amasia către Nicolaus din Damasc, din Roma (43 î.Hr.)

Dragul meu Nicolaus, îți transmit salutările mele, precum și ale vechiului nostru prieten și învățător Tyrannion. Îți transmit salutări de la Roma, unde am ajuns abia săptămâna trecută, după o lungă și teribil de istovitoare călătorie – dinspre Alexandria, trecând prin Corint, cu corăbii și galere, cu căruța, cu trăsura, călare și uneori chiar pe jos, cocoșat sub povara cărților mele. Când privești hărțile, nu înțelegi pe de-a-ntregul cât de întinsă și de diversă e lumea. E un nou tip de educație, pe care o poți dobândi fără să-ți iei un maestru. De fapt, după îndeajuns de multe călătorii, discipolul însuși poate deveni maestru. Tyrannion al nostru, cel atât de învățat în toate, a avut ceva dificultăți când a fost să mă întrebe despre cele văzute în călătoriile mele.

Stau împreună cu Tyrannion într-una din căsuțele de pe deal, de unde se vede orașul. E un fel de colonie, presupun: trăiesc aici câțiva profesori reputați (la Roma nu li se spune filosofi, căci aici filosofia e considerată oarecum dubioasă) și

câțiva cărturari mai tineri care, la fel ca mine, au fost invitați să locuiască și să studieze alături de foștii lor maestri.

Am fost surprins când Tyrannion m-a adus aici, atât de departe de oraș, și am fost încă și mai surprins când mi-a explicat motivul. Se pare că biblioteca publică din Roma e mai mult decât inutilă: e o colecție incredibil de mică de cărți, adesea prost copiate, și are la fel de multe cărți în latina asta îngrozitoare ca și în greaca noastră! Dar Tyrannion mă asigură că orice cărți mi-ar trebui, ele se pot găsi, doar că în colecții particulare. Unul dintre prietenii lui, care trăiește aici cu noi, este acel Athenodorus din Tars despre care am auzit atâtea în Alexandria. El, mă asigură Tyrannion, are acces la cele mai bune colecții particulare din urbe, unde noi, cărturarii hoinari, suntem oricând bineveniți.

Trebuie să spun câteva vorbe despre acest Athenodorus. E un bărbat cât se poate de impresionant. E doar cu câțiva ani mai în vârstă decât Tyrannion – s-ar putea să aibă vreo cincizeci și ceva de ani –, dar lasă impresia că deține cumva înțelepciunea tuturor veacurilor. E distant și aspru, dar nu lipsit de bunătate. Vorbește arareori, nu se amestecă niciodată în dezbaterile acelea frivole cu care ne amuzăm noi, ceilalți, și părem să îl urmăm, deși el nu ne conduce. Se spune că are prieteni puternici, măcar că el nu pomenește niciodată vreun nume, și are o asemenea personalitate, că nu îndrăznim să discutăm astfel de chestiuni nici măcar în lipsa lui. Și totuși, în ciuda puterii pe care o are în lume și a forței minții lui, îl însoțește tot timpul o tristețe a cărei sursă nu o pot descoperi. M-am hotărât să vorbesc cu el, în ciuda temerilor mele, și o să văd ce pot să aflu.

De fapt, scrisorile acestea le vei primi prin bunăvoința lui, căci are acces la poșta diplomatică care pleacă săptămânal spre Damasc și mi-a dat de înțeles că va aranja să fie incluse în tolă și aceste scrisori.

Așa începe, dragul meu Nicolaus, aventura mea prin lume. După cum am promis, îți voi scrie cu regularitate și îți voi împărtăși orice lucru nou pe care îl aflu. Regret că nu ai putut veni cu mine și sper ca acele probleme de familie care te țin în Damasc să se rezolve repede, ca să-mi poți fi alături în această stranie lume nouă.

Probabil mă crezi un prieten nevrednic și un filosof încă și mai jalnic. De cea dintâi hibă nu mă fac vinovat, dar s-ar putea să fiu pe cale să fiu afectat de cea de-a doua. Luasem hotărârea să-ți scriu în fiecare săptămână – și iată că a trecut aproape o lună de când n-am mai așternut un rând pe foaie.

Dar orașul acesta e cel mai extraordinar din câte s-au pomenit și amenință să copleșască și cele mai puternice minți. Zilele trec una după alta într-o agitație cum nici unul dintre noi nu și-ar fi închipuit în anii noștri de studiu liniștit în tihna Alexandriei. Mă întreb dacă, în somnolența înmiresmată a iubitului tău Damasc, poți măcar să-ți imaginezi aceste însușiri pe care încerc să ți le descriu.

Nu o dată îmi dă târcoale o bănuială (poate e doar o senzație) că s-ar putea ca noi, grecii, să ne complacem prea tare în mândria noastră pentru istorie și limbă și că ne prezumăm cu prea multă ușurință superioritatea față de „barbarii” de la apus, care sunt încântați că se pot numi stăpânii noștri. (Observi că devin ceva mai puțin filosof și ceva mai mult om de lume.) Provinciile noastre au, neîndoielnic,

farmecul și cultura lor, dar aici, la Roma, există un fel de vitalitate pe care, cu un an în urmă, n-aș fi putut fi convins nicidecum s-o consider măcar vag atrăgătoare. Acum un an abia ce auzisem de Roma. Acum am văzut-o și nu mai sunt sigur că mă voi întoarce vreodată în est sau în Pontul meu de baștină.

Imaginează-ți, te rog, un oraș care ocupă, poate, jumătate din suprafața Alexandriei în care am studiat noi când eram copii – și apoi gândește-te că acest oraș cuprinde între limitele sale mai mult decât dublul populației din Alexandria. Aceasta e Roma în care trăiesc eu azi: un oraș cu aproape un milion de oameni, după cum mi s-a spus. Nu seamănă cu nimic din ce am văzut până acum. Vin aici oameni din toate colțurile lumii – negri din nisipurile arzătoare ale Africii, blonzi palizi din nordul înghețat și toate nuanțele intermediare. Și ce amalgam de limbi! Dar toată lumea vorbește fie puțină latină, fie puțină greacă, așa că nimeni nu se simte străin.

Și cum se mai înghesuie unul în altul romanii ăștia! Dincolo de zidurile orașului se află unele din cele mai frumoase peisaje pe care ți le poți imagina – și totuși oamenii se îngrămădesc aici ca peștii prinși în plasă și se chinuie să înainteze pe niște străduțe înguste și șerpuite care se întind fără noimă, mile întregi, prin tot orașul. În timpul zilei străzile astea – toate – sunt sufocate la propriu de oameni, iar zgomotul și putoarea sunt incredibile. Cu câteva luni înainte de a muri, marele Iulius Cezar a decretat că animalele de povară, carele și căruțele nu au voie în oraș decât pe întuneric, între apusul și răsăritul soarelui. Nu poți să nu te întrebi cum o fi fost înainte de acel decret, când caii și boii și

atelajele de toate soiurile se amestecau cu oamenii pe străduțele astea imposibile.

Așa se face că romanii de rând, care trăiesc în orașul propriu-zis, probabil că nu au niciodată parte de somn. Căci zgomotului zilei îi ia locul vacarmul nopții, când văcarii își îndeamnă cu sudălmii caii și boii, iar carele mari de lemn gem și troncănesc pe caldarâm.

Nimeni nu se aventurează singur pe stradă după lăsarea întunericului, cu excepția comercianților care nu au de ales și a celor bogați, care își permit o gardă de corp. Chiar și în nopțile cu lună străzile sunt complet în beznă, pentru că locuințele lor șubrede sunt atât de înalte, încât nici măcar o rază hoinară de lună nu poate ajunge până în stradă. Iar străzile sunt pline de săraci disperați, gata să te jefuiască sau să-ți taie gâtul ca să-ți ia hainele și puținul argint pe care l-ai putea avea asupra ta.

Și totuși cei care locuiesc în dărăpănăturile astea înalte nu sunt decât un pic mai în siguranță decât cei care bântuie noaptea pe străzi, pentru că trăiesc permanent sub amenințarea incendiilor. Noaptea, din căsuța mea de pe deal, unde sunt ferit de pericole, văd cum în depărtare se aprind focurile ca niște flori ce se deschid în beznă și aud strigătele de spaimă și de durere. Există pompieri, sigur că da, numai că sunt invariabil corupți și prea puțin numeroși ca să fie de mare folos.

Și totuși în mijlocul acestui haos, al acestui oraș, se ridică, de parcă ar fi dintr-o altă lume, marele Forum. Seamănă cu cele pe care le-am mai văzut în orașele din provincie, doar că e mult mai impunător, cu coloane mărețe de marmură, pe care se sprijină clădirile oficiale. Aici sunt zeci de statui și

multe temple închinat zeilor lor romani, care de fapt nu sunt ai lor, și multe alte clădiri mai mici, în care se află diferite instituții ale statului. Sunt și foarte multe spații deschise și, cumva, zgomotul, duhoarea și fumul din restul orașului par să nu pătrundă deloc aici. Aici oamenii pot să se plimbe în aer liber, în lumina soarelui, să converseze nestingheriți, să-și transmită zvonuri și să citească anunțurile afișate la diversele tribune din jurul clădirii Senatului. Eu vin în Forum aproape zilnic și mă simt de parcă aș sta în buricul lumii.

Încep să înțeleg disprețul romanilor față de filosofie. Lumea lor e cea a prezentului imediat – a cauzelor și consecințelor, a zvonurilor și certitudinilor, a avantajelor și lipsurilor. Până și eu, care mi-am dedicat întreaga viață cunoașterii și adevărului, pot să am o oarecare înțelegere față de starea lumii care a determinat un asemenea dispreț. Pentru ei învățătura e o cale de a atinge un țel, iar adevărul nu e decât ceva ce poate fi folosit. Chiar și zeii lor sunt mai degrabă în slujba statului și nu invers.

Iată aici copia unui poem care se putea citi astăzi pe toate porțile mai importante prin care se intră în oraș. Nu voi încerca să-l traduc, ci îl transcriu în latina în care a fost scris:

Oprește-te, călătorule, înainte să treci pragul acestei
case
și privește-te. Trăiește aici un băiat
cu nume de bărbat. De te așezi la masa lui,
o faci pe seama ta. O, te va pofti, n-ai grijă,
pe toți îi pofteste. Cu o lună în urmă i-a murit tatăl,

acum băiatul chefuiește cu vinul puturos
al libertății sale și lasă animalele sălbăticate
să fugă prin gardurile rupte – mai puțin unul,
odrasla unei purcelușe pe care a primit-o
în gospodărie. Ai cumva o fică?
Uită-te bine și la ea. Băiatul ăsta a prins cândva
gustul fetelor frumușele ca ea. S-ar putea să-i vină
iar.

Adaug o glosă, în maniera foștilor noștri dascăli. „Băiatul cu nume de bărbat“ este, desigur, Caius Octavius Cezar. „Tatăl“ care i-a dat numele este Iulius Cezar. „Odrasla“ este o oarecare Clodia, fiica „purcelușei“ (acesta e numele pe care i l-au dat dușmanii), Fulvia, soața lui Marcus Antonius, cu care Octavius ba se luptă, ba se împacă. „Fata“ la care se face aluzie la final este o anume Servilia, fiica unui fost consul, cu care (după cum se spune) Octavius era logodit înainte ca, la presiunea armatelor lui proprii și ale lui Antonius, să accepte un acord de căsătorie cu fiica vitregă a lui Antonius. Desigur, acordul e mai mult de formă, nu e ceva concret: fata, din câte înțeleg, are doar treisprezece ani. Dar se pare că i-a îmbunat pe cei care vor să-i vadă pe Octavius și Antonius în relații bune. Poemul conține, fără îndoială, și alte aluzii la realitățile locale, pe care eu nu le înțeleg. A fost mai mult ca sigur comandat de cineva din facțiunea din Senat care nu-și dorește o conciliere între Octavius și Antonius. E o chestie vulgară... dar nu sună tocmai rău, așa-i?

Mă minunez întruna. Numele lui Octavius Cezar e pe toate buzele. Ba e la Roma, ba nu e la Roma. Ba e salvatorul națiunii, ba o s-o distrugă. Ba o să-i pedepsească pe ucigașii lui

Iulius Cezar, ba o să-i răsplătească. Oricare ar fi adevărul, acest tânăr misterios a aprins imaginația întregii Rome și nici eu nu am rămas rece în fața lui.

Știind, așadar, că Athenodorus al nostru a trăit multă vreme la Roma și în împrejurimi, am profitat ieri-seară, după ce am cinat, și i-am pus câteva întrebări. (Încet-încet, s-a mai înmuiat față de mine și acum putem schimba chiar și jumătate de duzină de cuvinte o dată.)

L-am întrebat ce fel de om e acest Octavius Cezar, cum își spune el. Și i-am arătat o copie a poemului pe care ți l-am trimis mai devreme.

Athenodorus s-a uitat la el, cu nasul lui subțire și coroiat aproape lipit de pergament, cu obrații slabi și supti, cu buzele lui subțiri țuguiate. Apoi mi l-a întins cu același gest pe care îl face când îmi înapoiază o lucrare pe care i-am dat-o să o corecteze.

— Ritmul e neclar, a spus el. Subiectul e trivial.

Am învățat să am răbdare cu Athenodorus. L-am întrebat încă o dată despre Octavius.

— E un om ca oricare altul, mi-a răspuns el. O să devină ce o să devină, prin propriile puteri și întorsăturile sorții lui.

L-am întrebat pe Athenodorus dacă l-a văzut vreodată pe acest tânăr sau dacă a vorbit cu el. Athenodorus s-a încruntat și a mormăit:

— I-am fost dascăl. Eram cu el în Apollonia când unchiul lui a fost ucis și el a pornit-o pe calea care l-a adus unde e azi.

Preț de o clipă am crezut că Athenodorus vorbește în metafore. Apoi i-am văzut privirea și am știut că spune adevărul. M-am bâlbâit:

— Îl... îl cunoști?

Athenodorus aproape că a zâmbit.

— Am cinat cu el săptămâna trecută.

Dar a refuzat să mai spună altceva despre el sau să-mi răspundă la întrebări. Părea să le considere lipsite de importanță. A spus doar că fostul lui elev ar fi putut deveni un mare învățat dacă ar fi ales să urmeze acest drum.

Așadar, sunt chiar mai aproape de buricul lumii decât credeam.

Am participat la o înmormântare.

A murit Atia, mama lui Octavius Cezar. Un crainic a anunțat pe străzi că slujba de înmormântare se va ține a doua zi dimineața, în Forum. Așa că l-am văzut în sfârșit cu ochii mei pe bărbatul care e azi cel mai puternic om din Roma și, în consecință (presupun), din lume.

Am ajuns în Forum devreme, ca să prind un loc cu vedere bună, și am așteptat lângă tribuna de unde Octavius Cezar urma să-și rostească discursul. Până la a cincea oră a dimineții Forumul era deja aproape plin.

Și atunci a sosit procesiunea – aprozii cu torțele aprinse, oboiștii, gorniștii și clarinetiștii intonând marșul lent, sicriul cu trupul neînsuflețit, bocitorii –, iar în urma procesiunii, neînsoțită, o siluetă subțire, care la început mi s-a părut a fi un tânăr, căci avea toga bordată cu purpură. Nici nu mi-a trecut prin cap că ar putea fi un senator. Dar s-a dovedit curând că era chiar Octavius, pentru că mulțimile au fremătat la trecerea lui și toți încercau să-l vadă mai bine. Cei care purtaseră sicriul l-au așezat în fața tribunei, bocitorii s-au așezat pe niște scăunele în primul rând, iar Octavius Cezar s-a apropiat încet de catafalc și s-a uitat o clipă la trupul mamei

lui. Apoi a urcat la tribună și și-a îndreptat privirea către oamenii – peste o mie – care se adunaseră.

Stăteam foarte aproape – la vreo șaptezeci de pași. Octavius părea foarte palid și stătea complet neclintit, de-ți venea să zici că el e mortul. Numai ochii îi erau vii – sunt de un albastru absolut uluitor. Mulțimea adunată amuțise. Auzeam în depărtare vuietul slab și nepăsător al orașului, care își vedea de ale lui, ca o vită nătângă.

Apoi Octavius a început să vorbească. Vorbea foarte încet, dar cu o voce atât de clară și de limpede, încât îl auzeau toți cei adunați acolo.

Îți redau cuvintele lui: erau de față scribi cu tăblițe de scris și a doua zi copii ale discursului se găseau la orice tarabă cu cărți din oraș.

A spus așa: „Roma nu te va mai vedea niciodată, Atia, tu, care ai fost Roma. Este o pierdere pe care numai pilda virtuții tale o face suportabilă și care ne spune că durerea noastră, dacă e prea adâncă și prea îndelungată, jignește însuși rostul vieții tale.

I-ai fost soție credincioasă tatălui meu, cel al cărui sânge curge prin venele mele, acel Caius Octavius care a fost pretor și guvernator al Macedoniei și a cărui moarte timpurie l-a împiedicat să devină consul al Romei. Ai fost o mamă severă și iubitoare pentru fiica ta, Octavia, care acum plânge la catafalcul tău, și pentru fiul tău, care stă pentru ultima dată în fața ta și rostește aceste biete cuvinte. I-ai fost nepoată cuminte și respectuoasă bărbatului care i-a dat fiului tău tatăl răpit de soartă, acel Iulius Cezar ucis mișelește la câțiva pași de locul unde odihnește acum nobilul tău trup.

Purtătoare a unui onorat nume roman, ai avut din plin virtuțile pământului care ne-a hrănit și susținut nația de-a lungul întregii sale istorii. Singură ai tors și ai țesut pânzeturile cu care i-ai îmbrăcat pe cei din casă, servitorii ți-au fost ca niște copii, i-ai cinstit pe zeii casei tale și pe cei ai orașului. Grație bunătății tale, nu ai avut nici un alt dușman în afară de timp, care te-a luat acum.

O, Roma, privește-o pe cea care odihnește acum aici și vei vedea tot ce-i mai bun în firea și moștenirea ta. Curând vom duce aceste rămășițe dincolo de zidurile orașului și flăcările rugului funerar vor mistui ce a mai rămas din Atia. Dar vă cer, cetățeni ai Romei, să nu lăsați ca virtuțile ei să fie îngropate alături de cenușa sa. Lăsați mai degrabă ca viețile voastre de romani să fie umplute de virtutea ei, astfel încât, chiar dacă din trupul Atiei nu mai rămâne decât cenușa, ceea ce a avut ea mai bun să dăinuie, îngropat în sufletele vii ale romanilor ce vor veni în urma ei.

Atia, fie ca spiritele morților să-ți vegheze odihna“.

O lungă tăcere a stăruit asupra mulțimii. Octavius a mai rămas o clipă la tribună. Apoi a coborât, iar trupul a fost scos din Forum și dus dincolo de zidurile orașului.

Încă nu-mi vine să cred ce am văzut sau să dau crezare celor ce le-am auzit. În haosul iscat aici nu există vești oficiale, pe zidurile clădirii Senatului nu s-a afișat nimic – nici nu știi sigur dacă mai există Senat. Octavius Cezar s-a asociat cu Antonius și Lepidus într-o alianță de proporțiile unei dictaturi militare, iar dușmanii lui Iulius Cezar sunt proscriși. Mai mult de o sută de senatori – *senatori!* – au fost executați, iar averile și proprietățile le-au fost confiscate, și de câteva ori pe-atâția

cetățeni înstăriți ai Romei, mulți dintre ei de viță nobilă, fie au fost asasinați, fie au fugit din Roma, iar bunurile și averile lor au ajuns în mâinile triumvirilor. Fără milă. Printre proscriși: Paullus, fratele de sânge al lui Lepidus. Lucius Cezar, unchiul lui Antonius. Până și vestitul Cicero se află pe lista făcută publică. Aceștia trei – și alții, îmi închipui – au fugit din oraș și s-ar putea să scape cu viață.

Treburile cele mai sângeroase par să cadă în sarcina soldaților lui Antonius. Am văzut cu ochii mei trupuri decapitate de senatori romani împânzind Forumul, care acum o săptămână era fala lor cea mai mare, și am auzit de pe dealul meu, unde sunt la adăpost, țipetele bogaților care au întârziat să-și părăsească orașul și averile. Toți, cu excepția săracilor, a celor cu averi modeste și a prietenilor lui Cezar, trăiesc cu frica zilei de mâine, așteptând să vadă dacă numele lor au apărut sau nu pe listă.

Se spune că Octavius Cezar stă închis în casă și refuză să se arate sau să vadă trupurile fără viață ale foștilor lui tovarăși. Se mai spune și că el însuși insistă ca proscrierile să fie puse în practică imediat și ca la carte. Nici nu știi pe cine sau ce să crezi.

Asta este Roma pe care credeam că încep să o cunosc, după toate lunile astea pline? Oare i-am înțeles pe oamenii aceștia? Athenodorus refuză să vorbească cu mine despre asta. Tyrannion clatină din cap cu tristețe.

Poate că nu sunt chiar atât de bărbat și poate că sunt mai tânăr decât credeam.

Cicero nu a scăpat.

Ieri, într-o după-amiază senină și rece de decembrie, în timp ce umblam printre tarabele cu cărți din zona comercială din spatele Forumului (acum se poate merge în siguranță pe străzi), am văzut o mare agitație și, fără să-mi ascult rațiunea, din curiozitatea aceea care într-o bună zi o să-mi aducă fie faima, fie moartea, am intrat pe porțile Forumului. Un puhoi de oameni se învârtea în jurul tribunei de lângă clădirea Senatului.

— E Cicero, a spus cineva și numele s-a răspândit ca un geamăt șoptit. Cicero...

Fără să știu la ce să mă aștept, dar îngrozit de ceea ce aș putea vedea, mi-am făcut loc prin mulțime.

Acolo, la tribuna Senatului, așezat între două mâini retezate, zăcea capul uscat și stafidit al lui Marcus Tullius Cicero. Cineva a spus că fusese pus acolo din ordinul direct al lui Antonius.

Era aceeași tribună de la care, cu doar trei săptămâni în urmă, Octavius Cezar vorbise atât de blând despre mama sa, care tocmai murise. Acum era vorba de o altă moarte și în clipa aceea nu mi-am putut reține bucuria la gândul că mama lui murise înainte să poată vedea ce declanșase fiul ei.

II. Scrisoare de la Marcus Iunius Brutus către Octavius Cezar, din Smirna (42 î.Hr.)

Nu pot să cred că ești pe deplin conștient de gravitatea situației tale. Știu că nu-mi porți multă iubire și ar fi o neghiobie să pretind că tu mi-ai fi cumva drag. Nu îți scriu din considerație față de persoana ta, ci din considerație față de

națiunea noastră. Nu-i pot scrie lui Antonius, fiindcă e nebun. Nu-i pot scrie lui Lepidus, fiindcă e prost. Sper ca tu, care nu ești nici una, nici alta, să mă asculți.

Știu că, datorită influenței tale, Cassius și cu mine am fost scoși în afara legii și condamnați la exil, dar să nu ne închipuim nici unul din noi că o asemenea condamnare are mai multă putere juridică decât cea pe care i-o conferă un Senat confuz și demoralizat. Să nu pretindem că un edict ca acesta e cumva permanent sau valabil. Să vorbim practic.

Toată Siria, toată Macedonia, tot Epirul, toată Grecia și toată Asia sunt ale noastre. Întregul est e împotriva voastră, iar puterea și bogăția existente acolo nu sunt de ignorat. Deținem controlul absolut asupra estului Mediteranei, așa că nu poți aștepta nici un ajutor din partea fostei amante egiptene a unchiului tău, care altminteri v-ar fi putut sprijini cauza cu provizii și oameni. Și, cu toate că nu mi-e drag defel, știu că piratul Sextus Pompeius vă suflă în ceafă dinspre vest. Prin urmare, nu mă tem nici pentru mine, nici pentru forțele mele în perspectiva războiului care acum pare iminent.

Mă tem însă pentru Roma și pentru viitorul statului. Proscrierile pe care tu și prietenii tăi le-ați decis la Roma stau mărturie acestei temeri, față de care propria mea durere nu poate fi decât secundară.

Să uităm deci de proscrieri și asasinate. Dacă tu mă poți ierta pentru moartea lui Cezar, poate că te-aș ierta și eu pentru moartea lui Cicero. Noi doi nu putem fi prieteni. Nici unul dintre noi nu are nevoie de așa ceva. Dar am putea fi prietenii Romei.

Te implor, nu porni la luptă alături de Marcus Antonius. O nouă bătălie între romani ar distruge, mă tem, și puțina

virtute care a mai rămas în acest stat al nostru. Iar Antonius nu va porni un război fără tine.

Dacă nu i te alături, te asigur că vei avea respectul și recunoștința mea, iar viitorul îți va fi asigurat. Dacă nu putem colabora din prietenie, am putea totuși să o facem pentru binele Romei.

Dar mă grăbesc să adaug ceva. În caz că refuzi oferta mea de prietenie, te voi înfrunta cu toate forțele mele și atunci vei fi distrus. O spun cu tristețe, dar o spun.

III. Memoriile lui Marcus Agrippa. Fragmente (13 î.Hr.)

După ce s-a format triumviratul, iar dușmanii din Roma ai lui Iulius Cezar și Cezar Augustus au fost înfrânți, mai rămâneau în apus forțele piratului Sextus Pompeius și în răsărit ucigașii exilați ai divinului Iulius, acei Brutus și Cassius care primejduiau siguranța și rânduiala Romei. Fidel jurământului său, Cezar Augustus a decis să-i pedepsească pe ucigașii tatălui său și să restabilească ordinea în stat, lăsând pe mai târziu problema lui Sextus Pompeius și luând doar măsurile necesare ca să se pună la adăpost pentru moment.

În perioada aceasta mi-am pus toate puterile în slujba înrolării și echipării, în Italia, a legiunilor care urmau să-i asedieze pe Brutus și Cassius la răsărit și a organizării liniilor de aprovizionare care să ne permită să purtăm o bătălie în ținuturi atât de îndepărtate. Antonius urma să trimită opt legiuni la Amphipolis, pe coasta egeană a Macedoniei, ca să hărțuiască armatele lui Brutus și Cassius, împiedicându-le să găsească un teren propice pe care să lupte. Dar Antonius a

amânat plecarea legiunilor sale, astfel că acestea au fost obligate să găsească o poziție inferioară, într-o zonă joasă, la vest de Philippi, unde armata lui Brutus se odihnea în siguranță. A trebuit ca Antonius să trimită alte legiuni în sprijinul celor din Macedonia, dar flotele lui Brutus și Cassius staționau în jurul portului Brindisi, așa că Augustus mi-a ordonat să-i asigur lui Antonius o traversare sigură. Și, cu vasele și legiunile pe care le strânsesem în Italia, am trecut de flota lui Marcus Iunius Brutus și am debarcat douăsprezece legiuni de soldați pe țărmul Macedoniei, la Dyrrachium.

Numai că la Dyrrachium Augustus s-a îmbolnăvit grav și noi am vrut să așteptăm, căci ne temeam pentru viața lui, însă el ne-a cerut să mergem mai departe, știind că totul ar fi pierdut dacă am întârzia atacul asupra armatelor nelegiuiților. Așa că opt dintre legiunile noastre au pornit în marș ca să se alăture trupelor lui Antonius, trimise în avans și acum împresurate la Amphipolis.

Înaintarea ne-a fost stânjenită de cavaleria lui Brutus și Cassius și am suferit pierderi serioase pe traseu, ajungând la Amphipolis cu oamenii epuizați și demoralizați. Când s-a vădit că trupele lui Brutus și Cassius erau cantonate pe poziții bine fortificate, pe un teren înalt, la Philippi, și că erau apărate la nord de munți și la sud de o mlaștină care se întindea din câmpie până la mare, am decis să-i trimit un mesaj urgent lui Cezar Augustus, căci misiunea încredințată părea imposibilă pentru soldații noștri și știam că trebuie să le ridicăm moralul.

Așa se face că, deși grav bolnav, Augustus s-a forțat să traverseze țara ca să ne aducă întăriri și a mers în mijlocul oamenilor lui, într-o litieră, căci era prea slăbit ca să meargă pe jos, și, cu toate că fața îi părea ca de mort, ochii îi ardeau

tăios și vocea îi era puternică, astfel că prezența lui i-a îmbărbătat și i-a întărit pe soldați.

Am decis cu toții să atacăm îndrăzneț și rapid, căci fiecare zi de așteptare ne irosea proviziile, în timp ce Brutus și Cassius aveau sub control toate ieșirile spre mare. Așa că, în timp ce trei dintre legiunile lui Augustus, aflate sub comanda mea, se prefăceau că încearcă să construiască un drum prin mlaștina întinsă care proteja flancul sudic al inamicului nostru, atrăgând astfel acolo o bună parte din trupele republicane, care au venit să ne înfrunte, legiunile lui Marcus Antonius au atacat curajos, au străpuns rândurile slăbite ale lui Cassius și au prădat tabăra înainte să-și revină Cassius din surpriză. Iar Cassius, urcat pe o colină împreună cu câțiva dintre ofițerii lui, a privit (se spune) spre nord, unde a văzut trupele lui Brutus, ce păreau angajate în luptă. Știind că propria lui armată e deja înfrântă și crezând că totul e pierdut, a fost cuprins de deznădejde și s-a azvârlit în tăișul spadei, sfârșindu-și zilele acolo, în praful amestecat cu sânge din Philippi, și răzbunându-se parcă pe el însuși pentru uciderea divinului Iulius din urmă cu doi ani și șapte luni.

Ceea ce Cassius nu știa este că armata lui Brutus nu ducea nici o bătălie. Ghicindu-ne planul și știind că armata lui Augustus se împrăștiase pentru acea manevră șireată, Brutus s-a grăbit să ne împresoare tabăra și a cucerit-o, capturând o mulțime de soldați și ucigând încă și mai mulți. Pe Augustus, care, din pricina bolii, era aproape inconștient și nu putea să se miște, l-a scos din cort medicul lui și l-a ținut ascuns în mlaștină până ce s-a terminat bătălia și s-a lăsat întunericul, când a putut fi dus pe ascuns în locul unde se retrăseseră rămășițele armatei, unindu-se cu trupele lui Marcus Antonius.

Medicul a jurat că avusese un vis în care i s-a spus să-l scoată din tabără pe suferindul Augustus, ca să-i salveze viața...

IV. Scrisoare de la Quintus Horatius Flaccus către tatăl său, de la vest de Philippi (42 î.Hr.)

Dragul meu tată, dacă primești această scrisoare, vei ști că Horațiu al tău, cu o zi în urmă mândru soldat în armata lui Marcus Iunius Brutus, chiar în această clipă, în această seară rece de toamnă, stă în cortul său și scrie aceste rânduri la lumina pâlpâitoare a lămpii, dezonorat în ochii lui însuși, chiar dacă nu și ai prietenilor lui. Cu toate astea, se simte cumva eliberat de obsesia care l-a ținut în gheare în ultimele câteva luni, iar dacă nu e tocmai fericit, cel puțin începe să înțeleagă cine e... Azi am luat parte la prima mea bătălie și trebuie să-ți spun neîntârziat că în prima clipă în care am fost cu adevărat în pericol mi-am aruncat cât colo scutul și spada și am fugit.

De ce m-am aventurat la așa ceva, nu știu și cu siguranță tu ești prea inteligent ca să o știi. Acum doi ani, când, din bunătatea aceea a ta cu care m-am obișnuit atât de tare, încât uneori nici nu mă mai gândesc la ea, m-ai trimis să studiez la Atena, nici prin cap nu-mi trecea să mă amestec în ceva atât de prostesc cum e politica. Oare asocierea mea cu Brutus și faptul că am acceptat o poziție de tribun în armata lui să fi fost o încercare josnică de a-mi depăși condiția și de a intra în rândurile aristocrației? Să-i fi fost rușine lui Horațiu de faptul că nu e decât fiul unui simplu sclav eliberat? Nu pot crede că e așa: în ciuda tinereții și aroganței mele, am știut întotdeauna

că ești un om cum nu e altul mai bun și nu mi-aș putea dori un tată mai nobil, mai generos și mai iubitor.

Motivul este, cred, acela că, afundat în studiile mele, am uitat de lume și aproape că am ajuns să cred că filosofia e adevărată. Libertate. M-am alăturat cauzei lui Brutus din pricina unui cuvânt – și nici măcar nu știu ce înseamnă. Dar e posibil să trăiești ca un prost un an de zile și să devii înțelept într-o singură zi.

Trebuie să-ți spun acum că atunci când mi-am aruncat scutul și am fugit din mijlocul luptei nu am făcut-o din simplă lașitate – deși, fără îndoială, a avut și lașitatea rolul ei. Dar când l-am văzut dintr-odată pe unul dintre soldații lui Octavius Cezar (sau poate ai lui Antonius, nu știu) venind spre mine, cu ochii la fel de oțeliți ca spada pe care o ținea în mână, a fost ca și cum timpul s-ar fi oprit în loc și mi-am amintit de tine și de toate speranțele pe care ți le-ai pus în viitorul meu. Mi-am amintit că te-ai născut în sclavie și că ai reușit să-ți răscumperi libertatea, că munca și viața ta erau dedicate, an de an, fiului tău, pentru ca el să poată trăi în confortul, liniștea și siguranța pe care tu nu le-ai cunoscut. Și l-am văzut pe fiul acela măcelărit fără rost pe meleaguri de care nu-l lega nici un fel de iubire, pentru o cauză pe care n-o înțelegea, am înțeles cum ar fi restul vieții tale dacă ai ști că fiul tău și-a aruncat viața la gunoi – și am fugit. Am fugit peste trupuri de soldați căzuți, le-am văzut ochii fără viață privind la cerul pe care nu aveau să-l mai privească niciodată și nu mi-a păsat dacă erau sau nu de-ai noștri. Am fugit.

Dacă soarta mi-e prielnică, mă voi întoarce la tine, în Italia. Nu voi mai lupta. Măine îți voi trimite această scrisoare și voi începe pregătirile. Dacă nu suntem atacați, nu voi fi în pericol,

iar dacă suntem, voi fugi din nou. Oricum ar fi, nu voi zăbovi în mijlocul acestui masacru, ce duce la un final pe care nu-l pot vedea.

Nu știu cine va învinge – tabăra lui Cezar sau cea a republicanilor. Nu știu care e viitorul țării noastre și nici al meu. Poate va trebui să te dezamănesc și să devin perceptor, la fel ca tine. E o funcție căreia prezența ta îi conferă demnitate și onoare, oricât ai considera-o tu de umilă. Sunt fiul tău, Horațiu, și sunt mândru de asta.

V. Memoriile lui Marcus Agrippa. Fragmente (13 î.Hr.)

Și Brutus s-a retras încă o dată în interiorul fortificațiilor de pe înălțimea de la Philippi, de unde era deja limpede că nu avea de gând să iasă. Noi știam, poate chiar mai bine decât Brutus, că fiecare zi de întârziere ne costă scump, căci proviziile noastre se împuținau, pe mare, controlată de flota lui Brutus, nu se putea aduce nimic, în spatele nostru se aflau câmpiile întinse și sterpe ale Macedoniei, iar în fața noastră, dealurile ostile și la fel de sterpe ale Greciei. Așa că am pus să se copieze foi cu reproșuri adresate ofițerilor lui Brutus, în care îi batjocoream, numindu-i lași și molâi, iar noaptea îi strigam și-i stârneam la focurile de tabără, astfel încât soldații nu puteau nici să doarmă cu onoare, ci doar moțăiau neliniștiți și rușinați.

Brutus a așteptat timp de trei săptămâni, până când, într-un sfârșit, oamenii lui, scoși din fire de povara de a sta cu mâinile-n sân, au refuzat să mai aștepte, iar el, temându-se că armata i s-ar putea împuțina din pricina dezertărilor, le-a

ordonat soldaților să coboare de la adăpostul fortificațiilor care le-ar fi putut salva viața și să ne atace tabăra.

Spre seară au năvălit de pe deal ca o furtună de la miazănoapte. Nici un țipăt, nici un strigăt nu le ieșea de pe buze și nu auzeam decât ropotul de copite și tropăitul de picioare în praful care îi însoțea ca un nor. Am ordonat liniilor noastre să-i lase să treacă înainte de atacul de început și, pe măsură ce ei se revărsau în mijlocul nostru, noi am închis rândurile pe ambele părți, astfel că s-au văzut nevoiți să lupte pe două flancuri deodată. Și le-am rupt armata în două și apoi iar în două, pentru a nu se putea regrupa ca să reziste atacului nostru. Până la venirea nopții lupta se terminase, iar stelele auzeau gemetele răniților și priveau impasibile trupurile care nu se mai mișcau.

Brutus a scăpat cu ce mai rămăsese din legiunile lui și și-a croit drum spre sălbăticia de dincolo de fortificațiile de la Philippi, pe care le împresuraserăm. El ne-ar fi lovit din nou cu resturile armatei, însă ofițerii săi au refuzat să-și riște viețile și la ivirea zorilor, la o zi după Idele lui Noiembrie, pe un delușor singuratic, de unde se vedea carnajul provocat de ambiția și hotărârea lui, Brutus și-a pus capăt zilelor alături de câțiva dintre ofițerii săi credincioși și acesta a fost sfârșitul armatei Republicii.

Așa a fost răzbunată uciderea lui Iulius Cezar și astfel haosul trădării și dezbinării a lăsat locul anilor de pace și rânduială, sub conducerea Împăratului nostru, Caius Octavius Cezar, acum Augustus.

VI. Scrisoare de la Caius Cilnius Mecena către Titus Livius (13 î.Hr.)

După Philippi, încet, cu multe opriri, mai mult mort decât viu, Octavius s-a întors la Roma. Salvase Italia de dușmanii de dincolo de granițe și acum îi mai rămânea să vindece națiunea sfărâmată pe dinăuntru.

Dragul meu Liviu, nu-ți pot descrie șocul pe care l-am trăit când l-am văzut prima dată după multe luni, atunci când a fost adus în secret la casa lui de pe colina Palatin. Eu, desigur, rămăsesem în Roma pe timpul luptelor, așa cum ordonase Octavius, ca să urmăresc ce se întâmplă și să-l împiedic pe Lepidus ca, fie prin conspirații, fie din incompetență, să distrugă complet cârmuirea internă a Italiei.

În iarna aceea, când s-a întors de la război, nu împlinise încă douăzeci și doi de ani, dar îți jur că arăta de două ori, de trei ori mai în vârstă. Avea fața galbenă ca ceara și, cu toate că fusese întotdeauna subțire, acum pierduse atât de mult în greutate, încât îi atârna pielea pe oase. Abia mai avea putere să vorbească în șoapte răgușite. L-am privit și mi-am pierdut speranța că ar putea rămâne în viață.

— Ai grijă să nu afle nimeni, a spus el și a făcut o pauză lungă, ca și cum cuvintele acelea îl epuizaseră. Să nu afle de boala mea. Nici poporul, nici Lepidus.

— O să am grijă, prietene, i-am răspuns.

Boala debutase de fapt cu un an înainte, în perioada în care se săvârșeau proscrierile, apoi se agravase constant și, cu toate că medicii care îl îngrijeau fuseseră plătiți regește și amenințați cu confiscarea bunurilor, dacă nu chiar cu pierderea vieții, în cazul în care trădau secretul, se

strecuraseră totuși niște zvonuri despre boala lui. Medicii (oribilă breaslă, atunci, ca și acum) ar fi putut la fel de bine nici să nu fie chemați: nu au fost în stare de nimic altceva decât să-i prescrie niște ierburi otrăvitoare și niște leacuri pentru fierbințeli și friguri. Nu putea mânca aproape nimic și nu o dată a vomitat sânge. Însă pe măsură ce trupul îi slăbea, părea că voința i se întărește, așa că, bolnav fiind, se trudea chiar mai tare decât atunci când era sănătos.

— Antonius, mi-a spus el cu o voce groaznică, nu se va întoarce încă la Roma. A plecat spre est ca să prade cât de mult poate și să-și întărească poziția. Am fost de acord: prefer să fure de la asiatici și de la egipteni decât de la romani... Cred că se așteaptă să mor și, deși speră să se întâmple asta, bănuiesc că nu vrea să fie la Roma când va veni ceasul.

S-a lăsat pe spate în pat, respirând slab, cu ochii închiși. După o lungă perioadă și-a mai revenit și a spus:

— Spune-mi ce mai e nou în oraș.

— Odihnește-te, i-am răspuns. Avem timp pentru asta când te mai înzdrăvenești.

— Noutățile, a insistat. Poate că trupul mi-e înțepenit, dar nu și mintea.

Veștile pe care aveam să i le dau erau rele, dar știam că nu mă va ierta dacă le îndulcesc. Am spus:

— Lepidus negociază în secret cu piratul Sextus Pompeius. Cred că i-a trecut prin cap că s-ar putea alia cu Pompeius fie împotriva ta, fie a lui Antonius – aceluia dintre voi care se dovedește mai slab. Am dovezi, dar dacă i le punem în față, va jura că nu face altceva decât să negocieze ca să readucă pacea în Roma... După Philippi, Antonius este eroul și tu, lașul. Porceaua de nevastă a lui Antonius și vulturul de frate-său au

împrăștiat zvonul ăsta: că, în timp ce tu dârdâiai de frică și te ascundeai în mlaștină, Antonius i-a pedepsit cu vitejie pe ucigașii lui Cezar. Fulvia le ține discursuri soldaților, avertizându-i că nu o să le plătești recompensele pe care le-a promis Antonius, iar Lucius umblă pe la țară și îi stârnește pe fermieri și pe proprietarii de pământ, zvonind cum că o să le confiști proprietățile ca să îi împământenesci pe veterani. Vrei să mai auzi?

Octavius chiar a zâmbit – slab.

— Dacă trebuie, a spus el.

— Statul e foarte aproape de faliment. Din puținele impozite pe care reușește să le strângă Lepidus, abia dacă intră ceva în vistierie. Grosul ajunge la Lepidus însuși și, după cum umblă vorba, la Fulvia, care, după cum umblă vorba iar, se pregătește să adune niște legiuni suplimentare pe lângă cele care îi aparțin de drept lui Antonius. Pentru asta nu am nici o dovadă, dar îmi imaginez că e adevărat... Așa că s-ar părea că ai făcut o afacere proastă revenind la Roma.

— Aș prefera slăbiciunea Romei în locul întregii puteri a estului, a spus el. Deși sunt sigur că nu la asta se gândea Antonius. Se așteaptă ca, în caz că nu mor, să fiu doborât de toate problemele de aici. Dar n-o să mor și nici n-o să fiu doborât.

S-a ridicat puțin.

— Avem multe de făcut, a zis.

Și a doua zi, în ciuda slăbiciunii, s-a ridicat din pat și și-a ignorat boala, de parcă era complet lipsită de gravitate și importanță.

Avem multe de făcut, așa a spus... Dragul meu Liviu, acea admirabilă istorie a ta – cum ar putea ea să evoce

neastâmpărul și amânările, triumfurile și înfrângerile, bucuriile și deznădejile din anii de după Philippi? Nu poate și, fără îndoială, nici nu s-ar cuveni. Dar nu trebuie să divaghez, nici măcar ca să-ți aduc laude, altfel mă vei muștra din nou.

M-ai rugat să descriu mai detaliat îndatoririle pe care le-am avut față de Împăratul nostru, de parcă aș fi demn de un loc în istoria ta. Nu merit onoarea pe care mi-o faci. Cu toate astea, sunt încântat că nu am fost uitat, deși m-am retras din viața publică.

Îndatoririle pe care le-am avut față de Împărat... Trebuie să recunosc că acum unele dintre ele mi se par ridicole, deși evident că atunci nu păreau așa. Căsătoriile, de pildă. Prin influența și edictele Împăratului nostru, azi este posibil ca un bărbat cu stare și ambiție să încheie o căsătorie din motive raționale – dacă „rațional” nu e un cuvânt prea inadecvat pentru o relație atât de ciudată și (cum mi se pare uneori) nenaturală. Așa ceva nu era posibil în vremurile despre care îți vorbesc – cel puțin nu la Roma, nu pentru cei implicați în viața publică. Căsătoriile se încheie pentru anumite avantaje și din rațiuni politice, ca în cazul meu, chiar dacă Terentia mea era uneori o parteneră amuzantă.

Trebuie să spun că mă pricepeam binișor la asemenea aranjamente – și mai trebuie să recunosc și că nici unele nu s-au dovedit avantajoase și nici măcar necesare. Am bănuț mereu că o asemenea convingere l-a făcut pe Octavius să instituie, după ani de zile, acele legi ale căsătoriei nu într-un totu reușite – și nu acel tip de „moralitate” care li s-a atribuit. M-a dojenit adesea pentru sfaturile pe care i le-am dat în zilele acelea. Pentru că erau invariabil greșite.

De pildă, prima căsătorie pe care am contractat-o pentru el a fost foarte devreme, înainte de formarea triumviratului. Fata era Servilia, fiica celui P. Servilius Isauricus care, atunci când Cicero i s-a opus lui Octavius, după Mutina, a fost de acord să candideze împreună cu Octavius pentru funcția de consul, împotriva lui Cicero – iar căsătoria cu fiica lui era garanția pe care i-o ofeream că va beneficia de sprijinul armatelor noastre dacă așa ceva se vădea necesar. S-a dovedit că Servilius nu avea nici o putere să negocieze cu Cicero și nu ne-a ajutat cu nimic, prin urmare căsătoria n-a mai avut loc.

Cea de-a doua a fost încă și mai ridicolă decât prima. A fost încheiat cu Clodia, fiica Fulviei și fiica vitregă a lui Marcus Antonius, și făcea parte din înțelegerea care a stat la baza triumviratului. Soldații doreau o asemenea alianță și nu vedeau nici un motiv să le refuzăm acest moft, chiar dacă era complet lipsit de sens. Fata avea treisprezece ani și era la fel de urâtă ca maică-sa. Octavius a văzut-o de două ori, cred, și ea n-a pus niciodată piciorul în casa lui. După cum știi, căsătoria nu i-a potolit deloc pe Fulvia sau pe Antonius, care au continuat cu comploturile și trădările, așa că după Philippi, când Antonius era în est și Fulvia amenința fățiș cu un nou război civil împotriva lui Octavius, a trebuit să ne facem cunoscută poziția cerând despărțirea.

Totuși îmi asum responsabilitatea pentru cel de-al treilea contract, care cred că i-a fost cel mai puțin pe plac lui Octavius. E vorba de căsătoria cu Scribonia, acord încheiat la mai puțin de un an după despărțirea de Clodia, în perioada noastră cea mai disperată, când părea că vom fi zdrobiți fie de revoltele stârnite de Antonius în Italia, fie de invazia lui Sextus Pompeius, care se apropia dinspre sud. Într-un efort de

reconciliere care acum pare mult prea disperat, m-am dus să negociez în Sicilia cu Sextus Pompeius – o sarcină imposibilă, pentru că Pompeius era un om imposibil. Cred că era și puțin nebun, semăna mai degrabă a animal decât a om. Chiar era un nelegiuit, și nu numai în sens juridic. Rareori a trebuit să stau de vorbă cu cineva care să-mi repugne într-un asemenea hal, încât să-mi vină greu să tratez cu el. Știu, dragul meu Liviu, că l-ai admirat pe tatăl lui, dar nu i-ai întâlnit niciodată pe nici unul dintre ei și cu siguranță nu l-ai cunoscut pe fiu... În fine, am vorbit cu Pompeius și am smuls de la el ceva ce mie mi s-a părut un acord – și am pecetluit înțelegerea prin aranjarea căsătoriei cu acea Scribonia, sora mai mică a socrului lui. Scribonia, Scribonia... Întotdeauna mi s-a părut întruchiparea feminității: neîncredere glacială, irascibilitate politicoasă și egoism rigid. Mă mir că prietenul meu m-a iertat pentru aranjamentul făcut. Poate pentru că din căsnicia asta a rezultat singurul lucru pe care îl iubește mai mult decât iubește Roma – fiica lui, Iulia lui. A părăsit-o pe Scribonia în ziua în care i s-a născut fiica și e de mirare că s-a mai recăsătorit. Dar a făcut-o și de data asta n-am mai jucat nici un rol... Oricum, din câte s-a dovedit, căsătoria cu Scribonia fusese o păcăleală de la bun început, căci, în timp ce eu negociam cu Pompeius, acesta era în negocieri avansate cu Antonius, iar contractul de căsătorie a fost un simplu tertip, menit să ne domolească bănuielile. Așa era, dragul meu Liviu, politica în vremurile acelea. Dar trebuie să spun (deși nu aș repeta-o în fața Împăratului nostru) că, privind în urmă, toate jocurile astea politice aveau și o latură comică.

Numai pentru rolul pe care l-am jucat în aranjarea uneia dintre aceste căsătorii m-am simțit rușinat și nici măcar acum

nu pot să-l judec cu relaxare, deși ar trebui să pot – oricum presupun că nu s-a produs nici un rău colosal.

Cam la vremea când eu negociam cu Pompeius și aranjam căsătoria cu Scribonia, barbarii mauri, stârniți de Fulvia și Lucius Antonius, s-au răsculat împotriva guvernatorului nostru din Hispania Ulterior. Generalii noștri din Africa, instigați tot de Fulvia și Lucius, au început să se războiască între ei. Lucius a pretins că a fost amenințat cu moartea și a încercat să intre cu legiunile lui (și ale Fulviei) în Roma. Au fost opriți de prietenul nostru Agrippa, fiind încercuiți în Perusia, ai cărei locuitori (în mare parte susținători ai lui Pompeius și ai Republicii) i-au ajutat cu energie și entuziasm. Nu știam cu adevărat ce rol jucase Marcus Antonius în toate astea, dar o bănuiam, de aceea nici nu am îndrăznit să-l nimicim pe fratele său, de teamă că, dacă aici era mâna lui, va folosi asta drept pretext ca să ne atace dinspre est, iar dacă nu era mâna lui, va înțelege greșit gestul nostru și se va răzbuna pe noi. Nu l-am pedepsit pe Lucius, dar nici nu le-am arătat îndurare celor care l-au ajutat: pe cei mai mari trădători i-am omorât, iar pe cei mai puțin periculoși i-am exilat – însă pe cetățenii de rând i-am lăsat să plece și chiar i-am recompensat pentru bunurile pe care le-am distrus. Printre cei exilați (și asta, dragul meu Liviu, se va potrivi mănășă simțului tău ironic, poate puțin exacerbat) era și un oarecare Tiberius Claudius Nero, căruia i s-a permis să plece în Sicilia împreună cu fiul lui abia născut, Tiberius, și foarte tânăra lui soție, Livia.

În timpul acelor luni de frământări din Italia îi scriseserăm adesea lui Antonius, încercând să-i descriem acțiunile soției și fratelui său și străduindu-ne să ne dăm seama ce rol jucase el în toată tevatura, și, cu toate că primeam scrisori de la

Antonius, nici una dintre ele nu aducea vreun răspuns la cele trimise de noi, ca și cum nici nu le-ar fi primit. Sigur, atunci când am scris cele mai urgente scrisori era iarnă și puține dintre căile de pe mare erau deschise, deci e posibil să nu le fi primit. În orice caz, primăvara și o parte din vară au trecut fără să primim vreun semnal clar din partea lui. Iar apoi ne-a venit un mesaj urgent de la Brindisi, cum că flota lui Antonius se îndrepta spre port și că vasele lui Pompeius veneau dinspre nord ca să i se alăture. Și am mai aflat ceva: cu câteva luni înainte Fulvia plecase cu o corabie spre Atena ca să-l întâlnească pe soțul ei.

Nu știam la ce să ne așteptăm, numai că nu aveam de ales. Așa slăbiți cum eram, cu legiunile noastre împrăștiate ca să țină în frâu diversele tulburări de la frontiere și din interior, am pornit spre Brindisi, temându-ne că Antonius debarcase și venea cu armata în întâmpinarea noastră. Dar am aflat că orașul Brindisi îi refuzase lui Antonius accesul prin intrarea dinspre port, așa că ne-am instalat tabăra și am așteptat să vedem ce se mai întâmplă. Dacă Antonius ne-ar fi atacat în forță, cu siguranță nu am fi supraviețuit.

Dar el nu ne-a atacat și nici noi pe el. Soldații noștri erau nemâncați și prost echipați. Soldații lui Antonius erau epuizați după atâtea drumuri și nu voiau decât să-și vadă familiile din Italia. Dacă vreuna dintre părți ar fi insistat proteste să acționeze în vreun fel, mai mult ca sigur ne-am fi trezit cu o revoltă.

Și atunci un spion pe care îl infiltraserăm în trupele lui Antonius s-a întors cu o veste surprinzătoare. Antonius și Fulvia se certaseră crâncen la Atena. Antonius plecase furios, iar acum Fulvia murise subit, fără să se știe de ce.

I-am încurajat pe unii dintre soldații noștri de încredere să fraternizeze cu trupele lui Antonius și în scurt timp soli din ambele tabere s-au dus la comandantii lor și au cerut ca Antonius și Octavius să-și rezolve încă o dată neînțelegerile, ca să nu se mai războiască iarăși romanii între ei.

Și astfel cei doi conducători s-au întâlnit și a fost evitat încă un război. Antonius a susținut că Fulvia și fratele său acționaseră fără acordul lui, iar Octavius a subliniat că nu se răzbunase pe nici unul dintre ei pentru acțiunile lor, din considerație pentru relația lor de rudenie cu Antonius. S-a semnat un pact, s-a declarat o amnistie generală pentru toți foștii dușmani ai Romei și s-a aranjat o căsătorie.

Căsătoria am negociat-o eu și a fost încheiată între Antonius și Octavia, sora mai mare a Împăratului nostru, care cu doar câteva luni în urmă rămăsese văduvă și cu un fiu abia născut, Marcellus.

Dragul meu Liviu, tu îmi cunoști gusturile – dar aproape că-mi vine să cred că aș fi putut iubi femeile dacă ar fi fost mai multe ca Octavia. O admiram: atunci, ca și acum, era foarte blândă și fără pată, era frumoasă și e una dintre cele două femei pe care le-am cunoscut în viața mea și care aveau atât cunoștințe vaste de filosofie și poezie, cât și o înțelegere profundă a lor. Iar cealaltă era chiar fiica lui Octavius, Iulia. Octavia nu era un obiect de decor, să ne înțelegem. Vechiul meu prieten Athenodorus spunea că dacă ar fi fost bărbat și nu ar fi fost atât de inteligentă, ar fi putut deveni un mare filosof.

Eram cu Octavius când el i-a explicat surorii sale de ce e necesară căsătoria aceasta – ținea foarte mult la sora lui, cum

bine știi. Nu a putut-o privi în ochi în timp ce-i vorbea. Dar Octavia doar a zâmbit și a spus:

— Dacă trebuie s-o facem, frate, o s-o facem. Voi încerca să fiu o soție bună pentru Antonius și să rămân o soră bună pentru tine.

— E pentru Roma, a spus Octavius.

— E pentru noi toți, i-a răspuns sora lui.

Era necesar, presupun. Speram că o astfel de căsătorie o să ne aducă o pace durabilă și știam sigur că ne va da măcar un răgaz de câțiva ani. Dar trebuie să spun că am simțit o undă de regret și de durere. Probabil că Octavia a trecut prin niște momente foarte grele.

Totuși, după cum s-a dovedit ulterior, Antonius își juca rolul de soț numai din când în când. Asta trebuie să fi făcut situația mai suportabilă pentru ea. Cu toate astea, Octavia nu a vorbit niciodată cu asprime despre Marcus Antonius – nici măcar spre final.

*I. Scrisoare de la Marcus Antonius către Octavius Cezar,
din Atena (39 î.Hr.)*

De la Antonius către Octavius, salutări. Nu știu ce mai aștepți de la mine. M-am lepădat de fosta mea soție și i-am ruinat cariera fratelui meu pentru că acțiunile lor te nemulțumiseră. Ca să consolidăm alianța noastră, m-am căsătorit cu sora ta, care, deși e o femeie de ispravă, nu este pe gustul meu. Ca să te asigur de buna mea credință, l-am expediat pe Sextus Pompeius cu tot cu flota lui înapoi în Sicilia, deși (cum bine știi) era dispus să mi se alăture împotriva ta. Ca să-ți crească ție puterea, am fost de acord să-i iau lui Lepidus toate provinciile pe care le deținea, mai puțin Africa. Am fost chiar de acord, după căsătoria cu sora ta, să fiu desemnat preot al lui Iulius, azi zeificat – deși părea ciudat să-i fiu preot unui vechi prieten, un bărbat împreună cu care am curvășărit și am băut, și cu toate că acceptarea acestei funcții aducea mai multe avantaje numelui tău decât numelui meu. În plus, am stat în est, departe de țara mea, ca să strâng banii care ne puteau asigura autoritatea pe viitor și să pun un dram

de rânduială în haosul în care ajunseseră provinciile noastre de la răsărit. Cum am spus, nu știu ce mai aștepți de la mine.

Dacă le-am permis grecilor să-și închipuie că sunt Bacchus renăscut (sau poate preferi Dionysos?), am făcut-o pentru ca iubirea lor pentru mine să-mi ofere un oarece control asupra lor. M-ai acuzat că „fac pe grecul“ și că mi-am asumat rolul lui Bacchus Reîncarnat la festivalul din Atena, dar trebuie să știi că atunci când am consimțit la asta, am stăruit ca zeița Atena să-mi aducă o dotă – și că prin aceasta ne-am îmbogățit vistieria mai mult decât aș fi putut-o face punând noi impozite și am evitat resentimentele ce s-ar fi născut inevitabil dintr-o astfel de acțiune.

În ce privește chestiunea egipteană, pe care o aduci atât de delicat în discuție: în primul rând, este adevărat că i-am acceptat ca aghiotanți pe câțiva dintre supușii Reginei. Un astfel de gest este deopotrivă util însărcinării mele și necesar în relațiile diplomatice. Dar chiar și dacă ar fi fost numai pentru plăcerea mea, nu văd de ce ai obiecta: pe Ammonius îl cunoști și tu, căci i-a fost prieten defunctului tău unchi (sau „tată“, cum îl poți numi acum) și mă slujește cu aceeași credință cu care l-a slujit pe Iulius și cu care o slujește pe Regină. Cât despre Epimachos, pe care îl numești un simplu „ghicitor“, o astfel de etichetare arată (dacă îmi îngădui) o mare ignoranță în ce privește realitățile răsăritene. Căci acest „simplu ghicitor“ este un om extraordinar de important: este Marele Preot al Heliopolisului, încarnarea lui Toth și păstrătorul *Cărții magiei*. E mult mai important decât oricare dintre „preoții“ noștri și îmi e de folos. Pe lângă asta, e un ins amuzant.

În al doilea rând, nu am făcut nici un secret din legătura mea cu Regina de acum doi ani din Alexandria. Dar îți amintesc că asta se întâmpla cu doi ani în urmă, înainte ca vreunui dintre noi să-i treacă măcar prin cap că într-o bună zi aş putea deveni cumnatul tău. Și nu trebuie să aduci în discuție chestiunea gemenilor pe care i-a născut Cleopatra. Poate că sunt ai mei, poate că nu. Nu e relevant. Nu am făcut niciodată un secret din faptul că am presărat copii peste tot prin lume. Aceștia doi nu ar însemna pentru mine nici mai mult, nici mai puțin decât ceilalți. Când îndatoririle mi-o permit, mă dedau plăcerilor și o fac unde pot. Voi face la fel și în continuare. Cel puțin, dragul meu frate, eu nu-mi ascund înclinațiile, nu sunt ipocrit, și ți-aș atrage atenția că nici propriile tale îndeletniciri nu sunt așa de tainice cum îți închipui.

Ar trebui să mă cunoști mai bine și să nu crezi (dacă într-adevăr crezi așa ceva, cum pretinzi) că legătura mea cu Cleopatra a avut ceva de-a face cu faptul că i-am confirmat suveranitatea asupra Egiptului. Pentru că dacă o asemenea confirmare este în avantajul meu, ea este și în al tău. Egiptul e cea mai bogată dintre națiunile răsăritene, iar vistieria lui își va deschide porțile pentru noi la nevoie. Este și singura națiune răsăriteană care are ceva ce seamănă cu o armată și cel puțin o parte din această armată va fi la dispoziția noastră. Ca ultim argument, e mai simplu să tratezi cu un singur monarh puternic care se simte sigur pe poziția lui (sau a ei) decât cu zece slabi, care nu se simt siguri de nimic.

Toate aceste lucruri și multe altele ar trebui să-ți fie limpezi și ție, fiindcă nu ești prost deloc.

Nu am de gând să accept termenii jocului pe care ți se pare că îl joci, oricare ar fi aceștia.

II. Scrisoare de la Marcus Antonius către Caius Sentius Tavus (38 î.Hr.)

Ipocrit afurisit și nenorocit ce e! Nu știu dacă să râd sau să mă mânie – să râd de ipocrizia lui sau să mă mânie ce s-ar putea ascunde în spatele ei.

Își imaginează că nu am sursele mele de informare aici, în Atena? Nu mă șochează nimic din ce face și nici nu fac pe moralistul, cum îi place lui. N-are decât să divorțeze de câte Scribonii dorește, chiar și în ziua în care îi naște o fată care (fiind vorba de Scribonia) probabil că e a lui. Poate chiar să-și ia într-o săptămână o altă soție, deja însărcinată cu fostul ei soț. N-are decât să joace spectacolul ăsta în public (și altele în privat, din câte îmi povestești), că tot n-o să audă nici o dojană de la mine. E liber să aibă cele mai ciudate preferințe în viața lui privată.

Dar îl cunosc eu pe proaspătul meu „frate“ și știu că nimic din ce face nu vine din pasiune sau dintr-un moft. Are un sânge-rece care aproape că mă face să-l admir.

Probabil e deja limpede pentru toată lumea că divorțul lui de Scribonia înseamnă sfârșitul înțelegerii cu rubedenia ei, Sextus Pompeius. Ce să înțeleg eu din asta? De ce nu am fost consultat? Înseamnă că pornim la război împotriva lui Sextus? Sau Octavius o va face pe cont propriu?

Și ce e cu această Livia, noua lui soție? Îmi spui că Octavius l-a exilat odată pe soțul ei pentru că era republican și a fost

împotriva lui la Perusia. Această nouă căsătorie înseamnă cumva că încearcă să intre iar în grațiile rămășițelor taberei republicane? Nu știu ce înseamnă toate astea... Trebuie să-mi scrii des, Sentius, trebuie să fiu permanent informat și sunt puțini cei în care mai pot avea încredere azi. Regret că nu sunt la Roma, dar nu-mi pot lăsa baltă îndatoririle de aici.

Am tot încercat să mă conving că genul de viață pe care o duc acum merită tot efortul. Actuala mea soție e în realitate la fel de rece și de corectă cum se pretinde fratele ei. Și, cu toate că pot găsi plăcere aici, sunt nevoit să fiu atât de discret, încât aproape că nu mai simt nici o plăcere. În fiecare zi sunt tentat s-o trimit la plimbare, dar nu am motive, e însărcinată și în acest moment un divorț ar provoca între mine și fratele ei o ruptură pe care nu mi-o permit.

III. Extrase din rapoarte lui Epimachos, Mare Preot al Heliopolisului, către Cleopatra, Reîncarnarea lui Isis și Regina Lumilor Egiptului (40-37 î.Hr.)

Salutări, venerată Regină. În această zi, la început din amuzament și apoi din disperare, Marcus Antonius a jucat zaruri cu Octavius Cezar. Au jucat timp de aproape trei ore și Antonius a pierdut substanțial, câștigând, poate, una din patru aruncări. Octavius e încântat, Antonius – enervat. Am ghicit în nisipuri, am intrat în transă și, în transă fiind, am spus povestea lui Euristeu și a celui Hercule care i-a devenit slujitor din cauza perfidiei zeilor. Sugerez ca în următoarea scrisoare către el să amintești o sarcină umilitoare pe care ai visat că a trebuit s-o îndeplinească pentru cineva mai slab și

mai neînsemnat decât el. Eu am fost grav și profetic, tu trebuie să fii amuzantă și frivolă.

Profețiile mele nu au servit la nimic: s-a însurat cu Octavia, sora dușmanului lui. E o asigurare care le va fi pe plac poporului și soldaților.

Îți trimit două efigii de ceară. Trebuie să găsești în palat o încăpere izolată, care să aibă o singură ușă. Trebuie să așezi efigia lui Antonius pe partea cu ușa, iar efigia Octaviei, în partea cealaltă, unde nu există ușă. Trebuie să faci asta cu mâinile tale – nu lăsa pe nimeni să te ajute. Apoi trebuie să pui să se construiască între cele două un zid solid, de la podea până la tavan, un zid fără nici o fisură. În fiecare zi, la răsăritul și la apusul soarelui, trebuie să-l pui pe preotul meu, Epiktetas, să rostească vraja dincolo de ușă. Va ști ce are de făcut.

Mergem la Atena cu Octavia, care acum e însărcinată și va naște în cel mult trei luni. I-am oferit lui Antonius doi ogari identici, pe care i-a pus să alerge la curse și la care ține exagerat de mult. În ziua în care se va naște copilul Octaviei, voi avea grijă să dispară câinii. Trebuie să-i scrii în următoarele câteva săptămâni despre un vis cu gemeni pe care l-ai avut.

Copilul născut de Octavia este fată, așadar nu există nici un potențial moștenitor al numelui lui. Zeul Soarelui s-a înclinat în fața voinței noastre și ne-a ascultat cererile.

Se ceartă cu Octavius și îi împacă Octavia, care îi ține partea soțului împotriva fratelui ei. Suspiciunile lui Antonius în privința Octaviei aproape că au dispărut și pare totuși să țină la ea, deși tot își pierde răbdarea în fața tăcerii și calmului ei. Epiktetas rostește constant incantația, așa cum l-ai însărcinat?

A visat că e legat de un pat, în timp ce cortul arde în jurul lui. Soldații din armata lui trec pe lângă cortul în flăcări și nu-i iau în seamă strigătele, de parcă nici nu l-ar auzi. Într-un final se eliberează din legături, dar de-acum focul arde atât de sălbatic în jurul lui, că nu vede pe unde să o ia ca să scape. S-a trezit speriat și a trimis după mine.

Am ținut post trei zile și i-am spus ce prevestește visul. I-am spus că focul înseamnă intrigile de la Roma, ațâțate și întreținute de Octavius Cezar. Faptul că se afla într-un cort, i-am spus eu, arată două lucruri: poziția lui (nu are un loc al său, sigur și permanent, în lumea romană) și profesia lui (de soldat). Faptul că era legat de pat, am spus, semnifică faptul că, prin inactivitatea lui, și-a trădat această profesie, a acceptat să devină slab și, astfel, neputincios în fața intrigilor ce se țin împotriva lui și a sorții ce-i este menită. Faptul că soldații nu au dat atenție strigătelor lui arată că, trădându-și profesia de soldat, și-a pierdut din mână oamenii, că e, de drept, un om al faptelor, nu al vorbelor, și că soldații l-ar urma pentru faptele, nu pentru vorbele lui.

A căzut pe gânduri și studiază hărțile. Eu nu îi spun nimic, dar cred că se gândește serios să pornească la luptă împotriva parților. Își va da seama că pentru asta are nevoie de ajutorul tău. Sugerează-i discret că îi stai la dispoziție. Astfel ai putea

să-l atragi din nou de partea cauzei noastre și să asiguri gloria viitoare a Egiptului.

IV. Scrisoare de la Cleopatra către Marcus Antonius, din Alexandria (37 î.Hr.)

Dragul meu Marcus, te rog să mă ierți pentru lunga mea tăcere, așa cum te-am iertat și eu pentru a ta. Și iartă-mă și pentru faptul că îți scrie acum femeia și nu Regina care îți este aliat credincios și a cărei putere îți stă oricând la dispoziție. În lunile acestea din urmă am fost grav bolnavă și nu am dorit să îți dau motive de îngrijorare cu suferințele mele. De fapt nu ți-aș scrie nici acum dacă slăbiciunea și inima mea nu ar fi mai puternice decât faptul că sunt Regină.

Somnul refuză să îmi închidă pleoapele. Forțele îmi sunt secătuite de o febră pe care nici priceperea medicului meu, Olympus, nu o poate domoli. Înghit puțină mâncare și disperarea e ca un șarpe care se cuibărește în golul din sufletul meu.

O, Marcus, cât trebuie să te obosească toate astea! Dar știu și cât ești de bun și știu că vei fi îngăduitor cu slăbiciunea unei vechi prietene, care se gândește la tine adesea și își amintește atâtea.

Poate tocmai aceste amintiri, mai degrabă decât îndemnul lui Olympus, m-au convins să călătoresc de la Alexandria la Teba. Olympus spune că acolo, în templu, Zeul Suprem, Amon-Ra, mă va vindeca de boală și îmi va reda forțele. Tu mă tachinai pentru credința mea în acești zei ai Egiptului și poate că aveai dreptate, așa cum ai avut dreptate în multe privințe.

Căci eram gata să refuz – și apoi mi-am amintit (pare atât de demult) o altă primăvară, când tu și cu mine am plutit în jos pe Nil și am stat întinși pe divan, unul lângă celălalt, privind cum trec pe lângă noi malurile fertile și simțind cum briza răcoroasă de pe fluviu ne mângâie trupurile. Fermierii și păstorii îngenuncheau și până și vitele și caprele păreau să se oprească în semn de respect, ridicându-și capetele și privindu-ne. Și Memphisul, unde s-au ținut lupte de tauri în onoarea noastră, și Hermopolis, și Akhetaton, unde am fost Zeu și Zeiță, Osiris și Isis. Și apoi Teba celor o sută de porți și zilele de toropeală și nopțile de veselie...

Amintindu-mi de toate astea, am simțit cum îmi revin forțele și i-am spus lui Olympus că voi face călătoria și voi intra în templul lui Amon-Ra. Dar dacă mă însănătoșesc, va fi grație acestor amintiri care mă vor susține pe durata călătoriei și care îmi sunt dragi ca viața.

V. Scrisoare de la Marcus Antonius către Octavius Cezar (37 î.Hr.)

Ai rupt înțelegerea pe care o aveam cu Sextus Pompeius, o înțelegere pentru care mi-am dat cuvântul. Se zvonește că ai de gând să pornești la război împotriva lui, deși nu te-ai consultat cu mine în privința asta. Uneltești împotriva reputației mele, deși nu v-am făcut nici un rău nici ție, nici surorii tale. Încerci să-mi subminezi și puțină putere pe care o mai am în Italia, cu toate că ți-am cedat, din loialitate, o mare parte din puterea de care te bucuri tu acum. Pe scurt, mi-ai

răsplătit credința cu trădare, onoarea cu înșelăciune, generozitatea cu propriile tale interese.

Poți să faci ce vrei la Roma: nu mă mai privește. La începutul anului, când am acceptat amândoi să prelungim triumviratul, am sperat că în sfârșit vom putea colabora. Nu putem.

Ți-i trimit pe sora ta și pe copiii ei. Poți să o anunți la sosire că nu se va mai întoarce la mine. Deși e o femeie de ispravă, nu vreau să mai am nici o legătură cu familia ta. Cât despre despărțirea de ea, te las pe tine să hotărăști. Știu că vei decide în funcție de propriile tale interese. Nu mă interesează.

Nu o să mă prefac în fața ta: nu am de ce. Nu mă tem nici de tine, nici de intrigile tale.

Voi porni în campania din Parția în primăvară, fără legiunile pe care mi le-ai promis, dar nu mi le-ai trimis. Am chemat-o pe Cleopatra în Antiohia. Ea îmi va oferi trupele de care am nevoie.

Dacă Roma e pe moarte în păienjenișul pe care îl țeși în jurul ei, Egiptul va prospera cu puterea pe care i-o dau eu. Cadavrul ți-l dăruiesc ție, eu prefer trupul viu.

VI. Scrisoare de la Marcus Antonius către Cleopatra (37 î.Hr.)

Împărăteasă a Nilului, Regină a Sorilor și iubită prietenă, primește această scrisoare de la Fonteius Capito. I-am cerut să ți-o înmâneze direct ție. Poți avea încredere în el așa cum ai avut și în mine și îl poți întreba despre toate lucrurile de care nu amintesc în această scrisoare. Sunt – așa cum cu

înțelepciune ai remarcat adesea – un om al faptelor, nu al vorbelor.

Prin urmare, vorbele mele nu pot descrie disperarea pe care am simțit-o când am auzit de suferința ta, nici bucuria care a biruit durerea când am aflat că, pe drumul de întoarcere de la Teba, de care ne amintim amândoi, ți-au revenit puterile, așa cum revine o pasăre la cuib. Te întrebi cum de știu asta? Trebuie să recunosc: am avut în jurul tău iscoadele mele, care, cu cele mai bune intenții, din dragoste pentru noi amândoi și din respect pentru grija pe care ți-o arătam, m-au ținut la curent cu starea ta. Căci, în ciuda împrejurărilor care ne-au ținut departe unul de altul, nu am pregetat niciodată în grija mea pentru tine, iar dacă uneori nu am scris, a fost din cauză că o astfel de amintire a fericirii trăite cândva mi-ar pricinui o durere a pierderii tale pe care n-aș putea-o îndura.

Dar, așa cum îți va spune Fonteius, parcă m-am trezit dintr-un vis. O, pisicuța mea Regină, știi oare ce crâncen m-a durut lunga noastră despărțire? Sigur că știi – și știu că înțelegi. Îmi amintesc că mi-ai povestit de nefericirea ta de când erai foarte tânără și, din rațiuni dinastice, tatăl tău ar fi vrut să-l iei de soț pe fratele tău mai mic, ca să aveți copii ce ar fi dus mai departe spița Ptolemeilor. Totuși feminitatea ta a învins și, așa cum o Isis trebuie să devină femeie, tot astfel un Hercule trebuie să devină bărbat. E prea apăsător să rămână mereu Zeu și Zeiță, Rege și Regină.

Îi permiți lui Fonteius să te aducă în Antiohia, unde te voi aștepta? Chiar dacă din dragostea ta pentru mine nu a mai rămas nimic, tot trebuie să te revăd, ca să mă conving cu ochii mei că ești sănătoasă. Și mai sunt și anumite chestiuni politice

pe care le-am putea discuta, chiar dacă le refuzi pe cele ale inimii. Vino la mine, fie și numai din respect pentru ceea ce cu siguranță ne amintim amândoi.

VII. Memoriile lui Marcus Agrippa. Fragmente (13 î.Hr.)

După bătălia de la Philippi, cum triumvirul Antonius era ocupat cu aventurile sale în lumea răsăriteană, i-a revenit lui Cezar Augustus sarcina de a repara stricăciunile războaielor civile și de a restabili ordinea în Italia romană. A înfruntat trădările tovarășului său Antonius și nu a șovăit. La Perusia armatele aflate sub comanda mea au stins insurecția pornită de fratele lui Antonius, Lucius, și Cezar Augustus, milostiv, i-a cruțat viața, chiar dacă fărădelegea lui fusese una gravă.

Dar dintre toate obstacolele care îi stăteau în cale lui Cezar Augustus în încercarea de a restabili ordinea necesară salvării Romei, cel mai însemnat îl reprezenta piratul Sextus Pompeius, care stăpânea ilegal insulele Sicilia și Sardinia și ale cărui corăbii băteau mările după bunul-plac, prădând și nimicind vasele negustorești care aduceau grânele necesare Romei pentru a supraviețui. Atât de grave erau jafurile lui Sextus Pompeius, încât orașul a ajuns în pericol de înfometare, iar oamenii, disperați și înfricoșați, s-au răsculat pe străzi, fără vreun alt scop decât acela de a scăpa de disperarea ce îi copleșise. Cezar Augustus, milostivindu-se de popor, i-a propus lui Pompeius o înțelegere, fiindcă nu aveam forța necesară pentru a-l înfrunta într-o bătălie. S-a semnat un tratat și o vreme grânele au început să curgă din nou fără opreliști spre Roma, iar eu am fost trimis de Cezar Augustus ca

guvernator în Galia Transalpină, unde trebuia să organizez legiunile galice în fața pericolului pe care îl reprezenta ostilitatea crescândă a triburilor barbare, după care urma să revin în anul următor la Roma, în postura de consul.

Dar abia ce s-a semnat tratatul, că Sextus Pompeius a și început să comploteze cu Antonius și în scurt timp înțelegerea s-a stricat, iar Sextus s-a apucat iar de jafuri. Cezar Augustus m-a chemat înapoi la Roma înainte să se termine anul. Pentru binele Romei înfometate, nu ne mai rămânea decât să ne pregătim de război.

Geniul Romei rezidă în pământul ei, în solul ei. Roma nu s-a simțit niciodată în largul ei pe mare. Cu toate astea știam că, dacă e să-l înfrângem pe Sextus Pompeius, trebuie s-o facem pe mare, căci, așa cum se întâmplă cu toate creaturile nefirești, acesta era habitatul lui și acolo avea să bântuie, chiar dacă îl goneam de pe pământurile pe care le stăpânea. Cezar Augustus și Senatul m-au numit amiral al marinei romane și m-au însărcinat să creez, pentru prima dată în istoria noastră, o flotă romană redutabilă. Am pus să se construiască vreo trei sute de vase, care să se adauge la cele câteva aflate deja sub comanda lui Cezar Augustus, și să se recruteze echipaje pentru ele. Augustus a eliberat douăzeci de mii de sclavi care să-l slujească cu credință în schimbul libertății. Și cum nu ne puteam instrui pe mare – căci uneori vasele piratului Pompeius navigau în apropiere, astfel că le puteai vedea de pe țărmul Italiei –, am pus să se sape un canal adânc între lacurile Lucrine și Avernus de la Napoli, astfel încât au devenit un singur lac, iar apoi, consolidând cu ciment Via Herculeana (despre care se spune că a fost construită de Hercule însuși) și deschizând-o la ambele capete către mare,

am creat golful care acum se numește Portus Iulius, în onoarea comandantului și prietenului meu.

Și în acest port, protejat de jur împrejur și de vremea neprielnică, și de vasele inamice, întreg anul cât am fost consul și o parte din anul următor am instruit flota care urma să înfrunte veteranii versați ai lui Sextus Pompeius. Iar în vară eram pregătiți.

În prima zi a lunii care de curând fusese numită în onoarea Divinului Iulius, am ridicat pânzele și am pornit spre sud, spre Sicilia, unde urmau să ni se alăture flotele auxiliare ale lui Antonius dinspre est și ale lui Lepidus dinspre nord. Ne-am confruntat cu furtuni violente, neobișnuite pentru acea perioadă din an, am suferit pierderi și, cu toate că flotele lui Antonius și Lepidus s-au pus la adăpost, flota romană a lui Augustus, sub comanda lui și a mea, a mers mai departe prin furtuni. Deși acestea ne-au întârziat, am ajuns față în față cu vasele inamice la Mylae, pe țărmul nordic al Siciliei, și i-am lovit atât de tare, încât au fost nevoiți să se retragă în ape puțin adânci, unde noi nu i-am putut urmări, așa că am atacat orașul Mylae, de unde trupele piratului își luau o mare parte din provizii.

Nepregătite pentru forța de care am dat dovadă, vasele lui Pompeius au cedat în fața atacului nostru. Cu ajutorul unor cârlige pe care le inventasem eu, am putut să urcăm la bordul multor corăbii de-ale lor și pe câteva le-am scufundat, dar și mai multe le-am capturat, adăugându-le la flota noastră tot mai numeroasă. Am capturat cetățile Hiera și Tyndarus de pe coastă și Pompeius și-a dat seama că, dacă nu obține o victorie decisivă și nu ne distruge navele, toate fortărețele de pe coastă

care îl aprovizionau vor cădea în mâinile noastre și atunci va fi pierdut.

Așa că s-a aventurat și și-a aruncat în luptă toată flota, în ape potrivite pentru corăbiile lui, ca să apere orașul port Naulochus, pe care ar fi trebuit să-l cucerim ca să putem apăra Mylae, prima cetate pe care o capturaserăm, aflată cu câteva mile mai la sud.

Cu toată priceperea lui, Pompeius nu a avut câștig de cauză în fața vaselor noastre mai grele. Deși strategia lui a fost mai bună, până la urmă nu i-a mai rămas decât să încerce să distrugă vâslele care ne ajutau să ne deplasăm, deși efortul l-a costat mai multe vase decât cele pe care ni le-a scos din luptă. Douăzeci și opt de galere de-ale lui Pompeius au fost scufundate cu tot cu echipaje. Celelalte au fost capturate sau au suferit atât de multe stricăciuni, încât au ajuns de nefolosite. Numai șaptesprezece vase din toată flota lui au scăpat atacului nostru și au plecat spre est, cu Sextus Pompeius la bord, un comandant de tot plânsul.

Spun unii că Pompeius a pornit spre est cu speranța de a se alătura triumvirului absent Antonius, pe care dorea să-l incite din nou împotriva lui Cezar Augustus. Alții spun că dorea să se alieze cu Phraates, regele barbar al Parției, care pornise război împotriva provinciilor noastre răsăritene. În orice caz, și-a croit drum spre provincia Asia, unde și-a reluat jafurile și prădăciunile. Acolo a fost prins de centurionul Titius, căruia însuși Pompeius îi cruțase odată viața, și a fost omorât ca un tâlhar de rând. Așa s-a pus capăt în sfârșit jafului piraților în mările din jurul Italiei romane.

Istovite după luptă, trupele noastre mai trebuiau totuși să atace și celelalte orașe de pe coasta Siciliei care îl

aprovizionaseră pe Pompeius, cel mai important dintre ele fiind Messina, unde erau campate o mare parte din forțele de uscat ale lui Pompeius. Potrivit ordinelor lui Cezar Augustus, trebuia să organizăm o blocadă în jurul orașului și să așteptăm sosirea lui înainte de a ne angaja în luptă – asta dacă avea să fie vreo luptă. Dar acum, în sfârșit, vasele comandate de triumvirul Lepidus, care nu luaseră parte la nici una din bătăliile de pe mare, s-au alăturat navelor noastre la Messina și, în ciuda faptului că i-am transmis ordinele lui Cezar Augustus, Lepidus a început negocierile cu comandantul local. Învigorat de călătoria lui liniștită din Africa, m-a anunțat că, prin autoritatea lui mă eliberează din funcția mea de comandă și a acceptat capitularea tuturor legiunilor lui Pompeius din Messina, cerându-le să-i jure credință și adăugând aceste legiuni la cele pe care deja le comanda. Istoviți și îndurerați, noi am așteptat sosirea lui Cezar Augustus.

VIII. Ordine militare (septembrie 36 î.Hr.)

Către L. Plinius Rufus, comandant militar al legiunilor pompeiene din Messina

De la Marcus Emilius Lepidus, Imperator și Triumvir al Romei, stăpânitor al Africii și comandant-șef al legiunilor africane, fost consul și Pontifex Maximus al Senatului Romei

Subiect: Capitularea legiunilor pompeiene din Sicilia

Cum în această zi au capitulat în fața autorității mele absolute legiunile înfrântului Sextus Pompeius, ți se ordonă

să-i informezi pe ofițerii și soldații aflați până acum sub comanda ta următoarele lucruri:

(1) Că li se acordă amnistie pentru toate nelegiuirile comise până în ziua de azi împotriva autorității legitime a Romei și nu vor avea de suferit nici o pedeapsă nici din partea mea, nici a altcuiva.

(2) Că nu li se permite să poarte negocieri și nici discuții cu ofițeri sau soldați ai oricăror altor legiuni care nu se află sub comanda mea.

(3) Că eu mă angajez să le garantez siguranța și bunăstarea și că nu le este permis să asculte nici un ordin venit de la altcineva în afară de mine sau de ofițerii numiți de mine.

(4) Că le este permis să fraternizeze cu legiunile aflate sub comanda mea și că vor fi considerați tovarăși de arme și nu inamici.

(5) Că orașul Messina, fiind oraș cucerit, le stă la dispoziție, spre propria înavuțire, așa cum le stă și soldaților mei.

IX. Scrisoare de la Caius Cilnius Mecena către Titus Livius (13 î.Hr.)

Dragul meu Liviu, am primit vestea chiar în această dimineață: Marcus Emilius Lepidus a murit la Circeii, unde trăia retras și, bănuiesc, copleșit de rușine, de douăzeci și patru de ani. A fost dușmanul nostru – și totuși, după atâta vreme, moartea unui vechi dușman se aseamănă ciudat de mult cu moartea unui vechi prieten. M-a întristat, ca și pe Împăratul nostru, care mi-a anunțat moartea lui și mi-a spus că va permite să i se facă funeralii publice la Roma, funeralii

în stil vechi, dacă urmașii săi o vor dori. Iată că, după atâția ani, Lepidus se întoarce la Roma cu onorurile la care el singur a renunțat în ziua aceea, în Sicilia, acum aproape un sfert de secol...

Îmi dau seama că acesta e unul dintre lucrurile despre care nu ți-am scris. Dacă o făceam acum o săptămână, aș fi tratat în mod cert subiectul cu lejeritate. Mi s-ar fi părut doar o întâmplare oarecum amuzantă din trecut. Dar moartea lui a aruncat o altă lumină asupra acelei amintiri, care acum, oricât ar părea de ciudat, a devenit o amintire tristă.

După o luptă îndelungată, demoralizantă și sângeroasă, piratul Sextus Pompeius a fost înfrânt – de flota și legiunile aflate sub comanda lui Marcus Agrippa și Octavius și, aparent, cu ajutorul lui Lepidus. Lepidus și Agrippa urmau să organizeze o blocadă în jurul orașului Messina de pe coasta Siciliei, astfel încât rămășițele risipite ale flotei lui Sextus Pompeius să nu aibă unde acosta în siguranță ca să-și poată repara stricăciunile provocate de Agrippa și Octavius. Dar comandantul orașului, un anume Plinius, auzind de înfrângerea suferită de Sextus, a predat fără luptă, la porunca lui Lepidus, atât orașul, cât și opt legiuni pompeiene. Lepidus a acceptat capitularea și, în ciuda admonestărilor lui Agrippa, a trecut legiunile sub propria comandă și le-a permis atât legiunilor pompeiene, cât și celor paisprezece legiuni ale sale, să prade și să jefuiască orașul care, de vreme ce capitulase, se pusese sub protecția lui.

Tu înțelegi, dragul meu Liviu, că războiul nu e niciodată plăcut și că o anumită brutalitate din partea soldaților e de așteptat. Dar Agrippa a intrat în oraș împreună cu Octavius după noaptea de jafuri, iar dacă Agrippa mi-a mai povestit

câte ceva, în schimb Împăratul nostru nu a pomenit niciodată nimic despre asta.

Casele bogaților și ale săracilor fuseseră arse deopotrivă, fără discernământ și fără motiv. Sute de orășeni inocenți – bătrâni, femei, chiar și copii – care nu se făcuseră vinovați de nimic, doar de nenorocul de a se fi trezit cu orașul ocupat de trupele lui Pompeius, au fost măcelăriți și torturați de soldați. Agrippa mi-a spus că până și a doua zi spre prânz, după carnaj, când el și Împăratul au intrat călare în oraș, gemetele și țipetele răniților și muribunzilor se auzeau ca un singur glas.

Iar când în cele din urmă Împăratul nostru i-a cerut socoteală lui Lepidus, după ce îi trimisese pe mulți dintre oamenii lui să se îngrijească de orășenii în suferință, era atât de copleșit de durere, că nici nu putea vorbi, iar bietul, ignorantul de Lepidus, interpretând greșit tăcerea lui drept slăbiciune și cuprins de isteria a ceea ce el considera, probabil, a fi o putere invincibilă, dată de cele douăzeci și două de legiuni odihnite și bine hrănite ajunse dintr-odată sub comanda lui, i-a ordonat apăsător tovarășului său să părăsească Sicilia, adresându-i-se pe un ton cât se poate de disprețuitor și amenințător. A mai spus și că, dacă dorea să rămână triumvir, să se mulțumească numai cu Africa, pe care el (Lepidus) era dispus să i-o cedeze. A fost un discurs incredibil...

Bietul Lepidus, cum am spus. E ciudat că s-a putut amăgi astfel. Împăratul nostru nu i-a răspuns nimic la pretențiile lui absurde.

A doua zi, însoțit numai de Agrippa și de șase gărzii de corp, a intrat în oraș și a mers în micul forum de-acolo, de unde le-a vorbit soldaților lui Lepidus și trupelor lui Sextus Pompeius,

care capitulaseră, spunându-le că promisiunile lui Lepidus sunt vorbe goale fără acordul lui și că ei toți riscă să iasă de sub protecția Romei în cazul în care continuă să dea ascultare unui comandant fals. Avea de partea lui numele de Cezar și asta în sine ar fi fost de ajuns ca să-i aducă pe soldați cu picioarele pe pământ, chiar și fără greșeala fatală a lui Lepidus. Căci una din gărzile de corp ale lui Lepidus a încercat, chiar în prezența acestuia, să-l atace pe Împăratul nostru, care ar fi putut să fie grav rănit sau chiar ucis dacă una din gărzile lui nu s-ar fi pus între Împărat și sulita azvârlită spre el, jertfându-și astfel viața.

Agrippa mi-a povestit că în clipa când omul acela a căzut la picioarele Împăratului, asupra mulțimii de soldați s-a lăsat o tăcere stranie și până și gărzile lui Lepidus au rămas pe loc, nemaiîncercând să profite de avantajul lor de moment. Octavius a privit îndurerat trupul omului său ucis și apoi a ridicat ochii către mulțimea din fața lui.

A spus încet, dar cu un glas pe care toți soldații l-au putut auzi:

— Iată cum, cu voia lui Marcus Emilius Lepidus, încă un soldat viteaz și credincios al Romei, care nu a făcut nici un rău vreunui camarad de-al său, a murit pe meleaguri străine.

I-a pus pe ceilalți soldați din gardă să culeagă trupul și să-l ducă pe sus, iar în fața lor, fără nici o apărare, ca la o ceremonie funerară, Împăratul și-a făcut loc prin mulțime. Soldații s-au dat la o parte din calea lui ca spicele de grâu din calea vântului.

Apoi, una câte una, legiunile lui Sextus Pompeius l-au părăsit pe Lepidus și s-au alăturat armatelor noastre, aflate în afara orașului, după care legiunile lui Lepidus, scârbite de

încetineala și neputința comandantului lor, au trecut și ele de partea noastră, până când Lepidus a rămas neputincios între zidurile orașului, cu doar câțiva oameni care i-au rămas credincioși.

Lepidus se aștepta, probabil, să fie prins și executat, însă Octavius nu a luat nici o măsură. Te-ai gândi că în situația dată Lepidus ar fi decis să se sinucidă, însă nu a făcut-o. În schimb, a trimis un sol la Octavius și a cerut să fie iertat și să i se cruțe viața. Octavius a fost de acord și a pus o condiție.

Astfel, într-o dimineață senină și rece de început de toamnă, Octavius a convocat o adunare a tuturor ofițerilor și centurionilor din legiunile lui Sextus Pompeius și Marcus Emilius Lepidus, împreună cu toți ofițerii și centurionii propriilor sale legiuni, în forumul din Messina. Iar Lepidus a cerut public îndurare.

Cu părul cărunt și rar fluturându-i în vânt, într-o togă simplă, fără nici unul din însemnele rangului său și fără aghiotanți, el a parcurs încet toată lungimea forumului și a urcat pe platforma unde stătea Octavius. Acolo a îngenuncheat, și-a cerut iertare pentru fărădelegile săvârșite și a renunțat public la toate funcțiile deținute. Agrippa a spus că fața îi era lipsită de orice culoare sau expresie, iar vocea îi suna ca a unui om în transă.

Octavius a spus:

— Omul acesta a primit iertarea și va merge în siguranță printre voi. Nu i se va face nici un rău. Va fi exilat din Roma, dar va rămâne sub protecția Romei, și este depozat de toate titlurile sale, mai puțin de acela de Pontifex Maximus, un titlu pe care numai zeii i-l pot lua.

Fără să mai spună nimic, Lepidus s-a ridicat și s-a dus în cortul său. Și Agrippa mi-a povestit ceva bizar. În timp ce Lepidus se îndepărta, el i-a spus lui Octavius:

— Ce i-ai oferit e mai rău decât moartea.

Iar Octavius a zâmbit.

— Poate, a răspuns el. Dar poate că i-am oferit și un fel de fericire.

...Mă întreb cum au fost anii lui de pe urmă, când stătea exilat la Circeii. Oare a fost fericit? Când ai avut puterea în mână și nu ai reușit să o păstrezi, dar ai rămas în viață... ce se alege atunci de tine?

X. Memoriile lui Marcus Agrippa. Fragmente (13 î.Hr.)

Și ne-am întors la Roma și ne bucuram din nou de recunoștința romanilor, pe care îi salvaserăm de la înfometare. În templele din orașele Italiei, din nord, de la Arezzo, până în sud, la Vibo, au fost ridicate statui ale lui Octavius Cezar, iar el era venerat de popor ca un zeu al casei. Iar Senatul și poporul Romei au pus să se ridice în Forum o statuie de aur în amintirea faptului că el restabilise ordinea pe mare și pe uscat.

Pentru a sărbători momentul, Octavius Cezar i-a iertat pe toți cetățenii de toate datoriile și dările și i-a asigurat că se vor bucura în sfârșit de pace și libertate de îndată ce Marcus Antonius îi va supune pe părți la răsărit. Iar pe fruntea mea a așezat coroana de aur împodobită cu reprezentări ale vaselor noastre, după ce a mulțumit Romei pentru statornicie. A fost o

onoare care nu-i fusese acordată nimănui până atunci și nici n-a mai fost acordată după aceea.

Astfel, în timp ce în îndepărtatul est Antonius îi vâna pe barbarii din triburile Parției, în Italia Cezar Augustus s-a dedicat apărării frontierelor țării, neglijate de-a lungul multilor ani de vrajbă. Am cucerit triburile din Câmpia Panonică și am alungat triburile care invadaseră coasta dalmată, așa că acum Roma era ferită de orice pericol dinspre nord. În timpul acestor campanii Octavius Cezar a condus el însuși trupele în luptă, iar rănilor suferite de el au fost onorabile.

I. Scrisori de la Nicolaus din Damasc către Strabon din Amasia, din Antiohia și Alexandria (36 î.Hr.)

Dragul meu Strabon, am fost martorul unui eveniment a cărui semnificație numai tu, cel mai drag dintre toți prietenii mei, o vei înțelege. Căci în această zi Marcus Antonius, triumvir al Romei, a devenit Imperator al Egiptului – de fapt rege, cu toate că nu-și spune așa. A luat-o în căsătorie pe acea Cleopatra, încarnarea lui Isis, Regina Egiptului și Împărăteasa tuturor pământurilor Nilului.

Îți dau niște vești pe care bănuiesc că nimeni de la Roma nu le-a aflat încă, poate nici chiar acel tânăr conducător al lumii romane despre care mi-ai scris adesea și pe care îl admiri atât de tare, căci căsătoria s-a făcut pe neașteptate – nici măcar aici, în răsărit, nu s-a știut de ea decât cu câteva zile înainte să aibă loc. Ah, vechiul meu prieten, aș da chiar și o parte din înțelepciunea aceea pe care amândoi ne-am străduit atâta s-o dobândim doar ca să-ți văd expresia de pe chip când citești rândurile acestea! Probabil e una de surpriză – și cu puțină amărăciune? Mă vei ierta că te necăjesc și te tachinez. Nu mă pot opri să stârnesc ceea ce sunt încredințat

că e invidie prietenească din partea unuia al cărui noroc pe lume mi-a provocat și mie același sentiment. Fiindcă ai știut cu siguranță că scrisorile tale de la Roma m-au făcut invidios. De câte ori nu mi-am dorit, de aici, din Damasc, să fiu cu tine acolo, în „buricul lumii“, cum i-ai spus tu, și să conversez cu marii bărbați pe care îi pomenești atât de des și cu atâta familiaritate. Acum am ieșit și eu în lume și, printr-un noroc ce încă mi se pare incredibil, am obținut o slujbă absolut remarcabilă. Sunt dascălul copiilor Cleopatrei, șef al bibliotecii regale și director al școlilor casei regale.

Toate acestea s-au întâmplat atât de repede, încât abia dacă-mi vine să cred și încă nu înțeleg pe deplin motivele care au dus la numirea mea. Poate pentru că, teoretic, sunt evreu, însă sunt filosof și nu fanatic, și pentru că tatăl meu a avut niște neînsemnate legături comerciale cu curtea regelui Irod, pe care Marcus Antonius l-a recunoscut de curând drept rege al tuturor iudeilor și cu care vrea să trăiască în pace. Poate politica să influențeze viața cuiva atât de apolitic cum sunt eu? Sper că sunt prea modest. Mi-ar plăcea să cred că cel mai mult a cântărit reputația mea de erudit.

În orice caz, un emisar al Reginei m-a abordat la Alexandria, unde mă dusesem cu niște afaceri de-ale tatălui meu, ocazie cu care mi-am găsit timp să folosesc biblioteca regală. Mi s-a făcut propunerea și eu am acceptat pe loc. Dincolo de avantajele materiale ale funcției (care sunt considerabile), biblioteca regală este cea mai remarcabilă din câte am văzut în viața mea și voi avea acces constant la cărți pe care puțini le-au folosit sau măcar le-au văzut vreodată.

Iar acum, ca membru al curții, merg și eu oriunde călătorește Regina. Astfel am ajuns acum trei zile în Antiohia,

deși copiii ei au rămas în palatul din Alexandria. Nu înțeleg întru totul de ce ceremoniile s-au ținut aici și nu la palatul regal din Alexandria. Poate că Antonius nu dorește să sfideze fățiș legile romane, cu toate că pare să-și fi legat soarta de răsărit (mă întreb cât de legală e chestiunea asta din perspectiva Romei, de vreme ce, din câte se spune, nu a catadicsit să se despartă oficial de fosta lui soție), sau poate că doar a vrut să le arate clar egiptenilor că nu dorește să uzurpe autoritatea Reginei lor. Sau poate că nu înseamnă nimic.

Oricum ar fi, ceremoniile s-au ținut, iar acum și pentru toată lumea răsăriteană Regina și Marcus Antonius sunt soț și soție și, orice ar crede Roma, sunt, împreună, conducătorii acestei lumi. Marcus Antonius a anunțat public că Cezarion (despre care se știe că e fiul lui Iulius Cezar, cândva prietenul lui) este moștenitorul tronului Cleopatrei și că gemenii pe care i-a născut Regina vor fi considerați descendenții lui legitimi. În plus, a mărit de câteva ori întinderea posesiunilor Egiptului. Regina are acum sub autoritatea sa întreaga Arabie, inclusiv Petra și Peninsula Sinai, partea din Iordania care se întinde între Marea Moartă și Ierihon, teritorii din Galileea și Samaria, toată coasta Feniciei, cele mai bogate părți din Liban, Siria și Cilicia, întreaga insulă Cipru și o parte din Creta. Astfel, eu, care eram cândva roman din Siria, mă pot considera acum egiptean din Siria – dar nu sunt nici una, nici alta. La fel ca tine, vechiul meu prieten, sunt un cărturar care se dorește filosof și sunt la fel de roman sau de egiptean cum era Aristotel al nostru grec – el, care nu a renunțat niciodată la mândria de a fi ionian și la iubirea față de acel loc. Îl voi imita pe cel mai mareț dintre bărbați și mă voi declara mulțumit să fiu din Damasc.

Însă, așa cum ai spus și tu adesea, lumea relațiilor amoroase este extraordinar de interesantă și poate că nici unul dintre noi, nici măcar cu aroganța tinereții, n-ar fi trebuit să ne îndepărtăm atâta de ea în studiile noastre. Calea spre cunoaștere este lungă, destinația e îndepărtată și trebuie să vezi multe de-a lungul drumului dacă vrei să recunoști destinația când ajungi la ea.

Cu toate că am văzut-o de la distanță, nu am fost încă primit în audiență la Regina care m-a angajat. Marcus Antonius e peste tot – jovial, relaxat și deloc distant. Mi se pare cam copilăros, deși părul îi încărunțește și a început să se îngrașe puțin.

Cred că voi fi din nou fericit în Alexandria, așa cum am fost în anii noștri de școală.

După cum ți-am spus, cred, în ultima mea scrisoare, nu o văzusem pe Regină decât de la distanță, la ceremonia nupțială prin care s-a unit cu Marcus Antonius și puterea de la Roma, o ceremonie la care numai celor ce țineau de curtea regală li s-a permis să asiste.

Palatul din Antiohia nu e la fel de măreț precum cel din Alexandria, dar e destul de impunător, iar la nuntă am fost înghesuit în fundul lungii săli, așa că am văzut foarte puțin, cu toate că se construise un podium de abanos, pe care Cleopatra și Antonius stăteau în picioare. Reginei nu-i vedeam decât rochia bătută cu nestemate care sclipeau în lumina torțelor și discul mare de aur reprezentând soarele, așezat deasupra coroanei regale. Se mișca cu gesturi lente și grave, de parcă era cu adevărat o zeiță, așa cum e numită oficial. A fost o ceremonie extrem de elaborată (deși unii dintre noii mei

prieteni au apreciat-o drept destul de simplă), ale cărei semnificații nu le înțeleg. Preoții umblau de colo colo și intonau diverse incantații în forma aceea veche a limbii pe care numai ei o mai vorbesc. I-au uns pe miri cu tot soiul de uleiuri. Au fluturat nuiele. A fost o treabă foarte încâlcită și misterioasă și (cum trebuie să recunosc că mi-a trecut prin cap) relativ necivilizată, aproape barbară.

Așa că m-am dus la prima mea audiență la Regină cu o senzație stranie, de parcă urma să stau dinaintea unei Medeea sau Circe, nici într-un tot zeite, nici într-un tot femei, ci altceva, mult mai nefiresc de-atât.

Dragul meu Strabon, nu-ți pot spune ce surpriză încântătoare am avut și cât m-am bucurat să fiu surprins astfel. Mă așteptam să întâlnesc o femeie oacheșă și destul de solidă, precum cele pe care le vezi prin piață. Am dat de o femeie suplă, cu pielea luminoasă și păr moale, castaniu, cu ochi uriași, cu o grație, o demnitate și un farmec nemăsurate, care m-a făcut imediat să mă simt în largul meu și m-a invitat să șed alături de ea, pe un divan cu nimic mai puțin luxos decât al ei, de parcă eram un oaspete într-o casă simplă și primitoare. Și am discutat pe larg subiectele obișnuite, care se regăsesc în orice conversație civilizată. Râde des, cu un râs liniștit, și pare să acorde întreaga sa atenție celor cu care discută. Greaca ei e impecabilă, latina o vorbește cel puțin la fel de bine ca mine, iar cu servitorii ei discută firesc, într-un dialect pe care nu îl înțeleg. Are lecturi vaste și de calitate, ba chiar îmi împărtășește admirația pentru Aristotel al nostru și mă asigură că îmi cunoaște lucrările despre filosofia lui și că au ajutat-o să o înțeleagă mai bine.

Nu sunt, cum bine știi, un om orgolios și chiar dacă aș fi, cred că recunoștința și admirația mea față de această femeie extraordinară mi-ar întrece orgoliul. Pare de necrezut că o femeie atât de fermecătoare poate, pe lângă asta, să domnească peste unul dintre cele mai fertile ținuturi din lume.

M-am întors deja de trei săptămâni la Alexandria și mi-am preluat îndatoririle. Marcus Antonius și Regina rămân în Antiohia, de unde Antonius se pregătește să pornească, spre finele anului, împotriva parților. Sarcinile mele nu sunt grele, am la dispoziție oricâți sclavi îmi trebuie pentru administrarea bibliotecii Reginei, iar copiii nu îmi ocupă decât puțin timp.

Gemenii – Alexandru Helios și Cleopatra Selena – au doar puțin peste trei ani și, prin urmare, nu pot fi învățați nimic sistematic, dar mi s-a poruncit să vorbesc în fiecare zi cu ei, măcar câteva momente în greacă și (la insistențele Reginei) chiar și în latină, astfel ca atunci când vor crește, sunetele celor două limbi să nu li se pară necunoscute.

Dar cu Ptolemeu Cezar, căruia poporul îi spune Cezarion și care are aproape doisprezece ani, e altă poveste. Cred că aș fi bănuir că este fiul marelui Iulius Cezar chiar dacă nu aș fi știut-o dinainte. Își recunoaște destinul și e pregătit să-l accepte. Jură că și-l amintește pe tatăl său din vremea când mama lui locuia la Roma, chiar înainte de asasinat – cu toate că pe atunci avea patru ani. E sobru, complet lipsit de umor, și ia foarte în serios orice face. Ai zice că nu a avut niciodată copilărie și nici nu și-a dorit-o. Vorbește despre Regină ca și cum nici nu ar fi mama lui, ci doar un suveran puternic, și așteaptă ziua când va urca pe tronul ei – dar nu cu nerăbdare,

ci cu aceeași siguranță cu care așteaptă răsăritul soarelui dimineța. Cred că m-ar înfricoșa un pic dacă ar ajunge să dețină puterea uriașă pe care o are acum mama lui.

Dar e un elev bun și e o plăcere să-l învăț.

Pentru cei care cred în așa ceva, a fost o iarnă de rău augur: nu a plouat aproape deloc, astfel că anul acesta recoltele vor fi slabe, iar mai multe furtuni au măturat Siria și Egiptul dinspre est, distrugând sate întregi înainte să se risipească deasupra mării. Și Antonius a pornit din Antiohia împotriva parților cu o armată expediționară despre care lumea zice că nu s-a văzut alta mai mare de pe vremea Macedonului, Alexandru cel Mare (al cărui sânge se spune că ar curge prin venele Cleopatrei): peste șaiszeci de mii de veterani hârșiți, zece mii de călăreți din Galia și Spania și treizeci de mii de soldați auxiliari recrutați din regatele provinciilor răsăritene, care să sprijine trupele regulate. Tânărul meu Cezarion, cu ferocitatea sa inocentă specifică vârstei (de curând a început să fie interesat de arta războiului), a spus că o astfel de armată se irosește împotriva barbarilor din est. Dacă ar fi rege, spune el – de parcă războiul ar fi într-adevăr un joc, cum i se pare lui acum –, ar îndrepta armata spre vest, de unde se pot obține mai multe, nu numai pradă de război.

Regina s-a întors din Antiohia prin Damasc și va rămâne în Alexandria până când Antonius își încheie campania împotriva parților. Știind că Damascul e locul meu de baștină, a avut bunăvoința să mă cheme în încăperile ei și să îmi dea de veste. E uluitor cât de grijulie și de omenoasă poate fi în măreția ei! Căci în Damasc s-a întâlnit cu regele Irod ca să

discute ceva despre dările pentru niște câmpuri de plante aromatice și, amintindu-și o discuție mai veche cu mine, s-a interesat de starea sănătății tatălui meu și l-a rugat pe Irod să-i transmită salutări din partea fiului său și a Reginei.

Nu mai am vești de la el dinainte de a i se transmite salutările acelea, dar sunt sigur că a fost încântat. A îmbătrânit și e tot mai slăbit din pricina vârstei. Îmi închipui că în asemenea momente te gândești cum ți-ai trăit viața și dacă a meritat, iar astfel de certitudini îți prind bine.

II. Scrisoare de la Marcus Antonius către Cleopatra, din Armenia (noiembrie 36 î.Hr.)

Draga mea soție, le mulțumesc acum zeilor mei romani și zeilor tăi egipteni că nu am cedat dorințelor mele și hotărârii tale și nu ți-am permis să mă însoțești în această campanie. A fost chiar mai dificil decât îmi imaginasem și este limpede că tot ce speram să se încheie în toamna aceasta va trebui de-acum să aștepte până la primăvară.

Parții s-au dovedit niște inamici vicleni și ingenioși și s-au folosit de avantajele terenului cu mai multă pricepere decât am prevăzut. Hărțile întocmite de Crassus și Ventidius în timpul campaniilor lor s-au dovedit cu totul inutile, trădările din rândul unora dintre legiunile noastre din provincii au dăunat cauzei noastre, iar zona asta rurală îngrozitoare nu oferă suficientă mâncare cât să-mi țin legiunile zdravene peste iarnă.

Am întrerupt, așadar, asediul Phraaspei, unde nu am fi rezistat în fața gerului, și am traversat țara timp de douăzeci

și șapte de zile, tocmai de la Marea Caspică, iar acum ne odihnim într-un ținut mai sigur, în Armenia, cu toate că suntem obosiți și tabăra e măcinată de boli.

În ansamblu însă campania a fost, cred eu, una reușită, deși mă tem că mulți dintre soldații mei istoviți nu îmi împărtășesc părerea. Cunoscut de-acum șiretlicurile părților și am cartografiat terenul cu destulă precizie cât să ne fie de folos anul viitor. Am trimis la Roma mesaje despre izbânda noastră.

Dar trebuie să înțelegi că, în ciuda succesului tactic al campaniei, acum mă găsesc într-o situație disperată. Nu putem rămâne în Armenia. Nu am întru totul încredere în gazda noastră, regele Artavasdes, care m-a lăsat baltă în Parția într-un moment decisiv – deși nu-l pot vorbi de rău acum, de vreme ce-i suntem oaspeți. Așadar, voi porni cu câteva legiuni spre Siria, iar restul armatei mă va urma când soldații își vor reveni din epuizare.

Ca să facem față iernii, chiar și în Siria, vom avea nevoie de provizii, căci am ajuns asemeni cerșetorilor. Vom avea nevoie de mâncare, de îmbrăcăminte și de materialele necesare ca să ne reparăm mașinile de luptă stricate. Vom avea nevoie și de cai, ca să-i înlocuim pe cei pierduți în luptă și din pricina vremii, ca astfel să ne putem continua pregătirile pentru campania din primăvară. Îmi trebuie și bani. Soldații mei nu au fost plătiți de luni de zile și unii amenință cu revolta. Și vom avea nevoie de toate astea repede. Alături la această scrisoare o listă cu lucrurile care ne sunt de absolută trebuință și încă una cu lucrurile de care s-ar putea să avem nevoie peste iarnă. Nu pot sublinia îndeajuns cât de mare este nevoia asta.

Vom petrece iarna în sătucul Leuke Kome, chiar la sud de Beirut. Probabil nu ai auzit de el. Cheiul e îndeajuns de lung ca să poată ancora vasele pe care ai să le trimiți. Fii cu băgare de seamă. E foarte posibil ca, până primești această scrisoare, nebunii de parți să bântuie deja de-a lungul coastelor. Dar la Leuke Kome nu cred să existe pericol de blocadă. Nădăduiesc ca scrisoarea mea să ajungă la tine curând, chiar dacă iarna mările sunt greu de străbătut. Nu vom mai rezista multe săptămâni fără provizii.

În jurul cortului meu cade zăpada și câmpia pe care ne-am instalat tabăra e invizibilă. Nu văd nici un alt cort, nu aud nici un sunet. Mi-e frig și, în liniștea asta, sunt și mai conștient de singurătatea mea decât îți poți închipui. Tânjesc după căldura brațelor tale și după tandrețea vocii tale. Vino la mine în Siria cu corăbiile tale. Eu trebuie să rămân aici cu armata, altfel până la primăvară se va împrăștia și sacrificiile noastre vor fi în van. Dar nu mai suport să stau încă o lună fără tine. Vino la mine și vom face din Beirut o nouă Antiohie sau Tebă sau Alexandria.

*III. Raport al lui Epimachos, Mare Preot al
Heliopolisului, către Cleopatra, din Armenia (noiembrie
36 î.Hr.)*

Venerată Regină,

Nu există bărbat mai curajos decât acest Marcus Antonius pe care l-ai onorat cu prezența ta și l-ai înălțat alături de tine ca să poarte grija lumii. Se luptă mai vitejește decât ar fi prudent și îndură lipsuri și greutăți care i-ar doborî până și pe

cei mai experimentați soldați de rând. Dar nu e făcut să fie general, iar campania este un dezastru.

Dacă raportul meu contrazice ceea ce poate că ai auzit din alte surse, trebuie să știi că, orice ar fi, eu scriu din prietenie față de soțul tău, din venerație față de tine și din teamă față de viitorul Egiptului.

În primăvară am pornit din Antiohia spre Zeugma, pe fluviul Eufrat, și apoi de-a lungul fluviului spre nord, unde era hrană din belșug, spre bazinul fluviilor Eufrat și Araxes, după care am luat-o spre sud, înspre Phraaspa, citadela parților. Dar înainte să ajungem la Phraaspa, ca să mai câștigăm timp, Marcus Antonius și-a despărțit armata, trimițând convoiul cu proviziile, mâncarea și bagajele, împreună cu berbecii și carele de asediu, pe un drum mai neted, în timp ce grosul armatei a avansat rapid către țintă.

Numai că în timp ce armata înainta în siguranță, parții au năvălit din munți asupra formațiunilor mai lente, pe care le despărțiserăm de noi. Am fost anunțați despre atac, dar până am ajuns acolo, nu se mai putea face nimic. Soldații care însoțeau convoiul erau morți, proviziile, incendiate, carele de asediu și mașinile de luptă erau toate distruse și numai câțiva soldați mai scăpaseră teferi în dosul unor fortificații ridicate în grabă. I-am împrăștiat apoi pe parții care ne atacaseră și care, odată răul făcut, s-au retras cu prudență în munții pe care îi cunoșteau bine și unde noi nu am îndrăznit să-i urmărim.

Aceasta a fost „victoria” pe care a raportat-o Marcus Antonius la Roma. Am numărat optzeci de parți morți.

În ciuda distrugerii tuturor echipamentelor noastre de asediu, a tuturor materialelor de rezervă și a alimentelor,

Marcus Antonius s-a încăpățânat să asedieze orașul Phraaspa. Chiar dacă orașul nu ar fi fost avertizat de sosirea noastră, sarcina ne-ar fi fost aproape imposibilă, căci nu aveam decât armele pe care le purtam cu noi. Nu-i puteam atrage în luptă în câmp deschis. Când am pornit să căutăm mâncare, detașamentele noastre au fost atacate de arcașii parți, care apăreau de nicăieri, ucideau și dispăreau din nou. Apoi mai venea și iarna. Timp de două luni am continuat așa, până când, într-un final, Antonius i-a cerut regelui Phraates să promită că ne va permite să ne retragem nestingheriți din țara lui. Și astfel, la mijlocul lui octombrie, flămânzi și epuizați, am pornit înapoi spre locul de unde plecaserăm cu cinci luni în urmă.

Timp de douăzeci și șapte de zile, pe un frig crâncen, prin troiene de zăpadă și vânturi sfredelitoare, am înaintat cu greu prin munți și peste câmpii deschise și de nu mai puțin de optsprezece ori am fost atacați de arcașii călare ai perfidului Phraates. Năvăleau de peste tot – asupra ariergardei noastre, a flancurilor, a avangardei –, își lansau săgețile înainte să ne putem pregăti în vreun fel, după care dispăreau iarăși în beznă lor barbară, în timp ce bietul animal orb care le căzuse victimă înainta greoi.

În acele zile îngrozitoare, cât a durat retragerea, Marcus Antonius al tău și-a arătat adevărata față. A îndurat aceleași greutăți ca oamenii săi, a refuzat orice altă mâncare decât cea pe care o primeau camarazii săi, care ajunseseră să roadă rădăcini și să srobească după insecte în lemne putrede, și a refuzat să poarte haine mai călduroase decât cele purtate de aceștia.

Acum suntem în Armenia, dar nu putem rămâne aici. Regele țării, care formal e aliatul nostru, dar nu e deloc mai demn de încredere decât dușmanii noștri, ne-a pus la dispoziție doar puțină mâncare. În curând plecăm spre Siria. Însă am făcut o socoteală a pierderilor suferite și ți-o trimit aici.

În aceste cinci luni am pierdut aproape patruzeci de mii de oameni, mulți dintre ei răpuși de săgețile parților, dar și mai mulți de frig și boli. Dintre aceștia, douăzeci și două de mii erau veteranii romani ai lui Antonius, considerați cei mai buni războinici din lume, iar aceștia nu pot fi înlocuiți, în afară de cazul în care Octavius Cezar consimte să-i înlocuiască – ceea ce e puțin probabil. Practic, am pierdut toți caii. Nu avem nici un fel de rezerve. Nu avem haine, doar zdrențele de pe noi. Nu avem mâncare, doar ce ducem în burtă.

Prin urmare, venerată Regină, dacă dorești să salvezi măcar o rămășiță din această armată, trebuie să încuviințezi cererea soțului tău și să îi trimiți provizii. Mă tem că el, din mândrie, ar putea să-ți ascundă cât de disperată e situația în care se află.

IV. Memorandum al Cleopatrei către ministrul Aprovizionării (36 î.Hr.)

Ești autorizat prin prezenta să procuri și să trimiți către Imperatorul Marcus Antonius, în portul Leuke Kome din Siria, următoarele articole:

Usturoi: 3 tone

Grâu sau grâu *spelta*, în funcție de rezerve: 30 tone

Pește sărat: 10 tone
Brânză (de capră): 45 tone
Miere: 600 buți
Sare: 7 tone
Oi gata de tăiere: 600
Vin *posca*: 600 buți

Pe lângă cele de mai sus: dacă există un surplus considerabil de legume uscate în silozuri, vei include acel surplus în transport. Dacă nu există, cele de mai sus vor fi suficiente.

Vei procura, de asemenea, o cantitate suficientă de stofă groasă de lână de calitate a doua (480.000 coți, dublu lat), din care să se croiască 60.000 pelerine de iarnă, suficientă pânză aspră (240.000 coți, lățime normală), din care să se croiască același număr de tunici militare, și suficientă piele tăbăcită (moale) de cal sau de juncan (2.000 piei) pentru același număr de perechi de încălțări.

Este esențial să se facă totul cât mai rapid. Vei îmbarca pe corăbiile trimise un număr corespunzător de croitori și cizmari, astfel încât hainele să poată fi croite pe loc și să fie gata în cursul unei călătorii de opt până la zece zile.

Corăbiile (douăsprezece la număr, care așteaptă în portul regal) vor fi gata de plecare în trei zile. Tot atunci trebuie să se încheie aprovizionarea și încărcarea. De nu vei reuși, îți vei atrage nemulțumirea Reginei.

*V. Memorandum al Cleopatrei către ministrul de Finanțe
(36 î.Hr.)*

Indiferent ce ordine sau cereri ai primi, fie de la Marcus Antonius însuși, fie de la trimișii săi, nu vei scoate nici un ban din vistieria regală fără acordul și îngăduința Reginei. Vei onora orice acord sau îngăduință numai dacă îți este înmănat direct de un împuternicit cunoscut al Reginei și numai dacă poartă sigiliul regal.

VI. Memorandumuri ale Cleopatrei către generalii armatelor egiptene (36 î.Hr.)

Indiferent ce ordine sau cereri ați primi, fie de la Marcus Antonius însuși, fie de la trimișii săi, nu veți aloca și nici nu veți promite trupe din armata egipteană fără acordul și îngăduința Reginei. Veți onora orice acord numai dacă vă este înmănat direct de un împuternicit cunoscut al Reginei și numai dacă poartă sigiliul regal.

VII. Scrisoare de la Cleopatra către Marcus Antonius, din Alexandria (iarna anului 35 î.Hr.)

Dragul meu soț, Regina a ordonat ca nevoile bravei tale armate să fie satisfăcute, iar soția ta zboară către tine, ca o fetișcană emoționată, cât de repede o permit mărire capricioase pe timp de iarnă. De fapt, chiar în timp ce tu citești această scrisoare, ea se află la prova vasului din fruntea flotei cu provizii, mijind în van ochii în speranța că va vedea țărmul

Siriei, unde așteaptă iubitul ei, înfrigurat de iarnă, dar încălzit de gândul că în curând se va afla în brațele iubitei sale.

Ca Regină, mă bucur de victoriile tale. Ca femeie, sufăr din pricina necesității care ne-a ținut departe unul de altul. Și totuși, în aceste zile fără răgaz care s-au scurs de când am primit scrisoarea ta, am ajuns la concluzia (oare mă înșel?) că în sfârșit Regina și femeia s-ar putea contopi.

Te voi convinge să te întorci cu mine la căldura și confortul Alexandriei și să lași pentru altă dată ducerea la bun sfârșit a izbânzilor din Parția. Va fi plăcerea mea să te conving ca femeie și este datoria mea să te conving ca Regină.

Trădările cu care te-ai confruntat în est își au rădăcinile în vest. Octavius încă mai completează împotriva ta și te ponegrește dinaintea celor a căror salvare e iubirea pentru tine. Știu că a încercat să-l detroneze pe Irod și toate informațiile pe care le-am adunat m-au convins că tot el este vinovat și de dezertarea legiunilor din provincii, care s-au pus în calea succesului tău în Parția. Trebuie să te conving că nu doar în Parția, ci și în Roma există destui barbari, iar felul în care aceștia se folosesc de loialitatea și buna ta credință e mai periculos decât orice săgeată a parților. În est se află numai pradă de război, dar în vest e lumea întreagă și o putere cum numai cei măreți pot cuprinde cu gândul.

Dar chiar în timp ce scriu, mintea îmi zboară în altă parte. Mă gândesc la tine, cel mai măreț dintre bărbați – și sunt din nou femeie și nu-mi mai pasă nici de regate, nici de războaie, nici de putere. Vin în sfârșit la tine și orele îmi par zile.

VIII. Scrisoare de la Caius Cilnius Mecena către Titus Livius (12 î.Hr.)

Cât de delicat vorbești despre asta, dragul meu Liviu – și totuși, dincolo de delicatețe, cât de vădite și dure sunt alternativele pe care le vezi! Am fost „păcăliți“ (așadar, niște proști) sau am trecut sub tăcere niște informații (deci am fost mincinoși)? Răspunsul meu va fi ceva mai puțin delicat decât întrebarea ta.

Nu, vechiul meu prieten, nu am fost păcăliți în privința Partiei. Cum să fim păcăliți? Chiar înainte să primim raportul lui Antonius despre campanie, noi știam deja adevărul. Am mințit poporul roman.

Trebuie să spun că mă jignește mult mai puțin întrebarea ta decât ce simt că se ascunde în spatele ei. Uți că și eu sunt artist și știu ce înseamnă nevoia de a întreba lucruri care oamenilor de rând li s-ar părea extrem de jignitoare și de prezumțioase. Cum să mă simt ofensat de ceea ce aș face eu însumi, fără cea mai mică ezitare, de dragul artei mele? Nu, nu asta, ci ceea ce percep în tâlcul întrebării tale aproape că mă jignește, pentru că mi se pare (și sper să mă înșel) că simt un ton moralist. Iar pentru mine moralistul este ființa cea mai inutilă și mai demnă de dispreț. Inutilă, pentru că își consumă energia emițând judecăți în loc să acumuleze cunoștințe, pentru că judecățile sunt simple, iar cunoașterea, dificilă. Demnă de dispreț, pentru că judecățile sale reflectă o imagine despre sine pe care, în ignoranța și vanitatea sa, vrea să o impună și celor din jur. Te implor, nu deveni moralist: asta îți va distruge și arta, și mintea. Și ar fi o povară grea chiar și pentru cea mai profundă prietenie.

Așa cum am spus, am mințit, iar dacă îți prezint motivele minciunii, nu o fac ca să mă scuz. O fac ca să te ajut să înțelegi și să cunoști mai bine lumea.

După dezastrul din Parția, Antonius a trimis Senatului o depeșă în care își descria „victoria” în termeni cât se poate de sclipitori și de generali și cerea, chiar dacă *in absentia*, o ceremonie triumfală. Noi am acceptat minciuna, am validat-o și i-am oferit triumful dorit.

Italia fusese devastată de un război civil care durase două generații. Istoria foarte recentă a acestui popor puternic și mândru era o sumă de înfrângeri, căci nimeni nu iese învingător într-o confruntare civilă. După ce l-am învins pe Sextus Pompeius, pacea părea în sfârșit posibilă, iar vestea unei înfrângeri atât de zdrobitoare ar fi fost pur și simplu catastrofală atât pentru stabilitatea cârmuirii noastre, cât și pentru sufletul națiunii. Căci un popor poate îndura fără să crâcnească o serie aproape incredibilă de eșecuri din cele mai dezastruoase, dar când îi dai un răgaz și un strop de speranță pentru viitor, s-ar putea să nu mai îndure în momentul în care speranța îi este refuzată brusc.

Au existat și motive mai concrete pentru a minți. Înfrângerea lui Sextus Pompeius avusese loc cu puțin înainte să primim veștile din Parția. Legiunile auxiliare fuseseră dizolvate și soldații își primiseră pământurile promise. Perspectiva de a fi chemați din nou la arme nu numai că ar fi prăbușit cu totul valoarea pământurilor din afara Romei, dar s-ar fi dovedit dezastruoasă și pentru economia noastră, oricum șubredă.

În fine, motivul cel mai evident era acela că încă mai speram ca Antonius să fie abătut de la visul său de a construi

un imperiu răsăritean și să devină din nou roman. A fost o speranță deșartă, dar la vremea respectivă părea rezonabilă. Dacă îi refuzam ceremonia triumfală – și dacă îi spuneam întregii Rome „adevărul“ tău –, orice revenire onorabilă sau pașnică ar fi devenit imposibilă.

În relatarea tuturor acestor evenimente am spus mereu „noi“, dar trebuie să înțelegi că timp de aproape trei ani după înfrângerea lui Sextus Pompeius, Octavius și Agrippa au stat numai din când în când la Roma. Cea mai mare parte a timpului au petrecut-o în Iliria, ca să asigure frontierele și să supună triburile barbare, care până atunci cutreieraseră în voie ținuturile de pe coasta dalmată, jefuind până și satele de pe țărmul adriatic al Italiei. În toată această perioadă mie mi-a fost încredințat sigiliul oficial al lui Octavius. Deciziile respective mi-au aparținut, deși – o spun cu mândrie – au avut de fiecare dată aprobarea Împăratului, chiar dacă adesea *post factum*. Țin minte că o dată s-a întors pentru scurtă vreme la Roma, ca să se recupereze după o rană primită în lupta împotriva unuia dintre triburile ilirice, și mi-a spus – numai pe jumătate în glumă, cred – că avându-l pe Agrippa la comanda armatei sale și pe mine, deși neoficial, în fruntea guvernării, i se pare că, pentru siguranța națiunii, ar trebui să renunțe la orice pretenție de rang și să devină, pentru plăcerea lui, conducătorul cercului meu de poeți.

Marcus Antonius... Ce atacuri și contraatacuri au avut loc de-a lungul anilor! Dar dincolo de ele se afla adevărul, chiar dacă s-ar putea ca lumea să nu-l înțeleagă niciodată pe deplin. Nu am jucat nici un joc – nici nu era nevoie. Deși știam că mulți dintre senatorii romani, care țineau de vechea partidă și schimbaseră cumva irațional taberele, vedeau în Antonius

singura speranță de a recupera trecutul și erau împotriva noastră, ținându-i partea lui Antonius, poporul era cu noi, controlam armata și aveam suficientă putere în Senat ca să ne asigurăm că acesta votează măcar cele mai importante dintre edictele noastre.

L-am fi putut suporta pe Marcus Antonius în est, în calitate de satrap independent sau Imperator sau cum ar fi vrut el să-și spună, câtă vreme rămânea roman, fie și unul pus pe jafuri. L-am fi putut suporta și la Roma, chiar așa nesăbuit și ambițios cum era. Dar nu mai puteam ignora faptul că îl furase visul grecului Alexandru și că visul acela îl îmbolnăvise.

I-am oferit ceremonia triumfală care i-a întărit sprijinul în rândul senatorilor, dar nu l-a făcut să se întoarcă la Roma. I-am oferit rangul de consul. L-a refuzat și nu a revenit la Roma. Și, într-un ultim efort disperat de a evita ceea ce știam că urmează, i-am înapoiat cele șaptezeci de vase ale flotei lui, care contribuiseră la înfrângerea lui Sextus Pompeius, și i-am trimis două mii de soldați pentru completarea legiunilor romane împrăștiate. Iar Octavia a însoțit flota și trupele până la Atena, în speranța că Antonius ar putea fi convins să renunțe la ambițiile sale îngrozitoare și că va reveni la îndatoririle sale de soț, roman și triumvir.

A acceptat vasele, a luat trupele sub comanda sa și a refuzat să o vadă pe Octavia, căreia nu i-a oferit nici măcar găzduire în Atena, ci a trimis-o imediat înapoi la Roma. Și, de parcă voia să nu se îndoiască nimeni de disprețul lui, a organizat o ceremonie triumfală în Alexandria – în *Alexandria* –, unde a prezentat câțiva prizonieri, dar nu dinaintea Senatului, ci a Cleopatrei, un monarh străin, care stătea chiar

mai sus decât Antonius, pe un tron aurit. Se spune că după festivitate a urmat o ceremonie teribil de barbară: Antonius s-a costumat în Osiris și a stat alături de Cleopatra, înveșmântată ca Isis, zeița aceea cât se poate de ciudată. El a declarat-o pe amanta sa Regina Regilor și pe Cezarion al ei l-a declarat, laolaltă cu ea, stăpânitor al Egiptului și al Ciprului. A pus chiar să se bată monede care aveau pe o față chipul său și pe cealaltă, chipul Cleopatrei.

Apoi, ca și cum atunci și-ar fi adus aminte, i-a trimis Octaviei actele de despărțire și a dat-o afară din reședința sa din Roma, fără să o prevină și fără nici un strop de politețe.

Din clipa aceea nu am mai putut evita ceea ce, probabil, avea să urmeze. Octavius s-a întors din Iliria și am început să ne pregătim pentru orice nebunie ar fi putut da peste noi dinspre răsărit.

IX. Minută a ședinței Senatului, la Roma (33 î.Hr.)

În această zi Marcus Agrippa, fost consul, senator și amiral al flotei romane, edil al Senatului Romei, anunță, pentru sănătatea și bunăstarea poporului roman și pentru gloria Romei, următoarele:

I. Din propriile fonduri și fără a recurge la vistieria publică, Marcus Agrippa va repara și va reface toate clădirile publice căzute în paragină și va curăța și repara canalizarea publică prin care murdăria din Roma ajunge în Tibru.

II. Din propriile fonduri, Marcus Agrippa va pune la dispoziția tuturor locuitorilor Romei născuți liberi necesarul de ulei de măsline și de sare pentru un an întreg.

III. Atât pentru bărbați, cât și pentru femei, fie ei născuți liberi sau sclavi, băile publice vor fi deschise timp de un an fără nici o taxă.

IV. Pentru a-i apăra pe creduli, pe ignoranți și pe săraci și pentru a împiedica răspândirea superstițiilor străine, tuturor astrologilor, ghicitorilor răsăriteni și magicienilor le este interzisă intrarea în oraș, iar celor care își practică vicioasele îndeletniciri între zidurile orașului li se ordonă să părăsească urbea Romei, în caz contrar riscând pedeapsa cu moartea și confiscarea tuturor banilor și bunurilor.

V. În templul cunoscut drept al lui Serapis și Isis nu se vor mai vinde și nici cumpăra obiecte asociate superstițiilor egiptene, pedeapsa fiind exilul, deopotrivă pentru cei care le vând și cei care le cumpără, iar templul însuși, ridicat pentru a comemora cucerirea Egiptului de către Iulius Cezar, este declarat monument istoric, nu o recunoaștere a falșilor zei ai Egiptului de către poporul roman sau de către Senatul Romei.

*X. Petiție a centurionului Quintus Appius către Munatius Plancus, comandant al legiunilor asiatice ale
Imperatorului Marcus Antonius, din Efes (32 î.Hr.)*

Eu, Appius, fiul lui Lucius Appius, mă trag din tribul Cornelia și sunt de fel din Campania. Tatăl meu a fost fermier și mi-a lăsat lângă Velletri câțiva acri de pământ, pe care i-am cultivat de la optsprezece până la douăzeci și trei de ani, asigurându-mi astfel un trai modest. Căsuța mea e încă acolo, îngrijită de soția pe care mi-am luat-o în tinerețe și care, deși a fost sclavă, este castă și credincioasă, iar pământul e lucrat de

cei trei fii ai mei rămași în viață. Doi fii i-am pierdut – unul răpus de boală, iar cel mai mare în campania din Spania împotriva lui Sextus Pompeius, sub comanda lui Iulius Cezar, cu mulți ani în urmă.

De dragul Italiei și al propriei mele posterități, am devenit soldat în cel de-al douăzeci și treilea an al vieții, în vremea când consuli erau Tullius Cicero și Caius Antonius, unchiul lui Marcus Antonius, care e acum stăpânul meu. Timp de doi ani am fost soldat de rând în armata aceea, sub comanda lui Caius Antonius, care l-a înfrânt în luptă cinstită pe conspiratorul Catilina. În cel de-al treilea an al meu ca soldat am fost cu Iulius Cezar în prima lui campanie în Spania și, cu toate că eram tânăr, ca răsplată pentru vitejia mea în luptă, Iulius Cezar m-a făcut centurion secund în Legiunea a IV-a Macedoneană. Sunt soldat de treizeci de ani. Am luptat în optsprezece campanii. În paisprezece am fost centurion și în una am ținut locul comandantului de cohortă. Am luptat sub comanda a șase consuli aleși de Senat. Am fost la datorie în Spania, Galia, Africa, Grecia, Egipt, Macedonia, Britania și Germania. Am participat la trei marșuri triumfale, am primit de cinci ori coroana de lauri pentru salvarea vieții unui camarad și am fost decorat de douăzeci de ori pentru curaj în luptă.

Prin jurământul pe care l-am depus, m-am legat, sub autoritatea magistraților, a consulilor și a Senatului, să îmi apăr țara. Am fost credincios acestui jurământ și am slujit Roma cu toată onoarea de care sunt în stare. Am ajuns acum în cel de-al cincizeci și treilea an al vieții și cer să fiu eliberat de îndatoririle militare, ca să mă pot întoarce la Velletri și să-

mi petrec anii care mi-au mai rămas de trăit în sânul familiei și în pace.

Știu că, după lege, mi se poate refuza lăsarea la vatră, în ciuda vârstei mele și a anilor de serviciu militar, căci m-am oferit voluntar pentru o nouă campanie. Și mai știu și că tot ce voi spune în continuare îmi poate pune în primejdie viața. Dacă va fi așa, îmi accept soarta.

Când am fost detașat din armata lui Marcus Agrippa, fiind trimis la Atena, de acolo la Alexandria și în final în Egipt, în armata lui Marcus Antonius, unde mă aflu acum, nu am protestat. Așa îi e dat oricărui soldat și am ajuns să mă obișnuiesc. Am mai luptat împotriva parților și nu mă tem de ei. Dar întâmplările din ultimele săptămâni mi-au semănat în suflet o mare îndoială și mă adresez ție, căci am luptat împreună în Galia sub comanda lui Iulius Cezar și m-ai tratat atât de onorabil, încât pot spera că nu o să mă judeci prea aspru înainte să mă ascuți până la capăt.

Este limpede că nu o să luptăm nici împotriva parților, nici a mezilor, nici a nimănu din răsărit. Cu toate astea, ne înarmăm, facem exerciții militare și ne construim mașini de luptă.

Am depus un jurământ în fața consulilor și a Senatului poporului roman, iar acest jurământ eu nu l-am încălcat.

Dar unde este acum Senatul? Și unde se va împlini jurământul meu?

Știm că trei sute de senatori și cei doi consuli de anul acesta au părăsit Roma și sunt acum aici, în Efes, unde Imperatorul Marcus Antonius i-a strâns împotriva celor șapte sute de senatori care au rămas la Roma. Iar la Roma alți consuli le-au luat locul celor veniți aici.

Eu față de cine sunt dator acum să-mi respect jurământul? Unde este poporul Romei, pe care Senatul trebuie să-l reprezinte?

Nu îl urăsc pe Octavius Cezar, deși aş lupta împotriva lui dacă asta mi-ar cere datoria. Nu îl iubesc pe Marcus Antonius, deși aş muri pentru el dacă asta mi-ar cere datoria. Nu se cuvine ca soldatul să se gândească la politică și nu este treaba soldatului să urască sau să iubească. Datoria lui este să-și respecte jurământul.

Roman fiind, am mai luptat împotriva romanilor, dar am făcut-o cu durere. Totuși nu am mai luptat împotriva romanilor sub stindardul unei regine străine și nu am mai mărșăluit împotriva propriei mele nații, de parcă ar fi una de barbari tatuați din cine știe ce provincie străină, pe care trebuie să o jefuim și să o supunem.

Sunt un om bătrân și obosit și cer să fiu lăsat la vatră, ca să mă întorc liniștit la casa mea. Dar tu ești comandantul meu și nu o să fac nici un gest ce ți-ar știrbi autoritatea. Dacă hotărăști că nu pot fi lăsat la vatră, mă voi achita de datorie cu aceeași onoare cu care sunt încredințat că am trăit până acum.

*XI. Scrisoare de la Munatius Plancus, comandant al
legiunilor asiatice, către Octavius Cezar, din Efes (32
î.Hr.)*

Cu toate că nu ne-am potrivit în păreri, nu am fost dușmanul tău, ci mai degrabă prietenul lui Marcus Antonius, pe care îl cunosc de pe vremea când eram amândoi generali

de încredere ai răposatului tău tată, divinul Iulius Cezar. În toți acești ani am încercat să fiu credincios Romei și să-i fiu loial omului care mi-a fost prieten.

Îmi este peste puteri să le mai fiu credincios amândurora. Ca și cum ar fi vrăjit, Marcus Antonius respectă orbește orice decizie de-a Cleopatrei, iar deciziile ei sunt impuse de propriile ambiții, care sunt – nici mai mult, nici mai puțin – să cucerească întreaga lume și să se asigure că progenitura ei îi va urma la cârma acestei lumi, a cărei capitală să fie Alexandria. Nu am reușit să-l abat pe Marcus Antonius de pe acest drum dezastruos. Chiar în clipa asta, trupe din toate provinciile asiatice se adună la Efes pentru a se alătura jalnicelor legiuni romane pe care Antonius le va trimite împotriva Romei. Ușile de la vistieria Cleopatrei sunt deschise ca să ducă până la capăt războiul împotriva Italiei, iar ea nu pleacă nici o clipă de lângă Antonius, ci îl îmboldește cu îndârjire spre distrugerea ta și împlinirea propriilor ei ambiții. Se spune că de acum înainte va merge în campanii și va da ordine laolaltă cu el, chiar și în luptă. Nu numai eu, ci toți prietenii lui l-au îndemnat să o trimită pe Cleopatra înapoi la Alexandria, unde prezența ei nu ar trezi ura trupelor romane, dar el nu vrea sau nu poate să ia vreo decizie.

Prin urmare, am fost nevoit să aleg între prietenia în declin față de un prieten și dragostea statornică față de țară. Mă întorc în Italia și renunț la aventura răsăriteană. Și nu voi fi singurul. Mi-am petrecut toată viața în mijlocul soldaților romani și cred că știu ce e în inima lor. Mulți vor refuza să lupte sub stindardul unei regine străine, iar cei care, derutați, o vor face, vor lupta cu durere și cu șovăială, astfel că atât forța brațului, cât și tăria spiritului le vor fi slăbite.

Mă adresez ție cu prietenie și mă pun în slujba ta. Dacă pe cea dintâi nu o accepți, poate vei găsi utilă sugestia mea.

XII. Memoriile lui Marcus Agrippa. Fragmente (13 î.Hr.)

Ajung acum la relatarea acelor evenimente care au condus la bătălia de la Actium și în cele din urmă la pacea la care Roma demult nu mai nădăjduia.

Marcus Antonius și regina Cleopatra și-au adunat forțele în est și și-au mutat armatele de la Efes pe insula Samos, iar de acolo la Atena, unde reprezentau un pericol pentru Italia și pentru pace în general. În timpul celui de-al doilea mandat de consul al lui Cezar Augustus am fost edil al Romei, iar când ne-am încheiat îndatoririle din acel an, ne-am concentrat pe refacerea armatelor din Italia, cu care să respingem amenințarea trădării din est, o treabă care ne-a obligat să stăm departe de Roma vreme de mai multe luni. La întoarcere am găsit Senatul subminat de prietenii lui Antonius, care erau dușmanii poporului roman. Le-am ținut piept acestor dușmani și când le-a fost limpede că nu-și pot duce la bun sfârșit planurile lor de a zădărnici ordinea din Italia, cei doi consuli din acel an și, în urma lor, trei sute de senatori lipsiți de credință și dragoste pentru țară au părăsit Roma și au plecat din Italia ca să i se alăture lui Marcus Antonius. Și au plecat fără opreliști și fără nici o amenințare din partea lui Cezar Augustus, care a privit în urma lor cu durere, dar fără mânie.

Iar în est soldații loiali Romei, refuzând jugul unei regine străine, s-au întors în Italia, întâi cu zecile și apoi cu sutele, și

de la ei am aflat că nu avem cum să evităm războiul. Am mai aflat și că războiul va începe repede, căci armatele lui Antonius scădeau din pricina dezertărilor și dacă acesta l-ar amâna prea mult, ar ajunge cu totul dependent de toanele și lipsa de experiență a legiunilor lui barbare și a comandanților din Asia.

Și astfel, spre sfârșitul toamnei, în anul de după cel de-al doilea său mandat de consul, Cezar Augustus, cu încuviințarea Senatului și a poporului Romei, a declarat că poporul este în război cu Cleopatra, Regina Egiptului, și, în frunte cu Cezar Augustus, Senatul s-a deplasat în marș solemn către Campus Martius, iar acolo, la templul zeiței Bellona, crainicul a dat citire cuvintelor care anunțau războiul, iar preoții i-au sacrificat zeiței o junincă albă și s-au rugat ca armata Romei să fie în siguranță în toate bătăliile ce aveau să vină.

După înfrângerea lui Sextus Pompeius, Augustus îi jurase poporului roman că războaiele civile luaseră sfârșit și că niciodată pământul Italiei nu va mai fi udat de sângele fiilor ei. Toată iarna ne-am antrenat soldații pe uscat, ne-am reparat și ne-am mărit flota, făcând exerciții pe mare ori de câte ori ne lasă vremea, iar în primăvară, aflând că Marcus Antonius își adunase flota și armata la gura dinspre mare a Golfului Corintului, de unde își propunea să atace fulgerător dincolo de Marea Ionică, pe țărmul estic al Italiei, am făcut noi prima mișcare și l-am atacat, ca să ferim Italia de rănila războiului.

Împotriva noastră se înșira toată floarea răsăritului: o sută de mii de soldați, din care treizeci de mii erau romani, cinci sute de vase de război desfășurate de-a lungul coastelor Greciei și o rezervă de optzeci de mii de militari, care rămăseseră în Egipt și Siria. Împotriva acestor forțe noi

veneam cu cincizeci de mii de soldați romani, dintre care o parte erau veterani din campania pe mare împotriva lui Pompeius, două sute cincizeci de vase de război, acestea din urmă sub comanda mea, și o sută cincizeci de vase cu provizii.

Coasta Greciei nu se laudă cu prea multe golfuri care pot fi apărate, așa că nu ne-a fost greu să debarcăm trupele ce urmau să lupte împotriva lui Antonius pe uscat, iar vasele aflate sub comanda mea au blocat rutele de aprovizionare pe mare dinspre Siria și Egipt, astfel că forțele Cleopatrei și ale lui Antonius erau nevoite să se bazeze pe hrana și proviziile pe care le puteau obține din ținuturile invadate.

Nedorind să vărsăm sânge roman, toată primăvara am purtat lupte de hărțuială, sperând să ne atingem scopurile prin blocadă și nu prin bătălii directe, iar în vară ne-am mutat în forță în Golful Actium, unde era concentrat grosul trupelor inamice, sperând să-i atragem într-acolo pe cei care vor încerca să zădărnicească pretinsa noastră invazie, ceea ce am și reușit. Căci Antonius și Cleopatra au venit cu toate forțele în apărarea trupelor și a vaselor pe care nu aveam nici o intenție să le atacăm, iar noi ne-am retras în fața navelor lor, lăsându-le să intre în golf, de unde știam că la un moment dat vor fi nevoite să iasă. Îi sileam să lupte pe mare, deși toate forțele lor erau masate pe uscat.

Golful Actium are o deschidere mai mică de jumătate de milă, cu toate că golful în sine se lărgeste foarte mult înspre țărm, așa că vasele inamice aveau destul loc ca să ancoreze, și, în timp ce ei se odihneau în interior, cu soldații campați pe țărm, Cezar Augustus a trimis trupe de infanterie și cavalerie în jurul lor și a întărit împresurarea, astfel încât orice încercare de retragere pe uscat i-ar fi costat scump. Apoi am

așteptat, pentru că știam că armatele din est sufereau de foamete și boli și nu aveau suficientă putere pentru o retragere pe uscat. Lupta urma să se dea pe mare.

Galerele pe care i le înapoiaserăm lui Marcus Antonius după înfrângerea lui Sextus Pompeius erau cele mai mari din întreaga flotă și eu aflasem că cele pe care Antonius comandase să fie construite pentru războiul împotriva noastră erau și mai mari: unele aveau chiar și zece rânduri de vâslași și erau protejate cu bandaje de fier împotriva berbecilor. Asemenea nave sunt aproape invincibile în fața unora mai mici în luptă directă, când nu există spațiu de manevră. Prin urmare, decisesem cu mult timp înainte să mă bazez în special pe ambarcațiunile mai ușoare și mai manevrabile, care aveau între două și șase rânduri de vâslași, dar nu mai mari de atât, și mai hotărâsem să dau dovadă de oricâtă răbdare și să ademenesc flotele din est în larg. Asta fiindcă la Naulochus, împotriva lui Pompeius, fuseserăm nevoiți să ne luptăm cu vasele inamice aproape de țărm, unde iuțeala nu a însemnat nimic.

Așa că am așteptat și în prima zi din septembrie am văzut vasele punându-se în formație de luptă, am văzut și cum le-au ars pe cele pentru care nu aveau vâslași și ne-am pregătit pentru ce avea să urmeze a doua zi.

Dimineața era senină și însorită. Golful și marea de dincolo de el erau line ca o întindere de piatră transparentă. Flota răsăriteană a ridicat pânzele, ca și cum cei de acolo sperau să pornească în urmărirea noastră imediat ce vântul le-ar fi fost favorabil. Vâslașii au coborât vâslele în apă și, ca un zid de nepătruns, flota s-a pus încet în mișcare. Antonius însuși comanda escadronul de la tribord, dintre cele trei grupuri de

vase, care erau atât de apropiate unele de altele, încât vâslele li se loveau între ele, în timp ce flota Cleopatrei venea în urma escadronului din mijloc, la o distanță oarecare.

Escadronul aflat sub comanda mea urma să-l înfrunte pe cel al lui Antonius, iar vasele comandate de Cezar Augustus se aflau în port. Eram dincolo de gura golfului și ne-am așezat într-un șir subțire și curbat, astfel că în spatele nostru nu mai era nici un vas.

În timp ce inamicul venea spre noi, nu am făcut nici o mișcare. Ceilalți s-au oprit la gura golfului și nici o vâslă nu a mai atins apa preț de câteva ore. Antonius își dorea să atacăm, dar noi nu ne-am mișcat. Am așteptat.

Și, într-un sfârșit, din nerăbdare sau din prea multă cutezanță, comandantul escadronului din port a făcut prima mișcare. Cezar Augustus a reacționat de parcă ar fi vrut să se ferească din calea pericolului. Escadronul a pornit în urmărirea lui fără să stea pe gânduri, iar restul flotei răsăritene l-a urmat. Escadronul nostru central s-a dat la o parte, ne-am lungit flancul, flota inamică a intrat ca peștele în plasă și i-am încercuit.

A fost o bătălie crâncenă până aproape de apusul soarelui, cu toate că nu a existat nici o clipă vreo îndoială serioasă în privința rezultatului. Noi nu ridicaserăm pânzele și ne mișcam cu ușurință în jurul vaselor mai greoaie, iar vasele inamice, cu pânzele ridicate, nu aveau suficient loc pe punți pentru ca arcașii și prăștierii să-și poată face treaba. Pânzele lor erau ținte ușoare pentru ghiulelele de foc pe care le aruncam din catapulte. Noi aveam punțile libere, așa că atunci când agățam cu cârligele un vas dușman, soldații noștri, mult

mai numeroși, puteau să urce la bord și să-i dovedească pe inamici cu ușurință.

Antonius a încercat să formeze un triunghi, ca să ne poată străpunge liniile. Ne-am repezit asupra lui și i-am stricat formația, așa că a fost silit să lupte individual. A încercat să se regrupeze și i-am distrus din nou formația, astfel încât la final fiecare vas lupta cum putea mai bine pentru propria supraviețuire. Marea părea o vâlvătaie de la vasele pe care le incendiaserăm, auzeam, peste mugetul flăcărilor, țipetele soldaților care ardeau odată cu vasele, iar apele s-au înroșit de sânge și erau pline de trupuri care se eliberaseră din armuri și se străduiau cu ultimele forțe să scape de foc și de spadă, de sulită și de săgeată. Cu toate că luptau împotriva noastră, erau totuși soldați romani și această irosire de vieți ne îngrețoșa.

Pe toată durata luptei vasele Cleopatrei rămăseseră în spate, în port, iar la prima boare de vânt ea a pus să se ridice pânzele, a ocolit vasele angajate în luptă și s-a îndreptat spre larg, unde nu o puteam urmări.

A urmat unul din acele momente care apar în zăpăceala luptei și pe care le știe bine orice soldat. Vasul pe care se afla Cezar Augustus și propriul meu vas ajunseseră atât de aproape unul de altul, încât ne puteam privi în ochi și chiar ne puteam auzi peste toată zarva. La nici șaiszeci de coți de noi, unde fusese înghesuită și apoi abandonată, se afla nava lui Marcus Antonius. Cred că toți trei am văzut în același timp vecele purpurii ale vasului Cleopatrei îndepărtându-se. Nici unul dintre noi nu a făcut vreo mișcare. Antonius stătea la prora vasului său, nemișcat ca o statuie, cu privirea întoarsă după Regina lui, care pleca. Apoi s-a întors spre noi, deși e greu de spus dacă ne-a recunoscut pe vreunul. Fața îi era

lipsită de orice expresie, ca fața unui mort. După aceea a ridicat brațele țepene, le-a lăsat să cadă la loc și atunci s-au ridicat pânzele și vasul lui cel mare s-a întors lent, a prins viteză, iar Marcus Antonius a plecat pe urmele Reginei sale. Am privit rămășițele jalnice ale vaselor lui scăpate din masacru și nu am făcut nici o încercare să-l urmărim. A fost ultima dată când l-am văzut pe Marcus Antonius.

Părăsite de conducătorii lor, navele rămase s-au predat. Ne-am îngrijit de inamicii noștri răniți, care ne erau frați și am incendiat vasele rămase din flota lui Antonius, iar Cezar Augustus a spus că nici un soldat roman care a luptat împotriva noastră nu va avea de suferit pentru vitejia sa, ci li se va permite tuturor să revină cu onoare și fără teamă la Roma.

Știam că avem lumea la picioare, dar în noaptea aceea nu au răsunat cântece victorioase și nici nu s-a văzut vreo urmă de veselie la nici unul din noi. Târziu în noapte, singurul sunet care se mai auzea era cel al valurilor care se loveau de vasele în flăcări și gemetele grave ale răniților. Golful dogorea de la incendii, iar Cezar Augustus, cu figura profilată clar și înroșită de văpaie, stătea la prora navei și privea marea care înghițise trupurile acelor bărbați viteji, deopotrivă camarazi și inamici, de parcă nu era nici o diferență între ei.

XIII. Scrisoare de la Caius Cilnius Mecena către Titus Livius (12 î.Hr.)

Ca să-ți răspund la întrebări:

A cerut îndurare Marcus Antonius? Da. E o chestiune pe care ar fi mai bine s-o dăm uitării. Am avut la un moment dat o copie a acelei scrisori. Am distrus-o. Octavius nu a răspuns la ea. Antonius nu a fost ucis: s-a sinucis, cu toate că a făcut o treabă de mântuială și a suferit o moarte lentă. Lasă-l să se odihnească în pace, nu merge prea departe cu cercetarea.

În ce o privește pe Cleopatra: (1) Nu, Octavius nu a pus să fie omorâtă. (2) Da, a stat de vorbă cu ea în Alexandria înainte ca ea să-și ia viața. (3) Da, i-ar fi cruțat viața. Nu îi voia moartea. Era un administrator excelent și ar fi putut deține în continuare, formal, controlul asupra Egiptului. (4) Nu, nu știu ce s-a petrecut în timpul acelei întrevederi din Alexandria. Octavius a decis să nu vorbească niciodată despre asta.

În ce-l privește pe Cezarion: (1) Da, avea numai șaptesprezece ani. (2) Da, a fost decizia noastră să fie omorât. (3) Da, consider că era fiul lui Iulius. (4) Nu, nu a fost omorât din cauza numelui său, ci din cauza ambiției sale, care era de netăgăduit. I-am adus lui Octavius argumentul vârstei lui și Octavius mi-a amintit că și el avusese cândva șaptesprezece ani și fusese ambițios.

În ce-l privește pe Antyllus, fiul lui Marcus Antonius: Octavius a pus să fie omorât. Și el avea tot șaptesprezece ani. Semăna mult cu tatăl lui.

În ce privește întoarcerea lui Octavius la Roma: (1) Avea treizeci și trei de ani. (2) Da, atunci, la începutul celui de-al cincilea mandat de consul, i s-a oferit o triplă ceremonie triumfală. (3) Da, a fost în anul în care s-a îmbolnăvit și ne-am pierdut iarăși speranța că va scăpa cu viață.

Trebuie să mă ierți, dragul meu Liviu, pentru răspunsurile mele atât de concise. Nu sunt jignit, sunt doar obosit. Privesc

în urmă la zilele acelea ca și cum le-ar fi trăit altcineva, aproape ca și cum nu s-ar fi întâmplat cu adevărat. Dacă e să spun adevărul, m-am plictisit să-mi mai amintesc. Poate că mâine mă voi simți mai bine.

CARTEA A DOUA

1

I. Declarație a Hirtiei către fiul ei, Quintus, la Velletri (2 î.Hr.)

Numele meu este Hirtia. Mama mea, Crispia, a fost cândva sclavă în casa Atiei, soția lui Caius Octavius cel Bătrân, nepoata lui Iulius Cezar Zeul și mama acelui Octavius pe care acum întreaga lume îl știe de Augustus. Nu știu să scriu, așa că îi dictez aceste cuvinte fiului meu, Quintus, care este administratorul moșilor lui Atius Sabinus la Velletri. El va scrie aceste rânduri, pentru ca urmașii noștri să știe ce s-a petrecut înainte de vremea lor și ce rol au jucat înaintașii lor în acele vremuri. Am ajuns în cel de-al șaptezeci și doilea an al vieții și sfârșitul mi se apropie. Vreau să spun lucrurile acestea înainte ca zeii să-mi închidă ochii pentru totdeauna.

Cu trei zile în urmă fiul meu m-a dus la Roma, ca să mai pot vedea o dată, înainte ca privirea să mi se împăienjenească de tot, orașul pe care mi-l aminteam din tinerețe, iar acolo mi s-a întâmplat ceva ce mi-a trezit amintiri dintr-un trecut atât de îndepărtat, încât nu credeam că mă voi mai întoarce vreodată la el. După mai bine de cincizeci de ani, l-am revăzut pe cel care este acum stăpânul lumii și are mai multe titluri

decât poate cuprinde biata mea minte. Dar odinioară îi spuneam „Tavius al meu“ și îl țineam în brațe ca pe propriu-mi copil. O să povestesc despre asta mai târziu. Acum trebuie să vorbesc despre amintirile mele din vremurile de demult.

Mama mea s-a născut sclavă în casa Iulia. I-a fost dată Atiei, mai întâi ca tovarășă de joacă și apoi ca servitoare. Dar încă din tinerețe i s-a oferit libertatea, ca recompensă pentru serviciul ei credincios, așa că a putut să se mărite după lege cu Hirtius, sclav eliberat, care a devenit tatăl meu. Tata era supraveghetorul tuturor plantațiilor de măslini de pe moșia Octavienilor de la Velletri și acolo m-am născut eu, într-o căsuță din apropierea vilei, pe dealul de deasupra livezilor. Tot acolo mi-am trăit, înconjurată de bunătatea din acea casă, primii nouăsprezece ani din viață. Acum m-am întors la Velletri și, cu voia zeilor, am să mor în aceeași căsuță, la fel de mulțumită ca atunci când eram copil.

Stăpâna mea și soțul ei nu stăteau prea des în vilă. Locuiau la Roma, căci Caius Octavius cel Bătrân era un om important în cârmuirea din vremea aceea. Când aveam zece ani, mama mi-a spus că Atia născuse un fiu și, pentru că băiatul avea sănătatea șubredă, a decis că acesta își va petrece pruncia la țară, departe de putoarea și fumul orașului. Mama născuse de curând un copil mort și putea să-l alăpteze pe fiul stăpânei. Așa că mama l-a luat pe băiat la sânul ei de parcă ar fi fost propriul ei fiu și inima mea tânără, care începea să tânjească după un copil, a simțit la fel.

Deși eram destul de mică, i-am spălat trupul, l-am înfășat, l-am ținut de mână când a făcut primii pași, l-am văzut crescând. În joaca mea copilărească de-a mama, el era Tavius al meu.

Când cel pe care îl numeam atunci Tavius avea cinci ani, tatăl lui s-a întors după o lungă ședere în ținutul Macedoniei și a stat câteva zile cu familia lui. Plănuia să se mute mai în sud, la o altă reședință de-a sa de la Nola, unde urma să mergem și să stăm și noi iarna. Dar s-a îmbolnăvit pe neașteptate și a murit înainte să apucăm să facem călătoria, iar Tavius al meu și-a pierdut tatăl, pe care nici nu-l cunoscuse. L-am ținut în brațe ca să-l alin. Îmi amintesc cum tremura din tot trupul lui micuț. Lacrimi nu a vărsat.

A rămas în grija noastră timp de încă patru ani, deși de la Roma i s-a trimis un profesor care să se ocupe de el și din când în când îl vizita și mama lui. Când aveam nouăsprezece ani, mama mea a murit și stăpâna mea, Atia – care, după doliul cerut de datină, și-a făcut datoria și s-a măritat din nou –, a decis că fiul ei trebuie să se întoarcă la Roma, ca să poată începe să se pregătească pentru maturitate. Din bunătate și ca să-mi asigure viitorul, Atia mi-a dăruit o bucată de pământ îndeajuns de mare cât să nu ajung niciodată să cunosc lipsurile și, ca să-mi fie bine, m-a dat de nevastă unui libert din casa ei, care își câștiga traiul modest, dar sigur, de pe urma unei turme de oi care păștea în ținutul muntos de lângă Mutina, la nord de Roma.

Așa m-am rupt de copilărie și am devenit femeie și, pentru că așa e în firea lucrurilor, a trebuit să mă despart și de copilul care mă prefăcusem că e al meu. Zilele mele de joacă se terminaseră. Cu toate astea, eu am fost cea care a plâns când mi-am luat rămas-bun de la Tavius. De parcă el trebuia să mă aline pe mine, m-a îmbrățișat și mi-a spus că nu o să mă uite. Ne-am promis că ne vom revedea. Nici unul dintre noi nu credea că o să se întâmple așa. Și astfel copilul care fusese

Tavius al meu a pornit pe drumul lui, ce avea să-l facă stăpânul lumii, iar eu mi-am găsit fericirea și țelul pe care mi le destinaseră zeii.

Cum ar putea o bătrână neștiutoare să recunoască măreția cuiva pe care l-a cunoscut când era bebeluș, apoi copil, apoi un băiețandru care alerga și țipa laolaltă cu tovarășii lui de joacă? Acum peste tot în afara Romei, în satele și orașele de la țară, e un zeu. În orașul meu, în Mutina, există un templu ridicat în onoarea lui și am auzit că mai sunt și altele în alte părți. Chipul lui se poate vedea pe toate căminele oamenilor de la țară.

Nu știu eu cum merge lumea sau cum lucrează zeii. Îmi amintesc un copil care era ca și al meu, deși nu se născuse din trupul meu, și trebuie să spun ce-mi amintesc. Era un copil cu părul bălai, mai spălăcit decât spicele toamna, și cu o piele albă, pe care soarele nu o colora niciodată. Uneori era iute la vorbă și voios, alteori, tăcut și retras. Se înfuria repede și îi trecea la fel de repede. Deși îl iubeam, era un copil ca oricare altul.

Probabil că încă de pe atunci zeii îi dăruiseră măreția pe care toată lumea a ajuns să o cunoască, dar dacă e așa, jur că el habar nu avea. Tovarășii de joacă erau egali lui, fie ei și copiii sclavilor celor mai umili. Oferea la fel de mult cât primea, fie că era vorba de îndatoriri sau de joacă. Da, probabil că zeii își coborâseră deja mâna asupra lui, dar, în înțelepciunea lor, nu l-au lăsat s-o știe, căci am aflat mai târziu că multe semne i-au însoțit nașterea. Se spune că mama lui a visat că în ea a intrat un zeu sub chipul unui șarpe și așa a rămas grea, că tatăl lui a visat cum soarele răsare dintre coapsele soției sale și că în clipa nașterii lui în toată Italia s-au

petrecut miracole dincolo de orice putință de înțelegere. Eu zic doar ce am auzit și povestesc amintirile din acele vremuri.

Și acum trebuie să vorbesc de întâlnirea aceea care mi-a stârnit gândurile de acum.

Fiul meu, Quintus, a vrut să văd și eu marele Forum, unde el merge des, cu treburi de-ale patronului lui, așa că m-a trezit la prima geană de lumină, ca să putem umbla pe străzi înainte să se umple de oameni. Văzuserăm noua clădire a Senatului și urcam pe Via Sacra spre templul lui Iulius Cezar, care era alb ca zăpada de pe munte sub soarele dimineții. Mi-am amintit că o dată, când eram copilă, l-am văzut pe bărbatul acesta devenit zeu și m-am minunat de măreția lumii în care am trăit și eu.

Ne-am oprit o clipă să ne odihnim lângă templu. La vârsta mea, obosesc ușor. Și, în timp ce ne odihneam, am văzut apropiindu-se un grup de bărbați. Mi-am dat seama că sunt senatori: purtau togi cu dungi purpurii. În mijlocul lor se vedea o siluetă mărunță, adusă de spate, ca mine, cu o pălărie cu boruri largi și un toiag în mână. Ceilalți păreau să i se adreseze. Vederea m-a cam lăsat și nu i-am putut distinge trăsăturile, dar, cumva, am știut și i-am spus lui Quintus:

— El e.

Quintus a zâmbit și a zis:

— Care el, mamă?

— El e, am spus și vocea mi-a tremurat. E stăpânul despre care vorbeam, cel care a fost cândva în grija mea.

Quintus l-a privit din nou, apoi m-a luat de braț și ne-am apropiat de stradă, ca să-l putem privi când trece. Îl observaseră și alți cetățeni și ne-am înghesuit printre ei.

Nu aveam de gând să spun nimic, dar în clipa când a trecut pe-acolo m-au copleșit toate amintirile din copilărie și cuvântul mi-a ieșit pe buze.

— Tavius, am spus.

Cuvântul fusese abia șoptit, dar l-am rostit chiar când a trecut pe lângă mine, și cel căruia nu intenționasem să mă adresez s-a oprit și s-a uitat la mine, parcă nedumerit. Apoi le-a făcut semn oamenilor din jurul lui să rămână pe loc și s-a apropiat de mine.

— Ai spus ceva, măicuță? a întrebat.

— Da, stăpâne, am răspuns. Să-mi fie cu iertare.

— Ai rostit un nume. Așa eram cunoscut în copilărie.

— Eu sunt Hirtia, am spus. Mama mea ți-a fost dădacă la Velletri când erai copil. Poate că nu-ți mai amintești.

— Hirtia, a spus el și a zâmbit.

S-a mai apropiat un pas și s-a uitat la mine. Avea fața ridată și obrajii supti, dar l-am recunoscut pe băiatul pe care îl știusem.

— Hirtia, a spus din nou și mi-a atins mâna. Îmi amintesc. Câți ani...?

— Peste cincizeci, am spus.

Câțiva dintre prietenii lui s-au apropiat, dar el le-a făcut semn să se îndepărteze.

— Cincizeci, a spus. Au fost buni cu tine?

— Am crescut cinci copii, dintre care trei sunt în viață și o duc bine. Soțul meu a fost un om bun și am trăit în bunăstare. Zeii l-au luat de lângă mine, iar acum sunt mulțumită că mi se apropie și mie sfârșitul.

M-a privit.

— Printre copiii tăi au fost și fete? m-a întrebat.

Întrebarea mi s-a părut ciudată. Am răspuns:

— Am fost binecuvântată numai cu băieți.

— Și ți-au făcut cinste?

— Mi-au făcut cinste, am răspuns.

— Atunci înseamnă că ai avut o viață bună, a spus. Poate chiar mai bună decât crezi.

— O să mă duc liniștită când m-or chema zeii la ei, am zis eu.

A dat din cap și privirea i s-a înnegurat. A spus cu o amărăciune pe care nu am înțeles-o:

— Atunci ești mai norocoasă decât mine, sora mea.

— Dar tu... am spus, tu nu ești ca ceilalți oameni. La țară chipul tău ferește de rele căminele oamenilor. Și la răspântii, și în temple. Nu ești fericit că te onorează întreaga lume?

M-a privit o clipă fără să răspundă. Apoi s-a întors către Quintus, care stătea lângă mine.

— Acesta este fiul tău, a spus. Ți se seamănă.

— El e Quintus, am zis eu. Este administratorul tuturor moșiilor lui Atius Sabinus de la Velletri. De când am rămas văduvă, locuiesc acolo cu Quintus și familia lui. Sunt oameni de ispravă.

L-a privit îndelung pe Quintus, fără să spună nimic.

— Eu nu am avut nici un fiu, a zis apoi. Am numai o fiică. Și Roma.

— Toți oamenii sunt copiii tăi.

A zâmbit.

— Cred că acum aș fi preferat să am trei fii și să fi fost demn de ei.

Nu am știut ce să răspund. Nu am zis nimic.

— Stăpâne, a spus fiul meu cu o voce tremurată. Noi suntem oameni simpli. Viețile noastre sunt ce au fost și până acum. Am auzit că azi o să vorbești în fața Senatului și astfel o să împărtășești lumii înțelepciunea și povețele tale. Pe lângă tine, norocul nostru nu e nimic.

— Oare, Quintus? a întrebat el.

Fiul meu a încuviințat din cap.

El a continuat:

— Quintus, astăzi, în înțelepciunea mea, trebuie să povățuiesc... să ordon Senatului să-mi ia ceea ce am iubit cel mai tare în această viață.

O clipă ochii i-au străfulgerat, apoi chipul i s-a îmblânzit și a spus:

— I-am oferit Romei o libertate de care numai eu nu mă pot bucura.

— Nu ai găsit fericirea, deși ai oferit-o altora, am spus eu.

— Așa a fost toată viața mea, mi-a răspuns el.

— Sper să găsești fericirea, am zis atunci.

— Ți mulțumesc, sora mea. Nu pot face nimic pentru tine?

— Sunt mulțumită, am spus. Fiii mei sunt mulțumiți.

A dat din cap.

— Acum trebuie să-mi fac datoria, a spus, dar a rămas multă vreme tăcut și nu s-a întors să plece. Iată că ne-am revăzut, cum am promis cu atâta vreme în urmă.

— Da, stăpâne.

A zâmbit.

— Cândva îmi spuneai Tavius.

— Tavius, am spus.

— Rămas-bun, Hirtia. De data asta poate că...

— Nu o să ne mai vedem, am spus. Plec la Velletri și nu mă mai întorc la Roma.

A dat din cap, mi-a atins obrazul cu buzele și s-a întors. A pornit încet pe Via Sacra spre cei care îl așteptau.

Cuvintele acestea i le-am spus fiului meu, Quintus, în cea de-a treia zi înainte de Idele lui Septembrie. Le-am spus pentru fiii mei și pentru copiii lor, cei născuți și cei care vor mai veni, pentru ca, atâta timp cât va dăinui familia aceasta, să știe ceva despre locul lor în lumea care a fost Roma, în zilele care s-au dus.

II. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

Dincolo de fereastra mea stâncile, sumbre și cenușii chiar și în soarele strălucitor al după-amiezii, se prăvălesc abrupt spre mare. Stânca aceasta, ca toate stâncile de pe insula Pandateria, e de origine vulcanică, destul de poroasă și de ușoară, și trebuie să calci cu grijă pe ea, ca să nu te tai la picior în vreo muchie nevăzută. Mai sunt oameni pe insulă, dar nu mi se îngăduie să-i văd. Am voie să mă plimb neînsoțită și nesupravegheată doar două sute de coți spre mare, până la fâșia îngustă de plajă cu nisip negru, și aceeași distanță în orice altă direcție de la coliba asta mică de piatră care mi-a fost adăpost în ultimii cinci ani. Cunosc textura pământului acestuia sterp mai amănunțit decât am cunoscut orice alt pământ, chiar și decât pe cel al Romei mele, la sânul căreia am risipit aproape patruzeci de ani de intimitate. E foarte posibil să nu mai cunosc vreodată un alt loc.

În zilele senine, când soarele sau vântul împrăştie ceaţa care se ridică adesea dinspre mare, privesc spre est şi uneori mi se pare că zăresc ţarmul Italiei, poate chiar oraşul Napoli, cuibărit în siguranţă în golful lui domol. Dar nu pot fi sigură. Poate nu e decât un nor negru care pătează uneori orizontul. Nu are importanţă. Nor sau pământ, oricum nu mă voi mai apropia vreodată mai mult de atât.

Dedesubt, în bucătărie, mama strigă la singura slujnică pe care ni se îngăduie să o ţinem. Aud zdrăngănit de oale şi tigăi, apoi iar ţipete. Este o repetare inutilă a tuturor după-amiezilor din aceşti ani. Slujnica noastră e mută şi, cu toate că nu e şi surdă, e puţin probabil că va înţelege vreodată limba noastră latină. Însă mama continuă să strige la ea neobosită, perseverentă în convingerea ei neabătută că nemulţumirea pe care şi-o exprimă va fi percepută şi va şi conta cumva. Mama, Scribonia, e o femeie remarcabilă. Are aproape şaptezeci şi cinci de ani, dar are energia şi voinţa unei femei mult mai tinere, energie cu care insistă să pună într-o ordine anume o lume care nu i-a fost niciodată pe plac şi pe care o ocărăşte fiindcă nu se orânduieşte conform unui principiu care până acum le-a scăpat amândurora. Sunt sigură că a venit cu mine aici, pe Pandateria, nu din grijă maternă, ci în căutarea disperată a unei situaţii care să-i confirme încă o dată nemulţumirea ei faţă de viaţă. Iar eu cred că i-am permis să mă însoţească dintr-o indiferenţă convenabilă.

Abia dacă o cunosc pe mama. Am văzut-o de puţine ori în copilărie, chiar mai rar în adolescenţă, iar la maturitate am întâlnit-o numai în ocazii mai mult sau mai puţin oficiale. Nu am ţinut niciodată la ea şi mă linişteşte întru câtva să ştiu că,

după acești cinci ani de intimitate forțată, sentimentele mele față de ea au rămas neschimbate.

Eu sunt Iulia, fika lui Octavius Cezar, Augustul, și scriu aceste rânduri în cel de-al patruzeci și treilea an al vieții mele. Le scriu dintr-un motiv cu care prietenul tatălui meu și vechiul meu dascăl, Athenodorus, n-ar fi fost în veci de acord: pentru mine și ca să îmi pot arunca din nou ochii peste ele. Chiar dacă mi-aș fi dorit, e puțin probabil să le vadă și alți ochi. Dar nu-mi doresc asta. Nu vreau să mă explic în fața lumii și nu doresc ca lumea să mă înțeleagă. Lumea a ajuns să-mi fie indiferentă, cum îmi sunt și mie însămi. Indiferent cât mai am de trăit în trupul acesta, pe care l-am slujit cu multă grijă și meșteșug atâția ani, partea care contează din viața mea s-a încheiat, așa că acum o pot privi cu interesul detașat al cărturarului care, cum spunea Athenodorus cândva, aș fi putut deveni dacă aș fi fost bărbat și nu fică de împărat și de zeu.

Și totuși ce puternice sunt vechile obiceiuri! Căci până și acum, când scriu aceste rânduri în jurnal, știind prea bine că sunt menite să fie văzute doar de cel mai ciudat dintre cititori, de mine însămi, mă trezesc că mă opresc și chibzuiesc, căutând topica cea mai potrivită cu care să-mi susțin argumentația, argumentația însăși, în forma ei cea mai adecvată, structura ei, aranjarea cea mai eficientă a părților ei componente și chiar stilul în care să fie exprimate aceste părți. Pe mine o să mă conving de adevăr prin forța propriului meu discurs și tot pe mine o să mă conving de contrariu. E o prostie, dar una care nu cred să facă rău nimănui. Îmi umple zilele cel puțin la fel de bine ca numărul valurilor care se

sparg pe nisipul coastei stâncoase a acestei insule pe care sunt nevoită să rămân.

Da, probabil că viața mea s-a sfârșit, deși nu cred că am înțeles pe deplin cât de bine știu acest adevăr până ieri, când mi s-a permis pentru prima dată, după aproape doi ani, să primesc o scrisoare de la Roma. Fiii mei Caius și Lucius sunt morți, primul de pe urma unei răni căpătate în Armenia, iar celălalt, răpus de o boală căreia nimeni nu i-a putut da de cap, în orașul Marsilia, în drum spre Spania. La citirea scrisorii m-a cuprins o amorțeală pe care am considerat-o, într-un mod detașat, drept rezultatul șocului și am așteptat durerea care îmi imaginam că o să urmeze. Dar nu a urmat nici o durere și am început să meditez la viața mea și să-mi amintesc momentele care m-au făcut să o privesc cu detașare, de parcă nici nu avea legătură cu mine. Și am știut că s-a sfârșit. Să nu-ți pese de tine însăși nu înseamnă mare lucru, dar să nu-ți mai pese de cei pe care i-ai iubit este cu totul altceva. Totul a devenit obiectul unei curiozități indifferente și nimic nu mai are importanță. Poate că scriu aceste rânduri și folosesc meșteșugurile învățate tocmai ca să descopăr dacă mă pot smulge din indiferența imensă în care m-am scufundat. Mă îndoiesc că voi reuși, așa cum nu voi reuși nici să rostogolesc stâncile acestea uriașe în adâncurile tenebroase ale mării. Până și îndoiala mea mă lasă indiferentă.

Eu sunt Iulia, fiica lui Caius Octavius Cezar, Augustul, și m-am născut în urbea Romei în a treia zi din septembrie, în anul în care consuli erau Lucius Marcius și Caius Sabinus. Mama mea era acea Scribonia al cărei frate îi era socru lui Sextus Pompeius, piratul pe care tatăl meu l-a nimicit, pentru siguranța Romei, la doi ani după nașterea mea...

Este un început cu care până și Athenodorus, bietul meu Athenodorus, ar fi fost de acord.

III. Scrisoare de la Lucius Varius Rufus către Publius Vergilius Maro, din Roma (39 î.Hr.)

Dragul meu Virgiliu, sper că boala ta nu se agravează și că soarele napoletan ți-a mai ameliorat starea de sănătate. Prietenii tăi îți transmit cele mai bune gânduri și m-au însărcinat să te asigur că binele nostru depinde de al tău: dacă tu ești sănătos, atunci suntem și noi. Prietenii tăi m-au însărcinat și să-ți spun cât regretăm că nu ai putut participa aseară la banchetul din casa lui Claudius Nero, un festin după care abia în această după-amiază încep să-mi revin. A fost o seară extraordinară și poate îți mai iau gândul de la necazul tău dacă îți povestesc câte ceva despre ea.

Îl cunoști pe Claudius Nero, cel care ți-ar fi fost gazdă? El vorbește de tine cu oarecare familiaritate, așadar bănuiesc că măcar l-ai întâlnit. Dacă îl cunoști, poate îți amintești că în urmă cu numai doi ani era în exil în Sicilia pentru că i se opusese față de Octavius Cezar al nostru la Perusia. Acum se pare că a renunțat la politică și pare să fie foarte bun prieten cu Octavius. E destul de bătrân, iar soția lui, Livia, arată mai degrabă a fiică decât a consoartă de-a lui – o întâmplare fericită, cum vei înțelege de îndată.

S-a dovedit a fi o seară literară, cu toate că mă îndoiesc că asta a fost intenția lui Claudius. Curând a devenit limpede că de fapt în spatele întregii povești era Octavius, iar Claudius doar făcea pe gazda. Scopul evenimentului a fost acela de a-l

onora pe prietenul nostru Pollio, care va oferi în sfârșit poporului Romei biblioteca pe care o tot promite, pentru ca învățătura să dea rod și printre oamenii de rând.

Invitații erau de toate felurile, dar, după cum s-a dovedit, amestecul a fost unul nimerit. Majoritatea erau prietenii noștri – Pollio, Octavius și (vai!) Scribonia, Mecena, Agrippa, eu, Emilius Macer, „admiratorul“ tău Mevius, care fără îndoială l-a rugat pe Claudius să-l invite, iar acesta n-a avut destulă minte și a făcut-o, cineva pe care nu-l cunoștea nimeni, un om micuț și ciudat de la Pont, din Amasia, pe nume Strabon, un fel de filosof, cred, apoi, de dragul frumuseții, mai multe doamne de viță, ale căror nume nu mi le amintesc, și, spre surprinderea mea (și plăcerea ta, bănuiesc), acel tânăr cam grosolan, dar atrăgător, a cărui operă ai avut amabilitatea să o admiri, Horațiu al tău. Cred că prezența lui i se datorează lui Mecena, în ciuda moșiciei suferite din partea lui Horațiu acum câteva luni.

Trebuie să spun că Octavius era într-o stare de spirit extraordinară, aproape volubil, în ciuda figurii acre a Scriboniei. Cum știi, tocmai s-a întors din Galia și poate că acele câteva luni dure petrecute acolo l-au făcut să tânjească după o companie civilizată. În plus, se pare că atât necazurile cu Marcus Antonius, cât și cele cu Sextus Pompeius sunt acum în așteptare, dacă nu cumva au fost rezolvate definitiv. Sau poate că sursa veseliei lui era soția lui Claudius, Livia, de care se pare că a prins mare drag.

În orice caz, Octavius a stăruit să joace rolul de maestru de vinuri și a preparat un vin mult mai tare decât de obicei, aproape în părți egale cu apa, astfel încât, chiar înainte de primul fel de mâncare, cei mai mulți dintre noi eram un pic

amețiți. A insistat ca Pollio, nu el, să stea pe locul de onoare, alături de Claudius, în timp ce el a preferat să se așeze la masă pe un loc mai puțin important, cu Livia alături.

Trebuie să spun că Octavius și Claudius s-au comportat excesiv de civilizat unul cu altul, mai ales în condițiile date. Mai că ai fi crezut că au ajuns la o înțelegere. Scribonia stătea la cealaltă masă, bârfea cu doamnele și arunca priviri chiorâșe către masa unde ne aflăm noi – deși numai zeii știu ce motive putea avea să se uite chiorâș. Îi displace această căsnicie la fel de mult ca lui Octavius și nu e nici un secret că se va ajunge la o despărțire imediat ce se va naște copilul lui Octavius... Ce jocuri trebuie să joace cei care dețin puterea în lume! Și ce ridicoli trebuie să le pară muzelor! Probabil cei care sunt cel mai aproape de zei sunt și în cea mai mare măsură la mila lor. Ce noroc avem noi, dragul meu Virgiliu, că nu suntem obligați să ne căsătorim ca să ne asigurăm posteritatea, ci îi putem lăsa pe copiii sufletului nostru să pășească frumos spre viitor, unde nu se vor transforma și nici nu vor muri.

Trebuie să recunosc, Claudius se pricepe să dea mese: un vin foarte decent din Campania înainte de mâncare și un vin bun de Falernum după aceea. Meniul nu a fost nici ostentativ de elaborat, nici de o simplitate studiată: la început stridii, ouă și cepșoare, apoi ied fript, pui copti și plătică la frigare, plus diverse fructe proaspete.

După masă Octavius a propus un toast în cinstea muzelor și o conversație despre rolurile fiecăreia. A avut o scurtă dispută cu el însuși dacă ar trebui să închinăm în cinstea celor trei muze vechi sau a celor nouă mai recente și în final, după ce s-a prefăcut că se frământă intens, a ales varianta a doua.

— Dar, a spus el zâmbind și aruncându-i o privire lui Claudius, trebuie să le cinstim pe muze și atât. Nu trebuie să permitem să fie pângărite de vreo aluzie la politică. E un subiect care ne-ar putea stingheri pe toți.

A râs toată lumea, chiar dacă nervos, și deodată mi-am dat seama câți dușmani – foști și potențiali – se găseau în încăperea aceea. Claudius, pe care Octavius îl exilase de la Roma cu nici doi ani în urmă, Pollio însuși, oaspetele nostru de onoare, care era un vechi prieten de-al lui Marcus Antonius, tânărul nostru Horațiu, care cu numai trei ani înainte luptase în tabăra trădătorului Brutus, și Mevius, bietul Mevius, care nutrea o invidie atât de adâncă, încât nimeni nu putea scăpa de perfidia lingușelii lui – sau viceversa.

A început Pollio, ca oaspete de onoare. Cu o înclinare smerită către Octavius, a ales să o preamărească pe vechea muză a Memoriei, Mneme, și, asemuind întreaga omenire cu un singur trup, a comparat experiența colectivă a omenirii cu mintea acelui trup, iar de acolo a vorbit destul de elegant (deși neechivoc) despre biblioteca pe care o înființează la Roma ca și cum ar fi cea mai importantă calitate a minții, memoria, conchizând că muza Memoriei tronează peste toate celelalte ca o regină binevoitoare.

Mevius a scos un oftat tremurat și i-a șoptit tare de tot cuiva:

— Minunat! O, ce minunat!

Horațiu i-a aruncat o privire și a înălțat neconvins din sprâncene.

Agrippa a cinstit-o pe Clio, muza Istoriei. Mevius a murmurat ceva despre bărbăție și vitejie, iar Horațiu s-a uitat urât la Mevius. Eu, la rândul meu, am vorbit despre Calliope –

destul de prost, mă tem, de vreme ce nu am putut să trimit la propria mea creație despre ucisul Iulius Cezar, cu toate că era vorba de un poem, fiindcă aş fi încălcat interdicția lui Octavius legată de politică.

Mă tem că a fost destul de plicticos, cu toate că Octavius, care stătea întins pe divan în lumina torțelor, cu Livia lângă el, părea mulțumit. Însuflețirea și veselia lui au făcut posibil ceea ce altminteri ar fi fost cu neputință.

I-a repartizat-o lui Mevius (iar mie mi s-a părut o aluzie destul de evidentă, deși Mevius era prea plin de sine ca să observe) pe Thalia, muza Comediei, iar Mevius, încântat de faptul că era scos în evidență, s-a lansat într-o relatare lungă și absurdă (furată, cred, de la Antiphanes din Atena) despre parveniții din vechea Atenă – sclavi, liberi și negustori – care aveau îndrăzneala să se considere la același nivel cu cei de o viță mai nobilă decât a lor, făceau rost de invitații în casele oamenilor importanți și se îmbuibau la masa lor, abuzând de amabilitatea și generozitatea nobilelor lor gazde, povestind apoi cum Thalia, zeița spiritului comic, ca să-i pedepsească pe acești intruși, a trimis asupra lor anumite beteșuguri, ca să se vadă ce hram poartă și ca nobilimea să poată fi protejată. Pe unii, a spus Mevius, i-a făcut pitici, i-a înzestrat cu clăi de păr ca fânul în care se născuseră și cu maniere de grăjdari. Și așa mai departe.

Curând a devenit clar că Mevius îl ataca pe tânărul tău prieten, Horațiu, deși nimeni nu știa prea sigur din ce motiv. Și nimeni nu prea știa cum să reacționeze. Ne-am uitat la Octavius, dar figura lui era impasibilă. Ne-am uitat la Mecena, care nu părea deloc îngrijorat. Nimeni nu se uita la Horațiu, în

afară de mine, care stăteam lângă el. Era palid în lumina pâlpâitoare.

Mevius a terminat și s-a lăsat pe spate, mulțumit că flatase un protector și distrusese un posibil rival. Dinspre cei prezenți s-a auzit un murmur. Octavius i-a mulțumit și a spus:

— Acum cine va vorbi despre Erato, care este muza Poeziei?

Iar Mevius, însuflețit de succesul pe care credea el că l-a avut, a spus:

— O, Mecena, desigur! Doar a curtat-o pe muză și i-a cucerit favorurile. Nu poate fi altul decât Mecena.

Mecena a dat din mână apatic.

— Sunt nevoit să refuz, a spus el. În ultimele luni s-a îndepărtat de grădina mea... Poate tânărul meu prieten Horațiu vrea să vorbească el despre ea.

Octavius a râs și s-a întors către Horațiu cu o politețe desăvârșită:

— L-am cunoscut pe oaspetele nostru abia în această seară, dar mă voi încrede în această foarte scurtă legătură. Horațiu, vrei să vorbești?

— O să vorbesc, a spus Horațiu, dar o bună bucată de vreme nu a spus nimic.

Fără să mai aștepte vreun servitor, și-a turnat singur o măsură de vin neamestecat și l-a băut dintr-o sorbire. Apoi a vorbit. Îți redau cuvintele lui așa cum mi le amintesc.

— Cunoașteți cu toții povestea grecului Orfeu, despre care Virgiliu, care nu este aici în seara aceasta, a scris atât de frumos: fiul lui Apollo și al muzei Calliope, căruia zeul i-a făcut onoarea de a-i dăruia bărbăția, moștenitor al lirei de aur care umplea lumea de lumină, făcând până și copacii și

pietrele să strălucească de o frumusețe nemaicunoscută până atunci de oameni. Și știți de dragostea lui pentru Euridice, pe care a cântat-o cu atâta grație și candoare, încât Euridice a simțit că face parte din însuși sufletul cântărețului și i-a devenit soață, iar Hymen a plâns la nunta lor ca în fața unui destin pe care nimeni nu și-l putea închipui. Și mai știți și cum Euridice, îndepărtându-se prosteste și ieșind de sub protecția vrăjii soțului ei, a fost mușcată de un șarpe ieșit din măruntaiele pământului și târâtă din lumina vieții în întunericul lumii subpământene – unde Orfeu, în disperarea sa, a urmat-o, acoperindu-și ochii în fața întunecimii pe care nici un om nu și-o poate închipui. Și, odată ajuns acolo, atât de frumos a cântat și atâta lumină a răspândit în întuneric, încât până și spiritele celor morți au vărsat lacrimi și roata pe care Ixion se învârtea îngrozit a stat în loc, iar demonii nopții au cedat și au spus că Euridice se poate întoarce cu soțul ei în lumea luminii, cu condiția ca Orfeu să rămână legat la ochi și să nu privească în urmă, la soața sa, care venea după el... Legenda nu ne spune de ce și-a încălcat Orfeu promisiunea. Ne spune doar că a făcut-o, că a văzut unde fusese, a văzut-o pe Euridice târâtă înapoi în adâncurile pământului și a văzut cum pământul se închide în jurul ei, astfel că el n-o poate urma. Legenda ne mai spune cum de atunci Orfeu și-a tot cântat durerea și cum fecioarele, care trăiseră numai în lumină și nu-și puteau imagina unde fusese el, au venit și i s-au oferit, ca să-l farmece și să uite ce știa, cum el le-a respins și atunci ele, în furia lor, i-au acoperit cu țipete cântecul, pentru ca vraja lui să nu le poată înfrâna, și, în nebunia lor, i-au sfâșiat trupul în bucăți și l-au aruncat în râul Hebrus, unde capul lui retezat a continuat să cante cântecele fără cuvinte,

iar malurile s-au despărțit și s-au lărgit, ca să-l ducă în siguranță până la marea nețărmurită... Aceasta este povestea grecului Orfeu, pe care ne-a spus-o Virgiliu și pe care eu am ascultat-o.

În încăpere s-a lăsat tăcerea. Horațiu și-a scufundat cupa în vasul cu vin și a băut iar.

— Zeii, în înțelepciunea lor, a continuat el, ne vorbesc despre viețile noastre. Trebuie doar să vrem să ascultăm. Vă vorbesc acum despre un alt Orfeu – nu un fiu de zeu și zeiță, ci un Orfeu italian care a avut un tată sclav și o mamă fără nume. Fără îndoială că unii vor lua în batjocură un asemenea Orfeu, dar numai cei care au uitat că toți romanii se trag dintr-un zeu și au moștenit numele fiului său se trag dintr-o muritoare și au moștenit omenia ei. Astfel că până și un pitic cu o claie de fân pe cap s-ar putea să fi fost atins de un zeu dacă s-a născut din pământul iubit de Marte... Acest Orfeu despre care vorbesc eu nu a primit nici o liră de aur, doar o biată torță de la un tată modest, care și-ar fi dat și viața pentru ca fiul său să fie vrednic de visul lui. Așa a putut acest Orfeu să vadă în copilărie lumina Romei, la fel ca fiii celor bogați și puternici, iar în tinerețe, cu prețul averii tatălui său, a putut vedea și sursa a ceea ce se spunea că ar fi lumina întregii umanități, venită din orașul unde s-a născut cunoașterea, Atena. Astfel, iubirea lui nu a fost o femeie. Euridice a lui a fost cunoașterea, un vis al lumii, și ei i-a închinat cântecul lui. Dar lumea de lumină care era visul lui de cunoaștere a fost eclipsată de un război civil și, părăsind lumina, acest tânăr Orfeu s-a cufundat în întuneric ca să-și recupereze visul. La Philippi, uitând de cântecul său, a luptat împotriva unuia despre care credea că întruchipează forțele întunericului. Și

atunci zeii sau demonii – nici acum nu știe cine – i-au oferit darul lașității, l-au îndemnat să fugă de pe câmpul de bătălie cu visul și cunoașterea sa neștirbite și l-au mai îndemnat să nu privească înapoi, spre ceea ce lăsa în urmă. Dar, asemeni celui alt Orfeu, tocmai când scăpase cu bine, a privit înapoi și visul lui s-a spulberat ca un fum în întunericul timpului și al realității concrete. A văzut lumea și a știut că e singur – fără tată, fără avere, fără speranță, fără vise... Abia atunci zeii i-au dat lira de aur și l-au îndemnat să cânte nu cum vor ei, ci cum dorește el. Sunt înțelepți zeii în cruzimea lor, căci acum cântă – el, cel care nu ar fi vrut să cânte. Nici o fecioară tracă nu îl ademenește și nici nu îi dăruiește farmecele ei. Se descurcă singur cu târfe cinstite, la un preț corect. Câinii lumii îl latră când cântă, încercând să-i acopere vocea. Cu cât cântă mai mult, cu atât se înmulțesc și ei și fără îndoială că și el va ajunge să i se smulgă membrele, chiar dacă va continua să cânte, în ciuda lătratului, și va cânta și în timp ce trupul îi va fi purtat spre marea uitării, în ale cărei brațe vom ajunge cu toții... Și astfel, domni de vază și stăpâni ai mei, v-am spus o poveste plicticoasă despre un Orfeu din împrejurimi, iar rămășițele lui vă doresc numai bine.

Dragul meu Virgiliu, nu pot să-ți spun cât s-a prelungit tăcerea și nu pot să-ți spun nici de unde venea această tăcere, dacă din uluire sau din teamă sau dacă toți (asemenea mie) fuseseră vrăjiți ca de o liră a lui Orfeu. Torțele pâlpâiau, aproape stinse, și o clipă chiar am avut sentimentul straniu că am coborât cu toții în lumea subpământeană de care vorbește Horațiu, iar acum urcam iar și nu îndrăzneam să privim în urmă. Mevius s-a foit și a șoptit înciudat, știind bine că îl va auzi cine trebuie:

— Philippi, așa a spus. Forțele întunericului, ce să zic! Nu e asta trădare la adresa triumvirului? Nu e trădare?

Octavius nu se clintise din loc în timpul reprezentației lui Horațiu. Apoi s-a ridicat de pe divan și s-a așezat lângă Livia.

— Trădare? a spus el cu blândețe. Nu este trădare, Mevius. Să nu mai vorbești așa în prezența mea.

S-a ridicat iar și s-a apropiat de locul unde stătea Horațiu.

— Horațiu, îmi îngădui să stau lângă tine? a întrebat el.

Prietenul nostru a dat năuc din cap. Octavius s-a așezat lângă el și au vorbit cu voci scăzute. Mevius nu a mai spus nici un cuvânt toată seara.

Și uite așa, dragul meu Virgiliu, Horațiu al nostru, pe care îl îndrăgeam deja cu toții, a câștigat prietenia lui Octavius Cezar. Una peste alta, a fost o seară reușită.

IV. Scrisoare de la Mevius către Furius Bibaculus, din Roma (ianuarie 38 î.Hr.)

Dragul meu Furius, chiar nu mă lasă inima să-ți scriu pe larg despre seara aceea dezastruoasă din septembrie trecut din casa lui Claudius Nero, care a avut un singur aspect plăcut și anume absența „prietenului” nostru Virgiliu. Dar poate că e mai bine așa, pentru că de atunci au ieșit la iveală niște întâmplări care fac întreaga poveste și mai absurdă decât a părut la momentul respectiv.

Zău că nu mi-i mai amintesc pe toți cei care au fost acolo – Octavius, desigur, și prietenii aceia ciudați ai lui, etruscul Mecena, parfumat și plin de giuvaieruri, și Agrippa, care mirosea a transpirație și piele tăbăcită. Chipurile, era o serată

literară, dar, dragul meu, în ce hal a ajuns lumea noastră literară! Pe lângă ăștia, până și impostorul ăla plângăcios de Catullus aproape că ar fi părut poet. Mai erau și Pollio, înfumuratul ăla, cu care trebuie să fii binevoitor din cauza averii și puterii lui politice și ale cărui opere trebuie să le asculți la nesfârșit dacă ai nesăbuița să participi la petrecerile date de el, înăbușindu-ți râsul la tragediile lui și prefăcându-te emoționat de versuri, iarăși Mecena, autor de poeme lugubre într-o latină care aproape pare o limbă străină, Macer, care a descoperit o a zecea muză, cea a Banalității, și parvenitul ăla incredibil, Horațiu, de care – o să te bucuri să afli – m-am descotorosit destul de eficient în timpul petrecerii. Politicieni guralivi, coțofene împopoțonate și țărănoi analfabeți desfigurează grădina muzelor. E de mirare că tu și cu mine mai găsim curajul să continuăm cu asta!

Dar intrigile sociale din seara aceea au fost cu mult mai interesante decât cele literare și despre asta vreau de fapt să-ți scriu.

Am auzit cu toții de preferințele lui Octavius în privința femeilor. Eu recunosc că nu dădusem prea mare crezare poveștilor până în seara aceea – e un omuleț atât de palid, încât ai zice că un pahar de vin neamestecat și o îmbrățișare focoasă l-ar arunca fără suflare unde-i sunt și strămoșii (oricine or fi ei) –, dar acum încep să cred că e ceva adevăr în ele.

Soția gazdei noastre era o anume Livia, dintr-o veche și conservatoare familie republicană (din câte am auzit, chiar tatăl ei a fost ucis de armatele octaviene la Philippi). O fată extraordinar de frumoasă, dacă îți place genul: o figură modestă și cuviincioasă, blondă, cu trăsături regulate, buzele

cam subțiri, voce blândă și așa mai departe. „Idealul patrician“, cum se spune. E foarte tânără – are, poate, vreo optsprezece ani –, cu toate astea i-a făcut deja un copil soțului ei, care e de trei ori mai vârstnic decât ea, și se vedea destul de limpede că era din nou grea.

Trebuie să spun că toți băuserăm mult. Totuși comportamentul lui Octavius a fost incredibil. Părea topit după ea, de ai fi zis că e un Catullus bolnav de iubire, o mângâia pe mână, îi șoptea la ureche și râdea ca un băiețel (deși, desigur, cam asta și e, în ciuda importanței pe care și-o atribuie), tot felul de prostii din astea – și toate sub ochii propriei sale soții (nu că *asta* ar fi contat, deși era și ea însărcinată) și ai soțului Liviei, care părea fie să nu observe, fie să zâmbească indulgent, mai degrabă ca un tată ambițios decât ca un soț care ar fi trebuit să-și simtă onoarea atinsă. În orice caz, la momentul respectiv nu am dat mare importanță faptului. Mi s-a părut un comportament cam vulgar, dar la ce te poți aștepta (mi-am zis) de la nepotul unui cămătar oarecare de târg? Dacă, după ce a umplut o căruță, a vrut să urce în alta, tot plină, treaba lui.

Dar acum, la patru luni după seara cu pricina, Roma vuieste din pricina unui asemenea scandal, încât sunt sigur că nu m-ai ierta dacă aș neglija să te informez.

Acum mai puțin de două săptămâni Scribonia, care, până una-alta, îi era soție, a născut o fată – deși ai zice că până și fiul *adoptiv* al unui zeu ar fi trebuit totuși să poată face un băiat. Chiar în ziua în care Scribonia a născut, Octavius i-a trimis o scrisoare de despărțire – altfel, un fapt deloc surprinzător, de vreme ce se spune că toată povestea fusese negociată dinainte.

Dar – și aici intervine scandalul – în săptămâna următoare Tiberius Claudius Nero i-a acordat Liviei divorțul, iar a doua zi (deși era încă însărcinată) i-a dat-o de soție lui Octavius, cu tot cu o dotă substanțială. Întreaga afacere a fost aprobată de Senat, preoții au făcut sacrificii și toate prostiile de rigoare.

Cum ar putea cineva să ia în serios un asemenea om? Și totuși e luat în serios.

V. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

Lumea întreagă cunoștea contextul nașterii mele cu mult înainte să-l cunosc și eu, iar când am ajuns în sfârșit la vârsta la care l-am putut înțelege, tatăl meu era stăpânul lumii și zeu. Între timp lumea a ajuns să înțeleagă că felul în care se poartă un zeu, oricât de straniu le-ar părea muritorilor, pentru el e ceva firesc și în cele din urmă ajunge să le pară inevitabil celor care trebuie să-l divinizeze.

Așa că nu mi s-a părut deloc ciudat că Livia era mama mea, iar Scribonia, doar un musafir ce venea când și când în casa noastră, o rudă îndepărtată, dar de neocolit, pe care toată lumea o suporta dintr-un nedeslușit simț al obligației. Amintirile mele din perioada aceea sunt vagi și nu mă încred pe de-a-ntregul în ele, dar acum mi se pare că anii aceia au fost îndeajuns de agreabili. Livia era intransigentă, arogantă și îmi arăta o afecțiune rece, iar eu învățasem să mă aștept la asta.

Spre deosebire de majoritatea bărbaților de rangul lui, tatăl meu a insistat să fiu crescută în stil tradițional, în casa lui, să fiu în grija Liviei și nu a unei doici, să învăț treburile

dintr-o gospodărie – să țes, să cos și să gătesc –, la fel ca pe vremuri, și în același timp să primesc educația potrivită unei fice de împărat. Așa că în copilărie am țesut alături de sclavii din gospodărie, am învățat să scriu și să citesc în latină și greacă de la sclavul tatei, Phaedrus, și apoi am studiat ce înseamnă înțelepciunea cu vechiul lui prieten și dascăl, Athenodorus. Deși la vremea aceea nu o știam, cel mai semnificativ aspect al vieții mele a fost faptul că tatăl meu nu a mai avut alți copii. Era o hibă a spiței iuliene.

Cu toate că probabil l-am văzut rar în anii aceia, prezența lui era cea mai puternică din viața mea. Am învățat geografie din scrisorile lui, care mi se citeau zilnic și erau trimise cu poșta de oriunde era nevoit să meargă – din Galia, Sicilia sau Spania, din Dalmația, Grecia, Asia sau Egipt.

Cum am spus, probabil că l-am văzut rar și totuși acum am senzația că era mereu acolo. Închid ochii și aproape că simt cum mă arunca în sus, aud râsul extaziat al copilului care se simte îngrozit și totuși în siguranță, simt mâinile lui prinzându-mă din neantul în care mă aruncaseră. Aud vocea joasă, liniștitoare și caldă, simt mângâierile pe creștet, îmi amintesc jocurile cu mingea și cu pietricele și îmi simt picioarele obosite pe delușoarele din grădina din spatele vilei noastre de pe colina Palatin, când ne plimbam până într-un loc de unde vedeam orașul răsfirat dedesubt ca o jucărie gigantică. Și totuși nu-mi pot aminti chipul lui din vremea aceea. Îmi spunea Roma, „mica lui Romă“.

Prima mea amintire vizuală limpede cu tata e de la nouă ani. Era la al cincilea mandat de consul și se sărbătorea triplul său triumf după victoriile din Dalmația, de la Actium și din Egipt.

De atunci la Roma nu s-au mai organizat asemenea celebrări ale succeselor militare. Mai târziu tata mi-a explicat că până și cea la care a luat parte atunci i s-a părut vulgară și barbară, dar că la momentul respectiv era necesară din considerente politice. Așa că nu știu dacă fastul pe care l-am perceput a fost sporit de faptul că a fost un eveniment unic, ce nu s-a mai repetat de atunci, sau chiar a fost o sărbătoare atât de grandioasă pe cât mi-o amintesc.

Nu-l văzusem pe tata de mai bine de un an și el nu a avut timp să vină la Roma înaintea intrării triumfale în oraș. Se aranjase ca eu și Livia, laolaltă cu ceilalți copii din casă, să ne întâlnim cu el la porțile orașului, unde am fost escortați de o procesiune senatorială și așezați în locuri de onoare, unde să așteptăm sosirea lui. Pentru mine era un joc. Livia îmi spusese că o să luăm parte la o paradă și că trebuie să-mi păstrez calmul. Dar nu m-am putut abține să sar de pe scaun și să mijesc ochii, ca să văd cum se apropie tata pe drumul șerpuit. Iar când în sfârșit l-am văzut, am râs și am bătut din palme și aș fi fugit spre el, dar m-a potolit Livia. Atunci când tata a ajuns destul de aproape cât să ne recunoască, a dat pintoni calului, a luat-o înaintea soldaților pe care îi conducea și m-a ridicat în brațe râzând, apoi a îmbrățișat-o pe Livia. Și era tata. A fost, poate, ultima oară când l-am putut privi ca pe un tată ca oricare altul.

Pentru că imediat a fost luat de acolo de pretorii din Senat, care i-au așezat pe umeri o mantie de purpură și aur, l-au condus spre carul triumfal, pe Livia și pe mine ne-au dus să stăm alături de el și a început procesiunea lentă spre Forum. Îmi amintesc teama și dezamăgirea pe care le-am simțit. Deși stătea lângă mine și mă liniștea cu blândețe, punându-și mâna

pe umărul meu, tata era totuși un străin. Goarneau și trompetele din fruntea procesiunii au intonat chemările la luptă, lictorii cu fascii împodobite cu frunze de laur au pornit încet și am intrat în oraș. Oamenii umpluseră piețele prin care treceam și strigau atât de tare, încât acopereau până și sunetele goarnelor, iar Forumul, unde ne-am oprit în final, era un furnicar de oameni, de nu se mai vedea nici o piatră din pavaj.

Trei zile au durat ceremoniile. Vorbeam cu tata când apucam și, cu toate că Livia și cu mine eram aproape mereu lângă el în timpul discursurilor, al sacrificiilor și al prezentărilor, simțeam cum îl trage de lângă mine o lume pe care atunci începeam să o văd pentru prima dată.

Și totuși el se purta tot timpul blând cu mine și îmi răspundea când îi vorbeam, de parcă pentru el eram la fel de importantă ca întotdeauna până atunci. Îmi amintesc că am văzut într-una dintre procesiuni, într-o trăsură strălucind de atâta aur și bronz, silueta sculptată a unei femei impunătoare, așezată pe un tron din fildeș și abanos, cu doi copii întinși de-o parte și de alta. Toți aveau ochii închiși, de parcă dormeau. L-am întrebat pe tata cine trebuia să fie doamna aceea și el m-a privit multă vreme înainte să-mi răspundă.

— Aceea a fost Cleopatra, a spus. A fost regina unei țări mărețe. A fost dușmanca Romei, dar a fost o femeie curajoasă și și-a iubit țara la fel de mult cum și-o iubește orice roman pe a lui. Și-a dat viața ca să nu fie nevoită să o vadă înfrântă.

Chiar și acum, când au trecut atâția ani, îmi amintesc senzația stranie ce m-a cuprins la auzul acelui nume în acele momente. Numele, desigur, îmi era cunoscut: îl auzisem adesea înainte. M-am gândit atunci la mătușa mea Octavia,

care în realitate împărțea cu Livia responsabilitatea casei și despre care știam că fusese măritată cândva cu soțul acestei regine moarte, acel Marcus Antonius care era și el mort. Și m-am gândit la copiii de care avea grijă Octavia și cu care mă jucam, munceam și studiam zilnic: Marcellus și cele două surori ale lui, roadele primei ei căsnicii, cele două Antonii, care erau rezultatul căsătoriei ei cu Marcus Antonius, Iullus, fiul lui Marcus Antonius dintr-o căsătorie anterioară, și, în fine, fetița care devenise noua atracție a casei, micuța Cleopatra, fiica lui Marcus Antonius și a reginei lui.

Dar nu bizareria faptului că știam aceste lucruri m-a făcut să-mi simt inima în gât. Cu toate că atunci nu știam s-o pun în cuvinte, cred că mi-a trecut pentru prima dată prin minte ideea că până și o femeie poate să fie prinsă în vârtejul evenimentelor din lume și poate fi distrusă de el.

*I. Poștă: scrisori pentru Octavius Cezar în Galia, din
Roma (27 î.Hr.)*

Livia îi transmite soțului ei salutări și rugăciuni pentru siguranța lui și, conform instrucțiunilor lui, o relatare a acelor chestiuni de care s-a arătat preocupat.

Lucrările pe care le-ai început înainte de plecarea în nord continuă așa cum ai ordonat. Reparațiile de pe Via Flaminia sunt încheiate, cu două săptămâni mai devreme decât termenul dat de tine lui Marcus Agrippa, care îți va trimite un raport complet al lucrărilor cu următoarea poștă. Atât Mecena, cât și Agrippa, care se consultă zilnic cu mine, mă roagă să te asigur că recensământul se va finaliza înainte de întoarcerea ta, iar Mecena calculează că din această bază de taxare revizuită va scoate o creștere a veniturilor chiar mai mare decât anticipase.

Mecena m-a mai rugat să-ți transmit cât este de încântat de decizia ta de a nu invada Britania. Este încrezător că vei obține la fel de mult prin negocieri și, chiar dacă nu va fi așa, posibilele costuri ale unei cuceriri vor depăși tributul datorat și recuperat astfel. Și eu, la rândul meu, sunt fericită de

această decizie, dar din motivul mai sentimental al griii pentru siguranța ta.

Trec sumar peste aceste relatări, fiindcă știu că vei primi rapoarte complete de la cei care cunosc detaliile mai bine decât mine și fiindcă știu că altceva vrei tu să auzi de la mine. Fiica ta este bine, e sănătoasă și îți trimite dragostea ei. Da, i se citesc zilnic scrisorile de la tine și te pomenește adesea.

Te va bucura să afli că în ultima săptămână am văzut un progres evident în atitudinea ei față de servitorii din casă. Sunt sigură că scrisoarea ta în care îi vorbeai despre asta a avut un efect serios asupra sa. De dimineață a petrecut aproape două ore la roata de tors și nu s-a plâns nici o clipă și nici nu a vorbit nerespectuos cu cei care lucrau împreună cu ea. Cred că începe să se obișnuiască cu ideea că poate fi în același timp femeie și fiică de împărat. Se bucură de o stare de sănătate excelentă și va crește atât de mult până te întorci, încât abia ai s-o mai recunoști.

Rapoartele despre celălalt aspect al educației ei, asupra căruia ai insistat și la care am consimțit cu oarecare reticență, le las în seama altora. Le vei primi cu aceeași poștă.

Am și o mică bârfă care te va bucura și te va amuza deopotrivă. Mecena m-a rugat să-ți transmit informația că a cedat în sfârșit dorinței tale și își ia o soție. M-a rugat pe mine să-ți dau vestea pentru că (spune el) subiectul este prea dureros ca să-l anunțe singur. Cum probabil te aștepti, face mare caz de suferința lui, dar cred că îi cam place ideea. Viitoarea lui soție este o anume Terentia, dintr-o familie nu prea importantă. Mecena pufnește și spune că e el destul de nobil pentru amândoi. Fata e frumușică și pare mulțumită de

căsătorie. S-ar zice că e perfect conștientă de înclinațiile lui Mecena și e dispusă să le accepte. Cred că îți va fi pe plac.

Sora ta îți transmite salutări afectuoase, te roagă să i le transmiți și tu lui Marcellus și speră că i-a fost un însoțitor agreabil unchiului său. Iar eu îți trimit dragostea mea și, prin tine, lui Tiberius al meu. Familia ta din Roma te așteaptă să te întorci.

Către Caius Octavius Cezar la Narbonne, în Galia, de la servitorul și devotatul său prieten, Phaedrus. Mă adresez ție, Caius, pentru că vorbesc de o problemă de familie.

Fiica ta, Iulia, se apropie rapid de acel moment din educația ei când eu nu-i voi mai putea oferi așa cum se cuvine serviciile pe care ți le dorești. Spun asta cu inima grea, pentru că știi că mi-e dragă ca o fiică. Mi-ai demonstrat că m-am înșelat. M-am îndoit că o fată ar putea să progreseze cu studiul la fel de rapid și cu la fel de multă pricepere ca un băiat de aceeași condiție, că ar fi la fel de capabilă de sânguință și înțelegere. Adevărul este că, dintre toți copiii de vârstă apropiată ai rudelor tale pe care ai avut generozitatea să-i aduci sub îndrumarea mea, fie fete, fie băieți, ea a făcut cele mai rapide progrese, astfel că la vârsta de unsprezece ani se apropie cu repeziciune de momentul în care va trebui să treacă în grija altcuiva. Scrie cu ușurință în greacă, stăpânește elementele de bază ale retoricii pe care i le-am predat până acum, deși faptul că i-am predat o asemenea materie, nedemnă de o doamnă, a provocat un mic scandal printre colegii ei, iar prietenul tău Horațiu o ajută când și când cu poezia aceea în limba lui natală, o literatură pe care eu o stăpânesc suficient, dar nu îndeajuns de bine pentru fiica ta.

Înțeleg că aspectele mai feminine ale educației ei nu-i plac la fel de mult – competențele ei muzicale abia dacă pot fi numite acceptabile și, cu toate că natura a înzestrat-o cu grație, nu agreează prea tare elementele mai formale ale lecțiilor de dans. Dar am auzit că astfel de aptitudini la modă nu se regăsesc nici printre interesele tale. Dacă aș fi atât de nechibzuit încât să-mi închipui că te-ar putea încânta lingușelile, nu m-aș preface deloc surprins și aș spune bazonii, cum ar fi că nici nu te poți aștepta la altceva de la fiica unui fiu de zeu, Împărat al întregii lumi și așa mai departe. Dar știm amândoi că acest caracter pe care îl are e al ei și numai al ei și e unul puternic.

Propun, așadar, ca în cel mai scurt timp educația ei să fie încredințată unuia mai înțelept și mai învățat decât mine, acelui Athenodorus care cândva ți-a fost și ție dascăl și care acum ți-e prieten. Athenodorus știe cum îi merge mintea fetei, ei doi se înțeleg bine unul cu altul și el a acceptat însărcinarea pe care am îndrăznit să i-o sugerez. Înțeleg că urmează să-ți scrie în legătură cu altă chestiune și că în acea scrisoare îți va expune și părerile lui pe acest subiect.

Am speranța că această călătorie în Galia nu o să te țină departe de fiica ta mai mult decât e necesar. Singurul lucru care o distrage cu adevărat de la studiile cu mine e dorul de tine. Rămân, Caius, al tău servitor credincios și, sper, prieten, Phaedruss din Corint.

De la Athenodorus către Octavius, salutări. Așa cum te așteptai, îți aplaud decizia de a institui un sistem de școli în Galia. Ai mare dreptate: dacă e ca oamenii de acolo să ajungă să aparțină Romei, trebuie să cunoască limba Romei, prin

intermediul căreia îi vor cunoaște istoria și cultura în sânul căreia vor prospera. De-ar da zeii ca adunătura asta mondenă din Roma, din care pe unii te bucuri să-i numești prieteni, să aibă aceeași grijă pentru educația propriilor lor copii cum ai tu pentru supușii tăi de pe țărâmuri îndepărtate! S-ar putea ca cei de pe alte meleaguri să devină mai romani decât cei care rămân în inima țării noastre.

Nu va fi deloc greu să găsești dascăli pentru școlile cele noi. Îți voi face, dacă dorești, recomandări precise. De când ai redat pacea și o oarecare prosperitate națiunii noastre, învățătura a început să înflorească în rândul claselor din care va trebui să-ți alegi dascălii, deși poate că să înflorească e cam prea mult spus. În general, aș sugera: (1) să nu te bazezi pe idealismul superficial al tinerilor de condiție bună, al căror entuziasm va dispărea cu siguranță în izolarea din provincii, (2) să alegi, pe cât posibil, dascăli dintre romanii nativi și să nu te bazezi pe greci, egipteni sau ce-or mai fi, pentru că elevii lor trebuie să știe măcar cum arată un roman dacă e să înțeleagă cu adevărat cultura romană, și (3) să *nu* te bazezi pe sclavi și nici măcar pe liberi pentru a completa efectivele pedagogice despre care vorbești. Cred că probabil înțelegi motivele pentru care îți dau un astfel de sfat. Știu că la Roma e o tradiție să ridici chiar și sclavul mai sus de nobil dacă e suficient de învățat. La Roma e mulțumit să rămână sclav dacă se poate îmbogăți, dar în Galia nu va găsi aceleași oportunități și aceeași corupție fiscală ca la Roma și va fi nemulțumit. Știi și tu că mulți sclavi, mai ales cei învățați și bogați (cu excepția prietenului nostru Phaedruss, desigur), se arată disprețuitori față de Roma și rânduielile ei și ranchiunoși chiar față de condiția lor, din care nu au găsit de cuviință să se ridice. Pe

scurt, în Galia nu va exista echilibrul de forțe care se manifestă aici și care să-i oblige să respecte o oarecare ordine. Te asigur că există destui italieni de la țară și din orașe care, pentru un salariu decent și ceva onoare, ar fi încântați să-ți ducă la îndeplinire țelurile.

În ce o privește pe fiica ta: Phaedruss a vorbit cu mine și am consimțit. Presupun că vei fi de acord. Am educat deja atâția tineri din spița octavienilor, încât mi s-ar părea nepotrivit să cauți pe altcineva. Poți să-ți zici Împăratul lumii – asta nu mă privește pe mine. În chestiunea asta stăruie să rămân magistrul tău și nu aș vrea să văd educația Iuliei desăvârșită de altcineva decât de mine.

II. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

În ultimii câțiva ani, la scurt timp după venirea mea pe insula Pandateria, am luat obiceiul să mă scol în zori și să privesc cum apare la răsărit prima geană de lumină. Această veghe matinală a devenit aproape un ritual: stau nemișcată la o fereastră care dă spre răsărit și măsoar cum lumina trece de la gri la galben, apoi la portocaliu și roșu, până când, într-un final, nu mai e culoare, ci o inimaginabilă iluminare a lumii. Când camera mi s-a umplut de lumină, îmi petrec dimineața citind una sau alta din cărțile din bibliotecă pe care mi s-a permis să o aduc de la Roma. Luxul bibliotecii mele este unul din puținele care mi-au fost permise, dar el este, dintre toate, singurul care mi-a făcut acest exil aproape suportabil. Căci am revenit la învățătura aceea pe care am abandonat-o cu mulți ani în urmă, ceea ce probabil că nu aș fi făcut dacă nu aș fi

fost condamnată la această singurătate. Uneori aproape că-mi vine să cred că lumea care a vrut să mă pedepsească mi-a făcut un serviciu pe care nici nu și-l poate închipui.

Mi-am dat seama că veghea matinală și studiul reprezintă o rutină cu care m-am obișnuit cu mulți ani în urmă, pe când eram încă o copilă.

Când aveam doisprezece ani, tata a decis că e timpul să renunț la lecțiile pentru copii și să trec în grija fostului său dascăl, Athenodorus. Înainte de asta, pe lângă genul de educație la care mă obliga Livia în virtutea faptului că eram fată, învățasem numai cititul și scrisul în greacă și latină, care mi se păreau extraordinar de simple, plus aritmetica, pe care o consideram simplă, dar plictisitoare. Era un program de studiu relaxat și dascălul îmi stătea la dispoziție la orice oră din zi, fără să trebuiască să respect vreun program deosebit de strict.

Dar Athenodorus, care mi-a oferit pentru prima dată viziunea unei lumi dincolo de mine însămi, de familia mea și chiar de Roma, era un magistru sever și rigid. Avea puțini elevi: fiii Octaviei, atât ai ei, cât și cei adoptați, fiii Liviei, Drusus și Tiberius, și fiii diverselor rude ale tatei. Eram singura fată și eram și cea mai mică. Tata ne-a explicat foarte ferm că Athenodorus are toată autoritatea și, indiferent câtă putere ar deține părinții elevilor, Athenodorus avea ultimul cuvânt și nu puteau apela la altcineva dincolo de el.

Eram puși să ne sculăm înainte de ivirea zorilor și să ne adunăm la prima oră acasă la Athenodorus, unde recitam versurile din Homer, Hesiod sau Eschil care ne fuseseră date cu o zi înainte. Încercam să facem compoziții proprii în stilul acelor poeți, iar la amiază luam un prânz ușor. După-amiaza

băieții se dedicau exercițiilor de retorică și declamație și studiului dreptului. Cum asemenea subiecte erau considerate nepotrivite pentru mine, mi se permitea să-mi folosesc timpul altfel: studiind filosofie, deslușind poeme în greacă ori latină alese de mine sau scriind despre orice subiect mă atrăgea. Spre seară mi se permitea să mă întorc acasă, ca să îmi fac treburile în gospodărie, sub supravegherea Liviei. Era o învoire ce mi se părea tot mai plicticoasă.

Căci în timp ce în trupul meu începeau să se petreacă schimbările care mă apropiau de momentul când aveam să devin femeie, în mintea mea începea să ia formă o viziune pe care nici nu o bănuiam înainte. Mai târziu, când am devenit prieteni, Athenodorus și cu mine am început să discutăm despre dezgustul romanilor față de orice formă de învățătură lipsită de o finalitate practică și el mi-a spus că odată, cu mai bine de o sută de ani înainte să mă nasc eu, toți profesorii de literatură și filosofie au fost alungați din Roma printr-un decret al Senatului, cu toate că decretul nu a putut fi pus în aplicare.

Mi se pare că atunci eram fericită, poate ca niciodată în viața mea, dar după trei ani fericirea aceea s-a sfârșit și am fost nevoită să devin femeie. A fost un exil dintr-o lume pe care abia începusem să o văd.

III. Scrisoare de la Quintus Horatius Flaccus către Albius Tibullus (25 î.Hr.)

Dragul meu Tibullus, ești un poet bun și îmi ești prieten, dar ești un prost.

O să o spun cât pot eu de direct: *nu* o să scrii nici un poem care să celebreze căsătoria tânărului Marcellus cu fiica Împăratului. Mi-ai cerut sfatul și ți l-am dat cu tăria cu care aș da un ordin – și asta din mai multe motive, pe care le voi enumera în continuare.

Primul: Octavius Cezar a spus foarte clar – chiar și mie și lui Virgiliu, care ne numărăm printre prietenii lui cei mai apropiați – că l-ar deranja foarte tare dacă în vreun poem de-al nostru am face vreodată aluzie, direct sau indirect, la problemele personale ale cuiva din familia sa. E un principiu de la care nu face rabat și unul pe care îl înțeleg perfect. În ciuda insinuărilor tale că nu ar fi așa, ține extrem de mult atât la soția, cât și la fiica lui și nu dorește să critice un poem prost care le cinstește, nici un poem bun care le-ar putea ofensa. În plus, viața lui alături de familie este aproape singurul răgaz de la sarcina dificilă pe care și-a asumat-o, aceea de a încerca să cârmuiască lumea haotică pe care a moștenit-o. Și nu vrea să-i fie periclitat acest răgaz.

Al doilea: talentul tău natural nu se manifestă în sensul pe care l-ai descris și este puțin probabil să scrii un poem bun pe acest subiect. Ți-am admirat poemele despre doamnele care îți sunt prietene. Nu le-am admirat pe cele despre prietenul și comandantul tău, Messalla. Să scrii un poem oarecare pe o temă riscantă e o opțiune prostească.

Și al treilea: chiar dacă ai reuși cumva să-ți folosești talentul în altă direcție decât cea care ți se potrivește, cele câteva atitudini la care faci aluzie în scrisoare mă conving că e mai bine să nu încerci ce îți propui. Căci nimeni nu poate scrie un poem bun despre un subiect a cărui valoare o pune la îndoială și nici un poet nu se poate debarasa, prin pură voință,

de propriile îndoieli. O spun nu ca pe un reproș față de ezitățile tale, ci ca pe o realitate. Dacă ar fi să mă apuc să compun un poem ca acela pe care ți-l propui tu, aș descoperi, poate, că am și eu aceleași ezitări.

Și totuși cred că nu aș face-o. Sugerezi că îl bănuiești pe Împărat de o oarecare răceală față de fiica sa și că prin această căsătorie o „folosește” pentru binele statului. A doua parte s-ar putea să fie adevărată. Prima nu este.

Îl cunosc pe Octavius Cezar de mai bine de zece ani. Este prietenul meu și în relația noastră suntem cu adevărat pe picior de egalitate. Ca orice prieten, i-am adus laude atunci când, după judecata mea, le merita, m-am îndoit de deciziile lui când am considerat că merită să mă îndoiesc și l-am criticat când am considerat că merită critici. Am făcut-o public și cu toată libertatea. Prietenia noastră nu a avut de suferit.

Vei înțelege astfel că, atunci când îți vorbesc despre lucrurile acestea, o fac la fel de liber cum am făcut-o și o voi face mereu.

Octavius Cezar își iubește fiica mai mult decât poți înțelege. Dacă are vreun defect, atunci acela este că sentimentele lui sunt prea profunde. S-a îngrijit de educația ei cu mai multă atenție decât au făcut-o pentru fiii lor tați mult mai puțin ocupați ca el și nu s-a mulțumit să-i limiteze instrucția la țesut, cusut, cântat cu vocea și la lăută și spoiala obișnuită de învățătură pe care o primesc mai toate fetele în școală. Iulia știe acum grecește mai bine decât tatăl ei, are cunoștințe de literatură impresionantă și a studiat atât retorica, cât și filosofia cu Athenodorus, un om ale cărui înțelepciune și erudiție le-ar putea îmbunătăți până și pe ale noastre, dragul meu Tibullus.

În toți acești ani în care a fost nevoit adesea să stea departe de Roma, nu a trecut nici o săptămână în care Iulia să nu primească cu poșta scrisori de la tatăl ei. Pe câteva le-am văzut și din ele răzbat o grijă și o bunătate care te emoționează cu adevărat.

Iar în acele clipe fericite când îndatoririle îi lăsau libertatea de a sta în casa lui, lângă familia lui, petrecea perioade de timp care ar putea părea excesiv de lungi alături de fiica lui, purtându-se cât se poate de firesc și fiind încântat de prezența ei. L-am văzut jucând belciuge cu ea ca un copil, lăsând-o să călărească pe umerii lui ca pe un cal și jucând baba-oarba, i-am văzut pescuind împreună pe malurile Tibrului și râzând încântați ori de câte ori prindeau în cârlig vreun peștișor, i-am văzut cutreierând într-o tovărășie absolut armonioasă câmpurile de dincolo de casă și culegând flori sălbatice, pe care le puneau pe masă la cină.

Dar dacă ai îndoieli în sufletul tău de poet, știu că nu le pot potoli. Totuși le-aș putea șterge din mintea ta de bărbat. Știi bine că dacă un alt tată ar alege pentru fiica lui un soț atât de bogat și de promițător ca tânărul Marcellus, l-ai lăuda pentru grija și prevederea lui. Știi și că, în alte condiții, „tinerețea” Iuliei ar putea provoca în situația dată un alt fel de îngrijorare. Ce vârstă avea doamna aceea (căreia ai decis să îi ascunzi identitatea sub numele de Delia) când ți-ai început *tu* campania împotriva virtuții ei? Șaisprezece ani? Șaptesprezece? Mai puțin?

Nu, dragul meu Tibullus, ai face mai bine să nu scrii acest poem. Există multe alte subiecte și multe alte locuri unde le poți găsi. Dacă vrei să păstrezi admirația Împăratului nostru, atunci rămâi la poemele despre Delia ta, pe care le scrii atât de

bine. Te asigur că Octavius le citește și le admiră. Oricât de greu ți-ar fi să crezi, când citește un poem, admiră mai degrabă o scriitură bună decât o laudă.

IV. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

În viața mea am avut trei soți și nu l-am iubit pe nici unul...

Ieri-dimineață am scris aceste cuvinte fără să știu ce vreau să spun și de atunci mă tot gândesc ce ar putea însemna. Nu știu ce înseamnă. Știu doar că ideea asta mi-a trecut prin minte târziu în viață, când nu mai avea nici o importanță.

Poeții spun că tinerețea este vârsta sângelui clocotitor, ora iubirii, momentul pasiunii, și că, odată cu trecerea anilor, vin băile reci ale înțelepciunii, care astâmpără văpaia. Poeții se înșală. Nu am cunoscut dragostea decât târziu în viață, când nu-mi mai era la îndemână. Tinerețea e neștiutoare și pasiunea ei e abstractă.

M-am logodit prima dată când aveam paisprezece ani, cu vărul meu, Marcellus, fiul surorii tatălui meu, Octavia. Poate că asta e dovada ignoranței mele și a ignoranței tuturor femeilor: faptul că în acel moment o astfel de căsătorie mi se părea un lucru absolut normal. De când mă știam, Marcellus era un element familiar din casa noastră, alături de ceilalți copii ai Octaviei și ai Liviei. Crescusem împreună cu el, dar nu îl cunoșteam. Acum, după aproape treizeci de ani, abia dacă îmi amintesc cum era sau cel puțin cum arăta. Era înalt, cred, și blond, cum erau toți octavienii.

Dar îmi amintesc de scrisoarea trimisă de tata, în care mă informa despre logodnă. Îmi amintesc tonul ei. Era aproape ca

și cum i-ar fi scris unei străine. Tonul lui era pompos și rigid, ceea ce nu-i stătea deloc în fire. Scria din Spania, unde de aproape un an se străduia să înăbușe revoltele de la granițe, misiune în care Marcellus îl însoțise, deși avea doar șaptesprezece ani. Convins (spunea el) de curajul și loialitatea lui Marcellus și preocupat ca fiica lui să fie în grija unui om a cărui valoare nu putea fi pusă la îndoială, hotărâse că această căsătorie era pentru binele meu și al familiei noastre. Îmi ura fericire, regreta că nu va fi la Roma, ca să participe, așa cum se cuvenea, la ceremonie, și spunea că îl roagă pe prietenul lui, Marcus Agrippa, să-i țină locul. Mai spunea că Livia mă va informa ulterior ce se așteaptă de la mine.

La paisprezece ani mă credeam femeie – așa fusesem învățată să cred. Studiasem cu Athenodorus, eram fiică de împărat și urma să mă mărit. Sunt convinsă că m-am arătat cât se poate de politicoasă și de apatică, până când politețea și apatia au devenit aproape reale. Nu mă temeam deloc de lumea în care mă pregăteam să intru.

Iar Marcellus a rămas un străin. S-a întors din Spania și am discutat cu răceală, așa cum făcuserăm mereu. Pregătirile pentru nuntă continuau, ca și cum nici unul dintre noi nu era implicat în propriul destin. Desigur, acum știu că nici nu eram.

A fost o ceremonie în stilul vechi. Marcellus mi-a oferit în dar, de față cu martorii, o cutie de fildeș bătută cu perle din Spania, iar eu am acceptat darul rostind cuvintele ritualice. În noaptea dinaintea nunții, în prezența Liviei, a Octaviei și a lui Marcus Agrippa, mi-am luat rămas-bun de la jucăriile copilăriei și le-am dat pe cele ce urmau să fie arse pe altarul zeilor căminului. În aceeași seară, noaptea târziu, Livia,

îndeplinind rolul mamei mele, mi-a împletit părul în șase cosițe care simbolizau feminitatea mea și le-a legat cu șnururi de lână albă.

Am trecut prin toată ceremonia ca printr-un vis. Oaspeții și rudele s-au adunat în curte, preoții au spus ce spun preoții, s-au semnat actele, le-au semnat și martorii, apoi le-am schimbat între noi și am rostit cuvintele care mă uneau cu soțul meu. Iar seara, după banchet, Livia și Octavia m-au îmbrăcat în cămașa de mireasă, conform obiceiului, și m-au condus în odaia lui Marcellus. Nu știam la ce să mă aștept.

Marcellus stătea pe marginea patului și căska. Florile de la ceremonie erau împrăștiate pe jos.

— E târziu, a spus Marcellus și a adăugat cu vocea cu care îmi vorbea în copilărie: Treci în pat.

M-am întins lângă el. Bănuiesc că tremuram. El a căscat din nou, s-a întors spre marginea lui de pat și după câteva clipe dormea dus.

Așa a început viața mea de femeie căsătorită. Nu s-a schimbat semnificativ în cei doi ani de căsnicie cu Marcellus. Cum am scris mai sus, acum abia dacă mi-l mai amintesc. Nici nu prea am motive s-o fac.

V. Scrisoare de la Livia către Octavius Cezar, în Spania (25 î.Hr.)

Livia îi transmite soțului ei salutări iubitoare. Ți-am respectat instrucțiunile. Fiica ta s-a măritat. O duce bine. Trec repede peste aceste informații seci ca să ajung la chestiunea care mă preocupă cel mai tare: starea sănătății tale. Căci am

auzit (nu mă întreba din ce surse) că este mai șubredă decât îmi spui. Acum încep să înțeleg graba pe care ai simțit-o de a-ți vedea fiica măritată bine și de aceea mă rușinez mai tare decât am făcut-o, poate, înainte fiindcă m-am opus acestei căsătorii și mă doare nefericirea pe care trebuie să ți-o fi pricinuit opoziția mea. Te rog să nu te îndoiești nici o clipă că resentimentele mele au dispărut și că mândria de a fi soția ta și de-mi face datoria alături de tine mi-a potolit ambițiile materne pentru propriul meu fiu. Ai dreptate, Marcellus moștenește numele gintelor claudiene, iuliene și octaviene, în timp ce Tiberius al meu doar pe al celei claudiene. Decizia ta este, ca de obicei, cea înțeleaptă. Uneori uit că autoritatea noastră este mai șubredă decât pare.

Te implor să te întorci din Spania. Este limpede că frigurile de care suferi sunt stimulate de clima de acolo și că într-un asemenea loc barbar nu poți primi îngrijirile cuvenite. În această privință medicul tău este de acord cu mine și adaugă rugămintea sa de specialist la a mea, care vine din iubire.

Marcellus se va întoarce la tine până la sfârșitul săptămânii. Octavia îți trimite dragostea sa și te roagă să te îngrijești de siguranța fiului ei. Soția ta îți trimite și ea dragostea ei și rugăciuni pentru însănătoșirea ta și pentru sănătatea fiului ei, Tiberius. Te rog, întoarce-te la Roma.

VI. Scrisoare de la Quintus Horatius Flaccus către Publius Vergilius Maro, la Napoli (23 î.Hr.)

Dragul meu Virgiliu, te rog să vii la Roma cât mai grabnic cu putință. De când s-a întors din Spania, sănătatea

prietenului nostru s-a înrăutățit, iar acum starea lui este extrem de gravă. Febra nu-i trece nici o clipă, nu se poate ridica din pat, iar trupul i-a slăbit într-atât, încât pielea îi arată ca o pânză întinsă pe niște bețe firave. Deși arătăm cu toții niște chipuri voioase, am ajuns să ne pierdem nădejdea că va mai rămâne în viață. Nu îl mințim. Și el simte că i se apropie sfârșitul: i-a dat celui-lalt consul registrele armatei și cele de încasări, iar lui Marcus Agrippa i-a dat sigiliul, astfel încât succesiunea la putere să se facă așa cum se cuvine. Numai medicul lui, prietenii cei mai dragi și membrii apropiați ai familiei au voie să vină la el. L-a cuprins o detașare imensă. E ca și cum ar vrea să savureze pentru ultima dată tot ce i-a fost atât de drag.

Și eu, și Mecena am rămas aici, la reședința lui de pe Palatină, ca să putem fi lângă el când are nevoie de ajutor sau de alinare. Livia îl îngrijește atentă și cu conștiinciozitatea pe care el i-o admiră atât de mult. Iulia râde și îl tachinează, așa cum îi place lui, atunci când e lângă el, dar plânge amarnic când el nu o mai poate vedea. El și Mecena vorbesc cu drag de tinerețea lor, iar Agrippa, așa puternic cum e, abia dacă se poate controla când stă de vorbă cu el.

Cu toate că nu vrea să îți impună nimic și nici nu vorbește despre asta, știu că te vrea aici. Uneori, când e prea istovit ca să stea de vorbă cu familia, mă roagă să-i citesc din poemele acelea ale tale pe care le-a admirat atâta, iar ieri și-a amintit toamna aceea fericită și triumfală din urmă cu doar câțiva ani, când s-a întors din Samos după victoria asupra armatelor egiptene și eram toți împreună, iar tu i-ai citit *Georgicele* complete. Și mi-a spus, calm și fără să-și plângă de milă:

— Dacă mor, unul din cele mai mari regrete ale mele va fi că nu am apucat să văd cum își încheie vechiul nostru prieten poemul despre întemeierea Romei. Crezi că i-ar face plăcere să audă asta?

Cu toate că abia mai puteam să vorbesc, am spus:

— Sunt sigur că da, prietene.

El a zis:

— Atunci trebuie să i-o spui când îl vezi.

— O să i-o spun după ce te însănătoșești.

A zâmbit. Nu am mai putut îndura. Am găsit o scuză oarecare și am ieșit din încăpere.

După cum vezi, s-ar putea să nu-i mai fi rămas prea mult timp. Nu are dureri, și-a păstrat toate facultățile, dar voința îi moare odată cu trupul.

Într-o săptămână, dacă starea nu i se ameliorează, medicul lui (un anume Antonius Musa, în a cărui pricepere nu am încredere, în ciuda faimei sale) e pregătit să încerce un ultim și drastic leac. Te implor să vii la el înainte de această încercare disperată.

VII. Instrucțiuni medicale ale lui Antonius Musa, medic, către asistenții săi (23 î.Hr.)

Pregătirea băilor. O sută cincizeci de kilograme de gheață, de adus la reședința Împăratului Octavius Cezar la ora hotărâtă. Aceasta poate fi obținută de la depozitul lui Asinius Pollio de pe Via Campana. Gheața trebuie spartă în bucăți de mărimea unui pumn strâns și se vor folosi numai bucățile care sunt în mod clar lipsite de sedimente. Douăzeci și cinci de

bucăți vor fi puse în baie, care va avea zece degete de apă, și vor fi lăsate să stea până se topesc.

Pregătirea alifiei. O cană din praful meu, la care s-au adăugat două linguri de semințe de muștar măcinate fin. Pomenitul amestec se va turna peste un litru de ulei de măsline din cel mai bun, care va fi încălzit până aproape de punctul de fierbere și apoi va fi lăsat să se răcească exact până la temperatura corpului.

Tratarea pacientului. Pacientul va fi scufundat cu totul în cadă, astfel încât apa să acopere fiecare parte a corpului, mai puțin capul, și va rămâne acolo cât numeri încet până la o sută. Apoi va fi scos și învelit în păături de lână nevopsită, care au fost încălzite pe pietre încinse. Va rămâne învelit până va asuda din belșug, moment în care întreg trupul îi va fi uns cu uleiul deja pregătit. Apoi va fi pus înapoi în baia rece, în care s-a adăugat suficientă gheață cât să revină la temperatura inițială.

Tratamentul va fi repetat de patru ori, după care pacientului i se va permite să se odihnească timp de două ore. Tratamentul va continua până când febra pacientului cedează.

VIII. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

Când tatăl meu s-a întors acasă din Spania, am înțeles pe loc motivul din spatele căsătoriei mele. Nu se aștepta să supraviețuiască nici măcar călătoriei de întoarcere – atât de grav bolnav fusese în Spania. Ca să-mi asigure viitorul, m-a dat lui Marcellus, și ca să asigure viitorul celei pe care adesea

o numea „cealaltă fiică a sa“, i-a dat Roma lui Marcus Agrippa. Căsătoria mea cu Marcellus a fost în mare măsură o chestiune formală. Virginitatea, practic, mi-am pierdut-o, dar căsnicia abia dacă m-a schimbat vreun pic și am rămas fata care eram – sau ceva pe-aproape. Abia în timpul bolii tatălui meu am devenit femeie, căci am văzut inevitabilitatea morții, i-am cunoscut mirosul și i-am simțit prezența.

Îmi amintesc că am plâns la gândul că o să moară tata, pe care nu îl cunoscusem decât când fusesem copil, și am ajuns să înțeleg că această pierdere ținea de condiția noastră de ființe vii. E ceva ce nu poți învăța de la altcineva.

Eu am încercat totuși să-l învăț pe Marcellus, de vreme ce era soțul meu și fusesem instruită să mă port cum se cuvine. El m-a privit nedumerit și apoi a spus că, deși e mare păcat, Roma va face față acestei pierderi, pentru că Împăratul nostru fusese destul de prevăzător și lăsase toate lucrurile în ordine. Atunci m-am infuriat, pentru că am simțit că soțul meu e lipsit de sentimente și știam că se consideră moștenitorul puterii tatălui meu și că așteaptă ziua când va fi și el Împărat. Acum știu că dacă era lipsit de sentimente și ambițios, nici nu știa cum să fie altfel: fusese crescut pentru o astfel de viață.

Însănătoșirea tatei după boala care ar fi trebuit să-i aducă moartea a fost privită de oameni ca un miracol determinat de divinitatea lui și, ca atare, în ordinea firească a lucrurilor. Când doctorul Antonius Musa a pus în sfârșit în practică tratamentul său disperat, care în anii ce au urmat a ajuns să-i poarte numele, pregătirile pentru funeraliile tatălui meu începuseră deja. Dar el a supraviețuit tratamentului și, încet-încet, a început să-și revină, astfel că până la sfârșitul verii luase ceva în greutate și era în stare să facă zilnic câțiva pași

în grădina din spatele casei noastre. Marcus Agrippa i-a înapoiat sigiliul Sfinxului, care îi fusese încredințat, Senatul a decretat o săptămână de recunoștință și rugăciune în Roma, iar în toată Italia oamenii de la țară îi ridicau statui la răspântii pentru a-i proslăvi sănătatea și ca să-i apere pe călători.

Când era deja vădit că tata își va recăpăta sănătatea, soțul meu, Marcellus, a căzut la pat, doborât de aceeași febră. Timp de două săptămâni febra s-a tot agravat, iar în cele din urmă doctorul Antonius Musa i-a prescris același tratament care îl salvase pe tata. După încă o săptămână, în toiul bucuriei prilejuite de însănătoșirea tatei, Marcellus a murit și eu am rămas văduvă la șaptesprezece ani.

IX. Scrisoare de la Publius Vergilius Maro către Quintus Horatius Flaccus (22 î.Hr.)

Sora prietenului nostru Octavius își jelește încă fiul. Timpul nu-i aduce ușurarea treptată a durerii, care e singurul dar pe care ni-l poate face, și mă tem că bietele mele eforturi de a-i oferi un strop de alinare s-ar putea să fi avut un efect pe care nu l-am dorit.

Săptămâna trecută Octavius, care știa că, impresionat de moartea nepotului său, scrisesem un poem, m-a rugat să vin încă o dată la Roma ca să asculte compoziția, iar când i-am spus că intenționez să includ poemul pe care îl scrisesem în lunga mea creație despre Eneas, din care el admirase destul de exagerat părțile deja încheiate, mi-a sugerat că pentru sora lui ar putea fi o alinare să știe că fiul ei fusese atât de admirat

de poporul roman, încât va rămâne în amintirea acestuia atâta vreme cât va dăinui. Așa că a invitat-o să asiste la citirea poemului, spunându-i ce a ocazionat-o.

Au fost de față numai câteva persoane în casa lui Octavius: Octavius însuși, firește, Livia, Iulia, fica lui (e greu să vezi într-o femeie atât de tânără și de frumoasă o văduvă), Mecena cu Terentia și Octavia, care a intrat în încăpere de parcă era un cadavru ambulant, cumplit de palidă și cu cearcăne mari sub ochi. Dar părea stăpână pe ea, ca de obicei, și s-a purtat cu grație și considerație cu cei care au putut-o alina.

Am vorbit liniștiți o vreme, amintindu-ne de Marcellus. O dată sau de două ori Octavia aproape că a zâmbit, parcă fermecată de o amintire plăcută cu fiul ei. Apoi Octavius m-a rugat să citesc ce scrisesem.

Știi poemul și locul pe care îl ocupă în cartea mea, așa că nu îl voi repeta. Dar, indiferent ce hibe ar avea el în forma lui actuală, a fost un moment emoționant. Pentru o clipă l-am văzut din nou pe Marcellus printre cei vii, plin de viață în amintirile prietenilor și concetățenilor lui.

Când am isprăvit, în încăpere s-a lăsat tăcerea, urmată de niște murmure ușoare. M-am uitat la Octavia, sperând să văd pe figura ei, dincolo de tristețe, un pic de alinare la gândul că suntem mândri și ne pasă de el. Dar nu asta se citea pe figura ei. Nu sunt în stare să descriu ce am văzut. Ochii îi mocneau întunecat, de parcă îi ardeau în fundul capului, iar buzele îi schițau un fel de rânjel groaznic, care îi dezvelea dinții. Mie mi s-a părut aproape o expresie de ură curată. Apoi a scos un mic țipăt înăbușit, s-a întors într-o parte și s-a prăbușit pe divan, lipsită de simțiri.

Ne-am repezit la ea. Octavius i-a masat mâinile. Încet-încet, și-a revenit și doamnele au scos-o din încăpere.

— Îmi pare rău, am spus într-un final. Dacă aș fi știut... Nu am vrut decât să-i ofer puțină alinare.

— Nu te învinovăți, prietene, a spus încet Octavius. Poate că totuși i-ai oferit alinare – de un soi pe care nici unul dintre noi nu îl poate înțelege. Nu putem ști urmările acțiunilor noastre, fie ele bune sau rele.

M-am întors la Napoli. Mâine o să-mi reiau truda. Dar mă tulbură ce am făcut și nu pot să nu mă tem pentru fericirea acestei mari doamne, care a oferit atâtea țării ei.

X. Scrisoare de la Octavia către Octavius Cezar, de la Velletri (22 î.Hr.)

Dragul meu frate, ieri după-amiază am ajuns la Velletri cu bine, dar obosită, și de atunci mă odihnesc. Sub fereastra mea este grădina unde ne jucam în copilărie. Acum e cam neîngrijită sau cel puțin așa mi se pare mie. Majoritatea arbuștilor nu au rezistat iernii, fagii trebuie curățați și unul dintre castanii bătrâni a murit. Cu toate astea, e o plăcere să privesc locul acesta și să-mi amintesc vremurile când eram feriți de grijile și durerile lumii, cu atâția ani în urmă.

Îți scriu din două motive: în primul rând ca să-mi prezint, cu mare întârziere, scuzele pentru purtarea mea din seara aceea îngrozitoare, când Virgiliu ne-a citit despre regretatul meu fiu, și în al doilea rând ca să te rog ceva.

Când mai ai ocazia să vorbești cu Virgiliu sau să-i scrii, vrei, te rog, să-i ceri fățiș iertare în numele meu? Nu am

intenționat să mă port așa cum am făcut-o și ar fi păcat să vadă în asta o lipsă de politețe. E un om bun și drăguț și nu aș vrea să rămână cu impresia că am crezut altceva.

Dar mai tare mă preocupă cererea pe care doresc să ți-o fac.

Aș vrea să îmi acorzi permisiunea să mă retrag din treburile lumesti, în care am fost implicată de când mă știu, ca să-mi pot petrece anii care mi-au mai rămas în liniștea și singurătatea de la țară.

Toată viața mi-am făcut datoria, așa cum mi-au cerut-o familia și țara mea. Și am făcut-o de bunăvoie, chiar și atunci când nu era în acord cu propriile mele convingeri.

În copilărie și în prima tinerețe, sub îndrumarea mamei noastre, mi-am dus la capăt sarcinile gospodărești cu sârguință și cu plăcere, iar după moartea ei am făcut-o și mai abitir, de data asta pentru tine. Când cauza noastră a impus să-i împăcăm pe dușmanii lui Iulius Cezar, am acceptat să fiu soția lui Caius Claudius Marcellus, iar la moartea lui am devenit soția lui Marcus Antonius. Am fost, în măsura în care am putut, o soție bună pentru Marcus, rămânând în același timp sora ta și credincioasă familiei. După ce Marcus Antonius a divorțat de mine și și-a căutat norocul în răsărit, i-am crescut copiii din celelalte căsătorii ca și cum ar fi fost ai mei, chiar și pe acel Iullus Antonius care îți e acum atât de drag. După moartea sa i-am luat în grija mea și pe copiii Cleopatrei lui care au supraviețuit războiului.

Pe ambele tale soții le-am tratat ca pe surorile mele, cu toate că prima era prea urâcioasă ca să-mi accepte bunăvoința, iar a doua avea ambiții personale prea mari ca să se încreadă în devotamentul meu față de cauza noastră

comună. Iar din trupul meu am oferit cinci copii familiei noastre și viitorului Romei.

Acum primul meu născut și singurul meu fiu, Marcellus, a murit în slujba ta, iar fericirea surorii sale Marcella e periclitată de necesitățile politicii tale. Acum cincisprezece ani – poate chiar și acum zece ani – aș fi fost mândră că l-ai ales pe unul dintre copiii mei ca să-l pregătești să-ți urmeze destinul. Dar acum cred că mândria mea este deșartă și nu mă mai pot convinge că faima și puterea merită prețul pe care îl plătești pentru ele. Fiica mea este fericită în căsnicia ei cu Marcus Agrippa. Cred că îl iubește și sper că și el ține la ea. Divorțul pe care îl propui nu o va face nefericită pentru că va pierde puterea și prestigiul obținute prin căsătorie – va fi nefericită pentru că va pierde un om față de care simte numai respect și afecțiune.

Trebuie să mă înțelegi, dragul meu frate: nu caut să-ți pun la îndoială decizia. Ai dreptate. Se cuvine și este necesar ca succesorul tău să fie una cu fiica ta, fie prin căsătorie, fie prin descendență. Iar Marcus Agrippa este cel mai capabil dintre toți prietenii și tovarășii tăi. Este și prietenul meu, nu numai ginerele meu și, indiferent ce se va întâmpla, sper că va rămâne prietenul meu.

Și astfel, fără resentimente, permite-mi să te rog ca încuviințarea pe care o voi da pentru acest divorț să fie ultimul gest public pe care va trebui să-l fac. Încuviințarea o dau. Acum doresc să mă retrag de la casa din Roma și să rămân cu cărțile mele aici, la Velletri, atât cât voi putea. Nu mă lepăd de iubirea ta, nu mă lepăd de copiii mei, nu mă lepăd de prietenii mei.

Dar sentimentul pe care l-am trăit în acea seară îngrozitoare, când Virgiliu ne-a citit despre Marcellus, nu m-a părăsit și nu mă va părăsi cât voi mai trăi. A fost ca și cum, brusc, am văzut pentru prima dată cu adevărat lumea în care trebuie să trăiești tu, lumea în care am trăit și eu cu ochii închiși atâta vreme. Există și alte feluri și alte lumi în care să poți trăi, poate mai umil și mai anonim – deși ce înseamnă asta în ochii zeilor indiferenți?

Nu este cazul încă, dar în câțiva ani voi ajunge la o vârstă când nu se mai cade să mă mărit din nou. Dăruiește-mi acești câțiva ani, căci nu doresc să mă mărit și nu voi regreta că nu am făcut-o – nici măcar la bătrânețe. Ceea ce noi numim trai conjugal este, cum bine știi, lumea unei robii necesare și uneori cred că până și cel mai umil sclav a avut mai multă libertate decât am cunoscut noi, femeile. Doresc să-mi petrec restul vieții aici. Copiii și nepoții mei vor fi mereu bine veniți. S-ar putea ca în inima mea sau în cărțile mele să existe vreun fel de înțelepciune, pe care am s-o găsesc în anii liniștiți ce mă așteaptă.

I. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

Dintre toate femeile pe care le-am cunoscut, pe Livia am admirat-o cel mai mult. Nu am ținut niciodată la ea, nici ea la mine, dar întotdeauna s-a purtat față de mine cu onestitate și amabilitate. Ne-am înțeles bine, cu toate că însăși existența mea îi zădărnicea ambițiile și ea nu și-a ascuns niciodată acea animozitate impersonală față de mine. Livia se cunoștea bine și nu se amăgea în privința firii ei. Era frumoasă și își folosea frumusețea fără vanitate, era rece și astfel putea mima căldura cu un succes desăvârșit, era ambițioasă și își punea considerabila inteligență exclusiv în slujba propriilor ambiții. Dacă ar fi fost bărbat, nu mă îndoiesc că ar fi fost mai neîndurătoare decât tata și nu s-ar fi lăsat chinuită de prea multe remușcări. În felul ei, era o femeie într-un tot admirabilă.

Deși la vremea respectivă aveam numai paisprezece ani și nu înțelegeam de ce, știam totuși că Livia se opunea căsătoriei mele cu Marcellus, pentru că o vedea ca pe un obstacol aproape de netrecut în calea succesiunii la putere a fiului ei, Tiberius. Iar când Marcellus a murit atât de repede după

nuntă, a simțit, probabil, că dintr-odată ambițiile ei au devenit iarăși realizabile. Căci m-a abordat încă dinainte să se scurgă lunile obligatorii de doliu. Tata, căruia i se oferiseră puteri depline asupra Italiei în urma unei foamete și le refuzase, fusese îndeajuns de precaut ca să plece din Roma cu câteva săptămâni înainte, sub pretextul că avea anumite treburi de rezolvat în Siria, ca să nu ațâțe nemulțumirea Senatului și a poporului amintindu-le prin prezența lui de refuz. Era o tactică pe care a aplicat-o adesea în viață.

Cum îi era obiceiul, Livia a trecut direct la subiect.

— Perioada de doliu se va încheia în curând, a spus ea.

— Da, i-am răspuns.

— Și vei fi liberă să te măriți din nou.

— Da.

— Nu se cuvine ca o văduvă tânără să rămână mult timp singură. Nu se obișnuiește.

Cred că nu i-am răspuns. Probabil că încă de atunci văduvia mi se părea ceva formal, așa cum îmi fusese și căsnicia.

Livia a continuat:

— Ești chiar atât de îndurerată încât ideea căsătoriei te jignește?

Mi-am amintit că sunt fiica tatălui meu.

— Îmi voi face datoria, am spus.

Livia a încuviințat din cap, ca și cum se aștepta la un astfel de răspuns.

— Desigur, a spus. Așa se cade... Tatăl tău ți-a vorbit despre asta? Sau ți-a scris?

— Nu, am spus.

— Sunt sigură că a luat-o în calcul.

A făcut o pauză.

— Trebuie să înțelegi că acum îți vorbesc în numele meu, nu al tatălui tău. Dar dacă ar fi aici, aş avea permisiunea lui.

— Da, am spus eu.

— M-am purtat cu tine ca și cum ai fi fiica mea, a zis Livia. În măsura în care a fost posibil, nu am acționat împotriva intereselor tale.

Am așteptat.

Ea a continuat, vorbind fără grabă:

— Fiul meu este vreun pic pe placul tău?

Tot nu înțelegeam.

— Fiul tău?

A făcut un mic gest de nerăbdare.

— Tiberius, desigur.

Tiberius nu era pe placul meu și nici nu fusese vreodată. Nu știam de ce. Mai târziu am înțeles că era din cauză că vedea la toți ceilalți defecte pe care refuza să le recunoască la el însuși.

— Nu i-a plăcut niciodată de mine. Mă consideră flustratică și capricioasă.

— Asta nu are importanță, chiar dacă e adevărat, a spus Livia.

— Și e logodit cu Vipsania, am continuat eu.

Vipsania era fiica lui Marcus Agrippa și, cu toate că era mai mică decât mine, îmi era aproape prietenă.

— Nici asta nu are importanță, a spus Livia, la fel de nerăbdătoare. Știi și tu cum merg lucrurile astea.

— Da, am răspuns și nu am mai spus altceva.

Nu știam ce să zic.

— Știi că tatăl tău ține la tine, a reluat Livia. Unii consideră că ține chiar prea mult, dar nu asta contează acum. Discutăm despre faptul că, după cum știi, te ascultă cu mult mai multă atenție decât acordă majoritatea bărbaților fiicelor lor și va ezita să acționeze împotriva dorințelor tale. Dorințele tale contează foarte mult pentru el. Prin urmare, dacă ideea unei căsătorii cu Tiberius nu ți se pare dezagreabilă, s-ar cuveni să îi spui asta și tatălui tău.

Nu am spus nimic.

— Pe de altă parte, a spus Livia, dacă ideea ți se pare absolut dezagreabilă, mi-ai face un serviciu dacă mi-ai spune-o de pe acum. Eu nu am umblat niciodată cu ocolișuri cu tine.

Mi se învârtea capul. Nu știam ce să spun. Am zis:

— Trebuie să mă supun dorințelor tatălui meu. Nu vreau să te nemulțumesc. Nu știu.

Livia a dat din cap.

— Îți înțeleg poziția. Îți sunt recunoscătoare. N-o să te mai bat la cap.

...Biata Livia. Bănuiesc că atunci și-a imaginat că totul e aranjat și că lucrurile se vor face după voia ei. Dar nu a fost așa – nu de data asta. A fost, probabil, cea mai dură lovitură primită în toată viața ei.

II. Scrisoare de la Livia către Octavius Cezar, la Samos (21 î.Hr.)

M-am supus în toate privințele voinței tale. Ți-am fost soție și mi-am făcut cu fidelitate datoria, ți-am fost prietenă și ți-am respectat cu fidelitate interesele. Din câte îmi pot da seama, te-

am dezamăgit într-o singură privință și admit că este una importantă: nu ți-am putut oferi un fiu, nici măcar un copil. Dacă asta este o vină, e una ce nu ține de puterile mele. Ți-am oferit opțiunea divorțului, pe care, din afecțiune față de mine – sau așa am crezut –, ai refuzat-o adesea. Acum nu mai pot fi sigură de această afecțiune și sunt profund tulburată.

Cu toate că am avut motive întemeiate să cred că ar fi trebuit să îl consideri fiul tău mai degrabă pe Tiberius al meu decât pe Marcellus, care îți este numai nepot, ți-am iertat alegerea făcută din pricina bolii și a argumentului tău, cum că Marcellus moștenește sângele spițelor claudiene, octaviene și iulienne, în timp ce Tiberius moștenește numai sângele claudienilor. Ți-am iertat chiar și anumite lucruri pe care acum sunt nevoită să le consider niște insulte aduse fiului meu. Dacă în frageda sa tinerețe, atunci când l-ai judecat astfel, a vădit o aparentă inconsecvență a caracterului și un presupus comportament exagerat, eu aș sugera acum că totuși caracterul unui băiat nu este totuna cu cel al bărbatului care va deveni.

Dar acum intenția ta este limpede și nu îmi pot ascunde amărăciunea. L-ai refuzat pe fiul meu și, făcând asta, ai refuzat o parte din mine. Și i-ai dat fiicei tale un tată, nu un soț.

Marcus Agrippa este un om bun și știu că îți este prieten. Nu am nici un gând rău față de el. Dar el nu are nici un nume și, indiferent cu ce virtuți va fi fiind înzestrat, sunt doar ale lui. Poate că lumii i s-a părut amuzant că un om atât de lipsit de sânge nobil se bucură de atâta putere, devenind mâna dreaptă a Împăratului, dar nu i se va părea la fel de amuzant

că acum este succesorul desemnat și, astfel, aproape egalul Împăratului însuși.

Sunt sigură că înțelegi că situația mea a devenit aproape imposibilă. Întreaga Romă se aștepta ca Tiberius să se logodească cu fiica ta și, după cursul firesc al lucrurilor, să joace un rol în viața ta. Acum i-ai refuzat asta.

Și o să rămâi în străinătate când are loc această nuntă a fiicei tale, cum ai făcut și la cea dintâi – dacă de voie sau de nevoie, nu știu. Și nici nu îmi pasă.

Voi continua să-mi fac datoria față de tine. Casa mea va rămâne casa ta și îți va fi deschisă – și ție, și prietenilor tăi. Am fost prea apropiați în eforturile noastre comune ca să fac altfel. Voi încerca chiar să-ți rămân și pe mai departe prietenă. Nu ți-am greșit nici cu gândul, nici cu vorba și nici cu fapta și nu o voi face nici de acum înainte. Dar trebuie să știi ce distanță au creat între noi toate lucrurile acestea, mai mare decât până la Samos, unde te afli acum. Și ea va rămâne astfel.

Fiica ta s-a măritat cu Marcus Agrippa și s-a mutat în casa lui. Acum îi este mamă acelei Vipsania Agrippa care i-a fost cândva tovarășă de joacă. Nepoata ta, Marcella, de-acum lipsită de soț, este cu sora ta la Velletri. Fiica ta pare mulțumită de căsătorie. Sper că și tu.

III. Pamflet de Timagenes din Atena (21 î.Hr.)

Cine e mai puternic acum în casa Cezarului:
cel căruia toți îi spun Împărat și Augustus
sau cea care, după obicei, ar trebui să-i fie
soață iubitoare, ce datoria-și face-n așternut

și la banchete? Iată cum conducătorul e condus:
torțele pâlpâie, e veselie mare,
râsul gălgâie mai iute ca vinul în pahare. El îi
vorbește
Liviei lui, dar ea refuză să-l asculte.
Vorbește iar și un zâmbet îi îngheață vorba.
El, se spune, i-ar fi refuzat un moft.
Ai zice că *Tibrul* e gripat de gerul iernii!

Conducător, condus, nu are importanță.
Dintr-un colț Lesbia aruncă o privire
neagră ca noaptea. Strălucitoare Delii lăncezesc
pe canapele și lumina le joacă pe umerii goi,
dar lui nu-i pasă. Căci, iată, cu-ndrăzneală
vine la el nevasta unui prieten (care nu vede,
fiindcă are ochi doar pentru băiatul care dansează
în lumina torțelor). De ce nu? își spune
acest conducător al lumii. Timpul său Mecena
l-a oferit de bunăvoie. Lucrușorul ăstălalt
oricum nu-i folosește. Sigur nu s-ar supăra.

IV. Scrisoare de la Quintus Horatius Flaccus către Caius Cilnius Mecena, la Arezzo (21 î.Hr.)

Autorul calomniei este într-adevăr, așa cum ai bănuț, același Timagenes pe care l-ai încurajat și l-ai sprijinit, căruia cu nesăbuiță i-ai oferit prietenia ta și pe care l-ai adus în casa prietenului nostru. Pe lângă faptul că e un oaspete nerecunoscător și nu stăpânește prea bine metrul poetic, este

și foarte indiscret în chipul cel mai prostesc. S-a lăudat cu isprăvile sale în fața celor care, cum își închipuie el, îl vor admira, încercând în același timp să se ascundă de cei care nu o vor face. Și-ar dori deopotrivă responsabilitatea faimei și plăcerea anonimatului, o ipostază evident imposibilă.

Octavius îi cunoaște identitatea. Nu are de gând să facă nimic, însă (se înțelege de la sine) Timagenes nu mai este bine venit în casa lui. M-a rugat să te asigur că nu te consideră nicidecum vinovat de această trădare. De fapt e la fel de îngrijorat pentru tine cum e și pentru el însuși și speră că nu ai suferit nici o sâcâială necuvenită. Prețuirea pe care o are față de tine e neschimbată. Regretă că ești departe de Roma și te invidiază cu afecțiune pentru timpul pe care ai ales să-l petreci la picioarele muzelor.

Regret, la rândul meu, că nu te văd mai des, dar cred că înțeleg chiar mai bine decât prietenul nostru cât de mulțumit trebuie să te simți în frumosul și liniștitul tău Arezzo, departe de furnicarul puturos al acestui oraș extraordinar. Măine mă întorc la căsuța mea de pe Digentia, unde susurul apei îmi va alina auzul și mă va ajuta în sfârșit să revin de la zgomot la cuvânt. Ce neînsemnate îmi vor părea acolo toate acestea, la fel cum, neîndoielnic, îți par și ție acolo unde te-ai retras.

V. Scrisoare de la Nicolaus din Damasc către Strabon din Amasia, din Roma (21 î.Hr.)

Dragul și vechiul meu prieten, descrierile și entuziasmul tău de-a lungul acestor ani au fost admirabil de justificate – acesta este cel mai extraordinar oraș în cele mai

extraordinare vremuri. Aflându-mă acum aici, sunt încredințat că spre asta m-a condus destinul întreaga viață, chiar dacă nu pot deplânge lungul lanț de întâmplări care mi-a întârziat descoperirea.

Așa cum poate că știi, în anii din urmă i-am devenit tot mai folositor lui Irod, care știe că numai protecția lui Octavius Cezar îi garantează stăpânirea asupra Iudeii. Acum mă găesc la Roma ca să-i fac un alt serviciu lui Irod și îți voi dezvălui la momentul convenit despre ce chestiune nemaipomenită este vorba. Pentru moment mă voi mulțumi să spun că, în contextul cu pricina, a fost necesar să îndeplinesc sarcina oarecum intimidantă de a mă prezenta lui Octavius Cezar însuși. Căci, în ciuda faptului că mi-ai scris adesea cât sunteți de apropiați, faima și puterea lui sunt prea copleșitoare, chiar și cu asigurările pe care mi le-ai dat. Ca să nu mai spun că, la urma urmelor, am fost profesorul copiilor unui dușman de-al său, Cleopatra a Egiptului.

Dar și acum ai avut dreptate, la fel ca întotdeauna: m-a făcut să mă simt imediat în largul meu, întâmpinându-mă chiar mai călduros decât m-aș fi așteptat ca emisar al lui Irod, și a amintit de prietenia cu tine, remarcând cât de des ai pomenit numele meu. Nu doream să aduc în discuție chestiunea pe care fusesem trimis să o rezolv, căci abia ce ne cunoscuserăm, așa că am fost foarte bucuros când m-a invitat să cinez cu el în seara următoare la reședința sa particulară – căci eu mă prezentasem, desigur, la Palatul Imperial, pe care înțeleg că îl folosește numai în timpul zilei, pentru îndatoririle oficiale.

Cred că nu te-am crezut cu adevărat atunci când mi-ai descris modestia casei sale. Luxul simplu al propriei mele

locuințe din Ierusalim pune în umbră această casă. Am văzut negustori nu foarte prosperi care locuiesc mult mai elegant! Și nu este, cred, o etalare ostentativă a austerității la care îi îndeamnă pe alții. În această căsuță încântătoare și confortabilă pare mai degrabă o gazdă primitoare, dornică să le facă pe plac oaspeților, decât stăpânul lumii.

Permite-mi să-ți descriu scena și să surprind esența serii acesteia în maniera maestrului nostru Aristotel în minunatele *Conversații* pe care le-am studiat cândva amândoi.

Masa – trei feluri excelente, servite într-un stil relaxat, între austeritate și eleganță – s-a încheiat. Se amestecă și se toarnă vinul, servitorii se mișcă neauziți printre oaspeți. Este o adunare restrânsă, doar cu rude și prieteni de-ai lui Octavius Cezar. Alături de Octavius stă întinsă pe divan Terentia, soția lui Mecena, care (spre regretul meu, căci mi-aș fi dorit să îl cunosc) lipsește o vreme din oraș, e plecat undeva în nord, unde se dedică studiilor sale literare. Pe un alt divan stau Iulia, tânăra, frumoasa și vioaia fiică a Împăratului, și proaspătul ei soț, Marcus Agrippa, un bărbat impunător și solid care, în ciuda distincției și importanței sale, pare nelalocul lui printre cei de față. Marele Horațiu, scund și destul de îndesat, cu un păr cărunt care îi încadrează figura tânără, a tras-o lângă el pe divan pe dansatoarea siriană care ne-a delectat mai devreme și (spre încântarea ei încordată, dar extaziată) o face să râdă. Tânărul Tibullus (care se ofilește în absența amantei sale) șade cu vinul în față și îi urmărește pe toți cu o tristețe îngăduitoare. Alături stau patronul său, Messalla (despre care se spune că a fost cândva proscris de triumviri, a luptat alături de Marcus Antonius împotriva lui Octavius Cezar și acum se bucură de prietenia gazdei sale,

fostul său dușman!), și acel Liviu pe care l-ai pomenit atât de des și ale cărui prime volume din acea lungă istorie a Romei pe care și-a propus să o scrie au început să apară regulat pe rafturile cu cărți. Messalla propune un toast în cinstea lui Octavius Cezar, iar acesta propune la rândul său un toast în cinstea Terentiei, de care se ocupă cu curtoazie și respect. Bem și conversația se pornește. Primul care vorbește este gazda noastră.

OCTAVIUS CEZAR: Dragii și vechii mei prieteni, folosesc acest prilej pentru a-l prezenta pe oaspetele nostru. Din partea prietenului și aliatului nostru de la răsărit, a lui Irod, cel ce guvernează Iudeea, vine emisarul Nicolaus din Damasc, care este și un cărturar și filosof strălucit și astfel de două ori bine venit printre voi, cei care îmi onorați casa cu prezența voastră în această seară fericită. Sunt sigur că dorește să vă transmită el însuși salutul lui Irod.

NICOLAUS: Mărite Cezar, sunt copleșit de ospitalitatea ta și onorat mult peste meritele mele să fiu inclus în cercul intim al renumiților tăi prieteni. Într-adevăr, Irod m-a însărcinat să-ți transmit, ție și celor care, alături de tine, se îngrijesc de destinul Romei, salutul său respectuos. Bunăvoința și afecțiunea reciprocă pe care le-am văzut aici în această seară m-au convins că voi putea vorbi liber despre misiunea pentru a cărei îndeplinire am venit din străvechile meleaguri ale Iudeii. Ca semn al nemărginitului respect pe care i-l poartă lui Octavius Cezar, prietenul și stăpânul meu Irod mi-a permis să vin aici ca să-i vorbesc aceuia care a readus Roma în lumina ordinii și a prosperității și care a unit lumea. În onoarea lui

Cezar, cel ce îmi este gazdă, îmi propun să scriu o *Biografie* care să facă cunoscută întregii lumi faima sa.

OCTAVIUS CEZAR: Oricât de flatat aş fi de gestul prietenului meu Irod, trebuie să obiectez şi să spun că izbânzile mele nu merită o asemenea atenţie. Nu mă pot convinge că talentul considerabil pe care îl ai tu, noul nostru prieten Nicolaus, ar trebui pus în slujba unui ţel atât de lipsit de importanţă. Aşadar, de dragul acelor însemnate îndatoriri cărturăreşti care te aşteaptă şi de dragul propriului meu bun-simţ, dar cu toată recunoştinţa şi prietenia mea, trebuie să încerc să te abat de la acest efort nevrednic.

NICOLAUS: Modestia ta, mărite Cezar, aduce onoare persoanei tale. Dar stăpânul meu Irod ar dori să contrazică o asemenea modestie şi să-ţi amintesc că, oricât de mare ţi-ar fi faima, nu se cuvine să-i uităm pe cei de pe meleaguri îndepărtate, care nu au auzit de marile tale izbânzi decât din gură în gură. Chiar şi în Iudeea, unde doar puţinii oameni cu şcoală vorbesc latina, există unii care nu au aflat de măreţia ta. Prin urmare, dacă faptele tale ar fi descrise în greaca aceea pe care o ştiu cu toţii, atunci Iudeea şi o mare parte din lumea răsăriteană ar avea ştiinţă de măsura în care este dependentă de puterea ta binevoitoare – şi astfel Irod îşi poate întări el însuşi stăpânirea, bucurându-se de protecţia şi înţelepciunea ta.

AGRIPPA: Mărite Cezar, bunul meu prieten, mi-ai urmat şi altădată sfatul şi te conjur să o faci şi acum. Lasă-te convins de grăitoarea rugămintă a lui Nicolaus şi renunţă la modestia ta, pentru binele celei pe care cu siguranţă o iubeşti mai mult decât pe tine însuţi – al Romei şi al ordinii pe care i-ai redat-o. Admiraţia pe care o vor avea pentru tine cei de pe meleagurile

îndepărtate va deveni iubire pentru Roma pe care ai construit-o.

LIVIU: Voi îndrăzni să mă alătur cu glasul meu insistențelor pe care le-ai ascultat. Cunoscut reputația acestui Nicolaus care stă acum dinaintea noastră și nici că ți-ai putea încredința faima unui condei mai vrednic. Permite lumii să te răsplătească, fie și în mică măsură, pentru ceea ce i-ai dăruit din abundență.

OCTAVIUS CEZAR: Mă declar convins. Nicolaus, casa mea îți stă la dispoziție și îți ofer prietenia mea. Dar te rog ca în eforturile tale să te mărginești doar la acele chestiuni care reflectă acțiunile mele legate de Roma și să nu-ți superi cititorii cu lucruri nesemnificative ce se referă la persoana mea.

NICOLAUS: Mă supun dorințelor tale, mărite Cezar, și voi încerca, în sărmănele mele strădăni, să prezint la adevărata valoare modul în care ai condus lumea romană.

...Și așa, dragul meu Strabon, s-a tranșat problema. Irod va fi mulțumit, iar eu mă măgulesc singur imaginându-mi că Octavius (insistă să mă adresez cu familiaritate în intimitatea casei sale) are deplină încredere în abilitățile mele de a duce la bun sfârșit această lucrare. Înțelegi, desigur, că relatarea de mai devreme a fost supusă cerințelor formale ale dialogului, în care am ales să o redau. Conversația a fost mult mai relaxată și mai îndelungată. Nu au lipsit tachinările, toate pline de voieșie. Horațiu a făcut glume despre grecii care aduc daruri și m-a întrebat dacă intenționez să-mi compun opera în proză sau în versuri, iar Iulia cea plină de viață, care își ia neîncetat peste picior tatăl, m-a informat că pot să scriu

absolut orice vreau, de vreme ce, cu greaca pe care o știe, tatăl ei poate lua ușor o insultă drept compliment. Dar am reușit, cred, să surprind în relatarea mea esența lucrurilor, căci oricâte glume ar face între ei oamenii aceștia, în spatele lor se află o mare seriozitate – sau cel puțin așa mi s-a părut mie.

În plus, ca să profit și mai mult de pe urma șederii mele aici (care promite să fie una îndelungată), mi-am propus să scriu o nouă lucrare după *Viața lui Octavius Cezar*, pe care mi-a comandat-o Irod. Se va numi *Conversații cu romani de seamă* și mă aștept ca rândurile pe care le-ai citit să se regăsească în ea. Ți se pare o idee realizabilă? Crezi că dialogul este o formă potrivită pentru o asemenea lucrare? Voi aștepta sfatul tău, pe care îl prețuiesc la fel de mult ca întotdeauna.

VI. Scrisoare de la Terentia către Octavius Cezar, în Asia (20 î.Hr.)

Tavius, dragă Tavius – îți spun pe nume, dar tu nu apari. Poți oare înțelege cât de crudă e lipsa ta? Mă plâng de măreția ta, care te obligă să pleci și să rămâi într-o țară ce mi-e străină și odioasă, pentru că ea te poate ține acolo, iar eu nu te pot ține aici. Știu, mi-ai spus că furia împotriva necesității e ca furia unui copil, dar înțelepciunea m-a părăsit odată cu tine și voi fi un copil nerăbdător până la întoarcerea ta.

Cum m-am putut lăsa convinsă să te las să pleci de lângă mine, când nu pot fi fericită nici o zi fără prezența ta, odată ce ți-am cunoscut dragostea? Scandalul, ai spus, dacă aș veni după tine... dar unde nu există secrete nu poate exista nici scandal. Dușmanii tăi șușotesc, prietenii tăi păstrează tăcerea

și toți știu că pe tine nu te îngrădesc cutumele care pe alții îi obligă să ducă vieți așezate. Și nici nu facem rău nimănui. Soțul meu, care mi-e prieten, cum îți este și ție, nu are acea trufie a posesiunii de care ar putea suferi un bărbat mai puțin vrednic. Am știut amândoi de la bun început că eu voi avea amanți, iar Mecena va face ce îi dictează gustul. Nu a fost ipocrit atunci și nu este nici acum. Iar Livia pare mulțumită să lase lucrurile așa cum sunt. O întâlnesc la lecturi și îmi vorbește cu politețe. Nu suntem prietene, dar ne purtăm cu amabilitate. Eu, una, aproape că țin la ea, căci a ales să renunțe la tine și astfel ai ajuns să fii al meu.

Dar ești al meu? Știu că da atunci când ești cu mine, dar când ești așa departe... unde e atingerea ta, care îmi spune ce n-am știut până acum? Te bucură nefericirea mea? Sper că da. Amanții sunt cruzi. Mai că aș putea fi fericită dacă aș ști că ești la fel de nefericit ca mine. Spune-mi că ești nefericit, ca să simt puțină mângâiere.

Căci în Roma nu găsesc nici o mângâiere. Acum toate mi se par lipsite de importanță. Iau parte la ceremoniile la care rangul meu îmi cere să fiu prezentă și ritualurile îmi par deșarte. Merg la Circus și nu-mi pasă cine câștigă cursele. Merg la lecturi și mintea îmi fuge de la poemele care se citesc – chiar și de la cele recitate de prietenul nostru Horațiu. Și ți-am fost credincioasă toate aceste săptămâni – deși asta ți-aș spune și dacă nu ar fi adevărat. Dar e adevărat: ți-am fost. Îți pasă?

Fiica ta e bine și e mulțumită de noua ei viață. Îi vizitez pe ea și pe Marcus Agrippa o dată sau de două ori pe săptămână. Iulia pare încântată să mă vadă. Cred că am devenit prietene. Sarcina ei e foarte avansată și pare mândră să devină mamă.

Mi-aș dori oare un copil cu tine? Nu știu. Ce ar spune Mecena? Ar fi încă un scandal, dar ce amuzant ar fi!... Vezi cum turui așa, vorbind cu amintirea ta, așa cum făceam cu tine aici.

Nu știu nici o bârfă suficient de amuzantă ca să ți-o împărtășesc. Căsătoriile pe care le-ai încurajat înainte să părăsești Roma au avut în sfârșit loc. Tiberius a renunțat, se pare, la ambiții și a luat-o de soție pe Vipsania, iar Iullus Antonius s-a însurat cu Marcella. Iullus pare fericit că e acum oficial nepotul tău și membru al familiei octavienilor și până și Tiberius pare mulțumit, doar că în stilul lui morocănos – deși știe că uniunea dintre Iullus și nepoata ta e mai avantajoasă decât căsătoria lui cu una din fiicele lui Agrippa.

Te întorci la mine în toamna asta, înainte ca furtunile iernii să-ți facă drumul de nestrăbătut? Sau aștepti până la primăvară? Am senzația că nu aș putea îndura absența ta atâta vreme. Trebuie să-mi spui cum să rezist.

VII. Scrisoare de la Quintus Horatius Flaccus către Caius Cilnius Mecena, la Arezzo (19 î.Hr.)

Virgiliu al nostru e mort.

Tocmai am primit vestea și îți scriu înainte ca durerea să ia locul amorțelii pe care o simt acum, o amorțeală care probabil că e presimțirea acelui destin inexorabil care l-a învins pe prietenul nostru și care ne așteaptă pe toți. Rămășițele sale se găsesc la Arezzo, în grija lui Octavius. Detaliile sunt sumare. Îți spun și ție ce am aflat, căci, fără îndoială, pe Octavius durerea îl va împiedica să-ți scrie o bună bucată de vreme.

Se pare că munca la revizuirea poemului de dragul căruia lipsea din Italia mergea prost. Așa se face că atunci când Octavius, care tocmai se întorcea din Asia, s-a oprit la Atena, nu i-a fost greu să-l convingă pe Virgiliu să-l însoțească înapoi în Italia, după care deja tânjea, deși lipsea de mai puțin de șase luni. Sau poate că își presimțea moartea și nu voia ca trupul să i se prăpădească într-un pământ străin. Oricum ar fi, înainte să pornească în ultima lui călătorie, l-a convins pe Octavius să meargă cu el la Megara. Poate că și-a dorit să vadă valea aceea stâncoasă unde se spune că Tezeu l-ar fi omorât pe ucigașul Sciron. Nu știu care a fost motivul, dar Virgiliu a stat prea mult în soare și s-a îmbolnăvit. Cu toate astea, a insistat să continue călătoria. Odată ajuns pe vas, starea i s-a înrăutățit și i-a revenit malaria de care a suferit odinioară. La trei zile după ce au debarcat la Brindisi, a murit. Octavius s-a aflat la căpătâiul lui și l-a însoțit atât cât poți însoți pe cineva plecat pe drumul fără întoarcere.

Înțeleg că în ultimele lui zile a delirat mai tot timpul – deși nu mă îndoiesc că și în delir Virgiliu era mai rațional decât mulți alții când sunt lucizi. La final ți-a pomenit numele, ca și pe al meu și al lui Varius. Și a obținut de la Octavius promisiunea că manuscrisul nefinisat al *Eneidei* va fi distrus. Sper ca acesta să nu se țină de promisiune.

Am scris odată că Virgiliu e jumătate din sufletul meu. Simt acum că am spus prea puțin, deși atunci mi s-a părut o exagerare. Căci la Brindisi zace acum jumătate din sufletul Romei. Ne-a fost luat mai mult decât ne imaginăm. Și totuși mintea mea se întoarce la lucruri mai mărunte, la lucruri pe care numai tu și cu mine, poate, le vom înțelege vreodată. El zace mort la Brindisi. Cât a trecut de când am călătorit toți

trei, atât de fericiți, de-a latul Italiei, de la Roma la Brindisi? Douăzeci de ani... Parcă a fost ieri. Încă mai simt cum mă ustură ochii de la lemnul verde pe care hangiii îl ardeau în vetre și aud râsetele noastre, ca ale unor copii scăpați de la școală. Și țărăncuța pe care am agățat-o la Trivicus, care a promis că vine la mine în cameră și nu a mai venit... îl aud pe Virgiliu făcând haz de mine și îmi amintesc cum ne prosteam. Și discuțiile domoale. Și confortul de-a dreptul luxos de la Brindisi, după călătoria prin tot felul de sate.

Nu mă voi mai întoarce niciodată la Brindisi. Mă copleșește durerea și nu mai pot scrie.

VIII. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

În tinerețe, când am cunoscut-o, Terentia mi s-a părut o femeie banală, prostuță și amuzantă și nu înțelegeam afecțiunea tatei față de ea. Trăncănea ca o coțofană, flirta revoltător cu toată lumea și mi se părea că mintea nu-i fusese niciodată deranjată de vreun gând mai serios. Nu-mi plăcea nici soțul ei, Caius Mecena, cu toate că era prietenul tatei, și nu am reușit niciodată să înțeleg de ce a consimțit Terentia să se mărite cu el. Privind în urmă, îmi dau seama acum că și căsătoria mea cu Marcus Agrippa a fost aproape la fel de bizară, dar pe atunci eram tânără, neștiutoare și atât de plină de mine, încât nu vedeam nimic.

Cred că am ajuns să o înțeleg pe Terentia. S-ar putea ca, în felul ei, să fi fost mai înțeleaptă decât noi toți. Nu știu ce s-a ales de ea. Ce se alege de oamenii care ies pe nesimțite din viața ta?

Azi sunt convinsă că l-a iubit pe tata, poate într-un fel pe care nici măcar el nu l-a înțeles. Sau poate că l-a înțeles. I-a fost destul de credincioasă, luându-și amanți ocazionali numai în timpul absențelor lui îndelungate. Și poate că și afecțiunea lui față de ea era mai serioasă decât mi-a dat el să înțeleg cu îngăduința amuzată pe care o vădea. Au fost împreună mai mult de zece ani și păreau fericiți. Văd acum – poate întrezăream de atunci – că judecățile mele erau dictate de tinerețe și de rang. Soțul meu, care mi-ar fi putut fi tată, era cel mai important bărbat din Roma și din provincii pe timpul absențelor tatălui meu, iar eu mă vedeam ca pe o altă Livie, la fel de mândră și gravă ca ea, alături de cineva care ar fi putut foarte bine să fie adevăratul Împărat. Așa că nu mi se părea potrivit ca tata să iubească pe cineva atât de diferit de Livia (și, cum credeam eu prosteste, de mine), cum era Terentia. Dar acum îmi amintesc lucruri pe care atunci nu le-am înțeles.

Îmi amintesc când tata s-a întors singur din Asia, după ce, cu numai câteva zile înainte, la Brindisi, îl ținuse în brațe pe prietenul lui, Virgiliu, în ultimele sale clipe de viață și îl privise dându-și ultima suflare. Terentia a fost singura care l-a alinat. Livia nu a făcut-o – și nici eu. Știam ce înseamnă să pierzi pe cineva, dar nu cu sufletul. Livia i-a spus cuvintele ritualice care ar fi trebuit să-i ofere mângâiere: Virgiliu își făcuse datoria față de țară, va continua să trăiască în memoria concetățenilor săi, iar zeii îl vor primi ca pe un fiu iubit. Și i-a sugerat că excesul de durere nu e ceva potrivit pentru un Împărat.

Tata a privit-o grav și i-a spus:

— Atunci Împăratul va arăta durerea potrivită pentru un Împărat. Dar omul cum își va arăta durerea potrivită pentru

un om?

Terentia a fost cea care l-a mângâiat. A jelit pierderea prietenului lor și a rememorat întâmplări vechi, până când tata a devenit iar om și a plâns și el și până la urmă a trebuit să o aline pe Terentia și astfel și-a găsit și el alinarea.

...Nu știu de ce m-am gândit astăzi la Terentia – sau la moartea lui Virgiliu. E o dimineată luminoasă, cerul e senin și de la fereastra mea văd în depărtare, la răsărit, promontoriul acela de pământ care țâșnește din apă la Napoli. Poate mi-am amintit că acolo stătea Virgiliu când nu era la Roma și că o îndrăgea pe Terentia în felul lui sever, care ascundea atâtea sentimente. Și Terentia e femeie, cum am fost chiar și eu cândva.

Cum am fost chiar și eu cândva... Oare Terentia era mulțumită să fie femeie, așa cum eu nu eram? Când trăiam printre oameni, credeam că e mulțumită și o disprețuiam în secret. Acum nu mai știu. Nu știu ce e în inima altui om. Nu știu nici măcar ce e în a mea.

IX. Scrisoare de la Nicolaus din Damasc către Strabon din Amasia (18 î.Hr.)

Irod este la Roma. Este pe deplin mulțumit de biografia lui Octavius Cezar, scrisă de mine, care a fost trimisă și peste hotare, și dorește să rămân cât mai mult aici, în oraș, ca să aibă pe cineva de încredere ca om de legătură cu Împăratul. Este o poziție destul de delicată, îți dai seama de asta, dar am convingerea că mă pot achita de această îndatorire. Irod știe că mă bucur de încrederea și prietenia Împăratului și cred că

are înțelepciunea necesară să-și dea seama că nu îi voi trăda pe nici unul. Oricum, e destul de pragmatic și știe că dacă aș face așa ceva, nu le-aș mai fi de folos nici unuia.

În ciuda amabilelor tale laude, am ajuns în sfârșit la concluzia că ar fi mai înțelept să renunț la lucrarea pe care mi-o propusesem, intitulată *Conversații cu romani de seamă*. Ajungând să-i cunosc pe oamenii aceștia, am fost nevoit să recunosc că metoda aristotelică, după care am fost școliți noi doi, pur și simplu nu e adecvată. Pentru mine e o decizie dificilă, căci probabil înseamnă una din două: fie acele metode care ne-au fost predate nouă sunt incomplete, fie eu nu stăpânesc învățăturile maestrului așa de bine cum mi-am imaginat. Prima variantă este, practic, de neconceput, iar a doua e prea umilitoare și nu aș recunoaște asta în fața nimănui în afară de tine, care îmi ești prieten din tinerețe.

Lasă-mă să-ți demonstrez ce vreau să spun printr-un exemplu.

Întreaga Romă vuiește la aflarea celei mai recente legi aprobate de Senat, care, printr-un edict recent al lui Octavius Cezar, a fost redus la vreo șase sute de membri. Pe scurt, este vorba de o încercare de a reglementa obiceiurile legate de căsătorie în această țară stranie, obiceiuri care erau respectate mai degrabă prin abandon decât prin acceptare. Printre altele, el le acordă libertăților mai multe drepturi în privința căsătoriei și a deținerii de proprietăți decât aveau până acum și asta a dus la cârteli în unele cercuri, dar cârtelile au fost acoperite de strigătele de revoltă provocate de părțile mai scandaloase ale legii, care sunt două. Prima interzice oricărui bărbat care, în virtutea averii sale, poate sau va putea deveni senator să se însoare cu o libertă, cu o actriță sau cu fiica unui actor sau a

unei actrițe. Nici fiica sau nepoata cuiva cu rang de senator nu se va putea mărita cu un libert, cu un actor sau cu fiul cuiva care practică această meserie. Nici un bărbat născut liber, indiferent de rang, nu se va putea însura cu o prostituată, o codoașă, o femeie condamnată pentru un act criminal sau una care a fost actriță – sau cu orice femeie prinsă și condamnată pentru adulter, indiferent de poziția ei socială.

Dar a doua parte a legii este chiar și mai drastică decât prima, căci stipulează că un tată care prinde un bărbat comițând adulter cu fiica lui, fie în casa lui sau în casa ginerelui său, are dreptul (dar nu și obligația) să îl ucidă pe cel vinovat de adulter fără a se teme de urmări și i se permite să procedeze la fel și cu fiica lui. Unui soț i se permite să îl ucidă pe bărbatul care i-a adus o asemenea ofensă, dar nu și să-și ucidă soția. Doar că are obligația să își denunțe soția adulterină și să divorțeze de ea, în caz contrar putând fi acuzat el însuși de codoșie.

Cum am spus, Roma vuieste. Pamfletele circulă nebunește, zvonurile abundă și fiecare cetățean are propria părere despre ce înseamnă toate acestea. Unii iau legea în serios, alții nu. Unii spun că ar trebui să se numească mai degrabă Legea Liviană decât Legea Iuliană și o bănuiesc pe Livia că a reușit cumva să o strecoare pe la spatele lui Octavius Cezar, ca răzbunare pentru legătura lui cu o anumită doamnă, care este și soția prietenului său. Alții i-o atribuie lui Octavius însuși, iar dintre aceștia, dușmanii lui se prefac revoltați de ipocrizia lui, alții consideră încurajatoare revenirea la „virtuțile de odinioară”, în timp ce alții o văd ca pe un complot dubios, pus la cale fie de Octavius Cezar, fie de dușmanii lui.

În toată agitația, Împăratul își vede de treabă cu calm, de parcă nu ar avea habar ce se spune sau se crede. Dar știe. Întotdeauna știe.

Aceasta este una din fețele acestui om.

Dar mai există una. Este cea pe care o cunosc eu și o știu și câțiva dintre prietenii lui. Nu seamănă cu nimic din ce ți-am relatat.

În anumite ocazii oficiale i-am fost oaspete în casa de pe colina Palatin, unde domnește Livia. Toate aceste ocazii au fost plăcute și deloc tensionate. Octavius și Livia se poartă extrem de civilizat unul față de altul, chiar dacă fără căldură. În alte dăți am fost oaspete în casa lui Marcus Agrippa și a Iuliei, unde Octavius era și el prezent, de obicei în compania Terentiei, soția lui Caius Mecena. Și la câteva întâlniri foarte intime și destinate am fost oaspete chiar în casa lui Mecena, tot în prezența lui Octavius și a Terentiei. Toți trei se poartă unul față de altul cu relaxarea unor vechi prieteni.

Totuși relația lui cu Terentia este cunoscută de toată lumea – și asta de ani de zile.

Și mai e ceva. Aproape ca un filosof, Octavius e lipsit de credința în vechii zei ai concetățenilor lui. Cu toate acestea, este extraordinar de superstițios, aproape ca un țăran. Se folosește de profețiile preoților săi ori de câte ori i se pare necesar și se convinge de adevărul lor pentru că le exploatează cu succes. Ia în derâdere (prieteneste) ceea ce el numește „pompozitatea transcendentă” a Dumnezeului celor din țara mea și se miră de lenea unei nații care nu poate inventa decât un singur zeu.

— E mai potrivit, a spus el o dată, ca zeii să fie mai mulți și să se lupte între ei, așa cum fac oamenii... Nu, nu cred că

Dumnezeul ăsta ciudat al evreilor tăi ni s-ar potrivi nouă, romanilor.

Într-un rând l-am dojenit (atât de prieteni suntem) pentru credința lui în semne și vise, iar el mi-a răspuns:

— Nu o dată faptul că am crezut în ce mi-au arătat visele mi-a salvat viața. Când nu o să mi-o mai salveze, o să încetez să cred în ele.

Este un om cât se poate de prudent și de precaut în toate privințele și nu lasă nici un lucru la voia întâmplării dacă îl poate face mai bine prin planificare atentă. Cu toate astea, nimic nu-i place mai mult decât să joace zaruri și joacă încântat ore în șir. De mai multe ori mi-a trimis câte un mesager ca să mă întrebe dacă am timp și am jucat cu el, deși îmi face mai multă plăcere să îl urmăresc pe prietenul meu jucând decât să îmi ocup timpul cu acest joc de noroc stupid. Dar el ia jocul foarte în serios, de ai zice că soarta imperiului său depinde de felul cum se învârt bucățelele acelea de os, iar după două sau trei ore de joc, când a câștigat câteva monede de argint, e atât de încântat, de parcă ar fi cucerit Germania.

Mi-a mărturisit odată că în tinerețe visase să devină cărturar și că se întrecuse la scrierea de poeme cu prietenul lui, Mecena.

— Unde sunt acum poemele? l-am întrebat.

— S-au pierdut, a spus el. Le-am pierdut la Philippi.

A părut aproape trist. Apoi a zâmbit.

— Am scris cândva chiar și o piesă de teatru după fasonul grecesc.

L-am tachinat puțin:

— Despre unul din zeii tăi străini?

A râs.

— Despre un bărbat, mi-a zis el, un bărbat nesăbuit și mult prea mândru, acel Ajax care și-a luat viața cu propria spadă.

— Și s-a pierdut și aceasta?

A dat din cap.

— În modestia mea, i-am luat viața încă o dată – am șters-o de pe pergament... Nu era o piesă foarte bună. Prietenul meu Virgiliu m-a asigurat că nu era.

O clipă am tăcut amândoi. Peste figura lui Octavius a trecut o umbră de tristețe. Apoi a spus, aproape cu duritate:

— Gata. Hai să mai jucăm un joc.

A scuturat zarurile și le-a azvârlit pe masă.

Înțelegi la ce mă refer, dragul meu Strabon? Sunt atâtea lucruri care nu se rostesc. Mai că-mi vine să cred că nu s-a născocit încă forma care să-mi permită să spun ce am de spus.

X. Scrisoare de la Quintus Horatius Flaccus către Octavius Cezar (17 î.Hr.)

Să mă ierți că am expediat mesagerul fără un răspuns la invitația ta. Mi-a explicat limpede că îi ceruseși să aștepte. L-am pus să se întoarcă pe răspunderea mea.

Mă rogi să compun imnul coral pentru festivalul centenar, care ai decretat că se va ține în luna mai. Știi că mă flatează gândul că mă consideri vrednic de așa ceva. Știm amândoi că acela care ar fi trebuit să aibă această onoare este mort. Și știu cât de teribil de importantă este pentru tine această sărbătorire.

Prin urmare, ești, desigur, nedumerit de faptul că nu știu sigur dacă să accept comanda. Nesiguranța asta care m-a

costat o noapte albă. Am ajuns într-un final la concluzia că este datoria și plăcerea mea să dau curs dorinței tale, dar cred că trebuie să știi ce considerente m-au făcut să ezit.

Te rog să nu te îndoiești că înțeleg cât este de dificilă sarcina ta de a conduce această extraordinară națiune, pe care o iubesc și o urăsc, precum și acest și mai extraordinar imperiu, care mă îngrozește și mă umple de mândrie. Știu mai bine decât majoritatea cât ți-ai sacrificat din propria ta fericire pentru supraviețuirea țării noastre și știu și cu cât dispreț ai privit puterea ce ți-a fost pusă pe umeri: numai cel ce disprețuiește puterea ar fi putut-o folosi atât de bine. Știu toate astea și multe altele. Așa că atunci când risc să fiu în dezacord cu tine, o fac pe deplin conștient de înțelepciunea cu care mă înfrunt.

Cu toate astea, nu mă pot convinge că noile tale legi vor aduce altceva decât durere – ție și țării tale.

Cunosc corupția din orașul nostru, pe care ai vrea să o retezi, și cunosc și intențiile legii – sau așa cred. În cercurile în care te miști tu și pe care eu le studiez copulația a devenit o cale spre putere, fie ea socială sau politică. Un adulterin ar putea fi mai periculos decât o conspirație, atât pentru tine, cât și pentru țară, iar un act al cărui scop firesc este plăcerea născută din afecțiune a devenit un instrument periculos pus în slujba ambiției. O sclavă ar putea ajunge să controleze un senator și astfel și pe cetățenii de rând și până la urmă justiția ar fi subminată. Știu toate lucrurile astea, pe care legile tale speră să le împiedice.

Totuși tu nu ți-ai putea dori ca aceste legi să se aplice tuturor, cu rigoarea cu care trebuie aplicate legile. O astfel de aplicare ar fi dezastruoasă pentru tine și pentru prietenii tăi

cei mai credincioși. Și chiar dacă cei care îți știu scopul înțeleg că intenționezi să definești un spirit și un ideal, majoritatea dușmanilor tăi nu vor înțelege asta, iar tu s-ar putea să descoperi că legile împotriva adulterului vor fi folosite în scopuri ce vor aduce și mai multă corupție decât cea împotriva căreia au fost concepute.

Căci nici o lege nu poate defini cu claritate un spirit și nici nu poate satisface dorința de virtute. Acesta este rolul poetului sau al filosofului, care pot convinge pentru că nu au nici o putere. Puterea pe care o deții tu (și pe care, cum am spus, ai folosit-o cu atâta înțelepciune în trecut) nu poate impune legi împotriva pasiunilor inimii omenești, oricât haos ar putea stârni acele pasiuni.

Totuși o să scriu imnul coral pentru acea sărbătoare și voi fi onorat s-o fac. Îți împărtășesc interesul și speranța, chiar dacă mă tem de mijloacele pe care le-ai ales să le împlinești. Am mai greșit și altă dată. Sper să greșesc și acum.

XI. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

În această închisoare de pe insulă, acum, că viața mea s-a sfârșit, mă gândesc cu detașare la lucruri la care poate că nu m-aș fi gândit dacă traiul acela nu s-ar fi încheiat.

Mama doarme jos, în dormitorul ei micuț. Servitoarea noastră nu se clintește din loc. Până și oceanul, care de obicei foșnește pe nisip, e tăcut. Soarele amiezii dogorește pe stânci, care absorb căldura și o împrăstie înapoi în aer, așa că nimic – nici măcar un pescăruș hoinar – nu mișcă în aerul greu. Este o lume neputincioasă și eu aștept în ea.

E straniu să aștepti într-o lume neputincioasă, în care nimic nu contează. În lumea din care vin totul era putere și totul conta. Chiar când iubeai, iubeai ca să ai putere, iar sfârșitul iubirii devenea nu propria sa bucurie, ci multitudinea de bucurii ale puterii.

Am fost măritată cu Marcus Vipsanius Agrippa vreme de nouă ani și, după felul în care judecă lumea asemenea lucruri, am fost o soție bună. În timpul vieții lui i-am pus în brațe patru copii și i-am mai născut unul după ce el a murit. Toți au fost copiii lui și trei dintre ei, fiind băieți, ar fi putut conta în lume. Până la urmă nici unul nu a contat.

Cred că nașterea celor doi fii ai mei, Caius și Lucius, m-a făcut să simt pentru prima dată gustul celei mai irezistibile dintre pasiuni: pasiunea pentru putere. Căci Caius și Lucius au fost imediat adoptați de tatăl meu și era de la sine înțeles că, în cazul morții lui, mai întâi soțul meu și apoi unul sau celălalt dintre fiii mei aveau să îi urmeze ca Împărat și Prim Cetățean al Imperiului Romei. La vârsta de douăzeci și unu de ani am descoperit că eram, poate doar cu excepția Liviei, cea mai puternică femeie din lume.

Este goală, spun filosofi, dar ei nu au cunoscut puterea, așa cum eunucul nu a cunoscut atingerea unei femei, așa că o poate privi indiferent. În toată viața mea nu l-am putut înțelege pe tata și nici nu am putut pricepe acea bucurie a puterii în virtutea căreia am învățat să trăiesc și care m-a făcut fericită alături de Marcus Agrippa, cel ce (după cum remarcă adesea și cu amărăciune Livia) ar fi putut să-mi fie tată.

M-am întrebat de multe ori cum aș fi putut administra puterea pe care o aveam dacă nu aș fi fost femeie. Tradiția

cerea ca nici cele mai puternice femei, cum era Livia, să nu își etaleze puterea și să adopte o atitudine docilă, care de multe ori era în contradicție cu firea lor. Am știut de timpuriu că în cazul meu așa ceva nu era posibil.

Îmi amintesc că odată tatăl meu m-a mustrat pentru că vorbisem cu unul dintre prietenii săi pe un ton pe care el îl considerase arogant și nepotrivit pentru o femeie, iar eu i-am răspuns că el nu are decât să uite că este Împărat, dar eu nu am de gând să uit că sunt fiica Împăratului. Replica a devenit destul de cunoscută în Roma. Tata a părut amuzat, pentru că apoi a repetat-o adesea. Nu cred că a înțeles ce am vrut să spun.

Eram fiica Împăratului. Eram soția lui Marcus Agrippa, prietenul tatălui meu. Dar, dincolo de asta, eram fiica Împăratului. Toată lumea recunoștea faptul că eu aveam o îndatorire față de Roma.

Și totuși exista o parte din mine pe care, pe măsură ce anii treceau, am ajuns s-o cunosc tot mai bine: partea care refuza această îndatorire, știind că e una care nu aduce nici o răsplată...

Acum o clipă am scris despre putere și despre bucuria puterii. În clipa asta mă gândesc la toate modalitățile parșive prin care o femeie e nevoită să descopere puterea, să o folosească și să se bucure de ea. Spre deosebire de bărbați, nu o poate dobândi prin forța brațelor, a minții sau a dorinței și nici nu o poate afișa cu mândria fățișă a bărbatului, care este răsplata și reazemul puterii. O femeie trebuie să includă în făptura ei personaje care să mascheze felul în care a dobândit puterea și felul în care se bucură de ea. Astfel că am conceput în sinea mea și am prezentat lumii o serie de personaje ce

puteau păcăli orice privire mai atentă: fata inocentă, nepricepută la mersul lucrurilor și pe care tatăl iubitor a copleșit-o cu dragostea pe care nu avea cui să o ofere, soția virtuoasă, a cărei singură plăcere era datoria față de soțul ei, tânăra matroană arogantă, ale cărei toane deveneau dorințele celor din jur, tânăra studioasă, care visa la niște virtuți dincolo de datoria față de Roma și pretindea că filosofia ar putea fi adevărată, femeia care, odată tinerețea trecută, a descoperit plăcerea și s-a folosit de trupurile bărbaților ca de niște uleiuri extravagante de-ale zeilor, iar până la urmă a fost și ea folosită, cunoscând astfel cea mai intensă plăcere...

Când tata a decis desfășurarea festivalului centenar care să comemoreze fondarea Romei, eu aveam douăzeci și unu de ani și tocmai îl născusem pe cel de-al doilea fiu al meu. Tatăl și soțul meu au fost principalii oficanți la festivități și au făcut numeroase sacrificii pentru zeii ai căror urmași se spune că au întemeiat orașul. Mie și Liviei ne-a revenit sarcina să prezidăm împreună banchetul celor o sută de matroane. Eu am stat pe tronul Diane, iar Livia, în fața mea, pe tronul Iunonei, și am primit ofrandele ritualice. Le-am văzut pe cele mai bogate și mai influente femei din Roma uitându-se în sus spre mine. Știam că multe dintre ele sunt căsătorite cu dușmani de-ai tatălui meu, care l-ar fi ucis dacă nu le-ar fi fost frică. Mă priveau cu expresia aceea stranie care însoțește recunoașterea puterii. Nu era iubire, nici respect, nici ură și nici măcar teamă. Era ceva ce nu mai văzusem până atunci și, preț de o clipă, am simțit că abia atunci mă născusem.

La câteva săptămâni după festival, soțul meu a trebuit să plece într-o călătorie în est, având diverse misiuni de îndeplinit în provinciile din Asia Mică, în Macedonia, unde

tata își petrecuse adolescența, în Grecia, în Pont, Siria și oriunde ar mai fi fost nevoie. Era, firește, împotriva oricăror cutume să îl însoțesc și până la festival nici prin cap nu-mi trecuse să fac așa ceva, sfidând obiceiurile.

Dar l-am însoțit, în ciuda furiei și rugăminților tatălui meu. Îmi amintesc că tata a spus:

— Nici o soție nu l-a însoțit vreodată pe un proconsul care călătorește împreună cu soldații săi pe meleaguri străine. Asta e treaba fostelor sclave și a prostituatelor.

La care eu i-am răspuns:

— Atunci aș vrea să știu dacă preferi să par o prostituată în ochii soțului meu sau să fiu prostituată la Roma.

Intenția mea a fost să dau o replică frivolă și tata a interpretat-o exact așa, dar îmi amintesc că după aceea mi-a trecut prin minte că poate nu fusese tocmai o glumă și m-am întrebat dacă nu cumva vorbisem mai serios decât mi-am închipuit. În orice caz, tata a cedat. M-am alăturat escortei soțului meu și, pentru prima dată în viață, însoțită de copiii mei și de servitori, am pășit dincolo de granițele țării mele.

De la Brindisi la Apollonia am traversat bucata aceea îngustă de mare unde Adriatica se varsă în Mediterana. După ce am debarcat la Apollonia, am vizitat locurile unde soțul și tatăl meu fuseseră împreună în adolescență. A fost plăcut și relaxant, dar eram nerăbdătoare să pornim mai departe, spre locuri și mai străine, necălcate de picior de roman. De la Apollonia am luat-o spre nord prin Macedonia, ca să ajungem la noile teritorii din Moesia, până la fluviul Dunărea, și am văzut oameni ciudați, care, la apropierea atelajelor și cailor noștri, se fereau ca animalele, se ascundeau în pădure și nu mai puteau fi scoși sub nici un chip de acolo. Vorbeau limbi

necunoscute și mulți erau îmbrăcați în piei de animale sălbatice. Și am văzut ce viață sumbră duceau soldații care avuseseră nenorocul să fie trimiși în acel avanpost al Imperiului. În mod straniu, păreau mulțumiți, iar soțul meu vorbea cu ei de parcă duceau cel mai firesc trai imaginabil. Îmi venea greu să-mi amintesc că și el își petrecuse la fel cea mai mare parte din viață, în vremurile când eu nici nu mă născusem.

După ce am inspectat posturile de la Dunăre, ne-am întors spre sud cu o oarecare grabă, căci toamna ne sufla în ceafă și voiam să scăpăm de asprimea iernilor din nord. Începeam să regret decizia de a-l însoți pe Marcus Agrippa și să tânjesc după confortul Romei.

Dar ne-am odihnit la Philippi și buna dispoziție mi-a revenit. Soțul meu mi-a arătat locurile unde a luptat împotriva armatelor lui Brutus și Cassius și mi-a povestit întâmplări din vremurile acelea, apoi ne-am îndreptat fără grabă spre țărmurile Mării Egee și am navigat printre insule pe apele acelea albastre, iar vremea s-a încălzit pe măsură ce mergeam spre sud.

Și am început să înțeleg de ce zeii m-au trimis în această călătorie, departe de orașul în care mă născusem.

*I. Scrisoare de la Nicolaus din Damasc către Caius
Cilnius Mecena, din Ierusalim (14 î.Hr.)*

În ultimii trei ani m-am tot întrebat în scrisorile mele către tine de ce prietenul nostru Octavius Cezar a insistat să-i însoțesc pe Marcus Agrippa și pe soția lui în acest lung turneu răsăritean, căci este limpede că legătura mea cu Irod nu e, în sine, suficientă ca să justifice lunga mea absență din Roma. Încep acum să-i înțeleg motivele și, înainte să ți le fac cunoscute, te vei mira că ți le împărtășesc ție, de vreme ce te-ai retras din viața publică, și nu lui Octavius Cezar însuși. Dar dacă ai răbdare, treptat vei începe să înțelegi.

Scriu din Ierusalim, unde Marcus Agrippa și Iulia m-au însoțit cu câteva luni în urmă, la invitația lui Irod, care ne-a oferit un răgaz de odihnă în mijlocul călătoriilor noastre. Șederea lui Agrippa la Ierusalim a fost însă scurtată, căci nici nu ajunseserăm bine, când a primit vești despre niște tulburări la Bosfor. Bătrânul rege, care era credincios Romei, murise, iar tânăra lui soție, Dynamis, care, neîndoielnic, se credea o Cleopatra a nordului, doar că, pare-se, n-a ținut cont și de soarta acelei nefericite doamne, s-a aliat cu un barbar pe

nume Scribonius și, sfidând politica Romei, s-a declarat, împreună cu amantul ei, conducătoarea regatului soțului său. Se zvonește chiar că, la instigarea acelui amant, ar fi avut un rol în moartea bătrânului rege. În orice caz, Marcus Agrippa, știind că regatul lor este ultimul bastion în fața barbarilor din nord, a decis să meargă acolo ca să înăbușe revolta și de asta se ocupă acum, folosindu-se de corăbii și oameni puși la dispoziție de Irod.

Firește, era imposibil ca Iulia să-l însoțească. Nici nu a arătat vreo dorință reală de a o face – dar nici nu a vrut să asculte rugămintea lui Irod de a rămâne la Ierusalim până la întoarcerea soțului ei și nici nu părea dornică să revină la Roma. În schimb, în ciuda rugămintelor noastre stăruitoare, și-a adunat escorta și, odată cu plecarea soțului ei în nord, a pornit și ea spre Grecia, spre insulele acelea nordice de unde ea și soțul ei se întorseseră nu demult. Eu am primit niște vești îngrijorătoare din partea aceea de lume unde e ea acum și veștile acestea, dragul meu Mecena, au pricinuit această scrisoare.

În ultimii doi ani, în timpul călătoriei lor tihnite în sud, printre insulele din Marea Egee și prin orașele de pe coasta Greciei și a Asiei, atât Marcus Agrippa, cât și Iulia au fost primiți cu onorurile cuvenite reprezentanților Împăratului Octavius Cezar și ai Romei. În special Iulia, ca fiică a Împăratului, s-a bucurat de acel gen de adorație de care numai grecii insulari și cei din est sunt capabili.

Lucrurile au început în modul cel mai obișnuit. În onoarea vizitei ei, la Andros a fost ridicată o statuie care îi seamănă. Locuitorii din Mytilene, de pe insula Lesbos, auzind de omagiul adus de cei din Andros, au făcut o statuie încă și mai

mare, care seamănă deopotrivă cu Iulia și cu zeița Afrodita. Iar din acel moment, pe măsură ce insulele și orașele aflau de apropierea Iuliei și a lui Agrippa, ceremoniile au devenit tot mai extravagante, până când în cele din urmă Iulia a ajuns să fie considerată zeița Afrodita însăși, revenită pe pământ, și să fie venerată ca atare (cel puțin ritualic).

Cu siguranță vei fi de acord cu mine că asemenea extravagante, oricât ar părea ele de ridicole în ochii oamenilor civilizați, nu fac de fapt nici un rău, căci în toate aceste demonstrații publice grecii au fost suficient de isteți încât să modifice vechile ceremonii, că să nu ofenseze pe nimeni și să pară aproape romanizați.

Dar în toiul acestor evenimente a început să se petreacă ceva extraordinar cu Iulia însăși, la care (cum bine știi) eu țin foarte mult. Parcă ar fi început să preia cumva unele dintre atributele acelor personaje cu care era asemănată ritualic. A devenit autoritară și de o aroganță indiferentă, ca și cum de fapt chiar nu ar fi o muritoare.

Impresia asta mi-a lăsat-o de multă vreme, dar acum am primit vești din Asia care, din nefericire, confirmă ceea ce până acum nu era sigur.

Potrivit rapoartelor, Iulia, care petrecuse o zi în Ilium umblând printre ruinele vechii Troia, a încercat să traverseze râul Scamander în timpul nopții. În urma unui șir de evenimente nu tocmai clare, pluta pe care se aflau Iulia și însoțitorii ei s-a răsturnat și au fost luați cu toții de apă. Evident că au fost la un pas de o nenorocire. În orice caz, Iulia a fost într-un final salvată (de cine, iarăși nu e limpede), numai că, furioasă pe sătenii care – acuză ea – nu au încercat să o salveze și în numele soțului ei, Marcus Agrippa, a obligat

satul la o amendă de o sută de mii de drahme, ceea ce înseamnă aproape o mie de drahme de om. Este o amendă usturătoare, grozav de usturătoare, pentru niște oameni săraci, dintre care mulți nu au câștigat o mie de drahme într-o viață întreagă de trudă.

Se spune că sătenii, auzindu-le strigătele de ajutor, au venit pe malul râului și s-au uitat, dar n-au încercat să le sară în ajutor. Cred că asta este, cel mai probabil, o relatare veridică a întâmplării. Totuși, în ciuda vinovăției sătenilor, care pare evidentă, voi interveni. Îi voi cere o favoare lui Irod (care îmi datorează mai multe) și îl voi ruga să îl convingă pe Marcus Agrippa să anuleze amenda. O s-o fac nu din milă față de săteni, ci din teamă pentru siguranța casei lui Octavius Cezar.

Căci Iulia nu și-a petrecut ziua la Ilium ca un călător nevinovat, iar traversarea râului Scamander nu a fost o întoarcere nevinovată la locul unde era găzduită.

Am pomenit mai devreme de acele ceremonii publice – în parte religioase, în parte politice și în parte sociale – în care Iulia a fost ridicată pe tronul Afroditei. Probabil că am insistat asupra lor ca să întârzii discuția despre un alt soi de ceremonii, care nu sunt publice, ci tainice, oculte și oarecum înfricoșătoare în aceste vremuri de deschidere a minților.

Printre acești greci din est și din insule există o sectă secretă care venerază o zeiță al cărei nume este necunoscut (cel puțin pentru cei ce nu sunt inițiați). Se spune că ea e zeița tuturor zeilor și zeițelor, iar puterea ei o întrece pe cea a oricăror zei pe care îi poate imagina omul. În anumite ocazii, puterea zeiței este celebrată prin niște ritualuri specifice – cu toate că nimeni nu știe în ce constau ele, de vreme ce secta este învăluită în taină, fie din fanatism, fie din rușine. Dar nici

un secret nu e absolut și în călătoriile mele am aflat destule despre această sectă ca să mă umplu de dezgust față de natura ei și de teamă față de consecințele existenței ei.

Este o sectă a femeilor și, cu toate că au și preoți, aceștia sunt niște castrați, care la un moment dat s-au lăsat sacrificați pentru zeiță. Aceste victime sunt alese de preotese și se spune că uneori preotesele își aleg chiar proprii fii drept victime, căci, potrivit doctrinei lor bizare, respectivele victime sunt cei mai fericiți dintre bărbați și astfel li se face o mare onoare. Bărbații trebuie să fie mai tineri de douăzeci de ani, să nu fi cunoscut femeia și să se supună de bunăvoie.

Nu cunosc natura exactă a ritualului, dar am auzit și eu, de departe, muzica de flaut și incantațiile din crângurile sacre unde se săvârșesc ceremoniile. Se spune că timp de trei zile inițiații și membrii sectei se „purifică“ prin abținerea de la toate poftele trupesti. Se mai spune și că, atunci când începe ritualul, oficianții se stimulează prin dans, prin cânturi și prin consumul unor băuturi – dar nimeni nu știe dacă e vorba de vin sau de vreo substanță mai misterioasă. Apoi, când au intrat în transă cu ajutorul muzicii, dansului și băuturilor ciudate, începe ceremonia. Una dintre victimele sacrificate este adusă dinaintea femeii alese drept încarnarea ritualică a Marii Zeițe. Victima e goală, are doar o blană de animal petrecută peste șolduri, e ținută pe o cruce făcută dintr-un lemn sacru din copacii din jurul crângului și e legată de mâini și de picioare cu ramuri de laur. După ce este așezată în fața zeiței, femeile dansează în jurul său și se spune că și ele își smulg hainele în frenezia dansului. Apoi zeița se apropie de băiat, îi taie cu un pumnal sacru blănurile care îi ascund goliciunea, iar când găsește o victimă pe placul ei, retează și

ramurile de laur cu care este legat și îl duce cu ea într-o peșteră din crângul sacru, ce a fost pregătită pentru „căsătoria” zeiței cu muritorul.

Căsătoria se presupune că este una ritualică, dar aceasta este o sectă feminină și secretă, nerecunoscută de lege ori de cutume. Zeița și victima ei rămân în peșteră, ascunși vederii, timp de trei zile. Se spune că zeița își folosește victima pentru a-și satisface orice plăcere. Celor doi li se lasă mâncare și băutură la intrarea în peșteră, iar cei de afară se dedau la orice plăceri sau perversiuni îi împinge delirul lor.

După trei zile zeița și muritorul ies din peșteră și traversează un curs de apă, o pornesc spre un alt crâng sacru, care devine Insula Fericiților, iar acolo amantul muritor devine nemuritor, cel puțin în mințile barbare ale officianților.

Toată lumea știe că secta aceasta are mare trecere de la Ilium până la Lesbos și că printre membrele ei se numără femei din sânul celor mai bogate și mai educate familii din această parte de lume. Când i s-a răsturnat pluta, Iulia se întorcea de la un ritual precum cel pe care l-am descris și pe care tocmai îl încheiau, îndreptându-se spre Insula Fericiților. Ea fusese însăși încarnarea zeiței. Iar sătenii, în ura lor față de asemenea practici oculte, nu și-au putut înfrânge teama de aceste ființe ciudate, care (cred ei) trăiesc într-o lume dincolo de înțelegerea și cunoașterea lor. Nu pot accepta ca amenda ce le-a fost impusă să rămână valabilă, pentru că atunci secretul (care acum îi protejează pe Iulia, pe neștiutorii Marcus Agrippa și Octavius Cezar și chiar Roma însăși) ar putea fi dezvăluit.

Și, dincolo de practicile abjecte despre care se zvonește, mai există una chiar și mai periculoasă. Membrilor sectei li se

cere să se lepede de orice autoritate, în afară de ceea ce le dictează propriile dorințe, iar ele nu se mai supun nici unui bărbat, nici unei legi, nici unei cutume morale. În acest fel nu se încurajează numai păcatul imoralității, ci și crima, trădarea și orice alte nelegiuiri imaginabile.

Dragul meu Mecena, sunt convins că acum înțelegi de ce nu i-am putut scrie Împăratului, de ce nu pot vorbi cu Marcus Agrippa și de ce trebuie să te împovărez pe tine cu acest lucru, cu toate că te-ai retras din treburile publice. Trebuie să găsești o cale prin care să-l convingi pe prietenul și stăpânul tău să o oblige pe Iulia să se întoarcă la Roma. Chiar dacă încă nu a fost coruptă iremediabil, în curând va fi dacă rămâne în acest ținut straniu pe care abia ce l-a descoperit.

II. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

Nu am înțeles niciodată de ce tatăl meu mi-a ordonat, în termeni ce nu admiteau opoziție, să mă întorc la Roma. Nu mi-a dat niciodată un motiv suficient de puternic ca să justifice ordinul acela imperativ. A spus doar că nu se cuvine ca soția celui de-al Doilea Cetățean să stea atâta vreme departe de poporul care o iubește și că există anumite îndatoriri sociale și religioase pe care numai eu și Livia le putem îndeplini. Nu am crezut că acesta ar fi adevăratul motiv al rechemării mele, dar nu mi-a permis să-i mai pun întrebări. Însă era imposibil să nu-și dea seama că nu m-am întors cu plăcere. Aveam senzația că sunt exilată din singura viață în care reușisem vreodată să fiu eu însămi și că urma să-mi petrec zilele îndeplinind niște îndatoriri cărora nu le mai vedeam nici un sens.

În orice caz, cel care mi-a transmis mesajul a fost Nicolaus, evreul acela sirian ciudățel la care nu știu de ce tata ținea atâtă și în care avea mare încredere, iar pentru aceasta el a venit tocmai de la Ierusalim până la Mytilene, pe insula Lesbos, unde mă aflam.

Am fost furioasă și i-am spus:

— Nu merg. Nu mă poate obliga să mă întorc.

Nicolaus a ridicat din umeri.

— E tatăl tău, a spus el.

— Soțul meu, am răspuns. Sunt cu soțul meu.

— Soțul tău, a zis Nicolaus, soțul tău e la Bosfor. Soțul tău e prietenul tatălui tău. Tatăl tău este Împăratul. Îi e dor de tine, eu așa bănuiesc. Iar Roma... când ne întoarcem acolo, va fi primăvară.

Așa că ne-am imbarcat la Lesbos și eu am privit cum insulele rămân în urmă ca norii într-un vis. Asta e viața mea, mi-am spus, care rămâne în urmă, e viața în care am fost regină și chiar mai mult decât atât. Pe măsură ce zilele treceau și noi ne apropiam de Roma, am știut că femeia care se întoarce nu mai este cea care a plecat cu trei ani în urmă.

Mai știam și că viața la care mă întorc va fi altfel. Nu știam cum, dar știam că nu va mai fi la fel. Acum nici măcar Roma nu mă mai poate uimi, mi-am spus. Îmi amintesc că m-am întrebat dacă mă voi mai simți tot ca un copil când îl voi vedea pe tata.

M-am întors la Roma în anul în care consul era Tiberius Claudius Nero, fiul Liviei și soțul fiicei soțului meu, Vipsania. Aveam douăzeci și cinci de ani. Cea care fusese zeiță revenea la Roma în chip de femeie obișnuită și cu inima înveninată.

III. Scrisoare de la Publius Ovidius Naso către Sextus Propertius, la Assisi (13 î.Hr.)

Dragă Sextus, prietenul și stăpânul meu, cum îți mai merge în exilul melancolic pe care singur ți l-ai impus? Ovidiu al tău te imploră să te întorci la Roma, unde ți se duce amarnic dorul. Aici lucrurile nu stau nici pe departe așa de sumbru cum poate că ți s-a dat de înțeles: o nouă stea a apărut pe cerul Romei și cei cu spiritul viu pot trăi din nou în veselie și plăcere. În aceste ultime luni am ajuns chiar la concluzia că nu aș vrea să trăiesc în nici un alt loc și în nici o altă epocă.

Tu ești maestrul artei mele și ești mai vârstnic – dar poți fi sigur că ești și mai înțelept? Melancolia ta s-ar putea să ți-o fi pricinuit tu singur, nu Roma. Te rog, întoarce-te la noi. Mai există plăceri de savurat înainte să se lase noaptea peste noi.

Dar iartă-mă, știi că nu sunt făcut pentru discuții serioase și, odată ce le încep, nu le pot duce până la capăt. Când m-am pornit să scriu această scrisoare, intenționeam doar să-ți povestesc despre o zi încântătoare, sperând să te conving astfel să te întorci la noi.

Ieri a fost aniversarea zilei de naștere a Împăratului Octavius Cezar, așadar o sărbătoare a întregii Rome, însă pentru mine a început destul de neprielnic. Eram în odaia mea de lucru la o oră rușinos de matinală – la prima oră, nici mai mult, nici mai puțin, când soarele se străduia să se ridice la răsărit prin pădurea de clădiri care e Roma, ca să-și pună orașul la picioare –, căci, deși într-o zi de sărbătoare ca aceasta nu poți pleda, s-ar putea să fii nevoit s-o faci a doua zi, iar eu aveam de pregătit un caz extrem de dificil. Se pare că insul care m-a angajat, Cornelius Apronius, îl dă în judecată pe

Fabius Creticus pentru că nu i-ar fi plătit niște terenuri, iar Creticus îl dă în judecată, la rândul său, pretinzând că actele de proprietate ale terenurilor sunt în neregulă. Amândoi sunt niște hoți și nici unul nu are dreptate, astfel că dibăcia cu care este întocmită apărarea și o pledoarie convingătoare sunt cât se poate de importante – ca și magistratul în fața căruia ai norocul să nimerești.

În fine, lucrasem toată dimineața. Îmi tot veneau în minte argumente splendide, cum se întâmplă de fiecare dată când muncesc la ceva care mă plictisește, secretarul meu era mai bleg și mai mocăit ca niciodată, iar zgomotele care se auzeau din Forum mă zgâriau pe urechi mai rău decât ar fi fost cazul. Eram tot mai irascibil și am jurat pentru a suta oară să renunț la această carieră prostească, de pe urma căreia nu pot să mă aleg decât cu averi de care nu am nevoie și cu recompensa banală a unui rang de senator.

Apoi, în toiul plictiselii mele, s-a întâmplat ceva extraordinar. Am auzit dincolo de ușă gălăgie și râsete și, cu toate că nu am auzit să fi bătut cineva, ușa s-a deschis vijelios și în fața mea a apărut cel mai extraordinar eunuc pe care l-am văzut vreodată: coafat și parfumat, îmbrăcat în mătăsurii fine, cu smaralde și rubine pe degete. Se plantase în fața mea de parcă era mai ceva decât un libert, mai ceva chiar decât un cetățean liber.

— Nu sunt Saturnaliile, am spus furios. Cine ți-a dat permisiunea să năvălești așa peste mine?

— Stăpâna mea, a spus el cu o voce stridentă, efeminată, stăpâna mea te roagă să mă însoțești.

— Stăpâna ta n-are decât să-și pună pofta în cui, din partea mea... am zis eu. Cine e?

A zâmbit de parcă eram un vierme de lângă piciorul lui.

— Stăpâna mea este Iulia, fiica lui Octavius Cezar Augustul, Împăratul Romei și cel Dintâi Cetățean. Dorești să știi mai multe, avocatule?

Presupun că am rămas cu gura căscată. Nu am scos nici un sunet.

— Presupun că o să mă urmezi, a spus el cu aroganță.

Într-o clipă enervarea mi-a dispărut. Am râs și am azvârlit spre secretar teancul de foi pe care îl țineam în mână.

— Fă ce poți cu astea, i-am spus.

Apoi m-am întors către sclavul care mă aștepta:

— Te voi urma oriunde dorește stăpâna ta să mă duci.

Și am ieșit din încăpere în urma lui.

Cum mi-e obiceiul, dragă Sextus, o să divaghez un moment. O întâlnisem pe doamna în chestiune cu câteva săptămâni înainte într-un moment cu totul relaxat, la o petrecere imensă dată de acel Sempronius Gracchus pe care îl cunoaștem amândoi. Fiica Împăratului se întorsese în urmă cu doar o lună dintr-o lungă călătorie în est, unde îl însoțise pe soțul ei, Marcus Agrippa, pentru niște afaceri de-ale lui și unde Agrippa se află și acum. Eram dornic să o cunosc, desigur: de când revenise la Roma, lumea bună nu mai vorbea despre nimic altceva. Așa că atunci când Gracchus, care pare să fie prieten cu ea, m-a invitat, evident că am acceptat imediat.

La petrecerea de la vila lui Sempronius Gracchus erau literalmente sute de oameni – aș zice că era o mulțime prea numeroasă ca să mai fie și amuzantă, dar era delectabilă în felul ei. În ciuda numărului mare de invitați, am avut ocazia să o cunosc pe Iulia și am schimbat câteva replici glumețe. Este o femeie absolut fermecătoare, desăvârșit de frumoasă și

chiar foarte inteligentă și cultivată. A avut amabilitatea să menționeze că mi-a citit câteva poeme. Cunoscând reputația tatălui ei, de om foarte cumpănit (la fel ca tine, dragul meu Sextus), am încercat să mă scuz – destul de jalnic – pentru „obraznicia“ versurilor mele. Dar ea mi-a zâmbit în felul ei devastator și mi-a spus:

— Dragul meu Ovidiu, dacă încerci să mă convingi că, deși versurile tale sunt obraznice, viața ți-e pură și nevinovată, nu ți mai vorbesc niciodată.

Eu i-am răspuns:

— Dragă doamnă, dacă aceasta este condiția, voi încerca să te conving de contrariu.

Ea a râs și s-a îndepărtat de mine. Cu toate că a fost un moment plăcut, nu mi-am închipuit că se va mai gândi vreo clipă la mine și cu atât mai puțin că-și va aminti de existența mea după două săptămâni întregi. Și totuși a făcut-o, iar ieri m-am aflat din nou în compania ei, în urma evenimentelor pe care ți le-am descris.

În fața ușii mele erau vreo șase lectici cu acoperămintе de mătase și aur, însoțite de purtători. Leticile se clătinau de la foiala celor dinăuntru și râsetele lor răsunau pe toată strada. Am rămas pe loc, neștiind în ce direcție s-o iau. Însoțitorul meu castrat se îndepărtase și cuvânta în fața unora dintre sclavii mai mărunți. Atunci a coborât cineva dintr-o lectică și am văzut că era chiar ea, Iulia, cea care îmi întrerupsese cu atâta drăgălășenie dimineața anostă. Apoi a mai coborât cineva și a venit lângă ea. Era Sempronius Gracchus. Mi-a zâmbit. M-am îndreptat spre ei.

— M-ai salvat de la moarte prin plictis, i-am spus eu Iuliei. Ce vei face acum cu această viață care îți aparține?

— O voi folosi după bunul meu plac, a spus ea. Astăzi e ziua tatălui meu și mi-a permis să-mi invit câțiva prieteni să stea alături de el în loja lui de la Circus. Vom privi jocurile și ne vom pierde banii la pariuri.

— Jocurile, am spus. Ce drăguț.

Am vrut ca remarca mea să sune neutru, dar Iulia a luat-o ca pe o ironie. A râs.

— Nu dă nimeni atâta importanță jocurilor, a zis ea. Mergi acolo ca să vezi, să fi văzut și să descoperi distracții mai puțin comune.

I-a aruncat o privire lui Sempronius.

— O să vezi și tu... poate.

S-a îndepărtat de mine și s-a adresat celorlalți inși, dintre care unii coborâseră din lectici ca să se dezmoștească:

— Cine vrea să stea lângă Ovidiu, poetul iubirii, care scrie despre acele lucruri cărora v-ați dedicat viețile?

Am văzut mâini fluturând din lectici, mi-am auzit numele strigat:

— Aici, Ovidiu, vino cu noi, fata mea are nevoie de sfaturile tale!

— Ba nu, *eu* am nevoie de sfaturile tale!

Și au urmat multe râsete. În cele din urmă am ales o litieră în care mai era loc, purtătorii și-au urnit poverile și ne-am deplasat încet pe străzile aglomerate, pornind către Circus Maximus.

Am ajuns la amiază, chiar când hoardele de oameni ieșeau în șiroaie din staluri ca să mănânce repede ceva de prânz înainte de reluarea jocurilor. Trebuie să spun că am avut o senzație stranie când am văzut cum masele acelea de oameni, recunoscând culorile lecticilor, se dădeau în lături din fața

noastră ca brazdele în fața lamei plugului. Dar erau veseli, fluturau din mâini și strigau cât se poate de prietenește.

Am debarcat din lectici și, în frunte cu Iulia, Sempronius Gracchus și încă cineva pe care nu îl cunoșteam, am trecut pe sub arcadele ce îmbracă arena ca un fagure de miere și ne-am îndreptat spre scări. Din când în când din pragul vreunei arcade ne făcea semn și ne striga câte un astrolog, la care cineva din grupul nostru răspundea „Ne cunoaștem viitorul, moșule!” și îi arunca un ban. Sau câte o prostituată se arăta și îi făcea semne provocatoare cuiva care părea neînsoțit, la care câte una dintre doamne striga cu prefăcută groază: „Vai, nu! Nu ni-l fura! S-ar putea să nu se mai întoarcă niciodată!”.

Am urcat scările, iar când ne-am apropiat de loja imperială, s-au auzit îndemnuri la liniște, din respect pentru prezența lui Octavius Cezar. Dar el nu era în lojă când am ajuns și trebuie să spun că, în ciuda plăcerii de a mă afla într-o companie atât de fermecătoare, m-am simțit puțin dezamăgit.

Căci, așa cum știi, Sextus, spre deosebire de tine, eu – nefiind prieten intim cu Mecena, așa cum ești tu, și nedorindu-mi o asemenea intimitate – nu l-am întâlnit niciodată pe Octavius Cezar. L-am văzut de la distanță, desigur, ca toată lumea din Roma, dar știu despre el numai ce mi-ai povestit tu.

— Împăratul nu este aici? am întrebat.

Iulia a răspuns:

— Există anumite genuri de vărsare de sânge care tatei nu îi fac plăcere.

A arătat în jos, spre spațiul deschis al arenei.

— De obicei vine mai târziu, după ce s-a încheiat vânătoria de animale.

M-am uitat în direcția aceea. Îngrijitorii târau animalele ucise și greblau nisipul stropit cu sânge. Am văzut cum scoteau din arenă mai mulți tigri, un leu și chiar un elefant. Asistasem și eu la o astfel de vânătoare când abia venisem la Roma și mi se păruse extrem de plictisitoare și neinteresantă. I-am spus asta Iuliei.

A zâmbit.

— Tata spune că, oricât ar încerca, nu-i pasă dacă aici e omorât un nebun sau un animal fără minte. În plus, într-o asemenea înfruntare între vânători și fiare nu se poate paria. Iar tatei îi plac pariurile.

— E târziu, am spus. Va veni, nu-i așa?

— Trebuie, mi-a răspuns ea. Jocurile se țin în onoarea zilei lui de naștere și nu ar vrea să fie lipsit de politețe față de cineva care îi face o asemenea onoare.

Am dat din cap și mi-am amintit că jocurile erau un dar din partea unuia dintre noii pretori, Iullus Antonius. Am dat să-i spun ceva Iuliei, dar mi-am amintit cine este Iullus Antonius și m-am abținut.

Totuși probabil că Iulia mi-a observat intenția, căci a zâmbit.

— Da, a spus, tatăl meu nu s-ar arăta lipsit de politețe mai ales față de fiul unui vechi dușman, pe care l-a iertat și pe al cărui fiu l-a preferat unora din neamul lui.

Am avut înțelepciunea (cred) să dau din cap și să nu mai spun nimic despre asta. Dar m-am gândit la fiul lui Marcus Antonius, al cărui nume, chiar și la atâția ani după moarte, este încă cinstit de mulți cetățeni ai Romei.

Însă într-o tovărășie veselă nu prea ai timp să te gândești la lucruri de felul acesta. Servitorii au adus gustări pe tipsii de

aur, au turnat vin în cupe de aur, iar noi am mâncat și am băut și ne-am uitat la mulțimile care se întorceau încet la locurile lor, ca să vadă întrecerile de după-amiază.

Până la ora amiezii tribunele se umpluseră complet și mi se părea că acolo se găsește o bună parte din populația Romei. Apoi, dintr-odată, zgomotul firesc al mulțimii a fost acoperit de un vuiet: cei mai mulți oameni se ridicaseră în picioare și arătau spre loja unde eram așezați noi. În spatele lojei, în penumbră, stăteau două siluete, una destul de înaltă, cealaltă mai scundă. Cel înalt era îmbrăcat cu o tunică cu broderii bogate și purta toga bordată cu purpură a consulilor. Cel mai scund avea o tunică albă, simplă, și o togă de cetățean de rând.

Cel mai înalt era Tiberius, fiul vitreg al Împăratului și consul al Romei, iar cel scund era, desigur, însuși Împăratul Octavius Cezar.

Au intrat în lojă. Noi ne-am ridicat în picioare. Împăratul a zâmbit și a dat din cap spre noi, îndemnându-ne să stăm jos. El s-a așezat lângă fiica lui, în timp ce Tiberius (un tânăr mohorât, care nu părea încântat să se afle acolo) și-a găsit un loc oarecum separat de restul grupului și nu a vorbit cu nimeni. Împăratul și Iulia au discutat câteva momente între ei, în particular. Împăratul mi-a aruncat o privire și i-a spus ceva Iuliei, care a zâmbit, a dat din cap și mi-a făcut semn să vin lângă ei.

M-am apropiat și Iulia m-a prezentat tatălui ei.

— Sunt încântat să te cunosc, a spus Împăratul.

Avea fața ridată și ostenită, părul deschis la culoare, brăzdat cu fire albe, dar ochii îi străluceau, pătrunzători și vii.

— Prietenul meu Horațiu mi-a vorbit despre scrierile tale.

— Cu bunăvoință, sper, am răspuns, deși nu pot pretinde să mă compar cu el. Mă tem că muza mea e mai mică și mai banală.

A încuviințat din cap.

— Toți ne supunem muzei care ne-a ales... Ai vreun preferat astăzi?

— Ce să am? am spus eu sec.

— La curse, m-a lămurit el. Ai vreun conducător de car preferat?

— Domnule, am spus, trebuie să recunosc că vin la curse mai mult pentru companie decât pentru cai. Și știu foarte puține despre ei.

— Înseamnă că nu pariezi, a zis el.

A părut puțin dezamăgit.

— Pe orice, mai puțin pe cai, am replicat.

A dat din cap și a zâmbit ușor, apoi s-a întors spre cineva din spatele lui:

— Pe cine alegi în prima?

Dar cel pe care l-a întrebat, oricine o fi fost, nu a apucat să răspundă. La capătul îndepărtat al arenei s-au deschis porțile, trompetele au sunat și a intrat procesiunea. Era condusă de Iullus Antonius, pretorul care finanțase jocurile. Acesta era îmbrăcat cu o tunică stacojie, peste care purta toga bordată cu purpură, ducea în mâna dreaptă vulturul de aur, ce părea gata să-și ia zborul de pe tija de fildeș ce îl susținea, iar pe cap purta cununa aurită de laur. Trebuie să spun că, în carul tras de un splendid cal alb, era o apariție impresionantă, chiar și de la distanța de la care îl vedeam eu.

Încet, procesiunea a dat ocol arenei. În urma lui Iullus Antonius veneau pontifi, cei ce aveau în grijă statuile și pe

care populația ignorantă îi credea adevărate întrupări ale zeilor, apoi urmau conducătorii de care ce urmau să se întreacă, superbi în tunicile lor albe și roșii, verzi și albastre, iar la final un grup de dansatori, mimi și clovni, care se zbânțuiau și făceau tumbe în timp ce preoții puneau statuile pe platforma în jurul căreia aveau să alerge carele.

Iar apoi procesiunea s-a îndreptat spre loja imperială. Iullus Antonius s-a oprit, l-a salutat pe Împărat și i-a dedicat jocurile, în onoarea zilei sale de naștere. Trebuie să spun că l-am privit cu oarecare curiozitate pe Iullus. E un bărbat extraordinar de chipeș, cu brațe musculoase, bronzate, față smeadă, deși cam masivă, dinți foarte albi și păr negru, ondulat. Se spune că seamănă foarte bine cu tatăl său, dar nu e atât de predispus la îngrășare.

Odată încheiată dedicația, Iullus Antonius s-a apropiat de lojă și a strigat către Împărat:

— Vin la voi mai încolo, după ce le dau startul!

Împăratul a dat din cap. Părea mulțumit. S-a întors spre mine:

— Antonius știe multe despre cai și despre conducătorii de care. Ascultă-l. O să afli o mulțime de lucruri despre curse.

Trebuie să-ți mărturisesc, Sextus, că purtarea celor puternici mă depășește. Împăratul Octavius Cezar, stăpânul lumii, părea preocupat numai de cursele care stăteau să înceapă, se purta cu căldură, prietenie și naturalețe cu fiul unuia pe care îl învinsese în luptă și îl obligase să-și ia viața, iar cu mine vorbea de parcă eram amândoi niște cetățeni oarecare. Îmi amintesc că m-am gândit o clipă că aș putea scrie un poem despre asta, dar am renunțat la idee o clipă mai

târziu. Sunt sigur că Horațiu l-ar fi scris, dar nu e genul meu (sau al nostru).

Iullus Antonius a dispărut pe o poartă din capătul celălalt al arenei și după câteva momente a reapărut la tribuna lui, deasupra porții de pornire. Mulțimea a vuit. Iullus Antonius a fluturat mâna și s-a uitat la concurenții aliniați sub el. Apoi a aruncat steagul alb, barierele s-au lăsat și carele au pornit, iscând un nor de praf.

Am aruncat o privire furișă către Împărat și m-a surprins să văd că nu mai părea deloc interesat de cursă după ce aceasta începuse. Mi-a prins privirea și mi-a spus:

— Nu pariezi la prima cursă dacă te pricepi la asta. Caii sunt atât de agitați din cauza procesiunii, încât rareori aleargă după cât pot.

Am aprobat tăcut, de parcă pricepeam foarte bine ce-mi spune.

Carele nu încheiaseră încă patru din cele șapte ture, când Iullus Antonius ni s-a alăturat. Părea să-i cunoască pe majoritatea celor din lojă, pentru că i-a salutat din cap prietenește, iar câtorva le-a spus pe nume. S-a așezat între Împărat și Iulia și în scurtă vreme făceau pariuri și râdeau între ei.

Și așa s-a scurs după-amiaza. Servitorii veneau cu mâncare, băutură și șervete umede, ca să ne ștergem fețele de praful din arenă. Împăratul a pariat la fiecare cursă, uneori cu mai mulți inși deodată. Era relaxat când pierdea și teribil de bucuros când câștiga. Chiar înainte să înceapă ultima cursă, Iullus Antonius s-a ridicat și a dat să plece, spunând că mai are niște ultime îndatoriri de împlinit la poarta de pornire. Mi-a spus la revedere și și-a exprimat speranța că ne vom mai

întâlni. Și-a luat rămas-bun de la Împărat, apoi s-a înclinat în fața Iuliei într-un fel care mi s-a părut exagerat și cu un soi de ironie intimă, iar ea și-a lăsat capul pe spate și a râs.

Împăratul s-a încruntat, dar nu a spus nimic. La puțin timp după aceea, când poporul ieșise deja din Circus, am plecat și noi. Câțiva ne-am adunat seara acasă la Sempronius Gracchus și acolo am aflat care s-ar putea să fi fost motivul scenetei dintre Iullus Antonius și fiica Împăratului. Chiar Iulia mi l-a spus.

Soțul Iuliei, Marcus Agrippa, fusese cândva căsătorit cu tânăra Marcella, fiica surorii Împăratului, Octavia. Când Iulia tocmai rămăsese văduvă, Împăratul l-a convins pe Agrippa să divorțeze de Marcella și să se însoare cu Iulia. Iar de curând Iullus Antonius se însurase cu aceeași Marcella care fusese soția lui Agrippa.

— E destul de încâlcit, am spus eu cu stângăcie.

— Nu chiar, mi-a replicat Iulia, apoi a râs. Tata a scris totul, pentru ca fiecare să știe în orice clipă cu cine e căsătorit.

Și așa, dragul meu Sextus, mi-am petrecut eu după-amiaza și seara. Am văzut ce e nou, am văzut ce e vechi, iar Roma începe să devină iarăși un loc unde se poate trăi.

IV. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

Nu am voie să beau vin, iar de mâncat mănânc merindele simple ale țăranilor: pâine neagră, legume uscate și pește marinat. Am adoptat până și obiceiurile săracilor: la sfârșitul zilei mă îmbăiez și iau o cină frugală. Uneori iau cina asta împreună cu mama, dar prefer să mănânc singură la masa din

dreptul ferestrei mele, de unde pot vedea cum se rostogolesc valurile la marea de seară.

Am ajuns să savurez gustul simplu al acestei pâini grosolane, coaptă cu indiferență de servitoarea mea mută. Are un gust grăunțos, de pământ, accentuat de apa rece de izvor pe care o beau în loc de vin. Când o mănânc, mă gândesc la sutele de mii de săraci și de sclavi care au trăit înaintea mea... oare au învățat și ei să se bucure de merindele lor simple, la fel ca mine? Sau poate li se strica orice gust la gândul bunătaților pe care visau că le-ar fi putut mânca? Poate că trebuie să guști mâncărurile cum am făcut eu: mai întâi cele mai bogate și mai exotice feluri și apoi cele mai simple. Ieri-seară, în timp ce stăteam la masa la care scriu acum aceste cuvinte, am încercat să-mi amintesc gustul și senzația pe care ți le lasă în gură acele mâncăruri și nu am reușit. Și, odată cu acest efort de a rememora ceva de care nu voi mai avea parte nicicând, mi-am amintit de o seară petrecută la vila lui Sempronius Gracchus.

Nu știu de ce mi-am amintit tocmai seara aceea, dar dintr-odată, în amurgul de pe Pandateria, întâmplarea mi-a apărut în fața ochilor parcă jucată pe scena unui teatru și valul amintirilor m-a purtat în trecut înainte să îl pot evita.

Marcus Agrippa se întorsese din est și mi s-a alăturat la Roma, unde a stat timp de trei luni, și atunci am rămas grea cu cel de-al patrulea copil. La puțin timp după aceea, pe la începutul anului, tatăl meu l-a trimis pe Agrippa în nord, în Panonia, unde triburile barbare amenințau iarăși granița de la Dunăre. Iar Sempronius Gracchus, ca să-mi sărbătorească libertatea și să anunțe venirea primăverii, a dat o petrecere cum nu mai văzuse Roma (așa le-a promis tuturor). Toți

prietenii mei, pe care nu-i mai întâlnisem cât timp soțul meu stătuse la Roma, urmau să fie acolo.

În ciuda calomniilor împrăștiate mai târziu, pe atunci Sempronius Gracchus nu era amantul meu. Era un libertin și mă trata (așa cum trata multe femei) cu o familiaritate relaxată, care putea da naștere la zvonuri, chiar dacă erau false. La vremea aceea încă mai eram conștientă de rangul pe care tatăl meu își închipuia că ar trebui să îl dobândesc, iar perioada când fusesem zeiță în Ilium era ca un vis ce aștepta să se împlinească. Devenisem pentru o vreme altcineva decât eu însumi.

La începutul lui martie tata preluase funcția de Pontifex Maximus, care era vacantă de la moartea lui Lepidus, și decretase o zi de jocuri pentru a sărbători evenimentul. Sempronius Gracchus a spus că dacă vechea Romă tot trebuie să aibă un mare preot, noua Romă are nevoi de o mare preoteasă, așa că și-a anunțat petrecerea pentru sfârșitul lui martie și în tot orașul se bârfea despre ce li se pregătește oaspeților. Unii spuneau că oaspeții vor fi duși dintr-un loc în altul pe elefanți domesticiți, alții spuneau că fuseseră aduși din est o mie de muzicieni și tot atâția dansatori. Imaginația se hrănea din nerăbdare și nerăbdarea alimenta imaginația.

Dar cu o săptămână înainte de ziua petrecerii s-a aflat la Roma că Agrippa, care rezolvase problema de la graniță mai repede decât s-ar fi așteptat oricine, se întorsese în Italia pe la Brindisi. Își propunea să traverseze țara și să vină la vila noastră de lângă Puteoli, unde trebuia să ne întâlnim.

Nu m-am dus să-l întâlnesc. Deși știam că tata se va înfuria, am decis să merg la soțul meu în săptămâna următoare, când se va fi odihnit după călătorie.

Când mi-am expus intenția, tata mi-a aruncat o privire rece.

— Înțeleg că preferi să mergi la petrecerea lui Sempronius Gracchus.

— Da, am spus eu. Voi fi oaspetele de onoare. Ar fi nepoliticos să refuz acum, atât de târziu.

— Tu ești datorare față de soțul tău, mi-a replicat el.

— Și față de tine, și față de cauza ta, și față de Roma, am zis eu.

— Tinerii aceia cu care îți petreci timpul... a început el. Ți-a trecut prin minte să compari comportamentul lor cu cel al soțului tău și al prietenilor lui?

— Tinerii aceia, am răspuns, sunt prietenii mei. Poți să fii sigur că atunci când voi fi bătrână vor fi și ei bătrâni.

A zâmbit puțin la replica asta.

— Ai dreptate, a spus. Omul uită. Toți îmbătrânim și toți am fost cândva tineri... Îi voi explica soțului tău că anumite îndatoriri te silesc să rămâi la Roma. Dar te vei duce la el săptămâna viitoare.

— Da, mă voi duce la el după aceea.

Așa s-a făcut că nu am mers în sud, la soțul meu, și că am participat la petrecerea lui Sempronius Gracchus. Și, într-adevăr, ea a rămas cunoscută mulți ani drept cea mai faimoasă petrecere din Roma, dar din motive pe care nimeni nu le-ar fi putut anticipa.

Nu au fost acolo elefanți domesticiți care să ducă invitații dintr-un loc în altul, nici celelalte minuni despre care se zvonise. A fost pur și simplu o adunare de ceva mai mult de o sută de oaspeți, cu aproape tot atâția servitori, cântăreți și dansatori. Am mâncat, am băut, am râs. I-am privit pe

dansatori, ne-am alăturat și noi dansului lor, spre încântarea și nedumerirea acestora, și, pe muzica harpelor, a tamburinelor și oboaielor, am pornit prin grădini, unde fântânile amplificau muzica și lumina torțelor juca pe apă într-un dans ce întrecea iscusința trupurilor omenești.

Spre finalul serii urma să aibă loc o reprezentație specială de muzică și dans, iar poetul Ovidiu intenționa să recite un poem nou, compus de el în cinstea mea. Sempronius Gracchus pusese să mi se construiască un jilț special din abanos, bine fixat pe o ridicătură de pământ din grădină, pentru ca toți oaspeții să-mi poată aduce omagii (cum a spus Gracchus, cu ironia aceea permanentă a lui)...

M-am așezat în jilț și i-am văzut pe toți undeva sub mine. A început să adie o boare de vânt: o auzeam cum face să foșnească platanii și chiparoșii și o simțeam cum îmi atinge, ca o mângâiere, tunica de mătase. Dansatorii dansau, pielea unsă cu uleiuri a bărbaților se unduia în lumina torțelor și eu mi-am amintit de Ilium și de Lesbos, unde fusesem cândva mai mult decât o simplă muritoare. Sempronius stătea tolănit pe iarbă, lângă tronul meu, și preț de o clipă am fost mai fericită ca niciodată – și am fost eu însămi.

Dar în toiul fericirii mele mi-am dat deodată seama că lângă mine stă cineva cu capul plecat, așteptând să-i acord atenție. Am recunoscut în acel ins un servitor din casa tatălui meu și i-am făcut semn să aștepte până se încheie reprezentația.

După ce dansatorii au terminat și după aplauzele languroase ale oaspeților, i-am permis servitorului să se apropie.

— Ce dorește tata de la mine? l-am întrebat.

— Sunt Priscus, a spus el. E vorba de soțul tău. Este bolnav. Tatăl tău pleacă peste mai puțin de o oră spre Puteoli și te roagă să îl însoțești.

— Tu ce crezi, e ceva grav?

Priscus a dat din cap că da.

— Tatăl tău pleacă în seara aceasta. E îngrijorat.

Mi-am întors privirea dinspre el și m-am uitat la prietenii mei, care zăceau destinși și veseli pe pantele ierboase din grădina lui Sempronius Gracchus. Boarea caldă de primăvară aducea până la mine râsetele lor, mai fermecătoare și mai delicate decât muzica ce-i animase pe dansatori. I-am spus lui Priscus:

— Întoarce-te la tata. Spune-i că voi merge la soțul meu. Spune-i să nu mă aștepte. Spune-i că plec de aici în curând și o să ajung la soțul meu prin mijloacele mele.

Priscus ezita.

— Vorbește, i-am spus.

— Tatăl tău dorește să vii cu mine.

— Spune-i tatălui meu că mi-am făcut întotdeauna datoria față de soțul meu. Nu pot pleca acum. Îl voi vedea pe soțul meu mai târziu.

Atunci Priscus a plecat și eu am vrut să îi împărtășesc lui Sempronius Gracchus veștile pe care le promisem, numai că Ovidiu venise deja în față și începuse să recite poemul compus în onoarea mea. Nu îl puteam întrerupe.

Într-o vreme știam poemul acela pe de rost. Acum nu-mi mai amintesc nici un cuvânt din el. E ciudat că nu-mi mai amintesc, pentru că era un poem remarcabil. Cred că nu l-a inclus niciodată în vreun volum de-al lui: a spus că e al meu și că nu ar trebui să aparțină nimănui altcuiva.

Nu l-am mai văzut pe soțul meu. Până a ajuns tata la Puteoli, deja murise. Boala, pe care medicii nu i-au identificat-o de fapt niciodată, a fost rapidă și, sper, îndurătoare. Soțul meu a fost un om blând și a fost bun cu mine. Mă tem că nu și-a dat niciodată seama că știu asta. Și cred că tata nu m-a iertat niciodată pentru că nu am mers cu el în seara aceea.

...Trufe, astea erau. În seara aceea la vila lui Sempronius Gracchus am mâncat niște trufe minunate. Gustul de pământ al acelor trufe, asta mi-a trezit gustul de pământ al acestei pâini negre, reînviindu-mi amintiri din seara când am rămas văduvă a doua oară.

V. Poem pentru Iulia, atribuit lui Ovidiu (cca 13 î.Hr.)

Neliniștit, cutreierând fără țință, trec pe lângă
    temple și crânguri unde
Trăiesc zeii – zei care îi cheamă pe trecători să-i
    cinstească
Când zăbovesc în crânguri unde nici un topor
    vreodată, de când ne știm noi,
Muritorii, nu a mușcat din ramură sau trunchi.
Unde să mă opresc? Ianus privește nemișcat cum mă
    apropii
Și eu trec mai departe – mai repede decât poate
    percepe orice ochi,
Mai puțin al lui. Acum iat-o pe Vesta – serioasă,
    drăguță în felul ei,
Zic eu, așa că strig. Nu mă aude însă.

Vesta își îngrijește focul – probabil gătește pentru cineva.

Face cu mâna indiferentă, cu ochii tot la cuptorul ei.
Trist, clatin din cap și plec mai departe. Acum
Jupiter tună

Și ochii-i aruncă fulgere spre mine. Cum? Vrea să jur
Ceva ce m-ar putea face alt om? „Ovidiu“, tună, „nu
mai

încetezi cu viața asta de galanterii? De versuri
nerușinate?

Cu mascarada ta fudulă?“ Dau să răspund. El tună
mai departe:

„Uită-te cum trece timpul, biet poet. Pune-ți mantie
de senator,

Gândește-te la stat – sau cel puțin încearcă.“ Surzit
de tunete, nu mai pot

Să aud. Trist, trec mai departe. Acum la templul lui
Marte

Ostenit mă opresc și văd, mai înfricoșătoare ca orice,
mâna lui stângă

Semănând câmpul, în timp ce dreapta taie aerul cu o
spadă...

O, Marte cel de pe urmă! Tată al viilor și al morților!
Îi strig

Fericit, sperând că în sfârșit voi fi primit. Dar nu.

El, care patronează și dă numele acestui martie, luna
nașterii mele,

Refuză să mă primească. Oftez. Nu mai e loc și
pentru mine, o, zei?

În neagră disperare, ignorat de cei mai vechi dintre
zeii străvechii mele
Țări, mă îndepărtez de toate provinciile lor și las
Vânturi felurite să mă ducă unde vor. Și în sfârșit,
delicate,
Dulci, din mare depărtare, se aud sunete: oboaie,
flaute și tamburine,
Râsete ca o muzică, vântul, cântec de păsări, frunze
foșnind în asfințit.
Acum mă poartă auzul. Trebuie să merg unde mă
duce, pentru ca ochii
Să poată vedea ce promite muzica. Și, din senin,
La picioarele mele, un pârau plin de izvoare, ce
inundă
Peșteri și grote și șerpuiesc agale printre crini care
tremură și
Parcă plutesc în aer. Fără doar și poate, îmi spun,
Fără doar și poate aici trăiește o zeităte – una de care
nu știam.
Nimfe în straie de funigei sărbătorească primăvara și
noaptea.
Dar mai presus de toate, splendidă și preafrumoasă,
o zeiță spre care
Toți ochii privesc. Venerată cu bucurie, cinstită în
veselie, ea zâmbește,
Luminând amurgul mai delicat chiar decât Aurora,
și frumusețea ei
O întrece, cred, pe cea a Iunonei. O nouă
Venus a coborât printre noi. Nimeni nu a mai văzut-
o și totuși toți

Știu că pe ea o vor venera. Salutare, zeiță! Să-i lăsăm
pe vechii
Zei în crângurile lor. Să se încrunte la lume, să
mustre pe cine stă să-i asculte.
Aici s-a ivit un nou anotimp, s-a născut o nouă țară,
Chiar sufletul Romei pe care odinioară o iubeam. Să
întâmpinăm noul și
Să-i trăim bucuria și să ne veselim. Curând noaptea
se va lăsa, curând,
Curând ne vom odihni. Dar acum ni s-a dat această
frumusețe din jur,
Ni s-a dat zeița care aduce la viață crângul acesta
sacru.

VI. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

Soțul meu a murit în seara petrecerii de la Sempronius Gracchus. Nu aș fi apucat să-l văd nici dacă aș fi plecat când a vrut tatăl meu. Tata a călătorit toată noaptea, fără oprire, iar a doua zi, când a ajuns la Puteoli, prietenul lui cel mai vechi era mort. Se spune că a privit aproape indiferent trupul soțului meu și că multă vreme nu a spus nimic. Apoi, cu eficiența lui rece dintotdeauna, le-a vorbit aghiotanților lui Marcus Agrippa, care își etalau durerea. A ordonat ca trupul să fie pregătit pentru procesiunea care urma să îl înapoieze Romei și a trimis vorbă Senatului să organizeze procesiunea. Apoi – tot fără să se odihnească – a însoțit trupul lui Marcus Agrippa în lenta și solemna călătorie de întoarcere la Roma. Cei care l-

au văzut la intrarea în oraș, șchiopătând în fruntea procesiunii, au spus că avea chipul împietrit.

Am fost, desigur, de față la ceremoniile din Forum, unde tata a rostit discursul funebru, și pot sta martoră pentru răceala lui de atunci. Vorbea în fața trupului lui Marcus Agrippa de parcă era un monument și nu rămășițele unui prieten.

Dar mai pot sta martoră și pentru ceva ce lumea nu știe. După încheierea ceremoniei, tata s-a retras în camera lui din casa de pe colina Palatin și trei zile nu a acceptat să vadă pe nimeni și nici nu a vrut să mănânce nimic. Când a ieșit de acolo, părea îmbătrânit cu ani de zile și vorbea cu o blândețe indiferentă, pe care până atunci nu o mai văzusem niciodată la el. Odată cu moartea lui Marcus Agrippa, murise ceva și în el. Nu a mai fost niciodată același.

Soțul meu le-a lăsat cetățenilor Romei pentru veșnică folosință grădinile cumpărate în anii în care deținuse funcții importante, băile pe care le construisese și suficienți bani cât să poată fi întreținute și, pe lângă acestea, i-a dăruit fiecărui cetățean o sută de monede de argint. Tatălui meu i-a lăsat restul averii sale, în ideea implicită că va fi cheltuită în folosul concetățenilor săi.

M-am considerat nesimțitoare pentru că nu l-am jelit pe soțul meu. Dincolo de demonstrația ritualică de durere pe care o impunea tradiția, nu am simțit... nu am simțit aproape nimic. Marcus Agrippa a fost un om bun, nu mi-a fost niciodată antipatic și cred că țineam la el. Dar nu l-am jelit.

Eram în cel de-al douăzeci și șaptelea an al vieții mele. Născusem patru copii și eram grea cu al cincilea. Eram văduvă a doua oară. Fusesem soție, zeiță și a doua femeie a Romei.

Dacă am simțit ceva la moartea soțului meu, acel ceva a fost ușurare.

La patru luni după moartea lui Marcus Agrippa, am născut cel de-al cincilea copil. Era băiat. Tatăl meu l-a numit Agrippa, ca pe părintele său. A spus că o să-l adopte când va ajunge la majorat. Era o chestiune care mă lăsa complet indiferentă. Eram fericită că scăpasem de o viață care se dovedise a fi o închisoare.

Dar nu scăpasem. La un an și patru luni după moartea lui Marcus Agrippa, tatăl meu m-a logodit cu Tiberius Claudius Nero. A fost singurul dintre soții mei pe care l-am urât.

VII. Scrisoare de la Livia către Tiberius Claudius Nero, în Panonia (12 î.Hr.)

În chestiunea aceasta, dragul meu fiu, îmi vei urma sfatul.

Vei divorța de Vipsania, așa cum a poruncit soțul meu, și te vei însura cu Iulia. Totul a fost aranjat și rolul meu în aceste aranjamente nu a fost deloc neînsemnat. Dacă dorești să fii furios pe cineva pentru întorsătura pe care au luat-o lucrurile, atunci trebuie să suport și eu o parte din furia ta.

Este adevărat că soțul meu nu ți-a făcut onoarea să te adopte. Este adevărat că nu te place. Este adevărat că te-a trimis să-i iei locul lui Agrippa în Panonia numai pentru că nu are la îndemână pe altcineva căruia să-i poată încredința o asemenea putere. Este adevărat că nu are nici o intenție să te lase succesorul lui. Este adevărat, așa cum ai spus, că se folosește de tine.

Nu contează. Căci dacă refuzi să te lași folosit, nu o să ai nici un viitor și toți anii în care am visat că la un moment dat vei ajunge un om important vor fi risipiți în zadar. Îți vei trăi toată viața în mediocritate, călcat în picioare și disprețuit.

Știu că soțul meu nu dorește de la tine decât să le fii tată cu numele nepoților săi și speră că unul dintre ei o să fie pregătit să îi ia locul atunci când vor fi destul de mari. Dar sănătatea soțului meu nu a fost niciodată zdravănă și nimeni nu poate ști cât timp îi vor mai dăruia zeii. Se prea poate să-i devii succesor împotriva dorinței lui. Porți numele potrivit, ești fiul meu, iar eu voi moșteni, inevitabil, un pic de putere în cazul nefericit în care soțul meu ar muri.

Nu îți place Iulia. Nu contează. Nici tu nu îi placi ei. Nu contează. Ai o datorie față de tine însuși, față de țara ta și față de numele pe care îl porți.

Cu timpul îți vei da seama că am dreptate în privința asta și, cu timpul, furia ți se va domoli. Impetuositatea ta te poate pune în pericol. Nu îi permite așa ceva. Viitorul nostru este mai important decât noi.

I. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 î.Hr.)

Cunoșteam tăria Liviei și înțelegeam necesitatea din politicile tatălui meu. Nu am întâlnit ambiție mai tenace și mai remarcabilă decât a Liviei în privința fiului ei. De înțeles, nu am înțeles-o niciodată și bănuiesc că nici nu o voi înțelege. Făcea parte din ginta claudiană. Soțul pe care îl avusese înaintea tatălui meu și al cărui nume Tiberius îl păstrase făcea și el parte din ginta claudiană. Poate că mândria asociată acestui nume străvechi o convinsese de destinul lui Tiberius. M-am gândit chiar că, poate, de primul soț o legaseră sentimente mai profunde decât pretindea acum și vedea în fiul ei amintirea lui. Era o femeie mândră și din când în când am bănuț-o că se simțise înjosită, într-un fel imposibil de definit, de faptul că îl primise în patul ei pe tata, al cărui nume cu siguranță nu era la fel de ilustru ca al ei la vremea aceea.

Tatăl meu visase ca Marcellus, fiul surorii lui, să-i urmeze la putere, așa că m-a logodit cu el. Marcellus a murit. Apoi a visat ca Agrippa să-i ia locul sau cel puțin să-l crească pe unul dintre fiii mei (pe care tatăl meu i-a adoptat) până va fi îndeajuns de matur ca să-i poată prelua și îndeplini cum se

cuvine îndatoririle. Agrippa a murit și fiii mei erau încă niște copii. Nu mai rămăsese nici un bărbat din spița octaviană și nu mai exista nimeni în care să aibă încredere sau asupra căruia să aibă destulă putere. Rămăsese doar Tiberius, pe care îl detesta, deși era fiul lui vitreg.

La scurt timp după moartea lui Marcus Agrippa, inevitabilitatea a ceea ce trebuia să fac a început să mă roadă pe dinăuntru ca o rană infectată a cărei existență refuzam să o recunosc. Livia îmi zâmbea cu mulțumire, de parcă noi două împărtășeam un secret. Și abia când mă apropiam de sfârșitul anului de doliu, tata m-a chemat la el ca să-mi spună ceea ce știam deja.

M-a întâmpinat chiar el în prag și i-a expediat pe servitorii care mă însoțiseră. Îmi amintesc liniștea din casă. Era spre seară, dar acolo nu părea să mai fie nimeni în afară de el.

M-a condus prin curtea interioară spre cămăruța care se deschidea din dormitorul lui și pe care o folosea drept birou. Era mobilată auster, cu o masă, un taburet și o canapea pentru o persoană. Ne-am așezat și am vorbit o vreme. El m-a întrebat de fiii mei, dacă sunt bine, sănătoși, și s-a plâns că nu îi aduc destul de des în vizită. Am vorbit de Marcus Agrippa și m-a întrebat dacă îl jelesc. Nu i-am răspuns. Am tăcut amândoi. Apoi am întrebat:

— O să fie Tiberius, nu-i așa?

S-a uitat la mine. A tras aer în piept, l-a dat afară și și-a coborât privirea în podea. A aprobat din cap:

— O să fie Tiberius.

Știam că așa era și o știam de multă vreme, dar am simțit un șoc vecin cu frica. Am spus:

— Ți-am respectat dorințele în toate cele de când mă știu. Era de datoria mea s-o fac. Dar acum sunt foarte aproape de nesupunere.

Tata nu a spus nimic. Am continuat:

— M-ai pus odată să-l compar pe Marcus Agrippa cu unii dintre prietenii mei care nu-ți erau pe plac. Am glumit, dar am făcut comparația și știi foarte bine care a fost rezultatul acelei comparații. Acum te rog eu să-l compari pe Tiberius cu regretatul meu soț și să te întrebi cum aș putea îndura o astfel de căsnicie.

A înălțat brațele, ca și cum ar fi vrut să pareze o lovitură, dar tot n-a spus nimic.

— Viața mea a fost pusă în slujba politicii tale, a familiei noastre și a Romei, am reluat eu. Nu știu ce aș fi putut deveni. Poate că nu aș fi devenit nimic. Poate că aș fi...

Nu știam ce să mai spun.

— E cazul să continui? Nu vrei să mă lași să mă odihnesc? Trebuie să-mi dau viața?

— Da, a spus tata, dar tot nu mă privea. Trebuie.

— Deci o să fie Tiberius.

— O să fie Tiberius.

— Îl știi cât e de crud, am zis eu.

— Știu, a spus tata. Dar mai știu și că ești fiica mea și că Tiberius nu ar îndrăzni să-ți facă rău. Îți vei trăi viața în afara căsniciei. Cu timpul, vei ajunge să te obișnuiești. Toți ajungem să ne obișnuim cu viețile noastre.

— Nu există nici o altă cale?

Tata s-a ridicat de pe taburetul pe care stătea și s-a plimbat agitat prin cameră. Am observat că șchiopăta tot mai rău.

— Dacă ar exista o altă cale, a spus într-un târziu, pe aceea aş alege-o. De la moartea lui Marcus Agrippa au avut loc trei comploturi cu atentate la viaţa mea. Au fost gândite cu nepricepere şi organizate prost, adică uşor de descoperit şi de anihilat. Am reuşit să fac în aşa fel încât să nu se afle de ele. Dar vor mai fi şi altele.

S-a lovit uşor cu pumnul în palmă de trei ori.

— Vor mai fi şi altele. Cei vechi nu vor uita că îi conduce un parvenit. Nu-l vor ierta nici pentru numele, nici pentru puterea sa. Iar Tiberius...

— Tiberius e din ginta claudienilor, am spus eu.

— Da. Căsătoria ta nu va garanta siguranţa puterii mele, dar o va susţine. Nobilimea va fi ceva mai puţin periculoasă dacă îşi închipuie că unul de-al lor, unul de sânge claudian, mi-ar putea fi urmaş. Cel puţin le oferă opţiunea răbdării.

— Dar vor crede că îl vei numi pe Tiberius succesorul tău?

— Nu, a răspuns el încet. Dar vor crede că l-aş putea face succesorul meu pe un nepot claudian.

Până în clipa aceea, cu toate că acceptasem ideea inevitabilităţii acestei căsătorii, nu îi acceptasem şi sensul concret.

Am spus:

— Deci voi fi încă o dată vită de prăsilă pentru plăcerea Romei.

— Dacă ar fi vorba numai de mine... a spus tata.

S-a întors cu spatele. Nu-i mai vedeam faţa.

— Dacă ar fi vorba numai de mine, nu ţi-aş cere aşa ceva. Nu aş accepta să te măriţi cu un astfel de om. Dar nu e vorba numai de mine. Ai ştiut asta de la bun început.

— Da, am spus. Am ştiut.

Tata a continuat, de parcă vorbea singur:

— Ai făcut copii cu un bărbat bun. Asta îți va aduce alinare. Îți vei aminti de soțul tău prin copiii pe care îi ai.

Am mai vorbit în după-amiaza aceea, dar nu-mi mai amintesc ce am spus. Cred că m-a cuprins un fel de amorțeală, căci îmi amintesc că după primul val de amărăciune nu am mai simțit nimic. Și totuși nu l-am detestat pe tata pentru că făcea ce trebuia făcut. Cu siguranță aș fi făcut și eu la fel dacă aș fi fost în locul lui.

Cu toate acestea, când a venit vremea să plec, i-am pus tatei o întrebare. Nu am pus-o cu furie, nici cu amărăciune și nici măcar cu un ton ce ar fi putut părea autocompătimitor.

— Tată, l-am întrebat eu, a meritat? Puterea pe care o ai, această Romă pe care ai salvat-o, această Romă pe care ai construit-o... A meritat să faci tot ce ai fost nevoit să faci?

Tata s-a uitat la mine multă vreme, apoi și-a ferit privirea.

— Trebuie să cred că da, a spus. Amândoi trebuie să credem că da.

Aveam douăzeci și opt de ani când m-am măritat cu Tiberius Claudius Nero. În mai puțin de un an mi-am făcut datoria și am născut un copil cu sânge claudian și iulian. A fost o sarcină pe care și mie, și lui Tiberius ne-a fost greu să o îndeplinim și chiar și această trudă s-a dovedit până la urmă zadarnică. Căci copilul, un băiat, a murit la o săptămână după naștere. După aceea Tiberius și cu mine am trăit separat. El era plecat mai tot timpul, iar eu am descoperit din nou o cale de trăi la Roma.

II. Scrisoare de la Publius Ovidius Naso către Sextus Propertius (10 î.Hr.)

De ce îți trimit eu vești din locul acesta unde, cum ai spus-o foarte clar, nu intenționezi să te mai întorci vreodată? Din locul acesta care, cum mă asiguri, nu-ți mai trezește nici cel mai vag interes? Oare mă îndoiesc de hotărârea ta? Sau doar sper (în van, fără îndoială) să ți-o clatin? În cei cinci sau șase ani de când te ții departe de orașul nostru nu ai scris absolut nimic și, deși te declari mulțumit de farmecul rural al regiunii Assisi și de cărțile tale, îmi vine greu să cred că ai părăsit-o pe muza pe care cândva ai slujit-o atât de bine. Te așteaptă la Roma, sunt sigur de asta, și sper că o să te întorci la ea.

A fost un sezon liniștit. O doamnă minunată (al cărei nume îl cunoști, dar pe care nu îl voi menționa) lipsește din cercurile noastre de mai bine de un an, iar absența ei ne-a răpit mult din bucurie și din omenie. Rămasă văduvă de tânără, a fost convinsă să se recăsătorească – și știm cu toții că această nouă căsătorie i-a provocat multă nefericire. Cu toate că e un om important, noul ei soț este cel mai aspru și mai puțin omenos individ imaginabil. Îi lipsește gustul pentru fericire și nu o suportă nici la alții. Este relativ tânăr – are vreo treizeci și doi sau treizeci și trei de ani –, dar dacă nu l-ai vedea cum arată, l-ai putea lua cu ușurință drept un moș, atât e de irascibil și de cârtitor. Presupun că e genul de bărbat pe care îl întâlneai la tot pasul în Roma acum vreo cincizeci sau șaiszeci de ani și este admirat de mulți dintre cei din „vechile familii” doar pentru lucrul ăsta. Nu mă îndoiesc că e un om cu principii, dar am remarcat că astfel de principii puternice, combinate cu o fire acră, pot constitui o virtute crudă și inumană. Căci de aici

omul poate justifica aproape orice faptă pe care i-o dictează impulsurile.

Dar ne punem speranțe în viitor. Doamna în cauză a născut de curând un fiu, care a murit după mai puțin de o săptămână. Din câte se aude, soțul va părăsi Roma pentru a se ocupa de niște treburi la granițele din nord, așa că poate o vom avea din nou în mijlocul nostru pe cea ale cărei spirit, veselie și omenie ar putea scoate Roma din searbăda ipocrizie a trecutului ei.

Nu o să te supun, dragul meu Sextus, la una din dizertațiile mele, dar pe măsură ce trec anii, mi se pare tot mai adevărat că acele „virtuți“ vechi de care romanii se declară atât de mândri și pe care – insistă ei – se întemeiază măreția Imperiului, mi se pare din ce în ce mai mult că acele „virtuți“ ale rangului, prestigiului, onoarei, datoriei și credinței pur și simplu le-au răpit oamenilor omenia. Prin strădaniile marelui Octavius Cezar, Roma este acum cel mai frumos oraș din lume. Să nu aibă cetățenii ei răgazul de a-și hrăni sufletele și de a accede astfel, asemeni orașului în care trăiesc, la un gen de grație și de frumusețe pe care nu au cunoscut-o până acum?

III. Scrisoare de la Cneus Calpurnius Piso către Tiberius Claudius Nero, în Panonia (9 î.Hr.)

Dragul meu prieten, îți trimit în această scrisoare rapoartele pe care m-ai rugat să le adun. Ele vin din mai multe surse, pe care pentru moment nu le voi numi, în eventualitatea puțin probabilă că scrisoarea mea ar cădea în

alte mâini. În unele cazuri am transcris rapoartele cuvânt cu cuvânt, în altele le-am rezumat. Dar informațiile pertinente sunt incluse aici și poți fi sigur că documentele originale sunt în posesia mea, puse la păstrare, în caz că vei dori să le folosești mai târziu.

Aceste rapoarte acoperă o perioadă de o lună, luna noiembrie.

În cea de-a treia zi a acestei luni, între orele patru și cinci după-amiaza, o lectică purtată de servitorii lui Sempronius Gracchus a sosit la reședința doamnei. Lectica era, fără îndoială, așteptată, căci doamna a ieșit repede din casă și a fost dusă în partea opusă a orașului, la vila lui Sempronius Gracchus, unde se ținea o petrecere mare. În timpul banchetului doamna a stat așezată pe același divan cu Sempronius Gracchus și au fost văzuți purtând o conversație lungă și intimă. Nu am nici o informație despre subiectul conversației. S-a consumat o cantitate mare de vin, astfel că până la sfârșitul banchetului mulți dintre oaspeți erau exagerat de veseli. Poetul Ovidiu a recitat, întru delectarea lor, un poem de-al său adecvat monentului, cu alte cuvinte unul explicit și indecent. După această lectură o trupă de mimi a jucat *Soția adulteră*, dar mai nerușinat decât se joacă de obicei. A urmat o parte muzicală. La un moment dat, în timpul reprezentației muzicale, oaspeții au început să plece din salon. Printre ei se aflau doamna în chestiune și Sempronius Gracchus. Doamna nu a mai apărut până spre zori, când a fost observată urcând în lectica ce o așteptase în fața locuinței lui Sempronius Gracchus. De acolo a fost condusă la locuința sa.

Cu două zile înainte de Idele acestei luni, doamna a primit pe cont propriu un grup de prieteni. Printre oaspeții bărbați s-

au numărat Sempronius Gracchus, Quinctius Crispinus, Appius Claudius Pulcher și Cornelius Scipio. Printre invitații de rang mai mărunț s-au aflat poetul Ovidiu și grecul Demostene, fiul actorului și, de curând, cetățean al Romei. Au început să bea vin devreme, înainte de ora patru, și au continuat până târziu în noapte. Deși unii oaspeți au plecat după prima *vigilia*, mulți au rămas și aceștia, în frunte cu doamna, au părăsit încăperile și grădinile și au plecat în oraș, oprindu-se cu lecticile pe aleile și printre clădirile din Forum. Cu toate că la vremea aceea Forumul era aproape pustiu, câțiva orășeni și negustori și cohortele urbane au remarcat grupul și ar putea fi convinși să depună mărturie dacă se va vădi necesar. Au continuat să bea vin, iar acel Demostene, fiul actorului, pentru a-i distra pe cheflii, a ținut o parodie de discurs la tribuna de lângă clădirea Senatului. A fost un discurs improvizat și nu a putut fi transcris, dar părea să ridiculizeze genul de discursuri pe care le-a ținut Împăratul la aceeași tribună. După discurs grupul s-a împrăștiat și doamna s-a întors acasă, însoțită de Sempronius Gracchus. Era aproape de zorii zilei.

În următoarele șase zile nu s-a petrecut nimic necuvenit în cele făcute de doamna. A participat la un banchet oficial în casa părinților ei, a mers la teatru împreună cu mama ei și împreună cu patru dintre virginele vestale mai vârstnice, a asistat la Jocurile Plebee și a rămas, din precauție, în aceeași lojă cu tatăl ei și prietenii acestuia, printre care se aflau consulul de anul acesta, Quinctius Crispinus, și proconsulul Iullus Antonius.

În a patra zi după Idus doamna a fost oaspete de onoare la vila lui Quinctius Crispinus de la Tivoli. Pe drumul spre Tivoli

a fost însoțită de Sempronius Gracchus, Appius Claudius Pulcher și o suită de servitori. Cum vremea era blândă, distracția a avut loc în aer liber și a continuat până târziu în noapte. S-a băut mult vin, au fost aduși dansatori, atât bărbați, cât și femei (care nu s-au limitat cu reprezentarea la scena amenajată, ci au dansat, aproape goi, printre oaspeții răsfirați prin grădini), precum și muzicieni, care au cântat muzică grecească și orientală. La un moment dat câțiva oaspeți (printre care și doamna în chestiune), atât femei, cât și bărbați, s-au aruncat în piscină și, cu toate că lumina torțelor era slabă, se putea vedea că se despuiaseră de haine și înotau în voie laolaltă. După înot, doamna a fost văzută retrăgându-se în partea împădurită a grădinii împreună cu puiul de grec Demostene. Nu s-au întors decât după câteva ore. Doamna a rămas la vila lui Quinctius Crispinus timp de trei zile și toate serile au decurs cam la fel.

Sper, dragul meu Tiberius, că aceste rapoarte îți vor fi de folos. Voi continua să strâng informațiile cerute cu toată discreția de care sunt în stare. Și te poți baza pe mine în orice situație.

IV. Scrisoare de la Livia către Tiberius Claudius Nero, în Panonia (9 î.Hr.)

Îmi vei urma ordinele legate de acest lucru și o vei face urgent. Vei distruge toate „dovezile“ pe care le-ai adunat cu atâtea eforturi și îl vei informa pe prietenul tău Calpurnius că nu mai e cazul să facă nimic de felul acesta în numele tău.

Ce anume, dacă îmi permiți să te întreb, îți propui să faci cu aceste „dovezi“ pe care îți închipui că le ai? Îți propui să le folosești pentru un divorț? Și, în caz că da, motivul ar fi „onoarea“ ta pătată? Sau visezi cumva că prin acest divorț vei sluji cauza noastră? Oricare ar fi închipuirile tale, te înșeli – și încă foarte tare. „Onoarea“ nu îți va fi pătată atâta vreme cât rămâi departe de Roma, căci este limpede pentru toată lumea că nu îți poți controla soția în asemenea condiții, cu atât mai mult cu cât acolo îți slujești țara și pe Împărat. Pe de altă parte, dacă se află că ai adunat „dovezi“ pe care le ții secrete până apare un moment propice, vei pica de prost și vei pierde toată onoarea pe care poate că ai dobândit-o. Iar dacă îți închipui că îți faci ție un bine insistând asupra unui divorț, te înșeli iar. În clipa când faci acest pas, vei reteza orice legătură cu puterea aceea la care visăm amândoi. Poate că soția ta va fi „dezonorată“, dar tu nu ai avea nimic de câștigat din asta: vei ajunge să pierzi și puținul câștigat până acum.

Este adevărat, deocamdată s-ar părea că nu ai nici o șansă să transformi ambiția noastră comună în realitate. Deocamdată până și Iullus Antonius, fiul vechiului dușman al soțului meu, a fost avansat mai mult decât tine și are la fel de multe șanse ca și tine să acceadă la putere. Doar că nu are numele tău. Soțul meu e bătrân și nu putem ști ce ne rezervă viitorul. Arma noastră trebuie să fie răbdarea.

Știu că soția ta e o adulterină. Probabil că o știe și soțul meu. Dar dacă invoci legile emise de el și îl obligi să-și pedepsească fiica după litera lor, nu te va ierta niciodată. Și-atunci ar fi fost mai bine să nu-ți fi sacrificat deloc propria viață.

Trebuie să așteptăm. Dacă Iulia se va dezona, atunci să o faci singură. Tu nu trebuie să fii implicat în nici un fel și nu poți rămâne neimplicat decât dacă ai grijă să nu te întorci la Roma. Te rog insistent să-ți prelungești șederea în Panonia cât poți de mult, în limitele rezonabile. Atâta vreme cât rămâi departe de casa ta și de Roma, cauza noastră nu e încă pierdută.

V. Scrisoare de la Marcella către Iulia (8 î.Hr.)

Iulia, draga mea, vino, te rog, miercurea viitoare la noi la cină, care va fi urmată de o mică petrecere. Câțiva dintre prietenii tăi (care, aș adăuga, sunt și ai noștri) vor fi și ei prezenți – cu siguranță Quinctius Crispinus, poate și alții. Și bineînțeles că poți invita pe oricine dorești.

Mă bucur atât de mult că suntem din nou prietene, după atâția ani! Îmi amintesc adesea și cu mare drag de copilăria noastră – eram atâția copii! Și ce jocuri jucam! Tu și bietul Marcellus și Drusus și Tiberius (scuze!) și surorile mele... nici măcar nu mi-i pot *aminti* acum pe toți... Ții minte că până și Iullus Antonius a locuit o vreme cu noi după moartea tatălui lui? Mama a avut grijă de el când era mic, deși nu era copilul ei. Și acum Iullus e soțul meu. Ce lume ciudată. Avem atâtea amintiri de depănat.

O, draga mea, știu că din cauza mea ne-am înstrăinat. Dar m-am simțit foarte prost când unchiul meu (tatăl tău!) l-a obligat pe Marcus Agrippa să divorțeze de mine ca să se poată însura cu tine. *Știu* că nu ai avut nimic de-a face cu asta, dar eram tânără și mi se părea că *niciodată* nu voi mai avea un soț

atât de important ca Marcus. Și, da, ți-am purtat pică, chiar dacă știam că tu nu ai greșit cu nimic. Dar lucrurile se așază de la sine, mereu am crezut asta, și poate că unchiul Octavius e mai înțelept decât credem noi. Sunt foarte mulțumită de Iullus. O, Iulia, drept să-ți spun, sunt mai mulțumită de el decât eram de Marcus Agrippa. E mai tânăr, mai chipeș și aproape la fel de important cum era Marcus. Sau va fi, de asta sunt sigură. Unchiul meu pare să țină foarte mult la el.

O, turui întruna, nu-i așa? Tot vorbăreață am rămas. Nu ne schimbăm prea mult odată cu trecerea timpului, așa-i? Sper din suflet că nu te-am jignit cu nimic din ce am spus. Poate că acum nu sunt mai înțeleaptă, dar sunt mai bătrână și ceva tot am învățat: că e o prostie ca femeile să-și poarte pică pentru căsniciile lor. Căsniciile nu au de fapt nimic de-a face cu noi, nu-i așa? Cel puțin mie așa mi se pare.

O, *trebuie* să vii la petrecerea noastră! Toată lumea va fi tristă dacă nu vii. Să-mi trimit servitorii să te însoțească? Sau preferi să vii pe cont propriu? Te rog să-mi spui.

Și vino cu *oricine* dorești – deși acolo vor fi niște oameni foarte interesanți. Înțelegem pe deplin situația în care te afli.

VI. Scrisoare de la Cneus Calpurnius Piso către Tiberius Claudius Nero, în Germania (8 î.Hr.)

Mă grăbesc să îți scriu, prietene, înainte să primești veștile din altă parte și să acționezi în lipsa informațiilor care ar trebui să stea la baza oricărei acțiuni. Am vorbit cu mama ta și, în ciuda neînțelegerilor noastre recente în legătură cu „rapoartele” pe care ți le-am tot trimis, suntem, cred, întru

totul de acord asupra a ceea ce ar trebui să faci acum. Trebuie să înțelegi că ea nu îți poate vorbi direct: nu îi va trăda în nici un fel încrederea soțului ei și nici nu va propune pe ascuns ceea ce nu a putut face pe față.

Peste câteva zile vei primi din partea tatălui tău o scrisoare prin care îți va oferi funcția de consul pentru anul viitor. Îți va face plăcere să afli că mie mi s-a oferit cealaltă poziție de consul. În vremuri normale și în condiții normale, asta ar fi putut părea o izbândă, dar nici vremurile, nici condițiile nu sunt normale și este esențial să acționezi cu cea mai mare băgare de seamă.

Trebuie, desigur, să accepți funcția de consul. Ar fi de neconceput să o refuzi și în cazul tău ar fi ceva dezastruos pentru orice ambiții viitoare.

Doar că nu trebuie să rămâi la Roma. Scopul tatălui tău vitreg este, bineînțeles, să se asigure că vei rămâne acolo. Dar nu trebuie. Înainte să pleci din Germania ca să participi la ceremonia de inaugurare de-acolo, trebuie să aranjezi lucrurile în așa fel încât să fie absolut obligatoriu să te întorci cât mai repede. Dacă nu ai pe nimeni în care poți avea încredere, trebuie să-ți pui dinadins armatele într-o poziție periculoasă, ca să fii nevoit să revii și să te întorci să înlături pericolul. Sunt convins că vei reuși să aranjezi ceva.

Voi încerca acum să-ți explic motivele care justifică acest demers aparent ciudat.

Soția ta continuă să trăiască așa cum o face de mai bine de un an. Nu ascunde faptul că ia în derâdere contractul de căsătorie și că nu-i pasă de reputația ta. Tatăl ei trebuie să fi aflat câte ceva despre comportamentul ei, dar nu face nimic ca să-l împiedice – nu știu dacă din rațiuni politice, din

afecțiune sau din orbire. În ciuda legilor căsniciei (sau poate din cauză că însuși Împăratul le-a decretat), nimeni nu îndrăznește să devină denunțatorul public. Toată lumea știe că legile acestea nu se aplică și că ar fi nerecomandabil să se insiste asupra respectării lor exact acum, mai ales împotriva unei persoane atât de puternice și admirate cum e soția ta.

Pentru că este într-adevăr puternică și e și admirată. Nu știu dacă intenționat sau accidental (deși cred că prima variantă e cea valabilă), i-a adunat în jurul ei pe unii dintre cei mai importanți tineri din Roma. Și în asta constă și pericolul.

Cei cu care se însoțește regulat și cât se poate de intim sunt cei mai periculoși dușmani ai tăi, iar faptul că ar putea să i se opună și Împăratului nu scade cu nimic amenințarea la adresa ta. Dimpotrivă chiar: o sporește.

După cum bine știi, puterea ta e dată de susținătorii tăi, care provin mai ales din familii cum e a mea, adică din „vechii republicani” (cum spune tatăl tău vitreg). Suntem bogați, suntem aici de când lumea, suntem strâns uniți – dar politica ultimilor treizeci de ani a urmărit ca puterea noastră publică să fie limitată.

Mă tem că Împăratul dorește să te întorci ca să fii un fel de tampon între facțiuni – facțiunea lui și cea a tinerilor, în rândul cărora Iulia este marea favorită.

Dacă te întorci și accepți să fii plasat între ei, vei fi pur și simplu devorat. Și apoi scuipat. Iar tatăl tău vitreg va scăpa de un rival periculos fără să pară că ar fi mișcat fie și un deget. Mai mult, va izbuti să discrediteze o întreagă facțiune fără să-i fi sporit puterea celeilalte. Căci atâta vreme cât facțiunea tinerilor o place pe fiica sa, e încrezător că pericolul cu care se confruntă este neglijabil.

Dar tu vei fi distrus.

Cumpănește posibilitățile.

Prima: sub conducerea noastră, claudienii și susținătorii lor ar putea dobândi suficientă putere cât să aducă Imperiul pe vechiul său făgaș și să reinstaureze valorile și idealurile de odinioară. Este foarte puțin probabil, dar admit că este posibil. Totuși, chiar dacă am reuși să facem asta, cel mai probabil vom face să se unească împotriva noastră atât noile familii, susținute de tatăl tău vitreg, cât și noua facțiune a tinerilor. Cred că amândoi ne cutremurăm la gândul consecințelor unei asemenea alianțe.

A doua: dacă rămâi la Roma, soția ta va continua să acționeze împotriva intereselor tale – și nu contează dacă este o manevră sau doar un capriciu. Problema e că o va face. Este limpede că ea consideră că puterea pe care o are vine de la Împărat și nu de la numele sau poziția ta socială. Este fiica Împăratului. Ai fi neputincios în fața voinței ei și ai pica de prost dacă i te-ai opune și ai da greș.

A treia: viața ei de desfrâu și destrăbălare le va oferi atât prietenilor, cât și dușmanilor tăi motive permanente de bârfă. Dacă ai încerca să iei măsuri împotriva acestui stil de viață al ei și ai cere divorțul, e drept că ai implica întregul neam al octavienilor într-un scandal, dar ți-ai atrage ranchiuna veșnică a Împăratului și a celor care îl susțin. Dacă *nu* iei măsuri împotriva comportamentului ei, vei părea slab. Ai putea fi chiar acuzat de complicitate la încălcarea legii.

Nu, dragul meu Tiberius, nu trebuie să te întorci la Roma cu intenția să rămâi aici câtă vreme lucrurile sunt așa cum sunt. Este un mare noroc că am fost numit consul odată cu tine. Cât timp ești plecat, poți fi sigur că îți voi apăra

interesele. Ironia sortii e că eu, așa nevrednic cum sunt, voi putea face asta cu mai puține riscuri și mai eficient decât ai putea s-o faci tu. E un comentariu extrem de deprimant asupra drumului pe care au luat-o viețile noastre!

Mama ta îți trimite dragostea ei. Nu îți va scrie până nu primești mesajul Împăratului. Deși nu o spune, am motive întemeiate să cred că subscrie la aceste sfaturi imperioase pe care ți le-am dat.

VII. Scrisoare de la Nicolaus din Damasc către Strabon din Amasia (7 î.Hr.)

În ultimii paisprezece ani am fost mulțumit să trăiesc la Roma, mai întâi în serviciul lui Irod și al lui Octavius Cezar, iar apoi în serviciul și cu prietenia lui Octavius Cezar. Așa cum poate că ai dedus din scrisorile mele, începusem să consider acest oraș casa mea. Mi-am retezat aproape toate legăturile din afară, iar după moartea părinților mei nu am mai simțit dorința sau nevoia să mă întorc în țara mea de baștină.

Dar peste câteva zile voi intra în cel de-al cincizeci și șaptelea an de viață și în decursul ultimelor luni – sau poate mai mult – am ajuns să simt tot mai puțin că locul acesta este casa mea. Am ajuns să mă simt un străin în orașul acesta care a fost atât de bun cu mine și unde am avut relații cât se poate de apropiate cu unii dintre cei mai importanți oameni ai vremurilor noastre.

Poate că greșesc, dar mi se pare că peste Roma plutește o agitație urâcioasă. Nu e acea agitație și nesiguranță pe care trebuie să le fi cunoscut tu la începuturile puterii lui Octavius

Cezar și nici tulburarea agitată care m-a contaminat și pe mine când am ajuns aici pentru prima dată, acum paisprezece ani.

Octavius Cezar a readus pacea în aceste locuri. După Actium nici un roman nu a mai ridicat armele împotriva altui roman. A adus prosperitate orașului și întregii țări: nici cel mai sărac dintre oameni nu duce lipsă de mâncare în oraș, iar cei din provincii prosperă datorită generozității Romei și a lui Octavius Cezar. Octavius Cezar le-a redat libertatea oamenilor. Sclavii nu mai trebuie să trăiască cu teama cruzimii arbitrare a stăpânilor, nici săracii nu mai au a se teme de corupția bogaților și nici cei care vorbesc liber și responsabil nu mai trebuie să se teamă de consecințele vorbelor lor.

Și totuși în aer se simte ceva urât, ceva ce mă tem că nu prevestește lucruri bune pentru viitorul orașului și al Imperiului și pentru domnia lui Octavius Cezar însuși. Facțiunile se opun una alteia, zvonurile abundă și nimeni nu pare mulțumit să trăiască în confortul și demnitatea pe care Împăratul lor le-a făcut posibile. Bizari mai sunt oamenii aceștia... Parcă nu suportă siguranța, pacea și confortul.

Voi părăsi Roma, acest oraș care mi-a fost casă timp de atâția ani plini. Mă voi întoarce la Damasc și îmi voi trăi restul zilelor printre cărțile mele și cu ce voi mai reuși să aștern pe foile de pergament. Voi părăsi Roma cu durere și cu iubire – fără furie, reproșuri sau dezamăgire. Și, când scriu aceste cuvinte, îmi dau seama că ce spun eu de fapt este că îl voi părăsi pe prietenul meu Octavius Cezar cu aceste sentimente în suflet. Căci Octavius Cezar este Roma și asta este, poate, tragedia vieții sale.

O, Strabon, dacă ar fi să spun adevărul, simt că viața lui s-a sfârșit. În acești ultimi ani a îndurat mai mult decât ar trebui să îndure vreun om. Pe chip i se citește calmul inuman al celui care știe că viața lui s-a terminat și care nu mai așteaptă decât descompunerea cărnii, semnul clar al sfârșitului.

Nu am cunoscut nici un alt om pentru care prietenia să însemne atât de mult – și mă refer la un anumit fel de prietenie. Prietenii lui adevărați au fost cei cunoscuți în tinerețe, înainte să dobândească puterea pe care o are acum. Presupun că cine are puterea nu se poate încrede decât în cei pe care îi cunoștea și în care se putea încrede înainte de a dobândi această putere – sau poate că e vorba de altceva... Iar acum e singur. Nu are pe nimeni.

Cu cinci ani în urmă, prietenul său, Marcus Agrippa, pe care și-l făcuse ginere, a murit în singurătate pe drumul de întoarcere dintr-o țară străină, iar Octavius Cezar nu și-a putut lua nici măcar rămas-bun de la el. În anul următor sora sa, Octavia, acea doamnă cumsecade, a murit în izolarea crâncenă pe care singură și-o alesese, departe de oraș și de fratele ei, la o fermă oarecare de la Velletri. Acum ultimul dintre vechii săi prieteni, Mecena, e mort și el, iar Octavius Cezar e singur. Nimeni dintre cei din tinerețea sa nu mai e în viață, așa că nu i-a mai rămas nici un om în care să simtă că poate avea încredere, nici un om cu care să poată vorbi despre lucrurile acelea care îi sunt cel mai aproape de suflet.

L-am văzut pe Împărat în săptămâna de după moartea lui Mecena. Eram la țară când s-a petrecut tristul eveniment și m-am grăbit să mă întorc de îndată ce am aflat. Am încercat să-i prezint condoleanțe.

M-a privit cu ochii aceia albaștri, atât de izbitor de tineri pe chipul său ridat. Pe buze îi licărea un zâmbet ușor.

— Ei, comedia noastră aproape că s-a încheiat, a spus el. Dar uneori e atâta tristețe în comedii.

Nu am știut ce să răspund.

— Mecena, am început eu. Mecena...

— L-ai cunoscut bine? a întrebat Octavius.

— L-am cunoscut, am spus, dar nu cred că l-am cunoscut bine.

— Puțini l-au cunoscut bine, a zis el. Nu mulți l-au plăcut. Dar a fost o vreme când eram tineri – Marcus Agrippa era tânăr și el... a fost o vreme când eram prieteni și am știut că vom fi prieteni cât vom trăi. Agrippa, Mecena, eu, Salvidienus Rufus. Salvidienus e mort și el, dar el a murit demult. Poate că toți am murit atunci, când eram tineri.

M-am alarmat, pentru că până atunci nu-l mai auzisem pe prietenul meu vorbind așa dezlânat. Am spus:

— Ești copleșit de durere. E o pierdere grea.

— Am fost lângă el când a murit, a zis el. A fost și prietenul nostru Horațiu. A murit foarte liniștit, a fost conștient până la sfârșit. Am vorbit cu toții despre vremurile de demult. Mi-a spus să am grijă de bunăstarea lui Horațiu. A spus că poezii au lucruri mai bune de făcut decât să aibă grijă de ei. Mi se pare că Horațiu a izbucnit în lacrimi și și-a ascuns fața. Apoi Mecena a spus că e obosit. Și a murit.

— Poate chiar era obosit.

A spus:

— Da, era obosit.

Între noi s-a iscat un moment de tăcere. Apoi Octavius a zis:

— Și va mai urma unul în curând. Încă unul care e obosit.

— Prietene... am început eu.

El a clătinat din cap, încă zâmbitor.

— Nu mă refer la mine. Zeii nu vor fi așa de milostivi. Vorbesc de Horațiu. I-am văzut după aceea expresia de pe chip. Virgiliu și acum Mecena, a spus Horațiu. Mi-a amintit mai târziu că odată, cu mulți ani în urmă, într-un poem... lua ușor în derâdere una dintre bolile lui Mecena... și în poem îi spunea lui Mecena... oare îmi mai amintesc?... „În aceeași zi vor arunca pământ peste trupul meu și al tău. Voi face un legământ de soldat: tu conduci și vom porni împreună, gata să călcăm pe drumul de la capătul tuturor drumurilor, prieteni nedespărțiți“... Nu cred că Horațiu îi va supraviețui multe luni. Nu-și dorește asta.

— Horațiu, am spus.

— Mecena scria prost, a reluat Octavius. Mereu i-am spus că scrie prost.

...Nu l-am putut mângâia. După două luni a murit și Horațiu. Servitorul lui l-a găsit într-o dimineată în căsuța sa de peste râul Digentia. Avea o figură liniștită, de parcă era doar adormit. Octavius a pus ca cenușa să-i fie îngropată lângă cea a lui Mecena, la capătul îndepărtat al colinei Esquilin.

Singura făptură în viață pe care o iubește acum este fiica lui. Și mă tem pentru iubirea aceasta, mă tem îngrozitor. Căci, de la o lună la alta, fiicei lui pare să-i pese tot mai puțin de rang. Soțul ei nu vrea să trăiască cu ea și rămâne departe de Roma, cu toate că anul acesta e consul.

Nu cred că Roma poate îndura moartea lui Octavius Cezar și nu cred că Octavius Cezar poate îndura moartea sufletului său.

VIII. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

Viața pe care am dus-o atunci la Roma a fost una de libertate aproape totală. Tiberius era plecat: până și anul în care a fost consul l-a petrecut în Germania, organizând avanposturile de acolo împotriva incursiunilor triburilor barbare. În puținele ocazii când a fost nevoit să revină la Roma, mi-a făcut câte o vizită protocolară și imediat și-a găsit de lucru în altă parte.

În anul următor tata, din proprie inițiativă, a ordonat să fie înlocuit cu altcineva la granița din Germania și i-a ordonat să se întoarcă la îndatoririle lui de la Roma. Iar Tiberius a refuzat. Mi s-a părut cel mai admirabil lucru pe care l-a făcut vreodată și aproape că l-am respectat pentru curaj.

I-a scris tatălui meu, declarându-și refuzul de a duce o viață publică și dorința de a se retrage pe insula Rhodos, unde familia sa avea proprietăți întinse, ca să-și dedice restul vieții studiilor de literatură și filosofie. Tata s-a prefăcut furios. Cred că a fost încântat. Și-a închipuit că Tiberius Claudius Nero nu-i mai servea planurilor sale.

M-am întrebat adesea cum ar fi fost viața mea dacă ceea ce i-a scris soțul meu tatei ar fi fost adevărat.

*I. Scrisoare de la Cneus Calpurnius Piso către Tiberius
Claudius Nero, pe insula Rhodos (4 î.Hr.)*

Dragul meu Tiberius, absența ta îi întristează pe prietenii tăi din Roma, care pare mulțumită să se complacă în stagnare. Dar pentru moment poate că stagnarea e o șansă. Nu am noutăți din anul trecut care să ne poată afecta serios viitorul – și în perioada asta cred că mai mult nici nu putem spera.

Irod Evreul a murit în sfârșit și probabil că așa e cel mai bine pentru toată lumea. În ultimii ani ai vieții era, fără îndoială, nebun și înnebunea tot mai tare. Știu că Împăratul își pierduse toată încrederea în el și poate chiar se gândea să pună la cale înlăturarea lui, iar asta, desigur, dacă se ajungea la război, i-ar fi unit ca nimic altceva pe cei ce îl susțin pe Împărat. Chiar cu câteva zile înainte să moară, Irod a dat ordin să fie executat unul dintre fiii săi, pe care îl bănuia că ar fi complotat împotriva lui – oferindu-i astfel Împăratului ocazia să facă iar o glumă. „Aș prefera“, a spus, „să fiu mai degrabă porcul lui Irod decât fiul lui“. În orice caz, îi urmează la domnie un altul dintre fiii lui, care a arătat o deschidere

sinceră către Roma, așa că deocamdată posibilitatea unei incursiuni militare pare redusă.

În directă legătură cu moartea lui Irod, deși s-a petrecut cu ceva vreme înainte, este și plecarea din Roma a celui dezagreabil Nicolaus din Damasc, pe care Împăratul l-a îndrăgit mereu. Pare o întâmplare insignifiantă, dar cred că are o oarecare însemnătate pentru viitorul nostru, căci plecarea lui l-a întristat pe Împărat mai mult decât ar fi părut firesc, pentru că nu i-a mai rămas nimeni din vechii lui prieteni apropiați – și el pare să fie tot mai acru și mai închis în sine cu fiecare lună care trece. Și, evident, când ajungi așa, puterea și autoritatea încep să-ți scape printre degete.

Și chiar par să-i scape printre degete, dar deocamdată mult prea puțin ca să ofere altceva decât speranțe hazardate. De pildă, anul acesta a respins insistențele Senatului de a accepta cel de-al treisprezecelea mandat de consul, invocând vârsta și oboseala. Când a fost limpede că hotărârea lui e fermă, Senatul a vrut să știe pe cine dorește să numească în locul lui... iar el l-a desemnat pe Caius Calvisius Sabinus! Ți amintești numele? E un vechi susținător al lui Cezar, un ins chiar mai bătrân decât Împăratul, a fost consul o dată în timpul triumviratului, acum treizeci și cinci de ani, și a luptat sub comanda Împăratului și a lui Marcus Agrippa în bătăliile navale împotriva lui Sextus Pompeius! Celălalt consul este un oarecare Lucius Passienus Rufus (dacă ți-l poți închipui consul pe unul cu un nume atât de lipsit de importanță), despre care poate că ai auzit, poate că nu. E unul dintre oamenii de curând apăruiți și zău că nu am idee cât este de devotat familiei Împăratului. Bănuiesc că va susține cărmuirea, oricine ar fi la putere. Deci din partea consulilor nu se arată nici o

împotrivire puternică la eventuala preluare a puterii de către tine. Un senil și un ins fără nume!

Ceva mai deprimante (deși știam că trebuia să se întâmple la un moment dat) au fost ritualurile de intrare în maturitate pe care Împăratul le-a oferit fiilor tăi vitregi. Caius și Lucius (deși nici unul nu are încă șaisprezece ani) sunt de-acum cetățeni ai Romei, poartă togă albă și nu mă îndoiesc că, imediat ce va îndrăzni, Împăratul îi va da fiecăruia comanda unei armate, cel puțin cu numele. Din fericire, pentru moment nu va îndrăzni mai mult de-atât și nici unul dintre noi nu știe ce ne rezervă viitorul. Va avea grijă ca vechiul lui prieten Marcus Agrippa, deși mort, să joace în continuare un rol, fie și numai prin copiii săi.

Eu cred că nimic din toate acestea, dragul meu Tiberius, nu trebuie să ne tulbure. La multe ne așteptam, iar cele la care nu ne așteptam nu ne fac absolut nici un rău.

Dar mă tem că observațiile mele din final, chiar așa vremelnice cum sunt, ne dau motive de teamă. Așa cum probabil bănuiești, au legătură cu purtarea soției tale.

Scandalurile din jurul ei s-au potolit într-o oarecare măsură și asta s-ar putea să se fi întâmplat din mai multe motive. În primul rând lumea s-a obișnuit cu comportamentul ei, în al doilea rând, farmecul și veselia ei contagioase, cum sunt adesea descrise, au contribuit mult la îmblânzirea opiniei generale, în al treilea rând, popularitatea ei în rândul tinerilor pare mai degrabă să crească decât să se diminueze, iar în ultimul rând (și acesta este, din motive pe care le voi explica de îndată, semnul cel mai rău prevestitor), disprețul flagrant pe care îl afișa față de buna-cuviință pare să se fi diminuat și el – și încă substanțial. Asupra acestui aspect mă voi opri aici.

Opțiunile ei destul de promiscue și lipsite de discernământ în materie de amanți par să țină de domeniul trecutului. Din câte îmi dau eu seama, Sempronius Gracchus nu mai este amantul ei, dar i-a rămas prieten. Același lucru se poate spune și despre Appius Claudius Pulcher, și despre alți câțiva inși de seamă. Jucăriile mai dezgustătoare cu care se amuza cândva (cum ar fi acel Demostene, care nu era mai breaz decât un sclav eliberat, deși oficial este cetățean) au fost abandonate. În mod curios, pare să fi devenit mai serioasă, deși are în continuare destul spirit, umor și lipsă de reținere cât să rămână preferata tineretului frivol.

Asta nu înseamnă că nu este în continuare adulterină. Este. Dar pare să-și fi ales un amant ceva mai însemnat decât neisprăviții pe care îi prefera cândva – doar că și mai periculos. Este vorba de Iullus Antonius, a cărui soție (cândva prietenă intimă a Iuliei) a început, în chip foarte convenabil, să călătorească în afara Italiei mult mai mult decât obișnuia.

Desigur, se țin în continuare întâlniri la vechii ei prieteni, dar Iullus e mereu cu ea, iar discuțiile, din câte mi se spune, sunt mult mai puțin frivole decât erau cândva – cu toate că, în opinia mea, rămân destul de frivole. Cel puțin sper că rapoartele sunt exacte în privința asta. Discută filosofie, literatură, politică și teatru – lucruri de genul acesta.

Nu știu ce să înțeleg din asta. Nici Roma nu știe. Nu știu dacă tatăl ei este sau nu la curent cu această nouă relație. Dacă este, o trece cu vederea, dacă nu, e un prost, căci înseamnă că știe mai puține decât oricare dintre concetățenii săi. Nu știu dacă purtarea ei din ultima vreme ne va ajuta sau dimpotrivă. Dar poți fi sigur că o să am grijă să fiu mereu informat în legătură cu această nouă direcție în care merg

lucrurile și că o să-ți aduc la cunoștință tot ce aflu. Am sursele mele în casa lui Iullus Antonius și voi cultiva și altele – cu discreție, poți fi sigur de asta. Nu voi cultiva asemenea surse în casa soției tale. Așa ceva ar fi cât se poate de periculos pentru mine, pentru tine și pentru cauza noastră.

Sper că vei distruge scrisoarea mea – sau, dacă nu, ai grijă să fie bine ascunsă, ca să nu cadă în mâini nepotrivite.

II. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

Vechiul meu prieten și dascăl Athenodorus mi-a spus cândva că strămoșii noștri romani considerau că e nesănătos să se spele mai mult de o dată sau de două ori pe lună și că pentru ei curățenia zilnică însemna să-și spele mâinile și picioarele de praful adunat de-a lungul unei zile de muncă. Grecii au fost, spunea el (cu un fel de mândrie ironică), cei care au adus la romani obiceiul îmbăierii zilnice și tot ei i-au învățat pe cuceritorii lor barbari elaboratele posibilități pe care le oferă acest ritual... Cu toate că am descoperit minunata simplitate a mâncărilor țărănești și astfel m-am întors, fără îndoială, la obiceiurile strămoșilor mei, nu m-am putut convinge încă să le adopt deprinderile legate de baie. Mă îmbăiez aproape zilnic, deși nu am servitori care să mă răsfete cu uleiuri și parfumuri, iar baia mea are un singur zid – peretele stâncos ce se înalță deasupra țărmului acestei insule care mi-e casă.

În cel de-al doilea an al căsniciei noastre, Marcus Agrippa a deschis la Roma, pentru confortul cetățenilor, o baie publică despre care s-a spus că e cea mai opulentă din istoria orașului.

Înainte de asta nu mersesem prea des la băile publice. Cred că atunci când eram mică, Livia, care se considera un model al virtuților antice, dezaproba luxul oferit de asemenea locuri și probabil că m-am molipsit și eu de la virtutea ei. Dar soțul meu citise în lucrarea unui medic grec că baia nu ar trebui privită doar ca un lux, ci ar putea într-adevăr contribui la prevenirea bolilor misterioase care fac periodic ravagii în orice oraș aglomerat. A vrut să încurajeze cât mai mulți oameni de rând să folosească asemenea măsuri de igienă și m-a convins și pe mine să renunț din când în când la intimitatea propriei mele băi și să merg printre oameni, ca să vadă toată lumea că e la modă să frecventezi băile publice. M-am dus de parcă aș fi îndeplinit o obligație, dar trebuie să recunosc față de mine însămi că a devenit o plăcere.

Până atunci nu cunoscusem oamenii din popor. Îi văzusem, desigur, prin oraș, mă serviseră în magazine, vorbisem cu ei și ei, cu mine. Dar întotdeauna știuseră cine sunt: eram fiica Împăratului. Iar eu știam (sau credeam că știu) că viețile lor sunt atât de diferite de a mea, încât parcă făceam parte din specii diferite. Dar în baie, goală, înconjurată de sute de femei care strigă, țipă și râd, este imposibil să deosebești o fată de împărat de soția cârnățarului. Iar fiica de împărat, în ciuda vanității ei, a descoperit o stranie plăcere în această imposibilitate. Așa că am devenit o cunosătoare a băilor și așa am rămas tot restul vieții, iar după moartea lui Marcus Agrippa am descoperit în Roma băi despre care nici nu visasem că există, băi ce ofereau plăceri pe care mi se părea că le știusem cândva, dar într-un vis...

Și chiar și acum continui să mă îmbăiez zilnic, așa cum îmi imaginez că fac soldații sau țăranii când și-au terminat treaba

dacă au vreun fir de apă prin apropiere. Baia mea e marea, iar marmura bazinului e nisipul negru, vulcanic, care sclipește în lumina soarelui de după-amiază. Există un om care mă păzește – bănuiesc că i s-a ordonat să nu mă lase să mă înec – și care stă impasibil departe de mine, privindu-mă fără strop de curiozitate cum îmi scufund corpul în apă. E un castrat. Prezența lui nu mă deranjează.

În după-amiezile liniștite, când marea e calmă, apa e ca o oglindă și îmi văd chipul reflectat în suprafața ei. Mă uimește că părul îmi e aproape alb și pe față încep să-mi apară riduri. Am fost mereu extrem de vanitoasă din pricina părului meu, care a început să încărunțească de când eram foarte tânără. Îmi amintesc că odată m-a surprins tata în timp ce una dintre slujnice îmi smulgea firele albe. M-a întrebat:

— Ești nerăbdătoare să chelești?

I-am răspuns că nu.

— Atunci, a spus el, de ce-i îngădui slujnicei să grăbească momentul când o să se întâmple asta?

...Părul e aproape alb, chipul e ridat – și, cum stau întinsă în apa mică, trupul pe care îl văd nu are aproape nimic de-a face cu chipul acela. Carnea e la fel de fermă ca acum douăzeci de ani, stomacul plat, sânii plini. În apa rece sfârcurile mi se întăresc, așa cum făceau cândva la atingerea unui bărbat, și, susținut de apă, trupul mi se ondulează, cum făcea când i se oferea plăcere. M-a slujit bine trupul acesta de-a lungul anilor – deși a început s-o facă mai târziu decât ar fi putut. A început târziu fiindcă i s-a spus că nu are drepturi și că, prin firea lucrurilor, trebuie să se supună altor dorințe decât ale sale. Când am aflat că trupul are drepturile lui, deja fusesem măritată de două ori și eram mama a trei copii...

Totuși prima dată când am aflat asta a fost ca un vis și mulți ani după aceea nu am crezut că e adevărat. Eram în Ilium și am fost venerată ca o zeiță. Chiar și acum e tot ca un vis, dar îmi amintesc că la început mi s-a părut o prostie amuzantă, o prostie barbară și fermecătoare.

Am ajuns să descopăr că nu era așa... Tânărul pe care l-am ales în ziua aceea în crângul sacru cu siguranță nu avea mai mult de nouăsprezece ani, era virgin și era cel mai frumos băiat pe care îl văzusem vreodată. Dacă închid ochii, îi pot vedea chipul și aproape că-i simt pielea fermă și catifelată. Cred că atunci când l-am luat cu mine în peșteră, nu intenționeam să duc ritualul până la capăt. Nu eram obligată să o fac: eram Zeița Mamă și puterea mea era absolută. Dar am îndeplinit ritualul și am descoperit forța trupului meu și forța nevoilor sale. Era o forță despre care fusesem învățată să cred că nu există... Era un băiat foarte dulce. Mă întreb ce s-o fi ales de el după ce a pătruns-o pe zeiță și a stat întins lângă ea.

Cred că până la moartea lui Marcus Agrippa am trăit ca într-un fel de vis. Nu-mi venea să cred ce descoperisem și totuși lucrul ăsta era mereu cu mine. I-am fost credincioasă lui Marcus Agrippa: nu simțeam că zeița care își luase un amant atunci, în Ilium, era soția lui Agrippa. Și nu i-am fost credincioasă lui Tiberius Claudius Nero.

Abia după moartea acelui om bun care a fost Marcus Agrippa, Iulia, fiica lui Octavius Cezar Augustul, a descoperit puterea care stătuse ascunsă în ea și plăcerea pe care o putea primi. Iar plăcerea pe care o putea primi a devenit puterea ei și ei i se părea că e o putere mai mare decât cea a numelui ei și decât cea a tatălui ei. Așa a devenit ea însăși.

Da, m-a slujit bine trupul acesta estompat de apă, pe care îl văd în timp ce stau întinsă pe spate în baia mea marină. M-a slujit chiar și când părea să-i slujească pe alții. Măinile care au hoinărit pe coapsele acestea au făcut-o pentru mine, iar amantul căruia îi ofeream plăcere era o victimă a propriilor mele dorințe.

Uneori, în timp ce mă îmbăiez, mă gândesc la cei care au oferit plăcere acestui trup: Sempronius Gracchus, Demostene, Appius Pulcher, Cornelius Scipio... multe nume nu mi le mai amintesc acum. Mă gândesc la ei, iar chipurile și trupurile se contopesc până ce devin un singur chip și un singur trup. Au trecut șase ani de când nu am mai cunoscut atingerea unui bărbat, șase ani de când mâinile și buzele mele nu au mai mângâiat carnea unui bărbat. Am patruzeci și patru de ani. Acum patru ani am ajuns la vârsta bătrâneții. Și totuși încă simt cum inima îmi bate mai tare la gândul acelor trupuri. Aproape că mă simt vie, deși știu că nu sunt.

O vreme am fost zeita misterului întregii mele plăceri, iar apoi am devenit preoteasă, iar amanții mei erau adoratorii. Cred că ne-am slujit bine unii pe alții.

Și în final mă gândesc la cel ce mi-a oferit plăcerea supremă, cel pentru care toți ceilalți fuseseră doar un preludiu, ca să fiu pregătită. I-am cunoscut gustul și greutatea trupului mai intim decât am cunoscut orice altceva. Nu-mi vine să cred că de atunci au trecut șase ani. Mă gândesc la Iullus. Mareea avansează încet și apa se mișcă în jurul meu. Dacă nu mă mișc, mă pot gândi la el. Mă gândesc la Iullus Antonius.

III. Scrisoare de la Cneus Calpurnius Piso către Tiberius Claudius Nero, pe insula Rhodos (3 î.Hr.)

Trebuie să spun de la bun început, prietene, că sunt plin de neliniști și nu știu dacă sunt sau nu îndreptățite. Dă-mi voie să-ți arăt câteva dintre motive, ca să poți judeca și singur dacă îngrijorarea mea are temei.

Din câte îmi pot da eu seama, soția ta i-a fost credincioasă unui singur bărbat de mai bine de un an. Bărbatul în cauză este, cum bine știi, Iullus Antonius. Este văzută permanent în compania lui. De fapt relația lor a devenit atât de cunoscută, încât nici unul nu mai încearcă să o ascundă. Iulia primește oaspeți în casa lui și dirijează treburile servitorilor lui. De acum tatăl ei nu se poate să nu știe de această legătură și totuși rămâne în relații bune și cu fiica lui, și cu Iullus Antonius. Ba chiar se zvonește că Iulia intenționează să divorțeze de tine și să-l ia pe Iullus de bărbat. Cred totuși că nu ne putem încrede decât foarte puțin în acest zvon. Octavius Cezar nu ar permite niciodată așa ceva. Oficializarea unei asemenea relații ar distruge pur și simplu echilibrul delicat al puterii, pe care el îl menține încă, și știe asta. Pomenesc de zvonul acesta numai ca să înțelegi până unde a ajuns relația lor.

În ciuda scandalului provocat de legătură cu fiica Împăratului – sau poate chiar datorită acesteia, căci cine poate înțelege mintea poporului? –, popularitatea lui Iullus Antonius continuă să crească. În clipa de față este, presupun, al doilea sau al treilea om din Roma. Are foarte mulți susținători în Senat, de care, trebuie să spun, se folosește foarte discret. Și totuși, în ciuda acestei discreții, nu am încredere în el. Nu a

făcut nici o mișcare ca să și-i apropie pe senatorii cu influență în chestiunile militare, le zâmbește tuturor, se împacă până și cu dușmanii lui. Bănuiesc totuși că, la fel ca tatăl lui, are ambiții și, spre deosebire de tatăl lui, e capabil să le ascundă cu succes de toată lumea.

Și, vai, popularitatea ta în rândul maselor pare să sufere. Asta vine în parte din absența ta necesară – dar nu numai. Calomniile și pamfletele la adresa ta circulă în neștire, ceea ce, desigur, e un lucru obișnuit. Orice figură însemnată e la discreția versificatorilor și a bârfitorilor. Doar că aceste calomnii sunt distribuite la scară mult mai amplă decât oricare altele din ultimii ani și sunt teribil de dușmănoase. Mai că s-ar zice că e o campanie pusă la cale ca să te defăimeze. Nu reușește, desigur, nici un om care ți-a fost prieten nu îți va deveni dușman din pricina acestor calomnii, dar starea de lumină pare totuși să indice ceva.

Iar Împăratul – o spun cu tristețe – nu își diminuează antipatia față de tine, în ciuda rugămintelor mamei tale și ale prietenilor tăi. Așa că dinspre partea aceea nu ne putem aștepta la vreo ușurare a situației.

În ciuda tuturor acestor lucruri, faci bine că rămâi în Rhodos. Lasă-i pe pamfletari să-și inventeze poemele lor dezgustătoare. Câtă vreme stai departe de Roma, nu ești nevoit să reacționezi. Memoria oamenilor e scurtă.

Iullus Antonius a adunat în jurul lui o ceată de poeți – desigur, nici unul de seamă, precum cei care erau prietenii cu Împăratul – și bănuiesc că unele calomnii și pamflete s-au născut (anonim, desigur) din pana lor. Unii scriu poeme care îl cinstesc pe Iullus însuși, iar el a avut grijă să se afle că bunica

lui maternă era din ginta iuliană. Omul e ambițios, de asta sunt convins.

Nu uita că ai prieteni la Roma, iar absența ta trupească nu înseamnă că nu ești prezent în gândurile noastre. Această așteptare este o strategie deprimantă, dar necesară. Să nu devii prea nerăbdător. Te voi ține la curent, ca și până acum, cu tot ce se întâmplă aici și merită să știi.

IV. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

Înainte să devenim amanți, Iullus Antonius îmi povestea despre copilăria lui și despre tatăl lui, Marcus Antonius. Iullus nu fusese preferatul tatălui său – onoarea aceasta îi revenise fratelui mai mare, Antyllus – și și-l amintea aproape ca pe un străin. În primii ani de viață, Iullus fusese crescut de mătușa mea Octavia, care, deși îi era doar mamă vitregă, fusese mai apropiată de el decât mama lui adevărată, Fulvia. Adesea, când stăteam liniștită de vorbă cu Iullus Antonius și cu Marcella, mă gândeam cât de uluitor este că, atunci când eram mici, ne jucam cu toții împreună în casa mătușii Octavia. Nu puteam nici atunci – și nu pot nici acum – să-mi amintesc vremurile acelea cu claritate, iar când încercam să vorbim despre copilărie și să scoatem la lumină amintiri din acei ani, era ca și cum inventam personaje și întâmplări dintr-o piesă de teatru, cu convențiile și necesitățile impuse de un eveniment din trecut.

Îmi amintesc de o seară târzie, când noi trei am mai zăbovit după ce toți ceilalți oaspeți la cină plecaseră. Era o noapte fierbinte, așa că am ieșit din salon și ne-am instalat în

curte. Stelele licăreau în aerul catifelat, servitorii se retrăseseră, iar în loc de muzică ascultam ciripitul și zumzetul misterios al nenumăratelor insecte ascunse în întuneric. Vorbeam în tihnă, fără vreun scop precis, despre accidente care ni se întâmplaseră în viață.

— M-am întrebat adesea, a spus Iullus, ce s-ar fi întâmplat cu țara noastră dacă tatăl meu ar fi fost mai socotit și ar fi avut câștig de cauză în fața prietenului meu Octavius Cezar.

— Octavius este tatăl meu, am zis.

— Da, a spus Iullus. Și este prietenul meu.

— Sunt unii care ar fi preferat ca lucrurile să se fi petrecut așa, am replicat.

Iullus s-a întors către mine și a zâmbit. În lumina stelelor, îi vedeam capul masiv și trăsăturile delicate. Nu semăna cu busturile tatălui său pe care le văzusem.

— Se înșală, a zis el. Marcus Antonius avea o slăbiciune care venea din el însuși: se încredea prea mult în simpla lui prezență. Mai devreme sau mai târziu ar fi greșit și s-ar fi prăbușit. Nu avea tenacitatea pe care o are Împăratul.

— S-ar zice că îl admiri pe tata, am spus.

— Îl admir mai mult decât pe Marcus Antonius, mi-a răspuns el.

— Cu toate că...

M-am oprit.

El a zâmbit din nou.

— Da. Cu toate că Octavius a pus ca fratele meu mai mare și tatăl meu să fie omorâți... Antyllus semăna foarte tare cu Marcus Antonius. Cred că Octavius a intuit asta și a făcut ce trebuia. Știi, Antyllus nu mi-a fost niciodată prea drag.

Cred că m-a trecut un fior, deși noaptea nu era rece.

— Dacă ai fi fost cu câțiva ani mai mare...

— Foarte probabil că ar fi pus să fiu omorât și eu, a spus Iullus încet. Ar fi fost un lucru care trebuia făcut.

Și atunci Marcella a exclamat țăfnoasă și oarecum adormită:

— O, hai să nu vorbim lucruri neplăcute!

Iullus s-a întorc către ea.

— Dar nu asta facem, draga mea soție. Vorbim despre lume și despre lucrurile care s-au întâmplat în ea.

Peste două săptămâni am devenit amanți.

Am devenit amanți într-un mod pe care nu l-aș fi putut prevedea. Cred că am decis în seara aceea că vom fi amanți și nu am anticipat în cucerirea lui Iullus Antonius nimic ce să nu fi văzut mai înainte. Deși țineam la soția lui, care îmi era și verișoară, știam că e o femeie vulgară și obositoare, cum mi s-au părut întotdeauna aproape toate femeile, iar pe Iullus l-am considerat un bărbat ca toți bărbații – la fel de interesat de forța cuceririi și de plăcerea iubirii.

Pentru cineva care nu e versat în acest joc pașii seducției pot părea ridicoli, dar nu sunt cu nimic mai ridicoli decât pașii de dans. Dansatorii dansează și în priceperea lor stă și plăcerea lor. Totul este bine stabilit, de la primul schimb de priviri până la acuplarea finală. Iar prefăcătorie reciprocă a ambilor participanți este un ingredient important al acestui joc elaborat – fiecare se preface neputincios sub povara pasiunii, iar fiecare pas înainte, fiecare retragere, fiecare acceptare ori refuz sunt necesare pentru ca jocul să se poată desfășura cu succes. Și totuși într-un astfel de joc femeia e mereu învingătoare, iar eu cred că trebuie să simtă un dram de dispreț față de adversarul ei, căci el este cel cucerit și

folosit, chiar dacă e convins că el cucerește și folosește. Au fost momente când, din plictiseală, am abandonat jocul și am atacat direct, cum ar ataca un soldat dintr-o armată cuceritoare un sătean, și de fiecare dată bărbatul, oricât ar fi fost de rafinat și oricât ar fi disimulat, s-a simțit teribil de șocat. Finalul era același, dar pentru mine victoria nu era niciodată completă, căci nu aveam nici un secret pe care să îl ascund de el și, în consecință, nici o putere asupra lui.

Așa că am plănuit seducerea lui Iullus Antonius cu atenția cu care ar plănuî un centurion atacul asupra flancului inamicului, deși mi se părea că în ritualul acestor întâlniri dușmanul își dorește de fiecare dată să fie cucerit. Îi aruncam ocheade și îmi feream imediat privirea, îl atingeam în treacăt și mă retrăgeam, parcă nedumerită, iar în final, într-o seară, am reușit să aranjez să rămânem singuri în casa mea.

Stăteam tolănită pe divan. Am spus cuvinte care cereau alinare. Mi-am lăsat rochia să-mi alunece puțin de pe picioare, ca din zăpăceală și neatenție. Iullus Antonius a traversat încăperea și s-a așezat lângă mine. M-am prefăcut buimăcită și respirația mi s-a precipitat. I-am așteptat atingerea și mi-am pregătit un scurt discurs despre cât de mult țineam eu la Marcella.

— Draga mea Iulia, a spus Iullus, oricât mi-ai părea de atrăgătoare, trebuie să-ți spun din capul locului că nu am de gând să fiu și eu un armăsar din herghelia ta.

Cred că am fost atât de uluită, încât m-am ridicat imediat în capul oaselor pe divan. Probabil că mintea îmi încremenise, pentru că am spus cel mai banal lucru imaginabil:

— Ce vrei să zici?

Iullus a zâmbit:

— Sempronius Gracchus. Quinctius Crispinus. Appius Pulcher. Cornelius Scipio. Herghelia ta.

— Sunt prietenii mei, am spus.

— Sunt asociații mei, a spus Iullus, și din când în când mi-au fost utili. Dar sunt cai alături de care nu aș alerga. Și sunt nedemni de tine.

— Mă dezaprobi, la fel ca tata.

— Atât de mult îl urăști pe tatăl tău, încât nu vrei să-l asculți?

— Nu, am spus încet. Nu. Nu îl urăsc.

Atunci Iullus m-a privit grav. Avea ochii întunecați, aproape negri. Ai tatei erau de un albastru deschis, dar ochii lui Iullus aveau aceeași lumină intensă și pătrunzătoare, de parcă ardea ceva în spatele lor.

A spus:

— Dacă vom deveni amanți, o s-o facem când spun eu și în condiții mai avantajoase pentru amândoi.

Apoi m-a atins pe obraz, s-a ridicat și a ieșit din casa mea.

Am rămas multă vreme acolo unde m-a lăsat, fără să mă mișc.

Nu-mi amintesc ce am simțit când am fost refuzată astfel. Nu mi se mai întâmplase. Probabil că am fost furioasă – și totuși cred că o parte din mine trebuie să se fi simțit ușurată și recunoscătoare. Bănuiesc că începusem să mă plictisesc.

În următoarele câteva zile nu m-am văzut cu nici unul dintre prietenii mei. Am refuzat invitații la petreceri și o dată, când Sempronius Gracchus a venit pe neașteptate la mine acasă, am pus-o pe slujnica mea, Phoebe, să-i spună că sunt

bolnavă și nu primesc pe nimeni. Și nu l-am mai văzut pe Iullus Antonius – nu știam nici eu dacă de rușine sau de furie.

Nu l-am văzut timp de aproape două săptămâni. Apoi, într-o după-amiază târzie, după o baie tihnită, am strigat-o pe Phoebe să-mi aducă uleiurile și haine curate. Nu mi-a răspuns. M-am înfășurat într-un prosop mare și am ieșit în curte. Era pustie. Am strigat-o din nou. După o clipă am traversat curtea și am intrat în dormitorul meu.

Iullus Antonius era în cameră. Tunica îi strălucea în razele piezișe ale soarelui de după-amiază târzie, care intrau pe fereastră, iar chipul i se zărea întunecat în penumbra de deasupra acelei fâșii de lumină. Timp de câteva clipe nici unul dintre noi nu s-a mișcat. Eu am închis ușa în urma mea și am mai făcut un pas în cameră. Iullus tot nu a spus nimic.

Apoi, foarte încet, a venit spre mine. A apucat prosopul în care mă înfășurasem și l-a desfăcut ușor. Mi-a șters cu blândețe tot trupul, de parcă era un sclav de la băi. Eu am rămas în continuare nemișcată și n-am rostit nici un cuvânt.

După aceea el a făcut câțiva pași în spate și m-a privit ca pe o statuie. Cred că tremuram. S-a apropiat și m-a atins cu mâinile.

Până în după-amiaza aceea nu cunoscusem plăcerea iubirii, deși eu credeam că o cunosc. Iar în lunile care au urmat plăcerea aceea s-a hrănit din ea însăși, s-a intensificat și am ajuns să cunosc trupul și carnea lui Iullus Antonius mai bine decât orice altceva din viața mea.

Chiar și acum, după atâția ani, simt gustul dulce-amărui al acelui trup și îi simt sub mine căldura și fermitatea. E ceva straniu, fiindcă știu că astăzi trupul lui Iullus Antonius e fum

împrăștiat în aer. Trupul acela nu mai este, iar trupul meu adastă încă pe pământ. Ce ciudat e să știu așa ceva!

Din după-amiaza aceea nu m-a mai atins nici un alt bărbat. Cât trăiesc, nu mă va mai atinge nici un alt bărbat.

V. Scrisoare de la Paullus Fabius Maximus către Octavius Cezar (2 î.Hr.)

Nu știu dacă îți scriu în calitate de fost consul al Romei, care îți este și prieten, sau în calitate de prieten care este și fost consul. Dar de scris trebuie să îți scriu, chiar dacă ne vedem aproape în fiecare zi, căci nu îmi vine să-ți vorbesc direct despre această chestiune și nu pot include ce am de spus în rapoartele oficiale pe care ți le trimit cu regularitate.

Fiindcă ceea ce trebuie să-ți dezvălui are legătură atât cu persoana ta publică, cât și cu cea privată, într-o manieră care mă tem că le împiedică separarea.

La început, când m-ai însărcinat să investighez zvonurile pe care le considerai suficient de persistente cât să devină îngrijorătoare, trebuie să recunosc că interesul tău mi s-a părut exagerat: zvonurile au devenit un stil de viață la Roma și dacă am sta să cercetăm tot ce auzim, nu am mai avea deloc timp pentru alte chestiuni care ar trebui să ne preocupe.

Așadar, după cum știi, am pornit investigațiile cu destul de mult scepticism. Acum îți spun cu durere că temerile tale erau întemeiate și scepticismul meu, eronat. Problema este chiar și mai îngrijorătoare decât bănuiai sau ți-ai închipuit inițial.

Există o conspirație și încă una serioasă, iar ea a ajuns foarte aproape de a-și atinge scopul.

Îți voi raporta cât se poate de impersonal tot ce am descoperit, dar trebuie să înțelegi că sentimentele mele se împotrivesc răcelii cuvintelor.

Cu șapte sau opt ani în urmă – în anul în care Iullus Antonius a fost consul – i-am cedat în serviciul lui, în funcția de bibliotecar, un sclav pe care îl eliberasem de ceva vreme, un anume Alexas Atheneus. Alexas era și este un om inteligent și mi-a rămas credincios în toți acești ani. Sunt sigur că îmi este și prieten. Când a aflat de investigația mea, a venit la mine extrem de tulburat și mi-a oferit anumite documente extrase din dosarele secrete ale lui Iullus Antonius, precum și niște dezvăluiri cât se poate de îngrijorătoare.

Se pune la cale, incontestabil, un complot care are ca scop asasinarea lui Tiberius. Conspiratorii s-au asigurat de sprijinul anumitor facțiuni din preajma lui Tiberius, din locul unde s-a retras în Rhodos. Urmează să fie asasinat la fel cum a fost asasinat Iulius Cezar și fapta trebuie să pară una de revoltă autentică împotriva autorității Romei. Folosind ca pretext acest pericol, se plănuiește strângerea unei armate sub patronajul senatorului și fostului consul Quinctius Crispinus, armată al cărei scop declarat va fi apărarea Romei, dar al cărei țel real este preluarea puterii în numele acelui grup de conspiratori. Dacă te opui la crearea acestei armate, vei părea fie laș, fie indiferent, iar dacă nu te opui, rangul tău și chiar propria-ți persoană ar putea fi în pericol – ca să nu mai vorbim de viitorul armonios al Romei.

Căci există dovezi clare că se va încerca un atentat la viața ta în același timp în care se va pune în practică planul împotriva lui Tiberius.

Conspiratorii sunt: Sempronius Gracchus, Quinctius Crispinus, Appius Pulcher, Cornelius Scipio – și Iullus Antonius. Știu că mai ales acest ultim nume îți va provoca multă durere. Îl credeam pe Iullus prietenul meu, îl credeam prietenul tău. Nu este așa.

Dar raportul meu nu se termină aici.

Alexas Atheneus m-a informat că, fără știința lui Iullus Antonius, în casa lui a fost strecurat un sclav care în realitate este omul lui Tiberius. Acesta este părtaș la conspirație și de fapt asta i-a trezit bănuielile lui Alexas: o remarcă făcută de omul lui Tiberius. Omul acesta îi raportează direct lui Tiberius toate detaliile afacerii. Și, din ce am putut pune eu cap la cap, Tiberius are și el un plan.

Se pare că deține și el la fel de multe dovezi despre conspirație ca și mine – și intenționează să le folosească. Intenționează să facă public complotul în Senat, folosindu-l ca purtător de cuvânt pe cel care a fost consul odată cu el: Cneus Calpurnius Piso. Calpurnius va insista să se organizeze un proces pentru înaltă trădare. Senatul va fi obligat să accepte, iar apoi Tiberius va aduna o armată pe insula Rhodos și se va întoarce la Roma, chipurile, pentru a apăra Republica și pe tine. Va deveni un erou pentru cetățeni, iar tu o să pici de prost. Puterea îți va scădea, iar a lui Tiberius va crește.

Și mai trebuie să-ți zic ceva – iar acesta este cel mai dureros aspect.

Sunt sigur că în ultimii ani, de când Tiberius Claudius Nero lipsește din Roma, acțiunile ficei tale nu ți-au rămas complet necunoscute. Sunt sigur că, din milă față de situația ei și din afecțiune față de ea, ți-ai întors, cum ar veni, privirea, așa cum au făcut majoritatea prietenilor tăi și chiar și o parte dintre

inamicii tăi. Dar din documentele care au ajuns în posesia mea se vedește clar că Iulia a avut relații intime cu fiecare dintre conspiratori, iar amantul ei din ultimul an este Iullus Antonius.

Dacă această chestiune devine publică, este aproape sigur că ea va fi prezentată în așa fel încât să dea impresia că Iulia însăși este implicată în conspirație, iar Tiberius s-ar putea să dețină dovezi chiar mai vătămătoare decât ne închipuim.

Indiferent sub ce formă va fi dezvăluit public complotul, Iulia va fi inevitabil implicată – și este posibil să fie implicată atât de serios, încât să fie găsită vinovată de trădare în aceeași măsură ca și ceilalți conspiratori. Nu este un secret că îl urăște pe Tiberius și nici că îl iubește pe Iullus Antonius.

Documentele la care m-am referit se află în posesia mea, puse la loc sigur. Nu le-a văzut nimeni altcineva în afară de mine și de Alexas Atheneus (și, desigur, de conspiratori) și nici nu le va vedea nimeni. Sunt la dispoziția ta și poți să le folosești cum găsești de cuviință.

Alexas Atheneus se ascunde: este cert că lipsa documentelor pe care le-a scos din casa lui Iullus Antonius va fi observată, iar el se teme pentru viața lui. Este un om remarcabil și am încredere în el. M-a asigurat că, în ciuda loialității față de Iullus Antonius, are mai mult respect pentru Împărat și pentru Roma. Va depune mărturie dacă va fi nevoie. Dar îți fac o rugămintă personală. Dacă va fi necesar să fie supus la tortură pentru a i se confirma spusele, te rog, ai grijă să fie o tortură ritualică și nu una reală. Mă încred în el fără rezerve și omul a pierdut aproape totul prin aceste dezvăluiri.

Dragul meu prieten, mai degrabă mi-aș fi luat viața decât să fiu cel care îți aduce aceste vești. Dar nu am putut face așa ceva. Siguranța ta și siguranța Romei trebuie să prevaleze în fața a ceea ce ar părea acum luxul propriei mele morți.

Aștept orice ordine dorești să-mi dai.

VI. Jurnalul Iuliei, Pandateria (4 d.Hr.)

Este toamnă pe Pandateria. În curând vânturile dinspre miazănoapte vor mătura insula aceasta stearpă. Vor șuiera și vor geme printre stânci, iar casa în care trăiesc, deși e construită din această piatră locală, va tremura puțin în bătaia vântului. Apele mării vor izbi țărmul cu violența tipică anotimpului... Aici nimic nu se schimbă, doar anotimpurile. Mama strigă în continuare la slujnica noastră și îi dă ordine neobosită – deși mi se pare că de vreo lună este un pic mai vlăguită. Mă întreb dacă și ea va muri pe insula aceasta. Dacă da, va fi alegerea ei. Eu nu am de ales.

Nu am mai scris în jurnal de aproape două luni. Am crezut că nu mai am nimic de spus. Dar astăzi mi s-a permis să mai primesc o scrisoare de la Roma și ea mi-a redeșteptat amintiri din vremurile când trăiam. Și iată că îi vorbesc încă o dată vântului, care îmi va purta cuvintele cu forța nebună a rafalelor lui.

Când i-am scris lui Iullus Antonius, m-am gândit că e un moment potrivit să închei însemnările într-un jurnal care se lungește fără nici un scop. Căci dacă timp de un an și ceva Iullus Antonius m-a readus la viață, tot el m-a aruncat în moartea lentă de pe Pandateria, unde îmi pot privi propria

descompunere. Mă întreb dacă a prevăzut ce s-ar putea întâmpla. Nu are importanță. Nu îl pot urî.

Nici măcar în clipa când am înțeles că ne distrusese pe amândoi nu l-am putut urî.

Așa că mai trebuie să scriu ceva.

În anul când consuli erau Octavius Cezar Augustul și Marcus Plautius Silvanus, eu, Iulia, fiica Împăratului, am fost acuzată înaintea Senatului reunit la Roma de adulter și, astfel, de încălcarea legilor căsniciei și adulterului impuse de tata printr-un edict cu vreo cincisprezece ani în urmă. Acuzatorul a fost tatăl meu. Mi-a descris abaterile în cele mai mici detalii: i-a numit pe amanții mei, locurile unde ne întâlneam și zilele când o făceam. În linii mari, detaliile erau corecte, deși au fost câteva nume nesemnificative pe care le-a omis. I-a numit pe Sempronius Gracchus, Quinctius Crispinus, Appius Pulcher, Cornelius Scipio și Iullus Antonius. A descris bețiile din Forum și dezmățul dezlănțuit chiar la tribuna de unde își enunțase el legile, a vorbit despre faptul că am frecventat diverse case de prostituție, sugerând că, din perversitate, m-am vândut oricui a dorit să mă aibă, și a descris vizitele mele la acele băi dezagreabile care permiteau îmbăierea laolaltă a femeilor și bărbaților și încurajau tot soiul de libertăți și destrăbălări. Aici faptele erau exagerate, dar conțineau un sâmbure de adevăr, îndeajuns cât să le facă plauzibile. În final a cerut Senatului ca, în acord cu legile sale iuliene, să fiu exilată pe vecie din Roma și să fiu trimisă pe insula Pandateria, unde să-mi trăiesc restul vieții meditând la viciile mele.

Dacă istoria mă va ține minte, atunci așa mă va ține minte.

Dar istoria nu va ști adevărul – asta dacă îl știe vreodată.

Tatăl meu știa de aventurile mele. Poate că i-au provocat suferințe, dar știa de ele, îmi înțelegea motivele și nu m-a ocărât fără rost. Știa de iubirea mea pentru Iullus Antonius și mai că-mi vine să cred că se bucura pentru mine.

În anul când consuli erau Caius Octavius Cezar și Marcus Plautius Silvanus, am fost condamnată la exil ca să nu fiu executată pentru înaltă trădare împotriva statului roman.

Este toamnă pe Pandateria și era toamnă la Roma în urmă cu șase ani, în după-amiaza când viața mea s-a sfârșit. Iullus Antonius nu mai dăduse nici un semn de trei zile. Mesajele pe care i le-am trimis acasă s-au întors nedeschise, servitorii pe care i-am trimis n-au fost primiți și s-au întors nedumeriți. Am încercat să-mi imaginez lucrurile acelea pe care și le imaginează de obicei îndrăgostiții, dar nu am reușit. Știam că altceva e în neregulă, ceva mai grav decât toanele unui amant gelos care vrea să-și amăgească și să-și chinuie iubita.

Dar jur că nu aveam habar despre ce e vorba. Nu bănuiam – sau poate că refuzam să bănuiesc. Nu am bănuț nimic nici în după-amiaza celei de-a treia zile de tăcere, când la ușa mea s-au prezentat un sol și patru gărzi, ca să mă ducă la tatăl meu. Nici nu am înțeles care e rostul gărzilor. Mi-am imaginat că erau acolo ca un fel de pază oficială.

Am fost dusă în lectică prin Forum, pe Via Sacra, pe lângă palatul imperial, și apoi am urcat la deal, luând-o spre casa tatălui meu de pe Palatin. Casa era aproape pustie, iar când gărzile m-au condus prin curtea interioară spre odaia de lucru a tatălui meu, cei câțiva servitori care erau prin preajmă mi-au întors spatele, parcă speriați. Cred că abia atunci am început să bănuiesc gravitatea situației.

Când m-au dus în încăpere, tata era în picioare, ca și cum m-ar fi așteptat. Le-a făcut semn gărzilor să plece și m-a privit multă vreme înainte să spună ceva.

Nu știu de ce, în acele câteva momente l-am urmărit foarte atent. Poate că, în definitiv, știam. Chipul îi era ridat și în jurul ochilor lui de culoare deschisă apăruseră niște cute de oboseală, dar în semiobscuritatea dinăuntru aducea bine cu chipul pe care mi-l aminteam din copilărie. În cele din urmă am spus:

— Ce e ciudățenia asta? De ce m-ai adus aici?

Atunci s-a apropiat și m-a sărutat foarte delicat pe obraz. A spus:

— Trebuie să ții minte că ești fiica mea și că te-am iubit.

Eu nu am zis nimic.

Tata s-a îndreptat spre micul birou aflat într-un colț al încăperii și s-a aplecat o clipă deasupra lui, întors cu spatele la mine. Apoi s-a îndreptat de spinare și, fără să se întoarcă, mi-a spus:

— Îl cunoști pe un anume Sempronius Gracchus.

— Știi că îl cunosc, i-am răspuns. Îl cunoști și tu.

— Ai avut legături intime cu el?

— Tată...

Atunci s-a întors spre mine. Pe chipul lui se citea atâta durere, că nu am mai suportat să-l privesc. A spus:

— Trebuie să-mi răspunzi. Te rog, răspunde-mi.

— Da, am zis eu.

— Și cu Appius Pulcher.

— Da.

— Și cu Quinctius Crispinus, și cu Cornelius Scipio?

— Da, am spus.

— Și cu Iullus Antonius.

— Și cu Iullus Antonius. Ceilalți, am spus, ceilalți nu contează. A fost o nebunie. Dar știi că îl iubesc pe Iullus Antonius.

Tata a oftat.

— Copila mea, a început el, chestiunea asta nu are nici o legătură cu iubirea.

S-a întors iar cu spatele la mine și a luat niște documente de pe birou. Mi le-a întins. M-am uitat la ele. Îmi tremurau mâinile. Nu le mai văzusem până atunci – erau niște scrisori, niște planuri, niște documente care păreau orare –, dar acolo citeam nume pe care le știam. Al meu. Al lui Tiberius. Al lui Iullus Antonius. Ale lui Sempronius, Cornelius, Appius. Și atunci am înțeles de ce fusesem chemată în fața tatălui meu.

— Dacă ai citi cu atenție documentele acestea, a spus tata, ai vedea că există o conspirație împotriva cârmuirii Romei și că primul pas în această conspirație este asasinarea soțului tău, Tiberius Claudius Nero.

Nu am răspuns.

— Știai de această conspirație?

— Nu de conspirație, am spus. Nu. Nu a fost nici o conspirație.

— Ai vorbit cu vreunul din acești... prieteni ai tăi despre Tiberius?

— Nu. Poate în treacăt. Nu era nici un secret că...

— Că îl urăști?

Am tăcut o clipă.

— Că îl urăsc, am zis apoi.

— Ai vorbit de moartea lui?

— Nu. Nu în sensul în care o spui tu. Poate i-am zis...

— Lui Iullus Antonius? a întrebat tata. Ce i-ai spus lui Iullus Antonius?

Am auzit cum îmi tremură vocea. Mi-am încordat trupul și am zis cât am putut de clar:

— Iullus Antonius și cu mine dorim să ne căsătorim. Am discutat despre căsătorie. Este posibil ca în timpul acestor discuții să fi visat cu ochii deschiși la moartea lui Tiberius. Tu nu ai fi permis divorțul.

— Nu, a spus el cu tristețe, nu l-aș fi permis.

— Asta e tot. Asta e tot ce am spus.

— Ești fiica Împăratului, a spus tata și a tăcut câteva clipe.

Apoi a continuat:

— Stai jos, copilă.

Mi-a arătat divanul de lângă birou.

— Există o conspirație, a spus. În privința asta nu încapе îndoială. A prietenilor tăi, cei pe care i-am numit. Mai sunt și alții. Și tu ești implicată. Nu știu în ce măsură și în ce fel te faci vinovată, dar implicată ești.

— Iullus Antonius, am spus. Unde este Iullus Antonius?

— Nu vom vorbi acum despre asta, mi-a zis el și apoi a adăugat: Știi că urma să aibă loc și un atentat la viața mea după moartea lui Tiberius?

— Nu, am spus. Nu poate fi adevărat. Nu se poate.

— Este adevărat, a precizat tata. Sper că nu ți-ar fi spus-o, că ar fi avut grijă să intervină un accident, o boală sau ceva de genul acesta. Dar s-ar fi întâmplat.

— Nu am știut. Trebuie să mă crezi că nu am știut.

Mi-a atins mâna.

— Sper că nu ai știut. Ești fiica mea.

— Iullus... am spus.

A ridicat brațul.

— Așteaptă... Dacă aş fi singurul care ştie lucrurile acestea, totul ar fi simplu. Aş putea înăbuşi complotul şi aş lua măsurile cuvenite. Dar nu sunt singurul. Soţul tău...

A rostit cuvântul acesta ca pe o obscenitate.

— Soţul tău ştie la fel de multe ca mine – poate chiar mai multe. A avut un spion în casa lui Iullus Antonius şi a fost ținut la curent cu toate. Tiberius plănuieşte să dezvăluie complotul în Senat şi să-i pună pe reprezentanţii săi să insiste să aibă loc un proces. Va fi un proces de înaltă trădare. Şi mai plănuieşte să strângă o armată şi să se întoarcă la Roma, ca să mă apere – pe mine şi cârmuirea Romei – împotriva duşmanilor statului. Şi ştii ce ar însemna asta.

— Ar însemna că rişti să-ţi pierzi autoritatea, am spus. Ar însemna un nou război civil.

— Da, a spus tata. Chiar mai mult decât atât. Ar însemna moartea ta. Aproape sigur ar însemna moartea ta. Şi nu sunt convins că aş avea – nici măcar eu – puterea să împiedic aşa ceva. Decizia ar fi în mâinile Senatului şi eu nu m-aş putea amesteca.

— Atunci sunt pierdută.

— Da, a spus tata, dar nu eşti moartă. Nu aş putea suporta gândul că te-am lăsat să mori înainte să-ţi vină vremea. Nu vei fi judecată pentru trădare. Am compus o scrisoare pe care o voi citi în faţa Senatului. Vei fi acuzată, pe baza legii mele, de delictul de adulter şi vei fi exilată din oraş şi din provinciile Romei. Este singura cale. Este singura cale să vă salvez – pe tine şi Roma.

A zâmbit ușor şi am văzut că ochii îi erau umezi.

— Îţi aminteşti că îţi spuneam „mica mea Romă“?

— Da, am spus.

— Iar acum se pare că am avut dreptate. Soarta uneia ar putea fi și soarta celeilalte.

— Iullus Antonius, am spus. Ce se va întâmpla cu Iullus Antonius?

Mi-a atins din nou mâna.

— Copila mea, a spus, Iullus Antonius e mort. Și-a luat viața azi-dimineață, când nu a mai avut nici o îndoială că i-a fost descoperit complotul.

Nu am fost în stare să vorbesc. Într-un târziu am spus:

— Speram... speram...

— Nu te voi mai vedea niciodată, a zis tata. Nu te voi mai vedea niciodată.

— Nu contează, am spus eu.

M-a privit încă o dată. L-au podidit lacrimile și s-a întors cu spatele la mine. După câteva clipe au intrat gărzile și m-au luat.

De atunci nu l-am mai văzut pe tata. Înțeleg că refuză până și să-mi rostească numele.

Printre veștile pe care le-am primit astăzi de la Roma se număra și informația că, după atâția ani, Tiberius s-a întors din Rhodos și acum e acolo, în oraș. A fost adoptat de tata. Dacă nu moare, îi va urma tatălui meu și va deveni Împărat.

Tiberius a învins.

Nu voi mai scrie.

CARTEA A TREIA

*Scrisoare de la Octavius Cezar către Nicolaus din
Damasc (14 d.Hr.)*

9 august

Dragul meu Nicolaus, îți transmit salutări călduroase și mulțumirile mele pentru că mi-ai trimis de curând din curmalele acelea care au ajuns să-mi placă atât de mult și cu care ai avut bunăvoința să mă aprovizionezi de-a lungul anilor. Au devenit unul dintre principalele articole importate din Palestina și sunt cunoscute în toată Roma și în provinciile italiene după numele tău, căci așa le-am zis eu. Curmale *nicolai*, așa le numesc, iar denumirea a rezistat în rândul celor care își pot permite să le cumpere. Sper că te amuză să afli că numele tău e mai bine cunoscut lumii datorită acestui eponim afectuos decât datorită numeroaselor tale cărți. Cred că am ajuns amândoi la vârsta când conștiința banalității în care s-au prăvălit într-un final viețile noastre ne poate oferi o oarecare satisfacție ironică.

Îți scriu de la bordul corabiei mele, aceeași cu care, acum mulți ani, tu și cu mine pluteam liniștiți printre insulițele care smălțuiesc țărmul nostru apusean. Stau acolo unde obișnuiam să stăm noi doi: puțin mai în față de mijlocul vasului, pe platforma aceea cu baldachin, ușor înălțată, ca să poți urmări

nestingherit unduirea lentă și nesfârșită a mării. Am ridicat velele la Ostia azi-dimineață, înainte de ivirea zorilor, pe un frig neobișnuit pentru perioada asta, iar acum plutim spre sud, îndreptându-ne către coasta Campaniei. Am hotărât că va fi o călătorie relaxată. Vom sta la mila vântului, iar dacă el refuză să ne poarte mai departe, vom aștepta, suspendați pe întinderea ondulată a mării.

Destinația noastră e Capri. Acum câteva luni unul dintre vecinii mei greci de pe insulă m-a invitat să fiu oaspete de onoare la întrecerile sportive anuale ale tineretului. La vremea aceea am dat înapoi, invocând povara îndatoririlor mele. Dar de curând s-a ivit necesitatea unei călătorii în sud cu alte treburi, așa că am decis să-mi ofer plăcerea acestei vacanțe.

Săptămâna trecută soția mea m-a abordat în stilul ei protocolar, cam țeapăn, pe care nu și l-a pierdut nici acum, și mi-a cerut să îi însoțesc, pe ea și pe fiul ei, într-o călătorie la Benevento, unde Tiberius trebuia să meargă pentru o chestiune legată de noua sa funcție. Livia mi-a explicat ceea ce știam deja: că oamenii nu sunt convinși că țin la fiul meu adoptiv, așa că orice demonstrație de afecțiune sau de grijă din partea mea ar ajuta la garantarea succesiunii lui Tiberius la putere atunci când va veni vremea.

Livia nu a pus problema atât de direct pe cât ar fi putut. În ciuda tăriei ei de caracter, a fost mereu o femeie diplomată. Asemenea diplomaților asiatici cu care am avut de-a face aproape toată viața, a vrut să-mi sugereze fără s-o spună pe șleau că zilele care mi-au mai rămas sunt numărate și că trebuie să pregătesc lumea pentru perioada de haos ce va urma inevitabil după moartea mea.

Sigur că și în privința asta, ca în majoritatea cazurilor, Livia a fost cât se poate de rezonabilă și de corectă. Am ajuns în cel de-al șaptezeci și șaselea an al vieții. Am trăit mai mult decât mi-am dorit și o asemenea plictiseală de moarte nu ajută la longevitate. Aproape că nu mai am dinți, mâna îmi tremură din când în când de la o damblageală care mă surprinde de fiecare dată, iar sfârșeala vârstei îmi îngreunează măduarele. Când pășesc, uneori am senzația că pământul se mișcă sub mine, că piatra sau cărămida sau bucata de sol pe care calc o să-mi fugă de sub picioare și o să cad, desprinzându-mă de pământ, acolo unde ajungem cu toții când timpul s-a saturat de noi.

Așa că am cedat rugăminții Liviei, cu condiția ca prezența mea alături de ei să fie doar una ceremonială. Am sugerat ca, de vreme ce lui Tiberius îi fac rău călătoriile pe mare, el și mama lui să meargă pe uscat până la Benevento, în timp ce eu voi porni în aceeași direcție pe mare, și dacă vreunul dintre ei dorește să facă publică știrea că soțul sau tatăl adoptiv îi însoțește, nu o voi nega. Este un aranjament mulțumitor și îmi imaginez că tuturor ne convine mai mult acest subterfugiu decât să fi fost sinceri în public.

Da, soția mea e o femeie remarcabilă. Cred că am fost mai norocos decât majoritatea bărbaților. Când era tânără, era foarte frumoasă și la bătrânețe a rămas distinsă. Ne-am iubit numai câțiva ani după căsătorie, dar am rămas în relații bune unul cu altul și cred că în sfârșit am devenit oarecum prieteni. Ne înțelegem unul pe celălalt. Știu că în străfundurile inimii ei republicane a considerat mereu că a făcut o mezalianță, că a dat demnitatea unui titlu străvechi pe puterea brută a unuia a cărui autoritate ar fi cerut un nume mai însemnat. Am ajuns

să cred că a făcut-o de dragul întâiului ei născut, Tiberius, la care a ținut întotdeauna inexplicabil de mult și pentru care a avut cele mai tenace ambiții. Aceste ambiții ne-au făcut să ne înstrăinăm prima dată și la un moment dat înstrăinarea devenise atât de profundă, încât într-o vreme nu mai discutam cu soția mea decât subiecte pe care le pregăteam cu grijă dinainte, ca să nu fim nevoiți să suportăm și povara suplimentară a neînțelegerii, fie ea reală sau imaginară.

Și totuși pe termen lung, în ciuda dificultăților pe care le-a creat în relația noastră, ambiția ei a acționat în folosul autorității mele și al Romei. Livia a fost întotdeauna suficient de inteligentă ca să înțeleagă că preluarea puterii de către fiul ei depinde de capacitatea mea de a-mi menține autoritatea neștirbită și că, dacă nu moștenește un Imperiu stabil, Tiberius va fi strivit. Iar dacă Livia poate să se gândească netulburată la moartea mea, sunt convins că la fel va privi și moartea ei. Preocuparea ei reală este stabilitatea, căreia amândoi i-am fost niște simple unelte.

Așa că, din respect față de acea preocupare pentru stabilitate, pe care o împărtășesc și eu, și ca să-mi pregătesc cum se cuvine călătoria, cu trei zile în urmă am depus la Templul Virginelor Vestale patru documente, care trebuie deschise și citite în Senat numai după moartea mea.

Cel dintâi este testamentul meu, prin care îi las lui Tiberius două treimi din proprietățile mele și din averea mea. Cu toate că nu îi face trebuință, o astfel de moștenire este un gest necesar pentru asigurarea unei succesiuni corespunzătoare. Restul – cu excepția unor mici danii pentru cetățeni și diverși prieteni și rude – îi rămâne Liviei, care prin acest document va fi, de asemenea, adoptată în familia iuliană și va avea

dreptul să îmi preia titlurile. Numele nu îi va face plăcere, dar titlurile da, căci va înțelege ce anvergură îi conferă fiului ei titlurile deținute de ea și că astfel ambițiile ei vor fi mai ușor de împlinit.

Cel de-al doilea este un set de instrucțiuni pentru înmormântarea mea. Cei care trebuie să se ocupe de această treabă vor exagera cu siguranță dispozițiile mele, care, drept să zic, sunt oricum destul de luxoase și de vulgare, dar asemenea excese sunt invariabil pe placul poporului și, ca atare, sunt necesare. Mă mângâie gândul că nu va trebui să fiu martor la acest din urmă spectacol.

Cel de-al treilea document este un raport asupra stării Imperiului: numărul soldaților activi, suma de bani care se găsește (sau ar trebui să se găsească) în vistierie, obligațiile financiare ale cârmuirii față de conducătorii provinciilor și față de cetățeni, numele administratorilor responsabili din punct de vedere fiscal și nu numai – toate chestiunile ce trebuie făcute publice pentru a asigura stabilitatea și a preîntâmpina corupția. În plus, am adăugat la raport niște recomandări destul de dure pentru succesorul meu. L-am sfătuit să nu mai ofere cetățenia romană cu atâta larghețe și atâta inconsecvență, căci asta slăbește centrul Imperiului. I-am sugerat ca toți oamenii cu funcții înalte în administrație să fie angajații statului, cu un salariu fix, astfel încât să reducă tentația acumulării unei puteri necuvenite și pe cea a corupției. În final am cerut ca granițele Imperiului să nu fie în nici un caz extinse, iar armata să fie folosită numai pentru a apăra frontierele existente, mai ales împotriva barbarilor germani, care nu par să se sature niciodată de incursiunile lor prostești. Nu mă îndoiesc că, pe termen lung, acest sfat va fi

ignorat – dar nu va fi ignorat în următorii câțiva ani și cel puțin îi voi lăsa țării mele această biată moștenire.

Și, în sfârșit, am lăsat în grija respectabilelor vestale din templu o declarație în care am prezentat toate acțiunile și serviciile întreprinse de mine în slujba Romei și a Imperiului său, dând instrucțiuni ca declarația mea să fie gravată pe plăci de bronz, ce vor fi prinse apoi pe coloanele ce se înalță atât de ostentativ în fața și mai ostentativului mausoleu unde am decretat că îmi va fi depusă cenușa.

Am chiar acum în față o copie a acestui document și îmi arunc din când în când ochii asupra lui, de parcă ar fi fost scris de altcineva. Ca să îl compun, uneori a trebuit să apelez la alte scrieri, atât de îndepărtate în timp erau unele dintre evenimentele pe care trebuia să le relatez. E ceva remarcabil să ajungi atât de bătrân, încât să depinzi de scrierile altora ca să-ți amintești propria viață.

Printre lucrările pe care le-am consultat se află și acea *Biografie* a mea scrisă de tine când ai venit la Roma, fragmentele din istoria *De la întemeierea Romei* a prietenului nostru Liviu care se ocupă de acțiunile mele de la începuturi, precum și propriile mele *Însemnări pentru o autobiografie*, care, după atâta vreme, aproape că îmi par opera altcuiva, nu a mea.

Să mă ierți că spun asta, dragul meu Nicolaus, dar acum am impresia că toate aceste scrieri au un singur lucru în comun: sunt minciuni. Sper că nu vei aplica literalmente această remarcă la propria ta lucrare. Cred că știi la ce mă refer. Nu există neadevăruri în nici una dintre ele, iar erorile sunt foarte puține – dar sunt minciuni. Mă întreb dacă în anii

aceștia din urmă, cât ai stat afundat în studii și meditație în liniștea îndepărtatului tău Damasc, ai înțeles și tu asta.

Căci azi mi se pare că atunci când am citit cărțile acelea și apoi am scris cuvintele mele, am citit și am scris despre un bărbat care îmi purta numele, dar pe care abia dacă îl cunoșteam. Acum, oricât m-aș strădui, cu greu îl mai pot vedea, iar când îl zăresc, dispare ca într-o ceață, scăpând chiar și de cea mai scrutătoare privire a mea. Mă întreb: dacă el m-ar vedea, s-ar recunoaște în ce a devenit? Ar recunoaște caricatura în care se transformă toți bărbații? Nu cred.

În orice caz, dragul meu Nicolaus, întocmirea celor patru documente și depunerea lor la Templul Virginelor Vestale ar putea fi ultimele acțiuni oficiale pe care va trebui să le îndeplinesc. În realitate am renunțat la puterea și lumea mea, iar acum plutesc spre sud, spre Capri, și – ceva mai încet – spre locul acela unde atâția dintre prietenii mei s-au dus înaintea mea, așa că aș putea în sfârșit să mă bucur de o vacanță fără să fiu deranjat de sentimentul că am lăsat ceva nefăcut. Cel puțin în următoarele câteva zile nu va veni la mine nici un sol cu vești despre o nouă criză sau un nou complot, nici un senator nu-mi va cere insistent sprijinul pentru vreo lege prostească, ce nu-i servește decât lui, avocații nu vor mai pleda în fața mea cauza unor clienți la fel de corupți ca ei. Singurele mele îndatoriri sunt față de această scrisoare pe care o compun, față de marea nesfârșită ce poartă pe valuri firava noastră ambarcațiune și față de cerul albastru al Italiei.

Căci călătoresc aproape singur. Am la bord numai câțiva vâslași și am dat ordin să nu fie puși la muncă decât în cazul unei furtuni neprevăzute. Câțiva servitori stau liniștiți la pupa

corabiei și rîd leneș, iar lângă prova, mereu cu ochii pe mine, stă tânărul medic pe care l-am angajat de curînd, un anume Philippus din Atena.

Am trăit mai mult decât toți medicii mei și găsesc o oarecare alinare în faptul că nu îi voi supraviețui și lui Philippus. În plus, băiatul îmi inspiră încredere. Pare să știe foarte puține și nu e medic de suficient de multă vreme ca să fi deprins ipocrizia facilă ce îi amăgește pe pacienți și umple punga doctorilor. Nu-mi oferă nici un leac pentru boala vârstei și nici nu mă supune la torturile acelea pentru care atîția sunt dornici să plătească. Cred că e puțin emoționat, știind că se află în prezența unuia pe care îl consideră, cu o excesivă solemnitățe, Împăratul lumii. Totuși nu e slugarnic și se îngrijește mai degrabă de confortul meu decât de ceea ce altul ar numi sănătatea mea.

Obolesc, dragul meu Nicolaus. E din pricina vârstei. Aproape că nu mai văd cu ochiul stîng, dar dacă îl închid, zăresc înspre est relieful domol al țărmului Italiei, pe care l-am iubit atît de mult, deslușesc, chiar dacă în depărtare, contururile căsuțelor și disting pînă și siluetele care se mișcă acolo. În tihna de care mă bucur acum, mă gîndesc la viețile misterioase pe care probabil că le duc acei oameni simpli. Presupun că toate viețile sunt misterioase, chiar și a mea.

Philippus se foiește și se uită cu teamă la mine. E limpede că vrea să încetez cu ceea ce el crede că e muncă și nu plăcere. Voi amîna momentul în care îmi va administra noi îngrijiri: mă voi opri o vreme și mă voi preface că mă odihnesc.

La vârsta de nouăsprezece ani, din proprie inițiativă și pe propria mea cheltuială, am adunat o armată cu sprijinul căreia

am redat libertatea Republicii, care fusese oprimată de tirania discordiei. Pentru aceste servicii Senatul mi-a făcut favoarea de a mă include în rândurile sale în anul când consuli erau Caius Pansa și Aulus Hirtius și mi-a oferit în același timp putere consulară de vot și autoritatea de a comanda o armată. Ca pretor onorific, Senatul mi-a ordonat ca, împreună cu consulii, „să mă asigur că Republica nu va avea de suferit“. Mai mult, în același an, pentru că amândoi consulii căzuseră pe câmpul de luptă, poporul m-a ales consul și triumvir pentru reformarea puterii.

Pe cei care l-au ucis pe tatăl meu i-am trimis în exil, pedepsindu-i pentru fapta lor după litera legii, iar mai târziu, când au ridicat armele împotriva Republicii, i-am învins de două ori în luptă...

Așa începe relatarea faptelor și serviciilor mele în slujba Romei, despre care ți-am scris mai devreme. Timp de o oră și ceva, cât am stat întins pe divan și m-am prefăcut că moțai, permițându-i astfel lui Philippus să lase o vreme deoparte grija pentru mine, m-am gândit iarăși la această prezentare a faptelor și la circumstanțele în care a fost scrisă. Va fi gravată pe plăci de bronz ce vor fi prinse apoi pe coloanele ce marchează intrarea în mausoleul meu. Pe coloane va fi destul loc pentru șase astfel de plăci și fiecare va conține cincizeci de rânduri, cu aproximativ șaiszeci de semne fiecare. Așadar, relatarea faptelor mele trebuie să se limiteze la vreo optsprezece mii de semne.

Mi se pare cât se poate de nimerit să fiu obligat să scriu despre mine însumi cu asemenea restricții, oricât de arbitrare ar fi ele, căci, așa cum cuvintele mele trebuie adaptate unei necesități publice, tot așa s-a întâmplat și cu viața mea. Și,

întocmai ca faptele din viața mea, și aceste cuvinte trebuie să ascundă cel puțin la fel de mult adevăr pe cât expun. Adevărul va fi îngropat undeva dedesubtul cuvintelor gravate, în piatra dură pe care vor atârna ele. Și asta este la fel de nimerit, căci o mare parte din viață mi-am trăit-o tăinuită astfel. Nu mi s-a părut niciodată prudent să las să se știe ce e în inima mea.

Este un noroc că tinerețea nu e niciodată conștientă de ignoranța sa, fiindcă altfel nu ar găsi curajul de a dobândi obișnuința de a rezista. Probabil că există un instinct al sângelui și al trupului care împiedică această cunoaștere și îi permite băiatului să devină bărbatul ce va înțelege într-o zi sminteala existenței sale.

În mod cert eram un ignorant în primăvara aceea, la optsprezece ani, când studiam la Apollonia și am primit vestea morții lui Iulius Cezar... Multe s-au spus despre loialitatea mea față de Iulius Cezar, dar îți jur, Nicolaus, că nu știu dacă l-am iubit sau nu. În anul dinainte uciderii sale fusesem cu el în campania din Spania. Era unchiul meu și cel mai important bărbat pe care îl cunoscusem vreodată, eram măgulit de încrederea pe care mi-o arăta și știam că plănuiește să mă adopte și să mă facă moștenitorul lui.

Cu toate că de atunci au trecut aproape șaiszeci de ani, îmi amintesc după-amiaza aceea de pe câmpul de exerciții unde am primit vestea morții unchiului Iulius. Mecena era acolo, laolaltă cu Agrippa și Salvidienus. Unul dintre servitorii mamei mi-a adus mesajul și îmi amintesc că am țipat, parcă săgetat de durere, când l-am citit.

Dar atunci, în prima clipă, Nicolaus, nu am simțit nimic. A fost ca și cum strigătul acela de durere a ieșit din gâtul altcuiva. Apoi m-a cuprins o răceală și m-am îndepărtat de

prietenii mei, ca să nu vadă ce simt și ce nu simt. Și, în timp ce umblam singur pe câmpul acela, încercând să-mi stârnesc sentimentele de durere și de jale potrivite cu pierderea suferită, m-am simțit dintr-odată euforic, ca atunci când călărești, simți cum calul încordat stă să țâșnească de sub tine și știi că ești îndeajuns de priceput ca să controlezi bietul animal focos care, dintr-un exces de energie, vrea să-și pună stăpânul la încercare. Când m-am întors la prietenii mei, am știut că mă schimbasem, că nu mai eram cel care fusesem înainte. Îmi cunoșteam destinul și nu le puteam vorbi despre el. Și totuși erau prietenii mei.

Deși atunci probabil că nu aș fi putut-o pune în cuvinte, știam că destinul meu este pur și simplu unul singur: să schimb lumea. Iulius Cezar ajunsese la putere într-o lume de o corupție pe care nici nu ți-o poți imagina. Întreaga lume era stăpânită de doar șase familii. Orașele, regiunile și provinciile de sub autoritatea romană erau monedă de schimb pentru mită și recompense. În numele Republicii și sub masca tradiției, crima, războiul civil și represiunea crudă erau mijloacele folosite pentru atingerea scopurilor recunoscute, adică puterea, averea și gloria. Orice bărbat cu suficient de mulți bani putea strânge o armată și astfel își sporea averea, dobândind așadar mai multă putere și, prin aceasta, mai multă glorie. Așa că romanii se omorau între ei, iar autoritatea nu însemna nimic altceva decât tăria armelor și a averilor. Iar în mijlocul acestor confruntări și discordii cetățeanul de rând se zvârcolea neputincios, ca un iepure prins în capcana vânătorului.

Să nu mă înțelegi greșit. Nu am simțit niciodată iubirea aceea sentimentală și fățarnică pentru oamenii de rând, care

era foarte la modă când eram tânăr (și mai e chiar și acum). Am descoperit că omenirea, pe ansamblul ei, este primitivă, ignorantă și lipsită de omenie, indiferent dacă poartă tunica grosolană a țăranului sau toga albă cu purpuriu a senatorului. Și totuși chiar și în cei mai slabi oameni, în momentele când erau singuri și erau ei înșiși, am găsit filoane de forță, asemeni aurului în piatra sfărâmată, în cei mai cruzi oameni – sclipiri de blândețe și milă, în cei mai trufași – momente de simplitate și eleganță. Mi-l amintesc pe Marcus Emilius Lepidus la Messina, un bătrân depozat de toate titlurile, pe care l-am obligat să-și ceară iertare public și să roage să i se cruțe viața, iar după ce a făcut-o, în fața trupelor pe care cândva le comandase, m-a privit lung, fără rușine, regret sau teamă, a zâmbit, apoi s-a întors și a pășit semeț, îndreptându-se spre o viață în anonimat. Iar la Actium mi-l amintesc pe Marcus Antonius stând la prora vasului său și uitându-se la Cleopatra în timp ce flota ei se retrăgea, abandonându-l și condamându-l la o înfrângere certă, care a înțeles în clipa aceea că ea nu-l iubise niciodată – și totuși pe chipul lui se citea o expresie aproape feminină, de înțelepciune iertătoare și iubitoare. Mi-l amintesc și pe Cicero din clipa când a înțeles în sfârșit că intrigile lui nebunești dăduseră greș și când l-am informat în taină că viața îi e în pericol. A zâmbit de parcă între noi nu fusese nici o vrajbă și a spus: „Nu-ți face griji. Sunt un om bătrân. Indiferent ce greșeli am făcut, mi-am iubit țara“. Mi s-a spus că și-a plecat capul în fața călăului cu aceeași eleganță.

Așa că nu mi-am propus să schimb lumea dintr-un idealism facil sau dintr-o virtute egoistă, care sunt invariabil vestitorii eșecului, și nici să-mi sporesc astfel averea sau

puterea. Întotdeauna mi s-a părut că nimic nu-i mai plictisitor decât o avere ce depășește strictul necesar pentru propriul confort și nimic nu-i mai demn de dispreț decât o putere ce depășește stricta utilitate. Destinul a fost cel care m-a cuprins în brațe în după-amiaza aceea, la Apollonia, și am decis să nu fug de îmbrățișarea lui.

Dar nu înțelepciunea, ci mai degrabă instinctul m-a făcut să înțeleg că, dacă destinul tău e să schimbi lumea, mai întâi trebuie să te schimbi pe tine însuți. Ca să-ți poți urma destinul, trebuie să găsești – sau să inventezi – în tine un miez secret și dur, care să fie indiferent față de tine, față de cei din jur și chiar față de lumea pe care ți-e dat să o reconstruiești nu după bunul tău plac, ci într-un fel pe care ai să-l descoperi chiar în timp ce reconstruiești lumea.

Totuși erau prietenii mei și nu aveam alții mai dragi ca ei chiar în momentul în care, în inima mea, i-am abandonat. Ce animal contradictoriu este omul! Cum prețuiește el cel mai tare exact ceea ce refuză sau părăsește! Soldatul, care și-a ales războiul ca meserie, tânjește după pace chiar în toiul luptei, iar în vremuri de pace și siguranță duce dorul spadelor încrucișate și al haosului sângeros de pe câmpul de luptă. Sclavul care se pornește să-și înfrunte sclavia impusă și ajunge libert prin propria vrednicie intră apoi în slujba unui patron mai crud și mai pretențios decât fostul lui stăpân. Îndrăgostitul care își părăsește iubita își trăiește apoi viața visând la închipuita ei perfecțiune.

Nici eu nu sunt scutit de asemenea contradicții. Când eram tânăr, aș fi spus că singurătatea și discreția mi-au fost impuse. Aș fi greșit. Ca majoritatea oamenilor, mi-am ales în momentul acela traseul vieții, am ales să mă închid într-un vis

încă neclar despre un destin pe care nimeni nu-l putea împărtăși, abandonând astfel posibilitatea acelui fel de prietenie omenească atât de naturală, încât nu este pomenită niciodată și, prin urmare, este prea puțin prețuită.

Nu te amăgești singur în legătură cu consecințele propriilor acțiuni. Te amăgești cu gândul că îți va fi ușor să trăiești cu acele consecințe. Eu eram conștient de consecințele deciziei mele de a trăi închis în mine însumi, dar nu am putut prevedea cât de grea va fi pierderea. Căci nevoia mea de prietenie a crescut pe măsură ce mi-o refuzam. Și cred că prietenii mei – Mecena, Agrippa, Salvidienus – nu mi-au înțeles niciodată această nevoie.

Desigur, Salvidienus Rufus a murit înainte să o fi putut înțelege. Ca și mine, a fost mânat de o energie tinerească atât de nemiloasă, încât consecințele nu au mai însemnat nimic și consumarea acelei energii a devenit un scop în sine.

Tânărul, care nu știe ce va aduce viitorul, vede viața ca pe o aventură de dimensiuni epopeice, o odisee pe mări necunoscute și printre insule misterioase, unde își va pune la încercare și își va demonstra puterile, dobândindu-și astfel nemurirea. Bărbatul în floarea vârstei, care a trăit deja viitorul la care visa odată, vede viața ca pe o tragedie, căci a aflat că puterea sa, oricât ar fi de mare, nu va avea sorti de izbândă împotriva acelor forțe ale hazardului și ale naturii cărora omul le dă nume de zei – și a mai aflat și că este muritor. Dar bărbatul în vârstă, dacă își joacă cum trebuie rolul ce i-a fost dat, trebuie să vadă viața ca pe o comedie. Căci victoriile și eșecurile sale se amestecă și nici unul nu e un motiv de mândrie sau de rușine mai puternic decât celălalt, iar el nu este nici eroul care își demonstrează valoarea în fața

acelor forțe, nici protagonistul zdrobit de ele. La fel ca orice carcasă jalnică și demnă de milă a unui actor, ajunge să înțeleagă că a jucat atâtea roluri, încât el însuși nu mai există.

Eu am jucat aceste roluri în viața mea și dacă acum, când mă apropii de ultimul, am impresia că am scăpat de comedia penibilă care m-a definit, asta s-ar putea să fie doar iluzia finală, procedeul ironic ce încheie piesa.

Când eram tânăr, am jucat rolul cărturarului – mai bine zis, al celui care analizează lucruri despre care nu are știință. Cu Platon și școala pitagoreică am plutit prin cețurile pe unde se presupune că bântuie sufletele în căutare de noi trupuri și o vreme, convins că omul e frate cu animalul, am refuzat să mănânc carne și am simțit față de calul meu o apropiere pe care nu aș fi crezut-o posibilă. În același timp și fără nici o stânjeneală, am adoptat – iarăși din toată inima – doctrinele opuse ale lui Parmenide și Zenon și m-am simțit în largul meu într-o lume absolut împietrită, nemișcată, fără nici un înțeles dincolo de ea însăși și astfel manipulabilă la infinit, cel puțin pentru o minte contemplativă.

Nici când mersul lucrurilor din jurul meu s-a schimbat, nu mi s-a părut nepotrivit să-mi pun masca soldatului și să joc rolul care mi-a fost repartizat. *Războaie, atât civile, cât și cu străinii, am dus în toată lumea, pe mare și pe uscat... De două ori am primit ovații pentru victoriile mele, de trei ori am fost sărbătorit cu care triumfale și de douăzeci și una de ori am fost onorat ca Imperator.* Și totuși, așa cum s-a sugerat – poate cu mai mult tact decât meritam –, am fost un soldat indiferent. Izbânzile pe care mi le-am asumat au fost dobândite de alții, mai pricepuți decât mine în arta războiului: mai întâi de Marcus Agrippa, apoi de cei ce au moștenit tehnicile al căror

autor era. În ciuda calomniilor și zvonurilor răspândite în anii de început ai carierei mele militare, nu am fost mai laș decât alții și nu mi-a lipsit nici voința de a îndura greutățile campaniilor. Cred că atunci eram chiar mai indiferent față de propria mea existență decât sunt acum, iar faptul că trebuia să îndur rigorile războiului mi-a oferit o plăcere ciudată, pe care nu am mai găsit-o în altă parte nici înainte, nici după aceea. Dar întotdeauna mi s-a părut că războiul în sine, oricât ar fi de necesar, are în el ceva copilăresc.

Se spune că în vremurile străvechi ale istoriei noastre zeilor le erau sacrificați oameni, nu animale. Astăzi ne mândrim cu credința că asemenea practici sunt atât de depășite, încât nu mai sunt pomenite decât în sfera îndoielnică a mitului și legendei. Clătinăm din cap cu uimire când ne gândim la vremuri atât de îndepărtate (spunem noi) de iluminarea și umanitatea spiritului roman și ne minunăm de cruzimea pe care s-a întemeiat civilizația noastră. Și eu am simțit o milă detașată și abstractă față de sclavii și țăranii din vechime care au pierit de tăișul pumnalului, sacrificați pe altarul vreunui zeu crud, numai că de fiecare dată m-am simțit puțin ridicol.

Căci uneori, în vis, prin fața ochilor îmi trec zeci de mii de trupuri care nu vor mai păși niciodată pe acest pământ, oameni la fel de nevinovați ca acele victime de demult, a căror moarte trebuia să îmbuneze un zeu de odinioară, iar atunci, în beznă sau în limezimea visului, mi se pare că eu însumi sunt preotul ivit din trecutul tenebros al rasei noastre pentru a rosti cuvintele ritualice care fac să coboare lama pumnalului. Ne spunem că am devenit o rasă civilizată și vorbim cu oroare pioasă de vremurile când un zeu al recoltei

cerea un trup omenesc pentru nevoile sale obscure. Dar oare zeul pe care atâția romani l-au slujit, în vremuri apuse și chiar în vremurile noastre, nu este cumva la fel de întunecat și de temut precum cel din vechime? Deși nu voiam decât să-l distrug, i-am fost preot. Deși nu voiam decât să-i slăbesc puterea, i-am făcut pe plac. Și totuși nu l-am distrus și nici nu i-am slăbit puterea. Doarme un somn agitat în inimile oamenilor, așteptând să se trezească sau să fie trezit. Am descoperit că nu e mare diferență între cruzimea care sacrifică o singură viață nevinovată în numele unei frici fără nume și iluminarea care sacrifică mii de vieți în numele unei frici căreia i-am dat nume.

Am decis însă repede că cinstirea unor zei ieșiți din bezna instinctului dădea peste cap orânduirea. Așa că am încurajat Senatul să declare divinitatea lui Iulius Cezar și am ridicat la Roma un templu dedicat lui, astfel încât întreg poporul să-i poată simți geniul. Și sunt convins că, după moartea mea, Senatul va găsi de cuviință, în același fel, să mă declare și pe mine zeu. După cum știi, sunt deja considerat divin în multe dintre orașele și provinciile Italiei, deși nu am permis niciodată ca acest cult să fie practicat la Roma. Este o neghiobie, dar, fără îndoială, una necesară. În orice caz, dintre toate rolurile pe care a trebuit să le joc în viață, cel de zeu muritor a fost cel mai incomod. Sunt om și sunt la fel de necugetat și de slab ca majoritatea oamenilor. Avantajul meu în fața celorlalți – asta dacă am avut vreunul – a fost că eu am știut că sunt așa, deci am cunoscut slăbiciunile celorlalți și nu mi-am închipuit nici o clipă că pot găsi la mine mai multă forță și înțelepciune decât aș putea găsi la altul. Asta a fost,

printre altele, sursa puterii mele: faptul că am știut acest lucru.

Este trecut de amiază și soarele își începe coborârea lentă spre apus. Marea s-a liniștit, așa că pânzele purpurii de deasupra mea atârnă moi, profilate pe cerul palid. Vasul nostru se leagănă ușor pe valuri, dar nu pare să înainteze deloc. Vâslașii, care au stat toată ziua tihniți, se uită spre mine cu o teamă plictisită, așteptându-se să-i trezesc din lăncezeală și să le poruncesc să înfrunte calmul ce ne-a pironit locului. Nu am de gând să fac așa ceva. Într-o jumătate de oră, într-o oră, în două ore se va isca vreo briză și atunci ne vom îndrepta spre coastă, vom găsi un loc sigur și vom arunca ancora. Pentru moment sunt mulțumit să plutesc la întâmplare oriunde mă poartă marea.

Dintre toate pacostele vârstei, lipsa aceasta de somn pe care trebuie să o îndur tot mai des e și cea mai supărătoare. Cum știi, am suferit mereu de insomnii, dar când eram tânăr, reușeam să mă folosesc de această neliniște nocturnă a minții și aproape că mă delectam în momentele când mi se părea că întreaga lume doarme și numai eu mă bucur de răgazul de a-i privi odihna. Scăpat de îndemnurile celor care mă sfătuiau în treburile statului ghidându-se după propria viziune asupra lumii – sau, mai bine zis, propria viziune asupra lor înșiși –, eram liber să meditez în liniște. Multe dintre cele mai importante strategii ale mele le-am elaborat în timp ce stăteam treaz în pat, înainte de ivirea zorilor. Dar lipsa de somn de care sufăr de o vreme încoace este de un alt soi. Nu mai e vorba de neliniștea unei minți atât de concentrate la joaca ei, încât este geloasă pe somnul care ar lipsi-o de

conștiința acesteia. Este mai degrabă un nesomn al așteptării, un lung moment în care sufletul se pregătește pentru o odihnă cum nici mintea, nici trupul nu au cunoscut vreodată.

Nu am dormit noaptea trecută. La apusul soarelui am ancorat la vreo șaptezeci de pași de mal, într-un golful unde sunt adăpostite cele câteva bărci pescărești dintr-un sat fără nume, ale cărui case cu acoperișuri de stuf stau cuibărite pe pantele unui deal, poate la vreo jumătate de milă de țărm. În timp ce se lăsa seara, m-am uitat la lămpile și focurile care pâlpâiau în întuneric și le-am privit până li s-a stins și ultimul licăr. Acum, încă o dată, întreaga lume doarme. Câțiva membri ai echipajului au profitat de aerul nopții și au hotărât să doarmă pe punte. Philippus e dedesubt, lângă cabina unde crede că mă odihnesc eu. Valurile mici lovesc ușor, invizibile, coca vasului, briza nopții suflă peste pânzele noastre strânse, iar lampa de pe masa mea luminează intermitent, așa că din când în când trebuie să mijesc ochii ca să văd cuvintele pe care ți le scriu.

În cursul acestei lungi nopți mi-am dat seama că scrisoarea aceasta nu servește scopului pentru care a fost menită. La început, când m-am apucat să-ți scriu, voiam doar să-ți mulțumesc pentru *nicolai*, să te asigur de prietenia mea și, poate, să ne ofer amândurora un pic de mângâiere la bătrânețe. Dar acum înțeleg că acest semn de prietenie a devenit altceva. A devenit o altă călătorie, una pe care nu o prevăzusem. Sunt în vacanță și mă îndrept spre Capri, dar acum, în liniștea nopții, sub geometria misterioasă a stelelor, unde nu există nimic în afară de această mână ce trasează literele ciudate pe care, printr-un proces la fel de misterios, le vei înțelege, mi se pare că altundeva merg eu, spre un loc la

fel de tainic ca toate cele văzute de mine până acum. Voi continua mâine. Poate descoperim împreună locul spre care mă îndrept.

10 august

Când ne-am imbarcat ieri la Ostia, aerul era rece și umed, iar eu, din prostie, am rămas pe punte, ca să văd cum dispare țărmul Italiei în ceața ușoară și ca să pot începe această scrisoare către tine – o scrisoare prin care inițial voiam doar să-ți mulțumesc pentru curmalele *nicolai* și să te asigur de neștirbita mea afecțiune, în ciuda lungii perioade care a trecut de când n-am mai stat împreună. Însă, după cum îți vei fi dat deja seama, scrisoarea mea a devenit mai mult de-atât și îl rog pe vechiul meu prieten să aibă îngăduința de a asculta până la capăt ce voi descoperi că am de spus. În orice caz, frigul mi-a declanșat una din răcelile mele, care apoi a dat în febră, și m-am văzut iarăși nevoit să mă obișnuiesc cu o stare de indispoziție. Nu i-am pomenit lui Philippus acest nou neajuns, ci, dimpotrivă, l-am asigurat că mă simt bine, căci am senzația că sunt cumva obligat să duc la capăt scrisoarea și nu doresc să fiu întrerupt de îngrijirile lui Philippus.

Sănătatea mea a fost mereu un subiect mult mai neinteresant pentru mine decât pentru cei din jur. Am fost firav încă din tinerețe și am căzut pradă pentru o mulțime de boli, care au îmbogățit mai mulți medici decât aş vrea eu să-mi imaginez. Presupun că îmbogățirea lor a fost, în mare parte, nemeritată, dar nu le port pică pentru cât i-am plătit. Atât de des m-a adus trupul meu în pragul morții, încât în timpul celui de-al șaselea mandat de consul, când aveam

treizeci și cinci de ani, *Senatul a hotărât ca la fiecare patru ani consulii și preoții să facă legăminte și sacrificii pentru sănătatea mea. Întru îndeplinirea acestor legăminte, se organizau jocuri care să-i facă pe oameni să-și amintească de rugăciuni și toți cetățenii, atât în particular, individual, cât și în comunități, erau îndemnați să facă permanent sacrificii pentru sănătatea mea la templele zeilor.* Evident că era o nebunie, dar mi-a ajutat la sănătate cel puțin la fel de mult ca feluritele medicamente și tratamente administrate de medicii mei și le-a permis oamenilor să simtă că participă la viața Imperiului.

De șase ori în viață acest mormânt al sufletului meu m-a dus până în pragul beznei veșnice, în care toți oamenii se prăbușesc în cele din urmă, și de șase ori a făcut cale întoarsă, parcă la porunca unui destin căruia nu i se putea opune. Și le-am supraviețuit cu mult prietenilor mei, în ale căror vieți am trăit mai din plin decât într-a mea. Acești prieteni din tinerețe sunt azi morți cu toții. Iulius Cezar a murit la cincizeci și opt de ani, având cu aproape douăzeci de ani mai puțin decât am eu acum, și am crezut mereu că moartea i s-a tras deopotrivă de la plictisul care prevestește nepăsarea și de la pumnalele asasinilor săi. Salvidienus Rufus a murit la vârsta de douăzeci și trei de ani, ucis de mândrie și de propria-i mână, pentru că a crezut că a trădat prietenia noastră. Bietul Salvidienus. Dintre toți prietenii mei din tinerețe, el îmi semăna cel mai tare. Mă întreb dacă a știut vreodată că eu eram cel ce trădase și că el nu a fost decât victima nevinovată a unei boli luate de la mine. Virgiliu a murit la cincizeci și unu de ani și i-am stat la căpătâi. În delirul lui, credea că moare ca un ratat și m-a silit să-i promit că voi distruge marele său poem despre întemeierea Romei. Apoi Marcus Agrippa, care nu fusese

bolnav nici măcar o zi în toată viața lui, a murit brusc, în plină putere, la cincizeci de ani, iar eu nu am apucat să ajung la el ca să-mi iau rămas-bun. Și peste câțiva ani – în amintirea mea anii se dizolvă unul în altul, ca notele tamburinei, lăutei și trompetei, ce se contopesc într-un singur sunet –, la o lună unul după celălalt, Mecena și Horațiu au murit și ei. În afară de tine, dragul meu Nicolaus, ei erau ultimii dintre vechii mei prieteni.

Acum, când și viața mea se stinge încet, mi se pare că în viețile lor a existat un fel de simetrie pe care a mea nu a avut-o. Prietenii mei au murit în plină putere, când își încheiaseră opera, dar îi mai așteptau încă multe alte triumfuri și nici nu au avut nenorocul să ajungă să creadă că își trăiseră viețile în zadar. Azi eu am senzația că timp de aproape douăzeci de ani mi-am trăit viața în zadar. Alexandru a avut noroc că a murit atât de tânăr, altfel ar fi ajuns să-și dea seama că nu e cine știe ce realizare să cucerești o lume, iar să o stăpânești, nici atât.

După cum știi, atât admiratorii, cât și detractorii mei m-au asemuit cu ambițiosul tânăr macedonean. E drept că Imperiul Roman include acum multe dintre teritoriile pe care le-a cucerit mai întâi Alexandru, e drept că, asemeni lui, și eu am luat puterea când eram tânăr și e drept că am călătorit în multe dintre locurile pe care el le-a supus primului voinței lui destul de barbare. Dar niciodată nu mi-am dorit să cuceresc lumea și aproape că am fost mai mult condus decât conducător.

Teritoriile pe care le-am adăugat Imperiului nostru le-am adăugat ca să garantez siguranța frontierelor. Dacă Italia ar fi fost în siguranță fără aceste adaosuri, m-aș fi mulțumit să rămânem între vechile noastre granițe. Până la urmă am fost

nevoit să-mi petrec pe meleaguri străine mult mai mult timp decât mi-aș fi dorit. Am călătorit din locul unde Bosforul se varsă în Marea Neagră până la cele mai îndepărtate țărmuri ale Spaniei și de la pustietățile înghețate ale Panoniei, unde sunt ținute în loc barbarii germani, până în deșerturile toride ale Africii. Și totuși de cele mai multe ori am fost mai degrabă emisar decât cuceritor și am dus negocieri pașnice cu conducători care semănau mai mult cu niște căpetenii tribale decât cu niște conducători de state și adesea nu vorbeau nici latina, nici greaca. Spre deosebire de unchiul meu, Iulius Cezar, pentru care astfel de călătorii lungi aveau ceva ciudat de înviorător, eu nu m-am simțit niciodată acasă pe acele meleaguri îndepărtate și duceam mereu dorul zonelor rurale din Italia, ba chiar și dorul Romei.

Cu toate acestea, am ajuns să-i respect pe oamenii aceia ciudați, atât de diferiți de romani, cu care am fost nevoit să am de-a face, ba chiar să simt o oarecare afecțiune față de ei. Sălbaticul din triburile nordice, cu trupul pe jumătate gol, înfășurat în piei de animale ucise cu mâinile lui, care mă privea prin fumul focului de tabără, nu era cu mult diferit de africanul negricios care mă primea într-o vilă de o opulență ce ar fi pus în umbră multe reședințe romane. Nici căpetenia persană cu turban și barba cârlionțată cu grijă, în pantalonii lui bizari, cu mantia brodată cu fir de aur și argint și cu privirea atentă, ca a unui șarpe, nu se deosebea prea mult de căpetenia sălbatică numidiană care stătea în picioare dinaintea mea, cu sulița sa, cu scutul din piele de elefant și cu trupul ca de abanos învelit aproximativ într-o piele de leopard. Au fost momente când le-am dăruit putere unor astfel de bărbați, i-am făcut regi în țările lor și le-am oferit

protecția Romei. I-am făcut chiar cetățeni, pentru ca stabilitatea regatelor lor să se poată sprijini pe numele Romei. Erau barbari, nu mă puteam încrede în ei și totuși adesea mi-au dat la fel de multe motive să-i admir, cât și să-i detest. Și, cunoscându-i pe ei, i-am putut înțelege mai bine pe oamenii din țara mea, care nu o dată mi s-au părut la fel de ciudați ca orice alt popor de pe lume.

Sub parfumul și coafura fanfaronului roman care se fandosește prin grădina lui bine îngrijită, îmbrăcat în toga din mătasea interzisă, găsim țăranul rudimentar care împinge plugul, înmiresmat doar de praful trudei sale. Dincolo de fațadele de marmură ale celor mai opulente reședințe romane se ascunde coliba acoperită cu stuf a fermierului. Iar în preotul care, în ritualuri solemne, sacrifică juninca albă îl găsim pe tatăl care trudește ca să pună mâncare pe masă și să-și apere familia de frigul iernii.

Într-o vreme, când trebuia să-mi asigur bunăvoința și recunoștința poporului, aveam obiceiul să organizez lupte de gladiatori. Pe atunci majoritatea luptătorilor erau răufăcători ale căror nelegiuiri ar fi fost altminteri pedepsite cu moartea sau cu expulzarea. I-am pus să aleagă între arenă și consecințele legale ale faptelor lor și, mai mult, am hotărât că luptătorul învins poate cere îndurare, iar cel care supraviețuiește timp de trei ani, indiferent ce fărădelege a comis, va fi eliberat. Nu m-a surprins deloc când condamnații la moarte sau la muncă silnică au ales luptele în arenă, dar m-a uluit de fiecare dată când exilații din Roma alegeau mai degrabă arena decât să-și încerce norocul, în relativă siguranță, pe meleaguri străine. Nu mi-au plăcut niciodată asemenea întreceri, dar m-am silit să particip la ele, pentru ca

oamenii să vadă că le împărtășesc plăcerea, iar plăcerea lor de a privi acest carnaj era în sine un spectacol extraordinar. Parcă găseau un fel de reazem ciudat pentru propriile lor vieți când vedeau cum unul mai puțin norocos decât ei și-o sacrifică pe a sa. Nu o dată a trebuit să potolesc patima mulțimii cruțând viața câte unui amărât care luptase vitejește și am văzut, ca pe un singur chip, dezamăgirea îmbufnată a setei de sânge nesatisfăcute. Într-o perioadă am suspendat jocurile în care unul dintre luptători urma să-și piardă viața și le-am înlocuit cu întreceri de box, care puneau față în față un italian și un barbar, dar acestea nu au fost pe placul mulțimii, iar unii care-și doreau să cumpere admirația poporului au organizat niște spectacole atât de sângeroase și de înrâncenate, încât am fost nevoit să renunț la înlocuire și să mă las încă o dată dirijat de dorințele poporului, pentru ca astfel să îl pot controla.

Am văzut gladiatori întorși din arenă plini de sudoare, praf și sânge, dar care plângeau cum plâng femeile din pricina unor mărunțișuri: moartea unui animal drag, un bilet grosolan trimis de iubit sau pierderea unei pelerine preferate. Le-am văzut în tribune pe cele mai respectabile matroane romane cerând, cu fețele strâmbate de patimă, capul unui nefericit de luptător, după care, în tihna căminului lor, își îngrijeau copiii și își tratau servitorii cu toată blândețea și afecțiunea.

Așa că în sângele celui mai rafinat dintre romani nu curge numai sângele necioplit al strămoșilor săi țărani, ci și sângele sălbatic al nestăpâniților barbari din nord, și amândoi ies la iveală de după fațada pe care romanul și-a construit-o nu atât

ca să se ascundă de alții, ci mai degrabă ca să nu se poată recunoaște pe sine.

În timp ce plutim încet spre sud, îmi dau seama că, fără să fi trebuit să rostesc eu vreun ordin, membrii echipajului, văzând că nu-i silește nimeni să-i dea zor, au ținut mereu vasul aproape de țărm, cu toate că atunci când vântul și-a schimbat direcția a trebuit să facem eforturi serioase ca să corectăm cursul și să putem urma linia neregulată a coastei. În inimile italienilor există ceva ascuns adânc, care nu agreează marea – e o aversiune atât de intensă, încât unora li s-a părut anormală. E ceva mai mult decât teamă, ceva mai mult decât înclinația firească a țăranului de a-și îngriji pământul și de a evita orice e diferit de el. Așa că dorința aprinsă a prietenului tău Strabon de a străbate în voie mări necunoscute l-ar ului pe romanul obișnuit, care nu scapă din ochi țărmul decât dacă i-o cere o situație extraordinară, așa cum e războiul. Și totuși sub comanda lui Marcus Agrippa flota romană a devenit cea mai puternică din istoria lumii, iar luptele care au salvat Roma de dușmanii săi s-au purtat pe mare. Cu toate acestea, aversiunea rămâne. Face parte din firea italiană.

Este o aversiune de care poeții au fost mereu conștienți. Știi poemul acela scurt al lui Horațiu adresat vasului care îl ducea la Atena pe prietenul său Virgiliu? Horațiu lansa acolo o plăsmuire poetică după care zeii au separat pământurile prin inimaginabilele profunzimi ale oceanelor pentru ca popoarele de pe acele pământuri să rămână deosebite, iar omul, în cutezanța lui nesăbuită, își lansează fragilele corăbii pe întinderea unui element de care nu ar trebui să se atingă. Virgiliu însuși, în marele său poem despre întemeierea Romei,

nu vorbește niciodată despre mare decât în cei mai sinistri termeni: Eol își aruncă tunetele și vânturile asupra adâncurilor ei, valurile se înalță într-atât, încât ascund până și stelele, lemnul vaselor se frânge și oamenii nu mai văd nimic. Chiar și acum, după atâția ani și după ce am citit de atâtea ori poemul, încă mă mai emoționează până la lacrimi gândul la cârmaciul Palinurus, cel trădat de zeul somnului și aruncat pe fundul oceanului, unde se îneacă, și pe care Eneas îl jelește, gândindu-se câtă încredere puteai avea în el când marea era liniștită și cerul senin și cum zace el gol pe un țărm străin.

Dintre toate lucrurile pe care le-a făcut Mecena pentru mine, acum cel mai important mi se pare a fi acesta: că mi-a îngăduit să-i cunosc pe poeții cărora le-a oferit prietenia sa. Au fost unii dintre cei mai remarcabili oameni pe care i-am cunoscut vreodată, iar dacă romanii i-au tratat adesea cu dispreț – atât cât au îndrăznit –, în spatele aceluia dispreț se ascundea, poate, o teamă nu foarte diferită de sentimentul pe care îl au față de mare. Cu câțiva ani în urmă am fost nevoit să-l exilez din Roma pe poetul Ovidiu, din pricina amestecului său în niște intrigi ce amenințau să tulbure orânduirea. De vreme ce rolul său în intriga cu pricina reprezentase mai degrabă o obrăznicie socială decât o rea-voință cu implicații politice, i-am făcut exilul cât mai ușor și îl voi anula în curând, permițându-i să se întoarcă din frigurosul nord la clima mai temperată și mai plăcută a Romei. Dar chiar și în exilul său, în Tomisul acela pe jumătate barbar cuibărit aproape de gurile Dunării, el continuă să-și scrie poemele. Corespondăm din când în când, suntem în relații destul de amicale și chiar dacă el duce lipsa plăcerilor Romei, nu se lasă descurajat. Dar dintre toți poeții pe care i-am cunoscut, Ovidiu este singurul în

care nu m-am putut încrede cu totul. Cu toate astea, mi-a fost drag – și încă îmi este.

M-am putut încrede în poeți pentru că nu le ofeream ceea ce își doreau. Un Împărat îi poate oferi unui om de rând accesul la o avere care ar copleși până și cele mai neobișnuite gusturi, poate dărui atâta putere, încât puțini ar îndrăzni să o înfrunte, poate înzestra un libert cu asemenea onoare și glorie, încât până și un consul s-ar simți obligat să îl trateze cu oarecare deferență. I-am oferit odată lui Horațiu ocazia de a deveni secretarul meu, ceea ce l-ar fi făcut unul dintre cei mai influenți oameni din Roma – și, dacă ar fi avut fie și cele mai vagi aplecări spre corupție, unul dintre cei mai bogați. Mi-a răspuns că, din nefericire, starea sănătății sale îl împiedică să accepte un post cu atâtea responsabilități. Știam amândoi că postul era mai degrabă unul onorific și nu cerea efort, iar starea lui de sănătate era excelentă. Nu aveam cum să mă simt jignit: Horațiu avea ferma lui micuță dăruită de Mecena, câțiva servitori, arbuștii lui de vie și un venit suficient de mare ca să poată aduce din străinătate un vin grozav.

Bănuiesc că i-am admirat mereu pe poeți pentru că mi s-au părut oamenii cei mai liberi și, ca atare, cei mai afectuoși de pe lume și m-am simțit apropiat de ei fiindcă am văzut în îndatoririle pe care și le impuneau o oarecare asemănare cu sarcina pe care eu singur mi-o asumasem cu mult timp în urmă.

Poetul contemplă haosul experienței, confuzia hazardului și incomprehensibilele tărâmurii ale posibilității – cu alte cuvinte, lumea cu care conviețuim cu toții atât de intim, încât puțini ne dăm osteneala s-o studiem îndeaproape. Rodul acestei contemplații este descoperirea sau inventarea unui

mărunt principiu al ordinii și armoniei, care să poată fi izolat de dezordinea ce îl ascunde, și supunerea acestei descoperiri la legile poeziei, care o fac în sfârșit posibilă. Nici un general nu își dispune armatele în formațiunile lor complicate cu atenția cu care își așază poetul cuvintele ca să respecte rigorile metrice, nici un consul nu își aliniază facțiunile una împotriva alteia, ca să-și atingă scopurile, cu șiretenia cu care își cumpănește poetul un vers ca să exprime adevărul pe care îl are de spus și nici un Împărat nu își organizează vreodată părțile risipite ale lumii stăpânite de el pentru a forma un întreg cu grija cu care își ordonează poetul detaliile poemului său pentru ca o altă lume, poate mai reală decât cea pe care o locuim vremelnic, să se înfiripe în universul minților oamenilor.

Destinul meu a fost să schimb lumea, cum am spus și mai devreme. Poate ar fi trebuit să spun că lumea a fost poemul meu, că mi-am asumat sarcina de a-i ordona părțile, ca să fac din ele un întreg, de a subordona facțiunile acestui scop și de a împodobi acea lume cu farmece potrivite valorii ei. Și totuși, dacă voi fi reușit să fasonez un poem, acesta nu va dăinui prea mult. Când a murit Virgiliu, m-a implorat cu tărie să distrug marele său poem. A zis că nu era terminat și că era imperfect. Asemenea unui general care își vede o legiune învinsă și nu știe că celelalte două au ieșit victorioase, s-a crezut un ratat, deși nu există nici o îndoială că poemul lui despre întemeierea Romei va dăinui mai mult decât Roma însăși și în mod cert va dura mai mult decât biata mea creație. Nu am distrus poemul și nici nu cred că Virgiliu și-a închipuit că o voi face. Timpul va distruge Roma.

Febra nu mi-a cedat. Cu o oră în urmă am simțit un acces subit de amețală și o durere ascuțită în partea stângă, urmată de amorțeală. Observ că piciorul stâng, care mereu mi-a fost ceva mai șubred, abia dacă se mai poate mișca. Încă îmi susține greutatea, dar îl târâi inert după mine, iar când îl înțep cu pana, nu simt decât o urmă vagă de durere.

Nu i-am spus încă lui Philippus despre acest lucru. Nu are ce să facă și aş prefera să nu-l umilesc obligându-l la strădanii zadarnice pentru un trup a cărui uzură este deja dincolo de puterea oricăror leacuri pe care le-ar putea încerca. După atâția ani, nu mă pot supăra pe un trup care începe să cedeze. În ciuda slăbiciunilor lui, m-a slujit bine și poate că s-ar cuveni ca la moartea lui să mă comport așa cum aş face-o la moartea unui prieten, amintindu-mi, în timp ce sufletul mi se îndepărtează în căutarea nu știu cărei nemuriri, de sufletul muritor care în timpul vieții nu s-a putut separa de animalul ce-i era oaspete. Acum – de fapt de câteva luni încoace – mai că mă pot detașa de trupul care mă învelește, ca să studiez atent acest simulacru al meu. Nu e chiar o noutate, dar acum îmi vine mai firesc decât înainte.

Și astfel, detașat de un trup în declin, aproape ignorând durerea ce i-a devenit casă, plutesc deasupra unei mări inimaginabile, îndreptându-mă spre sud, spre Capri. Soarele amiezii sclipește pe apele ce se despart dinaintea prorei noastre, iar spuma albă sfârâie slab în timp ce se întinde și se împrăștie pe coama valurilor. Voi lăsa treaba deoparte, mă voi odihni și poate că îmi voi mai reface puterile. În seara aceasta ancorăm la Puteoli. Iar mâine vom acosta la Capri, unde voi îndeplini ceea ce s-ar putea să fie ultima mea îndatorire publică.

Am ancorat. E după-amiază devreme și ceața nu a ascuns încă țărmurile de ochii călătorului pe mare. Am rămas la masă și îmi ocup timpul liber cu această scrisoare. Cred că Philippus, care continuă să mă privească din postul lui de la prora vasului, începe să bănuiască oarecum că sănătatea mea s-a degradat zdravăn. Pe chipul lui tânăr se citește îndoiala, iar ochii săi verzi-căprui mă privesc din când în când pe sub sprâncenele drepte și delicate, ca de femeie. Nu știu câtă vreme voi mai reuși să-i ascund starea mea de-acum.

Am aruncat ancora într-un golful aflat la nord de Puteoli. Mai la nord e Napoli, unde cu ani în urmă Marcus Agrippa a construit un pod plutitor între mare și lacul Lucrine, pentru ca flota romană să-și poată face manevrele în siguranță, ferită de vicisitudinile vremii și de vasele piratului Sextus Pompeius. La un moment dat nu mai puțin de două sute de vase de război făceau antrenamente în acel golf închis, reușind astfel să-l înfrângă ulterior pe Sextus Pompeius și să salveze Roma. Dar în anii de pace care au urmat sedimentele au fost lăsate să blocheze intrarea în acel spațiu de instrucție și înțeleg că acum a fost transformat într-o crescătorie de stridii, pentru ca bogații din Roma să-și sporească plăcerile noii lor existențe. Din locul unde am ancorat nu pot vedea golful – și nu o regret deloc.

În ultimii ani mi-a trecut prin cap ideea că starea cea mai potrivită a omului – cu alte cuvinte, starea care îi permite să fie cât mai demn de admirație – s-ar putea să nu fie prosperitatea, pacea și armonia pe care m-am străduit să le ofer Romei. În primii ani ai cărmuirii mele am găsit multe lucruri demne de admirat la concetățenii mei. Traversau clipe

de lipsuri crâncene fără să se plângă, uneori aproape cu veselie, în toiul războiului arătau mai multă grijă pentru viețile camarazilor decât pentru a lor, iar în mijlocul haosului s-au dovedit hotărâți și credincioși față de autoritatea Romei, indiferent cine credeau ei că deține acea autoritate. De mai bine de patruzeci de ani trăim în această pace romană. Nici un roman nu a mai încrucișat spada cu un alt roman, nici picior de dușman barbar n-a mai călcat nepedepsit pământul Italiei, nici un soldat nu a mai fost obligat să poarte arme împotriva voinței sale. Am cunoscut prosperitatea romană. Nici un locuitor al Romei, indiferent cât de umil, nu a dus lipsă de rația zilnică de grâne, cetățenii din provincii nu mai trăiesc cu spaima foametei și a dezastrelor naturale, ci pot conta pe sprijin în momentele de cumpănă, și orice locuitor, indiferent de originea lui, poate accede la bunăstarea la care îl îndreptătesc strădaniile sale și cursul evenimentelor lumii. Și am cunoscut armonia romană. Am organizat tribunalele Romei în așa fel încât oricine merge în fața unui magistrat să poată fi sigur că i se va face măcar un dram de dreptate. Am unificat legile Imperiului, astfel încât și locuitorii din provincii să se știe apărați de tirania puterii sau de corupția născută din lăcomie. Am pus la adăpost statul de forța agresivă a puterii și ambiției, instituind și aplicând legile împotriva trădării pe care Iulius Cezar le-a promulgat înainte să moară.

Și totuși văd acum pe chipul romanilor o expresie care mă tem că nu prevestește nimic bun pentru viitor. Nemulțumiți de confortul onest, ei se întorc la vechea corupție, cea care aproape că a distrus existența statului. Cu toate că le-am oferit oamenilor libertate în fața tiraniei, a autorității și a familiei, precum și libertatea de a vorbi fără să se teamă că vor fi

pedepsiți, totuși *atât poporul roman, cât și Senatul Romei mi-au propus să devin dictator, mai întâi când eram departe de Roma, în răsărit*, după înfrângerea lui Marcus Antonius la Actium, și apoi în anul în care consuli erau Marcus Marcellus și Lucius Arruntius, după ce am salvat Italia, pe propria mea cheltuială, de foametea care îi nimicise proviziile de grâne. În nici una din aceste dăți nu am acceptat, chiar dacă astfel mi-am atras nemulțumirea poporului. Iar acum fii de senatori, de la care te-ai aștepta să-i slujească pe concetățeni sau măcar pe ei înșiși cu oarecare onoare, insistă să-și riște viețile în arenă, înfruntându-se cu gladiatorii de rând, pentru ceea își închipuie ei că ar fi distracția pericolului. Și astfel vitejia romană s-a prăbușit în praf.

Golful lui Marcus Agrippa îi aprovizionează acum cu stridii pe sibariții Romei, trupuri de soldați romani le fertilizează grădinile luxuriante, cu tufe tunse frumos și chiparoși, lacrimile văduvelor hrănesc fântânile artificiale care curg vesel sub soarele Italiei. Iar în nord pândesc barbarii.

Barbarii pândesc. Cu cinci ani în urmă, în partea de la frontiera germană delimitată de Rinul Superior, Roma a suferit un dezastru din care încă nu și-a revenit. S-ar putea să fie un semn de rău augur.

De la țărmul nordic al Mării Negre până la coasta sudică a Oceanului German, din Moesia până în Belgia, pe o distanță de mai bine de o mie de mile, Italia nu este apărată de triburile germanice prin nici o barieră naturală. Germanii nu pot fi înfrânți și nici dezvățați de obiceiul lor de a jefui și ucide. Nu a reușit unchiul meu și nu am reușit nici eu, în toți anii cărmuirii mele. Așadar, a trebuit să întăresc granițele, să apăr simultan toate provinciile nordice și să pun la adăpost și

Roma. Partea cea mai greu de apărat a acelei granițe, de vreme ce proteja pământuri foarte bogate și fertile, era zona de nord-vest, mai jos de Rin. Prin urmare, din cele douăzeci și cinci de legiuni și cei vreo sută cincizeci de mii de soldați care apărau Imperiul Roman, am plasat în acea mică regiune cinci legiuni formate din cei mai destoinici veterani. Se aflau sub comanda lui Publius Quintilius Varus, care servise cu succes în posturile de proconsul al Africii și guvernator al Siriei.

Bănuiesc că trebuie să mă consider răspunzător pentru acel dezastru, fiindcă m-am lăsat convins să-i încredințez lui Varus comanda legiunilor din Germania. Era o rudă îndepărtată a soției mele și în trecut îi fusese de ajutor lui Tiberius. A fost una dintre cele mai grave greșeli pe care le-am comis și, din câte îmi amintesc, singura dată când am numit un om despre care știam atât de puține într-un post atât de însemnat.

Căci Varus și-a imaginat că la granița sălbatică și primitivă a acelei provincii nordice poate trăi în luxul și relaxarea din Siria, s-a arătat rezervat față de soldații săi și a început să se încreadă în provincialii germani, care erau experți la lingușeală și îi puteau oferi ceva ce semăna cât de cât cu viața plină de desfătări cu care se obișnuise în Siria. Cel mai important dintre acești sicofanți era un anume Arminius din tribul cherusilor, care servise cândva în armata romană și primise drept recompensă cetățenia romană. Arminius, care vorbea curgător latina, în ciuda originii lui barbare, i-a câștigat încrederea lui Varus ca să-și poată realiza mai apoi propriile ambiții de putere asupra triburilor germanice dezbinat, iar când s-a convins de credulitatea și orgoliul lui Varus, i-a servit informația mincinoasă că îndepărtatele

triburi ale chaucilor și bructerilor se revoltaseră și se îndreptau spre sud, amenințând granița provinciei. În aroganța și nesăbuința sa, Varus a refuzat să asculte sfatul altora, a retras trei legiuni din tabăra de vară de pe râul Weser și a pornit cu ele spre nord. Arminius își ticluise bine planul, așa că, în timp ce Varus își conducea legiunile prin păduri și mlaștini, îndreptându-se spre Lemgo, triburile barbare, anunțate și pregătite dinainte de Arminius, au tăbărât asupra trupelor ce înaintau greoi. Zăpăcite de atacul neașteptat, incapabile să opună o rezistență bine organizată, împiedicate de pădurea deasă, de ploaie și de terenul mlăștinos, legiunile au fost anihilate repede. În trei zile cincisprezece mii de soldați au fost uciși sau capturați. Pe unii dintre prizonieri barbarii i-au îngropat de vii, pe alții i-au crucificat, iar alții au fost sacrificați ca ofrande zeilor lor nordici de către preoții barbari, care i-au decapitat și le-au înfipt capetele în copacii din crângurile sacre. Mai puțin de o sută de soldați au izbutit să scape din ambuscadă și au raportat dezastrul. Varus fie a fost ucis, fie și-a luat singur viața – nimeni nu știe sigur. Oricum, capul lui retezat mi-a fost trimis la Roma de o căpetenie de trib pe nume Maroboduus, nu știu dacă din smerenie temătoare sau într-un gest de batjocură exaltată. Am oferit o înmormântare cuviincioasă bietelor rămășițe ale lui Varus, nu atât din grijă pentru sufletul lui, ci pentru soldații pe care deciziile lui îi duseseră la un asemenea dezastru. Și în nord barbarii încă pândesc.

După victoria de pe Rin, Arminius nu a fost suficient de inteligent ca să-și valorifice avantajul dobândit. Avea cale liberă spre nord, de la gurile Rinului până aproape de confluența cu Elba, și totuși el s-a mulțumit să-și jefuiască

vecinii. În anul următor am trecut armatele din Germania sub comanda lui Tiberius, de vreme ce el mă convinsese să îl numesc pe Varus. Și-a recunoscut partea de vină din acel dezastru și a înțeles că viitorul lui depinde de modul în care reușește să-i supună pe germani și să readucă ordinea în frământatele provincii din nord. A izbutit în această misiune, asta mai ales pentru că s-a bizuit pe experiența centurionilor și tribunilor veterani ai legiunilor și nu pe propriile inițiative. Iar acum avem în nord o pace șubredă, cu toate că Arminius este încă în libertate undeva în sălbăticia de dincolo de granițele pe care le-a răscolit.

Se spune că departe, în est, chiar mai departe de India, într-o parte a acelei lumi necunoscute unde nu a călcat picior de roman, există o țară ai cărei regi, de-a lungul a nenumărate domnii succesive, au ridicat un mare zid fortificat, ce se întinde cale de sute de mile de-a lungul întregii granițe de nord, astfel încât regatul lor este apărat de atacurile vecinilor barbari. S-ar putea ca toată povestea asta să fie doar fantezia vreunui aventurier. S-ar putea chiar ca o asemenea țară nici să nu existe. Oricum, recunosc că mi-a trecut și mie prin minte posibilitatea unui asemenea proiect atunci când am fost nevoit să mă gândesc la vecinii noștri de la nord, care nu se lasă nici cucerii, nici domoliți. Numai că știu că e inutil. Cu timpul, vânturile și ploile vor măcina până și cea mai rezistentă piatră și nu există zid construit de om care să apere inima omenească de propriile-i slăbiciuni.

Căci nu Arminius și hoardele lui, ci slăbiciunea lui Varus a dus la moarte cincisprezece mii de soldați romani, așa cum sibaritul roman, cu viața lui ferită de griji, poate provoca

oricând moartea altor mii. Barbarii pândesc, iar noi devenim tot mai slabi la adăpostul tihnei și plăcerii în care trăim.

Este din nou noapte, a doua noapte din această călătorie, care – așa cum văd tot mai limpede – pentru mine s-ar putea să fie și ultima. Nu cred că mintea îmi cedează odată cu trupul, dar trebuie să recunosc că întunericul s-a lăsat peste mine încă dinainte să-i remarc venirea și m-am trezit că privesc în gol spre apus. Acela a fost momentul când Philippus nu și-a mai putut ascunde îngrijorarea și s-a apropiat în felul lui cam grosolan, care îi dezvăluie atât de bine sfiala și nesiguranța. I-am permis să-mi pună mâna pe frunte, ca să poată controla dacă am fierbințeli, și i-am răspuns la câteva întrebări – fără sinceritate, trebuie să adaug. Dar când a încercat să insiste că ar trebui să mă retrag în dormitorul meu de sub punte, ca să fiu ferit de aerul nopții, mi-am jucat rolul de bătrân încăpățânat și îndărătnic și m-am prefăcut că-mi sare țandăra. Am făcut-o cu atâta energie, încât Philippus a fost convins că nu mi-am pierdut puterile și s-a mulțumit să ordone să mi se aducă niște pături, cu care eu am promis să mă învelesc. Philippus a decis să rămână pe punte, ca să poată sta cu ochii pe mine, dar în scurtă vreme a început să moțăie și acum, încovrigat pe scândurile punții, cu capul lăsat pe brațele îndoite, doarme dus, cu siguranța înduioșătoare a tinerilor, convins că se va trezi mâine-dimineață.

Acum nu o mai văd, dar mai devreme, înainte ca pâcla dinaintea înserării să se ridice din mare și să învâluie orizontul spre apus, mi s-a părut că îi zăresc conturul: o pată neagră pe cercul uriaș al mării. Cred că am văzut insula Pandateria, unde fiica mea a îndurat atâția ani traiul în exil.

Acum nu mai este pe Pandateria. Cu zece ani în urmă am considerat că îi pot îngădui să se întoarcă în siguranță pe continent și acum trăiește în satul Reggio din Calabria, chiar în vârful cizmei Italiei. Vreme de cincisprezece ani și mai bine nu am văzut-o, nu i-am rostit numele și nici nu am permis să se pomenească de existența ei în prezența mea. Era prea dureros. Și tăcerea aceasta nu a făcut decât să definească încă unul dintre rolurile în care am fost prins ca într-un țarc în viață.

Este de înțeles că dușmanilor mei le-a făcut mare plăcere să vadă modul ironic în care am fost nevoit într-un final să aplic acele legi ale căsătoriei pe care le-am stabilit eu însumi și pe care Senatul le-a aprobat acum vreo treizeci de ani, ba chiar și prietenii mei au avut motive să fie nemulțumiți de existența acelor legi. Horațiu mi-a spus odată că legile nu au nici o putere în fața pasiunilor intime ale inimii omenești și că numai cel care nu are nici o putere, cum sunt poeții sau filosofi, ar putea convinge spiritul omenesc să îmbrățișeze virtutea. Poate că în cazul acesta atât prietenii, cât și dușmanii mei au avut dreptate: legile nu i-au convins pe oameni să aleagă virtutea, iar avantajul politic pe care l-am obținut făcând pe plac facțiunii mai vechi și mai conservatoare a aristocrației a fost doar unul de moment.

Nu am fost nici o clipă atât de neghiob încât să-mi închipui că legile căsătoriei și adulterului vor fi respectate. Nici eu nu le-am respectat – și nici prietenii mei. Atunci când chema muza ca să-l ajute la scrierea *Eneidei*, Virgiliu nu credea deloc în cea pe care o invoca. Învățase că așa începe un poem, că asta e maniera în care îți anunți intențiile. Tot astfel, și legile pe care le-am inițiat au fost menite nu atât să fie respectate, ci

urmate. Am crezut că virtutea nu are nici o șansă în lipsa conceptului de virtute și că nu poate exista un concept clar de virtute dacă nu e înscris în lege.

Am greșit, desigur. Lumea nu este un poem, iar legile nu și-au atins scopul pentru care au fost create. Dar până la urmă mi-au fost utile, cu toate că nu aveam cum să prevăd în ce fel, și de atunci n-am fost în stare să regret vreodată că le-am acceptat. Căci ele i-au salvat viața fiicei mele.

Pe măsură ce îmbătrânești și lumea înseamnă tot mai puțin pentru tine, meditezi tot mai des la forțele care te-au propulsat prin timp. E limpede că zeii sunt indiferenți la strădaniile bieteii făpturi care se zbate să-și împlinească destinul și îi vorbesc cu atâtea ocolișuri, încât până la urmă ea trebuie să stabilească singură înțelesurile pe care le prevestesc. Astfel, în calitatea mea de preot, am cercetat măruntaiele și ficiații a sute de animale și, cu ajutorul augurilor, am descoperit sau am inventat prevestiri care mi se păreau conforme cu intențiile mele. Și am conchis că zeii, dacă există, nu contează. Iar dacă i-am încurajat pe oameni să-i cinstească pe vechii zei romani, am făcut-o mai degrabă de nevoie decât din vreun soi de convingere religioasă că acele forțe rezidă într-adevăr în făpturile lor plăsmuite... În definitiv, poate că ai avut dreptate, dragul meu Nicolaus. Poate că nu există decât un singur zeu. Dar dacă e așa, atunci nu l-ai numit cum trebuie. Numele lui este Hazardul, preotul care îl slujește este omul și singura victimă a acestui preot trebuie să fie omul însuși, bietul lui sine divizat.

Așa cum au știut multe alte lucruri, poeții au știut și asta mai bine decât cei mai mulți dintre noi, chiar dacă au exprimat-o în termeni care unora le par nerușinați. În trecut

am fost de acord cu tine că poeții vorbesc prea mult despre iubire și dau prea multă importanță unui lucru care, în cel mai bun caz, e doar o modalitate plăcută de a-ți petrece timpul, dar acum nu mai sunt chiar atât de sigur că am făcut bine când ți-am dat dreptate. „Iubesc și urăsc“, a spus Catullus, referindu-se la acea Clodia Pulcher a cărei familie a provocat atâtea necazuri în Roma chiar și în vremea noastră, la mult timp după moartea ei. Nu este suficient, dar cum altfel să începi să descoperi acel sine care nu e niciodată mulțumit sau nemulțumit de ce îi oferă lumea?

Trebuie să mă ierți, Nicolaus. Știu că nu vei fi de acord cu mine și că nu ai cum să-ți exprimi dezacordul, dar în anii din urmă m-am gândit uneori că s-ar putea construi un sistem teologic sau chiar o religie în jurul conceptului de iubire, asta dacă acest concept ar fi extins dincolo de sfera lui obișnuită și ar fi tratat într-un anume fel. Acum, când nu mai sunt capabil de așa ceva, am început să analizez forța misterioasă pe care, sub atâtea chipuri, am purtat-o în mine în toți acești ani. Poate că numele pe care îi dăm acestei forțe este nepotrivit, dar dacă e așa, atunci nepotrivite sunt și numele, rostite sau nu, pe care le dăm tuturor zeilor mai mărunți.

Am ajuns să cred că în viața fiecărui om intervine, mai devreme sau mai târziu, un moment în care înțelege, dincolo de toate lucrurile pe care mintea sa le-a pătruns și indiferent dacă poate sau nu să exprime ce știe, realitatea înspăimântătoare a faptului că este singur și izolat și că nu poate fi altceva decât făptura tristă care e el însuși. Îmi privesc acum picioarele subțiri, pielea veștejită de pe mâini, carnea căzută, pătată de vârstă, și mi-e greu să concep că acest trup a căutat cândva să se elibereze de el însuși în trupul altcuiva și

că un alt trup a căutat la el același lucru. Unii își dedică întreaga viață acelei clipe de plăcere, iar când trupul nu îi mai slujește, cum se întâmplă cu toate trupurile, devin înăcriți și goi. Sunt înăcriți și goi pentru că nu au cunoscut decât plăcerea, dar nu știu ce a însemnat acea plăcere. Căci, în ciuda a ceea ce am putea crede, iubirea erotică este cea mai altruistă dintre toate tipurile de iubire: caută să se contopească cu altul și astfel să se elibereze de sine. Desigur, o astfel de iubire moare prima, căci se degradează odată cu trupul care o trăiește, și fără îndoială că din acest motiv unii au considerat-o cea mai de rând dintre toate felurile de iubire. Dar faptul că va muri și că noi știm că va muri o face cu atât mai prețioasă și, odată ce am cunoscut-o, nu mai suntem prinși fără scăpare și exilați în capcana sinelui.

Totuși numai această iubire nu este suficientă. Am iubit mulți bărbați, dar niciodată așa cum am iubit femeile. La Roma iubirea unui bărbat pentru un băiat este o modă pe care ai privit-o cu oarecare uimire și, cred, cu repulsie și te-a nedumerit toleranța mea față de asemenea obiceiuri, poate cu atât mai mult cu cât, în ciuda îngăduinței mele, eu însumi nu le practicam. Dar mie mi s-a părut că acel fel de iubire care este prietenia e mai bine să fie separată de plăcerile cărnii, căci a mângâia un trup de același sex cu tine înseamnă a te mângâia pe tine, adică nu e o evadare din sine, ci o încarcerare în el. Fiindcă atunci când iubești un prieten, nu devii acel prieten: rămâi tu însuți și contempli misterul a ceea ce nu poți fi, a ceea ce nu ai fost niciodată. Iubirea față de un copil s-ar putea să fie cea mai pură formă a acestui mister, căci într-un copil există potențialități pe care acel sine cum nu se poate mai îndepărtat de observator abia dacă și le poate

imagina. Iubirea mea față de copiii pe care i-am adoptat și față de nepoții mei a fost într-o câțva subiect de amuzament printre cei care m-au cunoscut și a fost considerată un moft al unui bărbat altminteri rațional, un sentimentalism venit din partea unui tată altminteri responsabil. Eu nu am văzut-o așa.

Într-o dimineață, cu mulți ani în urmă, în timp ce coboram pe Via Sacra, mergând spre clădirea Senatului, unde urma să țin discursul acela care avea să o condamne pe fiica mea la exil pe viață, am întâlnit o persoană pe care o cunoscusem în copilărie. E vorba de Hirtia, fiica dădacei mele. Hirtia avusese grijă de mine de parcă eram propriul ei copil și fusese eliberată din sclavie pentru că slujise cu credință. Nu o mai văzusem de cincizeci de ani și nu aș fi recunoscut-o dacă nu i-ar fi scăpat de pe buze numele cu care mă striga cândva. Am vorbit despre vremurile copilăriei noastre și pentru o clipă anii parcă nici nu trecuseră. În durerea mea, aproape că i-am spus ce eram nevoit să fac. Dar când a început să vorbească despre copiii ei și despre viața ei și am văzut cu câtă seninătate se întorsese în locul unde se născuse, ca să-și poată aștepta moartea înconjurată de amintirile plăcute ale tinereții pierdute, nu am putut să-i spun nimic. De dragul Romei și al cârmuirii mele, eu urma să-mi condemn propria fică, și mi-am dat seama că dacă alegerea aceasta ar fi stat în puterea Hirtiei, Roma ar fi căzut și copilul ar fi fost salvat. Nu am putut spune nimic pentru că știam că Hirtia nu ar înțelege necesitatea care mă mâna pe mine și i-aș fi tulburat puținul timp care îi rămânea de trăit. Pentru o clipă am fost din nou copil și am rămas mut în fața unei înțelepciuni pe care nu o puteam pătrunde.

După întâlnirea cu Hirtia mi-am dat seama că există un soi de iubire mai puternică și mai durabilă decât acea unire cu altul, care ne înșală cu plăcerea ei senzuală, și mai puternică și mai durabilă decât iubirea platonice, în care, contemplând misterul altuia, devenim noi înșine. Amantele îmbătrânesc sau pleacă de lângă noi, carnea slăbește, prietenii mor, iar copiii duc la îndeplinire și astfel trădează potențialitatea pe care am văzut-o la început în ei. E un soi de iubire pe care tu, dragul meu Nicolaus, ai trăit-o aproape toată viața și este iubirea cu care poeții noștri au fost atât de fericiți: iubirea cărturarului față de text, a filosofului față de idee, a poetului față de cuvânt. Astfel că Ovidiu nu este singur în exilul său în nordicul Tomis și nici tu, în îndepărtatul tău Damasc, unde ai ales să-ți dedici anii care ți-au rămas cărților tale. Unei iubiri atât de pure nu îi face trebuință nici un obiect însuflețit – așa că ea este universal acceptată drept cea mai înaltă formă de iubire, de vreme ce obiectul ei tinde spre absolut.

Și totuși în unele privințe poate fi cea mai joasă formă de iubire. Căci dacă lăsăm la o parte retorica sofisticată care însoțește adesea această noțiune, ea se vedește a fi pur și simplu dragoste de putere. (Iartă-mă, dragul meu Nicolaus, și hai să ne prefacem că ne amuzăm încă o dată cu unul din calambururile noastre.) E vorba de puterea pe care o are filosoful asupra minții eliberate de trup a cititorului său, puterea pe care o are poetul asupra minții și inimii ascultătorului. Iar dacă mințile, inimile și spiritele celor atinși de vraja acestei puteri tresaltă, asta e ceva întâmplător, nu esențial pentru iubire – și nici măcar pentru scopul ei.

Am început să înțeleg că aceasta este iubirea care m-a făcut să merg mai departe toată viața, deși am fost nevoit să o

ascund și față de mine însumi, nu numai față de ceilalți. Acum patru decade, când aveam treizeci și șase de ani, Senatul și poporul Romei mi-au acordat titlul de Augustus. Peste douăzeci și cinci de ani, când eram în cel de-al șaizeci și unulea an al vieții și în același an în care am exilat-o pe fiica mea din Roma, Senatul și poporul mi-au atribuit titlul de *Pater Patriae*. A fost cumva simplu și adecvat: am dat o fică pe alta, iar fiica adoptivă mi-a arătat că e conștientă de schimbul pe care l-am făcut.

Spre apus, în întuneric, se află insula Pandateria. Micuța vilă în care a trăit Iulia timp de cinci ani este acum pustie și, din porunca mea, a fost lăsată neîngrijită. Este la mila vremii și a lentei eroziuni a timpului. În câțiva ani va începe să se năruie și timpul și-o va revendica, cum face cu toate lucrurile. Sper că Iulia m-a iertat că i-am cruțat viața, așa cum am iertat-o și eu pentru că s-a gândit să mi-o ia pe a mea.

Căci zvonurile pe care cu siguranță le-ai auzit sunt adevărate. Fiica mea a făcut parte dintr-un complot care avea ca scop asasinarea soțului ei și uciderea mea. Iar eu am invocat acele legi ale căsătoriei rămase atâta vreme nefolosite și am condamnat-o la exil pe viață ca să nu fie condamnată la moarte în urma strădaniilor secrete ale soțului ei, Tiberius, care ar fi silit-o să înfrunte un proces de înaltă trădare.

M-am întrebat adesea dacă fiica mea a recunoscut măcar în sinea ei cât de vinovată era. Știu că ultima dată când am văzut-o, derutată și îndurerată de moartea lui Iullus Antonius, nu a putut s-o facă. Sper că nu va reuși niciodată, ci își va trăi viața până la capăt convinsă că a fost victima unei pasiuni ce i-a adus dizgrația, nu o participantă la un complot care cu siguranță ar fi dus la moartea tatălui ei și ar fi distrus aproape

sigur Roma. Pe cea dintâi poate că aş fi acceptat-o, dar pe cea de-a doua nu.

Am renunţat la orice ranchiună i-aş fi putut purta fiicei mele, căci am ajuns să înţeleg că, în ciuda rolului jucat în complot, în Iulia a rămas întotdeauna ceva din copilul care îşi iubea tatăl poate prea sentimental. O parte din ea, partea aceea care, în singurătatea din Reggio, îşi aminteşte încă de fiica ce a fost cândva, a fost cu siguranţă oripilată de ceea ce a simţit că a fost împinsă într-un final să facă. Am ajuns să înţeleg că poţi să doreşti moartea cuiva şi să continui să-l iubeşti la fel de mult. Într-o vreme obişnuiam să-i spun „mica mea Romă“, un apelativ în general prost înţeles. Adevărul e că doream ca Roma să atingă potenţialitatea pe care o vedeam în Iulia. În final amândouă m-au trădat, dar nu pot să le iubesc mai puţin din pricina asta.

La sud de locul unde stăm ancoraţi, lacul Lucrine, dragat cândva de braţe cinstite de italieni pentru ca flota romană să poată apăra poporul, aprovizionează cu stridii mesele bogatilor Romei. Iulia se ofileşte la Reggio, pe ţărmurile sterpe ale coastei calabreze. Iar Tiberius va conduce lumea.

Am trăit prea mult. Toţi cei care mi-ar fi putut lua locul şi au trudit pentru supravieţuirea Romei sunt morţi. Marcellus, căruia i-am dat-o primul pe fiica mea de soţie, a murit la nouăsprezece ani, Marcus Agrippa a murit şi el, nepoţii mei Caius şi Lucius, fiii lui Agrippa şi ai Iuliei, au murit slujind Roma, iar fratele lui Tiberius, Drusus, care era mai capabil şi mai cumpătat decât fratele său şi pe care l-am crescut ca pe propriul meu fiu, a murit în Germania. Acum nu mai rămâne decât Tiberius.

Nu am nici o îndoială că Tiberius este vinovat de soarta fiicei mele mai mult decât oricine altcineva. Nu ar fi ezitat să o implice într-un complot care amenința viața lui și pe a mea și ar fi fost încântat să o vadă condamnată la moarte de Senat, timp în care el ar fi adoptat o expresie de jale și regret. Nu pot să nu-l disprețuiesc pe Tiberius. Există în sufletul lui o acreală pe care nimeni n-a înțeles-o pe deplin și firea lui implică o cruzime fără o țintă precisă. Cu toate acestea, nu e un om slab și nu e nici prost, iar la un împărat cruzimea este un defect mai mic decât slăbiciunea sau prostia. Am lăsat, așadar, Roma pe mâna lui Tiberius și a hazardului. Nu aveam altă soluție.

11 august

Nu m-am clintit toată noaptea de pe divan, ci am stat de veghe și am urmărit crugul domol al stelelor în călătoria lor neîntreruptă pe marea cupolă a cerului. Spre zori am ațipit puțin – pentru prima dată după zile întregi – și am avut un vis. Eram în starea aceea ciudată când visezi și știi că visezi, dar îți dai seama că realitatea visului este o parodie a celei din starea de veghe. Mi-am dorit să rețin contururile acelei lumi, dar când am fost trezit, lumina dimineții a șters amintirea visului.

M-au trezit agitația echipajului și niște voci care cântau în depărtare. Preț de o clipă, încă buimac, m-am gândit la sirenele despre care a scris atât de frumos Homer și m-am imaginat legat de catargul vasului, neputincios în fața ispitei unei inimaginabile frumuseți. Dar nu erau sirenele, era un vas cu grâne din Alexandria, care se apropia încet de noi dinspre sud, iar echipajul egiptean, în robe albe și cu ghirlande în păr,

stătea pe punte și cânta pe limba lui. Și briza dimineții a adus înspre noi aroma moscată de tămâie aprinsă.

I-am privit cu oarecare nedumerire în timp ce se apropiau, până când vasul uriaș, pe lângă care al nostru părea minuscul, a ajuns atât de aproape, încât puteam distinge chipurile tuciurii și zâmbitoare ale bărbaților din echipaj. Iar apoi căpitanul a făcut un pas în față și m-a salutat, rostindu-mi numele.

Cu ceva greutate – pe care, recunosc, i-am ascuns-o chiar și lui Philippus –, m-am ridicat de pe divan și m-am apropiat de balustrada punții, sprijinindu-mă de ea ca să-i întorc salutul căpitanului. Am aflat că vasul descărcase niște bunuri în portul dintre Puteoli și Napoli. Acolo aflaseră de prezența mea în zonă și echipajul dorise ca, înainte să pornească pe lungul drum spre casă, spre Egipt, să mă salute și să-mi mulțumească. Vasul era atât de aproape, încât nu era nevoie să strig și vedeam clar chipul smead al căpitanului. L-am întrebat care îi e numele. Se numea Pothelios. Și, în timp ce echipajul continua să cânte cu voci joase, Pothelios mi-a spus:

— Ne-ai oferit libertatea de a naviga pe mare și de a aproviziona astfel Roma cu belșugul de produse egiptene. Ai curățat mările de pirații și tâlharii care în trecut ar fi făcut ca o astfel de libertate să nu valoare nimic. Așa că romanii egipteni pot prospera și se pot întoarce în țara lor de baștină știind că siguranța nu le este amenințată decât de ceea ce aduc valurile și vânturile. Pentru toate acestea îți mulțumim și ne rugăm la zei să-ți dăruiască mult noroc pentru tot restul zilelor tale.

O clipă nu am putut să spun nimic. Pothelios mi se adresase într-o latină greoaie, dar acceptabilă, și mi-am dat

seama că în urmă cu treizeci de ani ar fi vorbit în acea greacă demotică a egiptenilor și mi-ar fi fost tare greu să-l înțeleg. I-am întors mulțumirile căpitanului și am adresat câteva vorbe celorlalți, apoi i-am spus lui Philippus să aibă grijă ca fiecărui membru al echipajului să i se dea câteva monede de aur. După aceea m-am așezat iar pe divanul meu și am privit cum uriașa corabie întoarce încet și se îndepărtează spre sud, cu pânzele umflate de vânt și marinarii fluturând mâinile și râzând, fericiți că sunt în siguranță și că se îndreaptă spre casă.

Acum ne îndreptăm și noi spre sud, iar vasul nostru, mult mai ușor, dansează pe valuri. Lumina soarelui se oglindește în stropii de spumă albă de deasupra apelor, valurile lovesc ușor, parcă șoptind, coca navei, întinderea verde-albăstruie a mării pare aproape jucăușă și mă pot convinge acum că în viața mea a existat totuși o oarecare simetrie, un oarecare sens, și că existența mea a făcut mai mult bine decât rău acestei lumi pe care sunt mulțumit să o părăsesc.

Astăzi ordinea romană este stăpână pe tot întinsul acestei lumi. Poate că barbarii germani pândesc în nord și părții în est și alții dincolo de granițe pe care mintea noastră încă nu le cuprinde, iar dacă Roma nu va cădea în mâinile lor, va cădea în cele din urmă în mâinile barbarului de care nimeni nu poate scăpa: Timpul. Și totuși acum, pentru un număr de ani, ordinea romană este stăpână. Este stăpână în fiecare oraș italian mai însemnat, în fiecare colonie, în fiecare provincie – de la Rin și Dunăre până la granița Etiopiei, de la țărmurile de la Atlantic ale Spaniei și Galiei până la nisipurile Arabiei și la Marea Neagră. Am creat școli în întreaga lume, pentru ca limba latină și stilul de viață roman să fie cunoscute, și am avut grijă ca școlile acestea să prospere. Legea romană

temperează cruzimea haotică a obiceiurile provinciale în aceeași măsură în care obiceiurile provinciale modifică legea romană și lumea privește cu uimire și admirație către Roma, pe care am găsit-o ridicată din lut și azi este construită din marmură.

Disperarea căreia i-am dat glas mi se pare acum nedemnă de lucrurile pe care le-am făcut. Roma nu este eternă. Nu contează. Roma va cădea. Nu contează. Barbarii o vor cuceri. Nu contează. Roma a avut momentul ei și nu va muri niciodată cu totul. Barbarii vor deveni Roma pe care o vor cuceri, latina le va îmblânzi limba lor necioplită, viziunea a ceea ce distrug le va curge prin vine. Iar în timp, a cărui curgere este de neoprit, la fel ca marea sărată pe care plutesc în voia ei, prețul plătit nu înseamnă nimic. Mai puțin decât nimic.

Ne apropiem de insula Capri. Strălucește ca o nestemată în soarele dimineții: un smarald verde-întunecat ce se înalță din albastrul mării. Vântul aproape că a încetat și plutim ca pe aer spre locul acela liniștit și tihnit unde am petrecut atâtea momente fericite. Locuitorii insulei, care sunt vecinii și prietenii mei, au început deja să se adune în port. Flutură din mâini și le aud vocile strigându-mă. Veseli, mă strigă veseli. Într-o clipă o să mă ridic și o să le răspund.

Visul, Nicolaus. Îmi amintesc visul de azi-noapte. Am visat că eram din nou la Perusia, în perioada în care Lucius Antonius s-a răzvrătit împotriva cârmuirii Romei. Toată iarna ținuserăm orașul sub blocadă, sperând să obținem capitularea lui Lucius și să evităm astfel vărsarea de sânge roman.

Oamenii mei erau osteniți și demoralizați de lunga așteptare și amenințau cu revolta. Ca să le dau o speranță, am ordonat să se ridice un altar în afara zidurilor orașului și să i se ofere sacrificii lui Jupiter. Și acesta este visul.

Un bou alb, niciodată înjugat la plug, a fost condus spre altar de oficianți. I s-au aurit coarnele și i s-a așezat pe cap o coroană de laur. Funia era moale: boul venea de bunăvoie, cu capul înălțat. Avea ochii albaștri și părea să mă privească, de parcă animalul îl recunoștea pe cel care avea să-i fie călău. Oficiantul i-a sfărâmat turta de sare deasupra capului. Nu s-a mișcat. Oficiantul a gustat vinul și apoi i-a turnat libația pe coarne. Animalul tot nu s-a mișcat. Oficiantul a spus: „Se va face?“.

Am ridicat securea. Ochii albaștri mă fixau. Nu au clipit. Am lovit și am spus: „S-a făcut“. Boul s-a cutremurat și s-a lăsat încet în genunchi, cu capul încă ridicat și cu ochii ațintiți la mine. Oficiantul a scos pumnalul și i-a tăiat gâtul, adunând sângele în cupă. Și chiar în timp ce sângele curgea în valuri, ochii aceia albaștri păreau să se uite în continuare în ochii mei, până când, într-un târziu, au devenit sticloși și trupul animalului s-a prăbușit pe o parte.

Asta a fost cu mai bine de cincizeci de ani în urmă. Eram în cel de-al douăzeci și treilea an al vieții. Ce ciudat să visez asta după atâta vreme!

Epilog

Scrisoare de la Philippus din Atena către Lucius Annaeus Seneca, din Napoli (55 d.Hr.)

Am fost surprins și încântat, dragul meu Seneca, să-ți primesc scrisoarea. Sper că mă vei ierta pentru întârzierea cu care îți răspund. Întrebarea ta mi-a parvenit la Roma chiar în ziua când părăseam orașul și abia ce începeam să mă instalez în noua mea casă. Te va încânta să afli că ți-am urmat în sfârșit sfatul pe care mi l-ai dat și în scrisori, și în discuțiile noastre, și m-am retras, lăsând în urmă agitația și haosul meseriei mele, ca să mă pot dedica demnității calme a învățăturii și să le pot transmite și altora puținele cunoștințe adunate de mine de-a lungul anilor. Îți scriu aceste cuvinte de la vila mea de lângă Napoli. Razele soarelui, filtrate prin arcada de viță-de-vie înmugurită de deasupra terasei, dansează pe papirusul pe care apar aceste cuvinte și sunt fericit, așa cum ai promis că voi fi. Pentru asigurarea pe care mi-ai dat-o și care s-a adevărit vreau să-ți mulțumesc acum.

De-a lungul anilor prietenia noastră a cunoscut într-adevăr prea multe pauze. Nu pot să-ți fiu decât recunoscător pentru că nu m-ai uitat și m-ai iertat că nu ți-am luat apărarea în

perioada aceea nefericită pe care ai fost silit s-o petreci în pustietățile aride ale Corsicăi. Bănuiesc că ai înțeles mai bine decât majoritatea că un biet medic, fără nici o putere lumească, ba nici măcar o sută ca el nu ar fi putut avea câștig de cauză în fața voinței cuiva atât de capricios cum era defunctul nostru Împărat Claudius. Cei care te admirăm, chiar dacă am păstrat tăcerea, suntem cu toții fericiți că geniul tău luminează iarăși Roma atât de iubită de tine.

Mă rogi să-ți scriu despre chestiunea aceea despre care am discutat în prea rarele ocazii când am putut sta de vorbă – scurta perioadă în care l-am cunoscut pe Împăratul Cezar Augustus. Sunt bucuros să dau curs rugăminții tale, dar trebuie să știi că mă roade o curiozitate prietenească: să ne așteptăm la un nou eseu, la o nouă „Scrisoare“, sau poate chiar la o tragedie? Voi aștepta cu nerăbdare să aflu cum ai de gând să folosești puținele mele amintiri.

Dățile trecute când am vorbit despre Împărat, dorindu-mi, poate, o prietenie care – mi-am imaginat eu – s-ar întări dacă îți păstrez curiozitatea vie, am fost prea misterios și prea egoist cu informațiile. Dar acum am ajuns în cel de-al șaiszeci și șaselea an al vieții – sunt cu zece ani mai tânăr decât era Octavius Cezar atunci când a murit. Și cred că am trecut în sfârșit peste orgoliul acela pentru care m-ai apostrofat adesea, deși ai avut bunătatea să mi-l îngădui. Îți voi spune ce îmi amintesc.

După cum știi, am fost medicul lui Octavius Cezar numai câteva luni, dar în acele luni am fost mereu lângă el, stând cel mai adesea îndeajuns de aproape ca să-l pot auzi când mă strigă, și i-am fost alături când a murit. Nu pricep nici acum de ce m-a ales tocmai pe mine să-l îngrijesc în lunile acelea de

viață, despre care știa că sunt ultimele: existau mulți medici mai faimoși și cu mai multă experiență decât mine, iar eu aveam doar douăzeci și șase de ani. Totuși m-a vrut pe mine și, măcar că atunci eram prea tânăr și nu puteam concepe așa ceva, acum bănuiesc că ținea la mine, în stilul acela distant ce părea să-l caracterizeze. Și, cu toate că nu am putut face nimic pentru el în ultimele lui zile de viață, s-a îngrijit ca după moartea lui să fiu un om bogat.

După un voiaj tihnit de câteva zile, la sud de Ostia, am debarcat la Capri și, măcar că era vădit că sănătatea lui e tot mai șubredă, nu a putut fi atât de lipsit de politețe încât să ignore mulțimea de oameni care îl așteptau. A stat de vorbă cu mulți dintre ei, spunându-le pe nume, deși de câteva ori s-a simțit atât de slăbit, că a fost nevoit să se sprijine de brațul meu. Cum majoritatea locuitorilor de pe Capri sunt greci, le-a vorbit în limba lor, scuzându-se din când în când pentru accentul lui ciudat. În final s-a mulțumit să-și ia rămas-bun de la vecinii săi și ne-am îndreptat spre vila imperială, care avea o vedere minunată asupra golfului Napoli, aflat la câteva mile distanță. L-am convins să se odihnească și a părut mulțumit să-mi asculte sfatul.

Le promisesse tinerilor de pe insulă că o să asiste la întrecerile atletice organizate pentru a-i selecta pe cei ce urmau să reprezinte insula în săptămâna următoare la jocurile de la Napoli. În ciuda protestelor mele, a stăruit să-și țină promisiunea și, în ciuda dorințelor mele, în seara aceea i-a invitat pe toți la vila sa, la un banchet dat în onoarea lor.

La banchet a fost extraordinar de vesel. A compus pe loc epigrame nerușinate în greacă și i-a încurajat pe tineri să le critice prin mormăieli, s-a implicat în jocurile lor copilărești,

în care aruncau unii în alții cu coji de pâine, și, referindu-se la activitățile lor mai solicitante din timpul după-amiezii, a insistat să-i numească, în glumă, „insuleneși“ în loc de „insulari“, din cauza vieții tihnite pe care o duceau de obicei. A promis că o să asiste la jocurile de la Napoli, la care tinerii urmau să concureze, și a repetat de câteva ori că va paria cu întreaga sa avere pe victoria lor.

Am rămas la Capri patru zile. În mare parte a timpului Împăratul a stat liniștit și a privit marea sau țărmul Italiei, care se zărea spre est. Un zâmbet molcom îi adăsta pe chip și din când în când încuviința agale din cap, de parcă depăna amintiri.

În cea de-a cincea zi am pornit spre Napoli. Împăratul era deja atât de slăbit, încât nu putea merge fără să fie susținut. A insistat totuși să fie dus la jocurile la care le promisese tinerilor atleți că va fi prezent și trebuie să recunosc că, deși știam că i se apropie sfârșitul, nu am putut să nu fiu de acord. Era limpede că asta nu va schimba lucrurile decât cu cel mult câteva zile. A stat toată după-amiaza în soarele dogoritor, încurajându-i pe grecii din Capri, iar când întrecerile au luat sfârșit, nu s-a mai putut ridica de pe scaun.

L-am scos din arenă într-o litieră și a spus că vrea să mai meargă o dată la una din casele în care copilărise, la Nola. Cum era un drum de numai optsprezece mile, am consimțit și am ajuns la vechea lui casă în primele ore ale dimineții.

Știind că sfârșitul îi e aproape, am trimis vorbă la Benevento, unde stăteau de câteva zile Livia și fiul ei, Tiberius. Potrivit dorinței Împăratului, am explicat limpede că nu dorește să îl vadă pe Tiberius, dar că va accepta să se

răspândească informația că a fost lângă el în ultimele sale clipe de viață.

În dimineața zilei în care a murit mi-a spus:

— Philippus, se apropie, nu-i așa?

Ceva din atitudinea lui m-a împiedicat să-i ascund adevărul.

— Nimeni nu poate ști sigur, am spus. Dar se apropie. Da.

A încuviințat liniștit din cap.

— Atunci trebuie să-mi îndeplinesc ultimele obligații.

Câțiva dintre apropiații lui de la Roma – cred că nu mai avea pe nimeni pe care să-l poată numi prieten – auziseră despre starea lui și se grăbiseră să vină la Nola. I-a primit, și-a luat rămas-bun, le-a pus în vedere să sprijine transferul netulburat al puterii și le-a cerut să-l susțină pe Tiberius la preluarea cârmuirii. Când unul dintre ei a dat să plângă, s-a supărat și a spus:

— Nu se cuvine să plângi în clipele mele de mulțumire.

A dorit apoi să rămână numai el cu Livia. Însă când am dat să ies din încăpere, mi-a făcut semn să stau.

În timp ce vorbea cu ea, mi-am dat seama că puterile îi slăbesc cu repeziciune. A făcut un gest către Livia, care a îngenuncheat lângă el și l-a sărutat pe obraz.

— Fiul tău... a început el. Fiul tău...

A respirat hârâit o clipă și maxilarul i s-a relaxat, apoi, printr-un efort de voință vizibil, și-a strâns un pic puterile.

— Trebuie să ne iertăm pe noi înșine, a continuat. Am avut o căsnicie. A fost mai bună decât majoritatea.

S-a prăbușit pe pat. M-am repezit la el: încă mai respira. Livia l-a atins pe obraz. A mai stat o clipă lângă el, apoi a ieșit din încăpere.

Peste câteva clipe el a deschis brusc ochii și mi-a spus:

— Philippus, memoriile mele... Acum nu-mi mai trebuie.

Preț de o clipă mi s-a părut că are mințile rătăcite, căci a strigat dintr-odată:

— Tinerii! Tinerii o vor purta în fața lor!

I-am pus mâna pe frunte. M-a privit din nou, s-a ridicat într-un cot și a zâmbit, iar ochii aceia albaștri, extraordinari, au devenit sticloși. Trupul i-a zvâcnit o dată, apoi s-a prăbușit pe o parte.

Așa s-a stins Caius Octavius Cezar, Augustul. Era ora trei după-amiază, în ziua a nouăsprezecea din august, în anul când consuli erau Sextus Pompeius și Sextus Appuleius. A murit în aceeași încăpere în care murise tatăl său natural, bătrânul Octavius, cu șaptezeci și doi de ani în urmă.

Despre scrisoarea aceea lungă pe care Octavius i-a scris-o prietenului său Nicolaus din Damasc trebuie să spun un lucru. Mi-a fost încredințată ca s-o expediez, dar la Napoli am primit vestea că Nicolaus murise și el cu două săptămâni înainte. Nu l-am informat pe Împărat, pentru că părea fericit la gândul că vechiul său prieten îi va citi ultimele cuvinte.

La câteva săptămâni după moartea Împăratului, fiica lui, Iulia, a murit la Reggio. Unele voci șopteau că fostul ei soț, Împăratul Tiberius, i-a permis să se înfometeze. Nu știu cât adevăr e în aceste spuse și nu cred să mai fie cineva dintre cei rămași în viață care s-o știe.

Și azi, la fel ca în ultimii treizeci de ani, se obișnuiește ca mulți dintre tinerii cetățeni să vorbească cu oarecare condescendență despre lunga domnie a lui Octavius Cezar. Chiar și el considera spre sfârșitul vieții că toate strădaniile îi fuseseră zadarnice.

Și totuși Imperiul Roman pe care l-a creat a rezistat asprimii unui Tiberius, cruzimii monstruoase a unui Caligula și stupideniei unui Claudius. Iar acum noul nostru Împărat este unul căruia i-ai fost dascăl când era copil și de care ai rămas apropiat și acum, în noua sa funcție. Să fim recunoscători pentru faptul că va cărmui luminat de înțelepciunea și virtutea ta și să ne rugăm zeilor ca, sub Nero, Roma să transforme în sfârșit în realitate visul lui Octavius Cezar.

(Roma, Northampton, Denver – 1967-1972)